

E F E K T Y W N E
∞ P R A W O ∞
W E F E K T Y W N Y M
P A Ń S T W I E

**E F E K T Y W N E
P R A W O
W E F E K T Y W N Y M
P A Ń S T W I E**

**Uwarunkowania lokalne w kontekście
globalnym wobec wyzwań
XXI wieku w walce z przestępczością**

Lublin 2023

dr Magdalena Maksymiuk, dr hab. Ewa Tuora-Schwierskott, prof. ucz.,
dr Edyta Krzysztofik, dr Ilona Grądzka

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości w ramach projektu badawczego: „Efektywne prawo w efektywnym państwie. Uwarunkowania lokalne w kontekście globalnym wobec wyzwań XXI w. w walce z przestępczością”.

RECENZJA dr hab. Krzysztof Wiak, prof. KUL

dr hab. Igor Zgoliński, prof. KPSW

REDAKCJA JĘZYKOWA Marta Chelińska

KOREKTA Magdalena Bieńkowska, Justyna Sałata

SKŁAD, ŁAMANIE Tomasz Smołka | studioformat.pl

PROJEKT OKŁADKI Marta Turska | studioformat.pl

© COPYRIGHT BY Fundacja Instytut Prawa Ustrojowego
oraz Wydawnictwo Episteme 2023

ISBN 978-83-64744-01-3 [Instytut Prawa Ustrojowego]

ISBN 978-83-67843-08-9 [Episteme]

EPISTEME Solna 4/9, 20-021 Lublin | 728 352 141 | wydawnictwoepisteme.pl

DRUK „ELPIL” ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce

Spis treści

Słowo wstępne	7
I. Prawne aspekty walki z przestępczością	13
1. Zjawisko przestępczości i przeciwdziałanie.	15
2. Przemoc domowa i sposoby jej zapobiegania	47
II. Regulacje prawne i zadania państwa	
w zakresie zwalczania przestępczości seksualnej . . .	75
1. Działania prawne i pozaprawne wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci i osób dorosłych	77
2. Zapobieganie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w perspektywie komparatystycznej	109
3. Zwalczanie przestępczości seksualnej wobec dzieci w prawie międzynarodowym	127
4. Zwalczanie przestępczości seksualnej wobec dzieci w prawie unijnym	155

III. Przestępczość w Internecie – rola państwa i prawa w jej zwalczaniu	183
1. Zwalczanie przestępczości seksualnej wobec dzieci w przestrzeni cyfrowej w prawie UE	185
2. Metody zwalczania patotreści w Internecie w wybranych państwach europejskich	211
3. Prawne aspekty i dobre praktyki reagowania względem zagrożeń współczesnego świata w Internecie na przykładzie państw trzecich	247
IV. Realizacja praw podstawowych – wybrane zagadnienia	295
1. Wolność sumienia i wyznania	297
2. Ochrona praw mniejszości seksualnych – prawa osób LGBT+	339
3. Wykonywanie praw pobytowych obywateli migrujących w Unii Europejskiej	361
V. Wydarzenia naukowe Fundacji w ramach projektu	381
1. Seminaria eksperckie	385
2. Briefingi prasowe	397

Słowo wstępne

Fundacji Instytut Prawa Ustrojowego powierzono realizację zadań ze środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – tzw. Funduszu Sprawiedliwości – w zakresie przeciwdziałania przyczynom przestępczości dla jednostek niezaliczanych do sektora finansów publicznych i nie działających w celu osiągnięcia zysku, w tym stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji na lata 2020–2023.

Zlecony Fundacji projekt naukowo-badawczy pt. „Efektywne prawo w efektywnym państwie. Uwarunkowania lokalne w kontekście globalnym wobec wyzwań XXI w. w walce z przestępczością” realizowany jest w ramach Programu Przeciwdziałania Przyczynom Przestępczości na lata 2019–2023. Łączy on elementy naukowo-badawcze z informacyjnymi i edukacyjnymi, w jego ramach powstało wiele prac naukowych dotyczących przestępczości, przeciwdziałania jej oraz jej następstw. Zadaniem Fundacji w ramach wspomnianego projektu była i jest budowa systemu wsparcia informacyjno-edukacyjnego i analityczno-badawczego, w szczególności dla odbiorców, obywateli, organizacji NGO i instytucji publicznych zorientowanych na przeciwdziałanie przyczynom przestępczości, pomoc pokrzywdzonym i pomoc postpenitencjarną. Niniejszy raport końcowy podsumowuje prace badawcze w tym zakresie.

Działania w ramach projektu pozwoliły w sposób kompleksowy przeanalizować zjawisko przestępczości i wszystkie elementy z nim powiązane. Celem przedsięwzięcia było postawienie diagnozy dotyczącej istniejących oraz ujawniających się zagrożeń i poszukiwanie nowych, lepszych, efektywniejszych sposobów rozwiązywania problemów mieszczących się w analizowanym przez nas obszarze. Badania i ich upowszechnianie, a także propozycje włączania do praktyki konkretnych rozwiązań mają służyć rozstrzygnięciu problemów grup docelowych, którymi są ofiary przestępstw (w tym nieletni, kobiety), ich sprawcy oraz przedstawiciele instytucji i organów władzy państwowej odpowiedzialni za proces karny, resocjalizację czy prewencję. Całość realizowanych w projekcie zadań ma służyć wzmocnieniu sieci pomocy ofiarom przestępstw, zapobieganiu przestępczości oraz pomocy postpenitencjarnej.

Źródłami nieprzestrzegania prawa są nie tylko czynniki powiązane ściśle lub *circa* z osobą sprawcy, ale również mierna lub znikoma edukacja prawna i niesatysfakcjonujący stopień uświadamiania społeczeństwa w zakresie wiedzy prawniczej, w tym dotyczącej przestępstw, ich źródeł czy konsekwencji. Ograniczoność wiedzy o prawie jest niepożądana z punktu widzenia jednostki, ale także całego społeczeństwa. Często to właśnie niewiedza prowadzi do popełnienia czynów zabronionych, które społeczeństwa powszechnie uznają. Nierzadko takie przekonanie jest związane z kulturą, historią czy tradycją danej społeczności. Przekazywanie do wiadomości publicznej wiedzy prezentującej regulacje prawne jest trudnym zadaniem w kontekście starań o zrozumiały przekaz, tak by obywatel bez wykształcenia prawnego mógł zrobić z niej właściwy użytek. Prezentowany jak dotąd opis rzeczywistości ustrojowej, który znajduje swoje przełożenie nie tylko w teorii, ale także w praktyce, jest niewystarczający.

Oprócz scharakteryzowania problemów grup docelowych oraz opracowania szeregu propozycji prawnych służących rozwiązywaniu problemów nasze badania są próbą wyjaśnienia problemów wynikających z braku właściwych instrumentów, które mogłyby zostać wykorzystane przy wspieraniu grup docelowych. Przysłużyć się ma temu perspektywa komparatystyczna, która jest widoczna w naszych badaniach i która została zaprezentowana

w niniejszym raporcie. Porównanie bowiem rozwiązań, które funkcjonują w porządkach prawnych innych państw, analiza sposobów ich wprowadzania i prób radzenia sobie z danym problemem mogą posłużyć jako przykład dobrych praktyk i zostać wykorzystane nie tylko w naszym rodzimym systemie prawnym, ale również wewnątrz systemu sądowego, penitencjarnego, resocjalizacyjnego czy służącego wsparciu ofiar.

Skala przestępczości, z jaką mamy do czynienia w Polsce, jest nadal duża. Prezentują to chociażby dane statystyczne, które opracowuje Komenda Główna Policji, przedstawiające przestępstwa ogółem wg jednostek podziału administracyjnego naszego państwa (przestępstwa stwierdzone, przestępstwa wykryte). Należy wskazać, że skala zagrożeń na obszarze Polski mimo znacznego spadku względem przykładowo roku 2013 (1 061 238 przestępstw stwierdzonych, 720 510 przestępstw wykrytych) nadal utrzymuje się na wysokim poziomie. W latach 2014–2021 ten poziom spadł, ale wahał się od 867 855 przestępstw stwierdzonych w 2014 roku do 820 846 w roku 2021, a także 573 824 przestępstw wykrytych w 2014 roku do 588 210 w roku 2021. Należy jednak podkreślić, że od roku 2017 znacznie (o min. 5% w porównaniu do lat poprzednich) zwiększył się procent wykrycia przestępstw i oscyluje on w granicach 71–74%¹.

Przestępczość nadal jest poważnym problemem – jak wskazują analizy szacunkowe, będzie jednym z głównych wyzwań XXI wieku². Dodatkowo wraz z rozwojem technologii mamy do czynienia z nowymi formatami przestępczości, równie dotkliwymi, co te już występujące. Dlatego też, aby skutecznie z nimi walczyć, wykrywać je i stwierdzać, należy dostosować rozwiązania prawne i pozaprawne, by dać nowe narzędzia do pracy w zmieniającym się środowisku.

Przestępczość niesie za sobą także skutki wychodzące poza środowisko prawne. Ma ona przełożenie na reakcje o podłożu

¹ <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940>, *Przestępstwa-ogolem.html* [dostęp: 20.06.2023].

² A. Orzyłowska, K. Novikova, *Jednostka ludzka w obliczu zagrożeń współczesności: bezpieczeństwo indywidualne w Polsce. Implikacje metodologiczne*, „Journal of Modern Science” 2019, nr 1 (40), s. 305–323.

politycznym, społecznym, psychologicznym, kulturowym oraz gospodarczym. Dlatego ważne jest zdiagnozowanie pól oddziaływania i ich szczegółowe opisanie, co również staramy się tym raportem zaprezentować.

Zespół projektowy poddał analizie także zderzenie perspektywy lokalnej z globalną, która stanowi niezwykle istotny element nowego podejścia do problemu. Coraz większa skala przestępczości, także zorganizowanej, występującej na masową, ponadpaństwową skalę, każe inaczej spojrzeć na problem stworzenia skutecznych mechanizmów prawnych zwalczania przestępczości. Należy do nich tworzenie sieci współpracy, ponadnarodowych rozwiązań, które pozwalają na kooperację i w efekcie skuteczniejsze wykrywanie spraw. Stąd dużo miejsca w pracach zespołu projektowego poświęcone zostało analizie oddziaływania prawa międzynarodowego (w tym prawa Unii Europejskiej), a także działań podejmowanych na forum międzynarodowym.

Niezbędne jest również opracowanie metodologii badań efektywności prawa i efektywności państwa w zwalczaniu przestępczości. Temu celowi będzie służyć próba rekonstrukcji modelu teoretycznego i jego konfrontacja z modelem praktycznym, w którym zaproponuje się konkretne wyznaczniki pojęcia efektywności prawa i efektywności państwa, a następnie opracuje metodę ewaluacji, by można było w praktyce ustalić, czy narzędzia prawne, które ma do dyspozycji państwo w zwalczaniu przestępczości, są efektywne.

Zakres tematyczny ekspertyz i opracowywanych przez nas treści obejmuje w szczególności:

- a) analizę zjawiska przestępczości jako wzywania dla państwa i prawa w XXI wieku, a także jego nowych formatów, które wraz z rozwojem nowych technologii stanowią nowe wyzwania dla organów ścigania;
- b) badania i wiwisekcję dynamiki rozwoju przestępstw;
- c) analizę dotyczącą penalizacji, w tym sprawdzenie, czy środki zapobiegawcze, kary i środki karne (tj. rzeczywiste odbywanie kary) mają miejsce i czy odzwierciedlają się w powrotności do przestępstwa;

- d) przedstawienie skutków przestępstw na płaszczyźnie ekonomicznej, gospodarczej, społecznej, kulturowej, a także prawnej i politycznej;
- e) przeprowadzenie badań teoretycznych analizujących koncepcję efektywności państwa i prawa jako nowego paradygmatu w miejsce doczasowych ujęć klasycznych (np. państwa demokratycznego, prawnego, liberalnego);
- f) badania teoretyczne nad prawem;
- g) badania teoretyczne nad państwem jako instytucją, która podlega procesom zmian;
- h) skonfrontowanie zrekonstruowanego modelu prawa i państwa zbudowanego na podstawie ujęcia lokalnego (krajowego) z ujęciem globalnym. Przy tym punkcie zwrócono uwagę na diagnozę procesów, które oddziałują i na państwo, i na prawo, takich jak: recepcja, internacjonalizacja, konwergencja systemów prawnych. Perspektywa ta stanowi naturalną podstawę każdej refleksji nad pozycją jednostki w państwie, którą regulują przepisy prawa, ale również sposób jego aplikacji, który może odbiegać od wizji ustawodawcy;
- i) konfrontację zrekonstruowanego modelu prawa i państwa budowanego na podstawie ujęcia lokalnego (krajowego) z ujęciem globalnym;
- j) diagnozę wyzwań, które stoją przed państwem i prawem w obliczu zderzenia perspektywy lokalnej z perspektywą globalną, przy jednoczesnym pojawieniu się nowych kwestii społecznych, politycznych, kulturowych i ekonomicznych w walce z przestępczością oraz jej zapobieganiu z uwzględnieniem praw osób pokrzywdzonych.

W ramach zadania, które zostało powierzone Fundacji, mieści się – oprócz ścisłej pracy naukowo-badawczej, będącej zapleczem merytorycznym dla wielu podmiotów – także wiele aktywności oraz przedsięwzięć informacyjnych czy prelekcji, które pozwalają zaprezentować zebraną i wyeksponowaną wiedzę w sposób przystępny odbiorcom oraz dostosowany do ich potrzeb. Dlatego też niniejszy raport zawiera w ostatnim rozdziale spis wydarzeń, które odbyły się w jego ramach. Są one kontynuacją rozpoczętych już w 2015 roku działań Fundacji Instytut Prawa Ustrojowego.

Niniejszy raport końcowy, podsumowujący badania projektowe, skierowany jest przede wszystkim do instytucji publicznych i organizacji pozarządowych. Zawiera analizę i ewaluację działań i problemów prawnych podjętych i zrealizowanych w projekcie o tematyce związanej z edukacją prawną ze szczególnym uwzględnieniem przyczyn przestępczości, praw osób pokrzywdzonych przestępstwem oraz zapobiegania przestępczości. Celem Fundacji Instytut Prawa Ustrojowego jest ułatwienie dostępu do opracowanych przez naszych specjalistów materiałów, w tym ekspertyz i opinii, na bazie których powstał niniejszy raport. Jako przedstawiciele Fundacji wyrażamy nadzieję, że zostanie on wykorzystany w celach edukacyjnych, w szczególności w zakresie przeciwdziałania przyczynom przestępczości, pomocy pokrzywdzonym i pomocy postpenitencjarnej.

I. Prawne aspekty walki z przestępczością

1. Zjawisko przestępczości i przeciwdziałanie

1.1. Pojęcie przestępczości

Przestępczość występująca w państwie jest niezwykle ważnym zjawiskiem w kontekście sprawdzianu efektywnego działania, ponieważ stanowi zagrożenie dla obowiązującego porządku prawnego. Na straży prawa stoi wiele organów państwowych, których zadaniem jest strzec obywateli przed każdą formą przestępczości występującej w państwie, ale także – gdy już do niej dojdzie – odpowiednia ochrona poszkodowanego, zagwarantowanie jego praw i zadośćuczynienia.

Odpowiednie ramy prawne dotyczące przestępczości wpływają na wiele sfer życia ludzkiego. Dotyczy to w szczególności zapewnienia obywatelom poczucia bezpieczeństwa, pewności prawa oraz przekonania, że za każde przewinienie sprawca dozna kary.

Przestępczość jest zjawiskiem społecznym. Wiąże się ono z nieprawidłowymi postawami ludzkimi, które prowadzą do naruszania przepisów prawa karnego. Przestępstw dopuszczają się osoby pochodzące z rozmaitych kręgów społecznych, różnią się one jednak skalą i częstotliwością. Do rozwoju tego zjawiska przyczyniają się przemiany gospodarcze, polityczne i społeczne.

Ulega ono ciągłym przemianom, dlatego tak ważne jest sprawne dostosowanie przepisów prawnych.

W literaturze występuje kilka rodzajów przestępczości:

1. przestępczość rzeczywista – wszystkie przestępstwa, o których dochodzi w danym okresie na danym terytorium lub w określonej zbiorowości;
2. przestępczość ujawniona – przestępstwa, o których informacje otrzymały organy ścigania i zostały zarejestrowane;
3. przestępczość nieujawniona – przestępstwa, o których informacji nie otrzymały organy ścigania albo nie zostały zarejestrowane³.

1.1.1. Przestępczość zorganizowana

Przestępczość zorganizowana stanowi jedno z najgroźniejszych zjawisk społecznych ze względu na to, że najczęściej oznacza ona zawodową działalność przestępczą o charakterze grupowym. Grupa jest zorganizowana, zhierarchizowana i daje większe pole do działalności przestępczej, co wymaga szczególnych środków prawnych. Przyjmuje się, że przestępczość zorganizowana jest bardziej szkodliwa społecznie niż ta indywidualna i okazjonalna. Często przybiera charakter ponadnarodowy. Jej celem jest nie tylko chęć osiągnięcia zysku – dotyczy również motywów politycznych, religijnych, ideologicznych czy nawet osobistych. Część przestępców zorganizowanych podejmuje się popełnienia przestępstw o najcięższych kategoriach, co może prowadzić do zagrożenia w funkcjonowaniu instytucji państwowych. Nielegalnie stworzone struktury podejmują wysiłki w celu objęcia kontrolą wielu dziedzin życia społeczno-gospodarczo-politycznego. W poszczególnych państwach tworzone są systemy organów

³ K. Bułat, *Kryminologia. Repetytorium*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 68, [za:] Z. Gądzik, *Tzw. nowe formaty przestępczości. Analiza zjawiska*, <https://efektywne-prawo.org.pl/tzw-nowe-formaty-przestepczosci-analiza-zjawiska-dr-zuzanna-gadzik/> [dostęp: 16.06.2023].

instytucji państwowych, które są odpowiedzialne za zwalczanie oraz zapobieganie formom przestępczości zorganizowanej⁴.

Nowe możliwości przestępcze sprawiają, że grupy te w pewien sposób specjalizują się w swojej działalności⁵.

W doktrynie ukształtowało się pojęcie pochodzenia amerykańskiego *organized crime*, które oznacza działania nastawione na zysk finansowy czy ekonomiczny prowadzone przez grupę mającą uporządkowaną strukturę wewnętrzną, zdolności do kontrolowania innych organizacji czy terytorium, dzięki którym uzyskuje duże dochody.

Związki kryminologiczne wiążące organizacje przestępcze ze światem biznesu i polityki powodują, że działają one w pewnej wewnętrznej strukturze o hierarchicznym układzie (w ramach której istnieje jasny podział zadań), działają w sposób zamaskowany, uciekają się do korumpowania przedstawicieli administracji publicznej, funkcjonariuszy policji czy innych instytucji gospodarczych, co pozwala im maskować swoje działania⁶. Ich działalność pozwala wywierać wpływ na politykę, gospodarkę, wymiar sprawiedliwości, administrację oraz środki masowego przekazu, co pozwala na zmniejszenie ryzyka i polepszenie warunków działalności przestępczej.

Należy również podkreślić, że działalność prowadzona w ramach grup przestępczych podlega przemianom z uwagi na dynamiczność uchwalania rozwiązań legislacyjnych, zmian politycznych, społecznych, gospodarczych oraz postęp techniczny i technologiczny. Często bowiem grupy przestępcze przenoszą swoją działalność do Internetu. Obecnie nieskoordynowane działania hakerów działających w pojedynkę zostały zastąpione

⁴ Zob. W. Mądrzejowski, *Prawne podstawy współdziałania służb i instytucji zwalczających przestępczość zorganizowaną w Polsce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2018, nr 29, s. 107–140, [za:] S. Hypś, *Przestępczość zorganizowana. Istota i zasięg zjawiska*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przestepczosc-zorganizowana-istota-i-zasieg-zjawiska-dr-slawomir-hyps/> [dostęp: 16.06.2023], s. 3.

⁵ Zob. M. Wódka, *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – typologia, charakterystyka i zwalczanie*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2015, nr 2, s. 151–152, [za:] S. Hypś, *Przestępczość zorganizowana...*, op. cit., s. 4 i nast.

⁶ Zob. M. Kuć, *Kryminologia*, Warszawa 2010, s. 94–95.

przez działania wyspecjalizowanych grup przestępczych, które określa się mianem mafii XXI wieku⁷. Niemniej jednak w Polsce obszarami, które zdominowały działalność grup przestępczych, są przestępczość narkotykowa i gospodarcza.

1.1.2. Cyberprzestępczość

W obecnych czasach pojawiają się nowe przestrzenie, w których dochodzi do łamania obowiązujących norm prawnych i które z uwagi na naruszenie cudzych dóbr wymagają w przyszłości odpowiedniej ochrony. Z tego względu mamy do czynienia z tzw. neokryminalizacją, czyli objęciem przepisami karnymi dotychczas niekryminalizowanych zachowań. Dodatkowo należy do niej zaliczyć również takie obszary, które zostały już spenalizowane, ale wymagają nowelizacji.

Wraz z rozwojem technologii, łatwego i szybkiego dostępu do Internetu oraz nowych możliwości elektronicznych mamy do czynienia z coraz to nowymi rodzajami przestępczości, które składają się na tzw. cyberprzestępczość. Charakteryzuje się ona brakiem bezpośredniego kontaktu z pokrzywdzonym lub świadkami zdarzenia oraz rozproszeniem odpowiedzialności pomiędzy sprawcę a pozostałych odbiorców udostępnionej treści, co sprawia trudności w ich wykryciu i przez to staje się bardziej popularną formą przestępczości⁸. Warto również podkreślić, że ze względu na swój charakter cyberprzestępstwa są coraz bardziej popularne w działalności zorganizowanych związków i grup przestępczych⁹.

⁷ S. Bachrynowski, *Strategie walki z cyberprzestępczością*, <https://efektywne-prawo.org.pl/strategie-walki-z-cyberprzestepczoscia-dr-szymon-bachrynowski/> [dostęp: 17.06.2023], s. 4.

⁸ A. Pietrzak, *Współczesne zagrożenia w ujęciu kryminologicznym*, [w:] E. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka (red.), *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, C.H. Beck, Warszawa 2017, [za:] Z. Gądzik, *Tzw. nowe formaty...*, op. cit., s. 4.

⁹ J. Kosiński, *Cyberprzestępczość AD2020 – stan aktualny i prognozy*, [w:] A. Gryszczyńska, G. Szpor (red.), *Internet. Cyberpandemia. Cyberpandemic*, C.H. Beck, Warszawa 2020, [za:] Z. Gądzik, *Tzw. nowe formaty...*, op. cit., s. 4.

W odniesieniu do cyberprzestępczości należy również wspomnieć o „darknecie”, który jest ukrytą częścią Internetu, a dostęp do niego zyskuje się za pomocą specjalnego oprogramowania¹⁰. W jego ramach użytkownicy mogą wykonywać działania w sposób całkowicie anonimowy, a jego możliwości są nieograniczone – pozwala uzyskać np. fałszywe dokumenty, podrobione środki płatnicze, nielegalne towary czy pomoc w popełnieniu określonych cyberprzestępstw¹¹.

W wyniku pandemii COVID-19 wzrósł poziom cyberprzestępczości, ponieważ w jej czasie wiele obszarów życia społecznego funkcjonowało w przestrzeni teleinformatycznej. Grupą szczególnie narażoną stały się więc osoby starsze, niemające doświadczenia w korzystaniu z możliwości Internetu i telekomunikacji w nowoczesnym zakresie¹².

Do obszarów przestępczości, które zaczęły funkcjonować w ostatnich latach, zalicza się:

1. Cyberoszustwa i pranie brudnych pieniędzy – w związku z tym, że wiele instytucji finansowych funkcjonuje w przestrzeni elektronicznej, dochodzi również do przestępstw na tym polu. Przestępcy stosują wyłudzenia poprzez komunikat lub udostępnienia określonych danych, rozsyłając za pośrednictwem poczty elektronicznej wiadomości ze złośliwym oprogramowaniem, które pomagają przechwycić poufne dane, w tym hasła¹³. Do przestępstw dochodzi także za pomocą rozmów telefonicznych z domniemanym pracownikiem insty-

¹⁰ Zob. H. Wojciechowski, *Darknet – wybrane aspekty kryminologiczne, kryminalistyczne i prawne szyfrowanych sieci komputerowych*, „Acta Universitatis Lodzianae. Folia Iuridica” 2018, nr 82, s. 83 i nast.

¹¹ C. Zielińska, „Cybercrime” – wyzwanie dla kryminologii, [w:] E. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 546 i nast.

¹² <https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/fbi-releases-the-internet-crime-complaintcenter-2020-internet-crime-report-including-covid-19-scam-statistics> [dostęp: 20.06.2023].

¹³ F. Radoniewicz, *Odpowiedzialność karna za hacking i inne przestępstwa przeciwko danym komputerowym i systemom informatycznym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 107 i nast.

tucji, który wyłudza potrzebne dane od użytkowników. W ostatnim czasie zwiększyła się też liczba oszustw finansowych popełnianych za pomocą tzw. kryptowalut.

2. Kradzież tożsamości – dotyczy informacji, które umieszczają użytkownicy w Internecie, najczęściej za pośrednictwem portali społecznościowych. Podszycając się pod daną osobę, wykorzystuje się jej wizerunek lub inne dane w celu wyrządzenia szkody osobistej lub majątkowej¹⁴. Często polega na zakładaniu bez wiedzy ofiary kont i profili na portalach społecznościowych z jej danymi¹⁵.
3. Cyberstalking – nękanie osób za pomocą Internetu. „Wielokrotne, powtarzające się prześladowanie wyrażające się w podejmowaniu różnych naprzykrzających się czynności, których celem jest udręczenie, utrapienie, dokuczenie lub niepokojenie pokrzywdzonego albo jego osoby najbliższej”¹⁶.
4. „Grooming” – nawiązywanie kontaktu z małoletnim poniżej 15. roku życia w celu popełnienia określonych przestępstw seksualnych na jego szkodę, takich jak zgwałcenie pedofilskie (art. 197 § 3 pkt 2 k.k.), seksualne wykorzystanie małoletniego (art. 200 k.k.) czy produkowanie lub utrwalanie treści pornograficznych (art. 200a § 1 k.k.).
5. Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu informacji przetwarzanych elektronicznie.
6. Przestępstwa o charakterze terrorystycznym – „ingerowanie w zapis danych informatycznych poprzez ich nieuprawnione niszczenie, uszkodzanie, usuwanie,

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553), art. 190a § 2.

¹⁵ A. Szelegiewicz, *Stalking i przywłaszczenie tożsamości w polskim prawie karnym – zagadnienia wybrane*, „Ius Novum” 2013, nr 3, s. 71.

¹⁶ Ibidem; J. Sobczak, K. Kakareko, *Nękanie w Internecie*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Stalking*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 197 i nast.; por. także M. Gąsowski, *Cyberprzemoc wśród młodzieży szkolnej – analiza kryminologiczna na podstawie badań ankietowych*, [w:] E. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku...*, op. cit., s. 151 i nast.

zmianę lub utrudnianie dostępu, mogą stanowić same w sobie przejaw działań o charakterze terrorystycznym lub pełnić funkcję wspomagającą dla właściwego ataku terrorystycznego, np. poprzez dezinformację lub zakłócenia działania systemów ratowniczych¹⁷. Cyberprze-strzeń jest wykorzystywana również przez terrorystów jako narzędzie prowadzenia motywowanej politycznie działalności.

Należy jednak podkreślić, że przedstawione formy przestępczości stanowią jedynie część tych zachowań, które są związane z naruszaniem norm prawnych, a na przestrzeni lat z pewnością dojdzie do poszerzenia obecnego katalogu przestępstw. Państwo i stanowiące przez nie prawo musi podlegać ciągłym zmianom, tak by dotrzymywać kroku zmianom w życiu społecznym i gospodarczym, ale również – a może przede wszystkim – technologicznym (ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju sztucznej inteligencji)¹⁸. Zadaniem państwa i podległych mu instytucji jest monitorowanie rozwoju nowych technologii i analizowanie ich potencjalnych skutków za pomocą badań typu *foresight* czy oceny technologii. Warto jednak podkreślić, że rosnąca w przestrzeni publicznej ilość informacji dotyczących ataków cyfrowych powoduje, że wśród obywateli oraz zarządców instytucji finansowych zwiększa się poziom świadomości zagrożenia¹⁹.

Pomocnym przykładem zdaje się być prowadzenie polityki kryminalnej, której zadaniem jest wskazywanie sposobów i środków zapobiegania oraz zwalczania przestępczości²⁰. Zadaniem ustawodawcy jest bieżące modyfikowanie obowiązujących przepisów prawnych, tak by chroniły one obywateli i ich dobra. Dodatkowo muszą one charakteryzować się prewencyjnością²¹.

¹⁷ J. Będziński, *Umierajcie. Enter*, „Puls Świata” 2004, nr 7, s. 11.

¹⁸ K. Mamak, *Prawo karne przyszłości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 81 i nast.

¹⁹ S. Bachrynowski, *Strategie walki...*, op. cit., s. 4.

²⁰ A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2021, s. 40.

²¹ Z. Gądzik, *Tzw. nowe formaty...*, op. cit., s. 15.

1.2. Przeciwdziałanie przestępczości wśród młodzieży

Przestępczość wśród młodzieży jest niezwykle ważnym zjawiskiem społecznym. Zapobieganie jej powinno być priorytetem w działaniach organów państwowych. Przestępczość nieletnich rozumie się jako popełnianie czynów zabronionych (określanych przez ustawę jako przestępstwo, przestępstwo skarbowe lub w niektórych przypadkach wykroczenie) przez osoby nieletnie²². Osoby takie nie podlegają środkom karnym, lecz wychowawczym lub poprawczym. Wyjątkiem jest art. 10 § 2 k.k. oraz popełnienie czynu zabronionego z osobą dorosłą²³. Przyczynami przestępczości nieletnich są ich poczucie bezkarności, na które może wpływać niska świadomość prawna oraz wcześniejsza działalność przestępcza, za którą nie ponieśli kary. Dodatkowymi motywami są: chęć zdobycia korzyści materialnych, zaimponowanie kolegom, potrzeba zaistnienia w grupach nieformalnych, ale również powielanie wzorców patologicznych z domu rodzinnego czy poszukiwanie akceptacji wśród rodziców i opiekunów²⁴.

Niezwykle ważne są więc dostrzeżenie problemów młodego człowieka, próba ich akceptacji i pomocy, a także edukacja prawna. Na najniższym szczeblu odpowiedzialni za to są pedagodzy, warto zatem podkreślić ich rolę w przeciwdziałaniu przestępczości wśród młodzieży.

1.2.1. Rola pedagoga w kształtowaniu wiedzy a przeciwdziałanie przestępczości

Jak podkreślono w ekspertyzie, niezwykle ważnym dla udanego dialogu pomiędzy młodym człowiekiem a pedagogiem jest poznanie języka, którym posługuje się młodzież. Ma być on traktowany jako swoiste narzędzie w pracy nauczyciela i pedagoga. Dzięki

²² Zob. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r., poz. 969).

²³ Zob. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1444, 1517; Dz.U. z 2021 r., poz. 1023, 2054).

²⁴ Zob. B. Hołyst, *Kryminologia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2001, s. 450.

temu wypowiedzi uczniów są zrozumiałe i możliwe jest podjęcie odpowiedniej interwencji. Nauczyciel więc powinien znać wyrażenia codzienne, a przede wszystkim być wyczulony na te sformułowania, które mogą świadczyć o zachowaniach patologicznych²⁵. Dla skutecznego kształtowania wiedzy młodych ludzi pedagog powinien również rozwijać swoją wiedzę na temat nowych niebezpiecznych zjawisk czy trendów występujących wśród młodzieży lub w Internecie (lista przestępstw internetowych wraz z rozwojem technologii ulega poszerzaniu). Pozwoli to odpowiednio dopasować tematykę działań profilaktycznych w ramach zajęć czy edukacji, mieć wpływ na ochronę ofiary czy na działania potencjalnego sprawcy. Profilaktyka jest podstawą zapobiegania działaniom patologicznym w środowisku nieletnich²⁶.

Celem działań edukacji prawnej wśród młodzieży jest „poznanie zasad funkcjonowania prawa i porządku prawnego, kształtowanie świadomości własnych praw oraz wyrobienie nawyku postępowania zgodnie z obowiązującym prawem”²⁷. Należy jednak podkreślić, że zazwyczaj nauczyciele szkół podstawowych i średnich mają możliwość przeprowadzenia takiej edukacji jedynie w ramach lekcji wiedzy o społeczeństwie lub godziny wychowawczej.

Pomocne dla nauczycieli i wartościowe dla uczniów mogą być programy oraz materiały edukacyjne, które mają na celu podnoszenie wiedzy prawnej wśród młodzieży, a także mające znamiona przeciwdziałania przestępczości. Nieodpłatne programy nauczania, które oferuje Ministerstwo Sprawiedliwości, to m.in.:

²⁵ M. Miałkowska-Kozaryna, *Nauczycielu mów slangiem! – język, jako podstawowe narzędzie pracy pedagogicznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2020, nr 587 (2), s. 34–41, [za:] A. Stachowicz, *Rola pedagoga w kształtowaniu wiedzy prawnej młodych ludzi w przeciwdziałaniu przestępczości*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rola-pedagoga-w-kształtowaniu-wiedzy-prawnej-mlodych-ludzi-w-przeciwdzialaniu-przestepczosci-mgr-anna-stachowicz/> [dostęp: 17.06.2023], s. 4.

²⁶ M. Jędrzejko, *Młodzi ludzie w świecie wielowymiarowego ryzyka: ujęcie socjopedagogiczne*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2013, nr 35 (2), s. 13, [za:] A. Stachowicz, *Rola pedagoga...*, op. cit., s. 5.

²⁷ D. Dziewulak, *Edukacja prawna w szkolnictwie podstawowym i średnim w Polsce, wybranych państwach Unii Europejskiej oraz w Serbii i Wielkiej Brytanii*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2020, nr 4 (68), s. 220–221.

Przygody z Paragrafem – inaczej niż zwykle, Lekcje o Legislacji, Lekcje o Pomocy Pokrzywdzonym, Lekcje o Mediacji, Lekcje o Nieodpłatnej Pomocy Prawnej i Nieodpłatnym Poradnictwie Obywatelskim. Specjaliści Fundacji Instytut Prawa Ustrojowego od lat prowadzą takie zajęcia w szkołach średnich²⁸. Dodatkowo została wydana pomoc edukacyjna w postaci książki dostosowanej poziomem do młodego człowieka pt. *Elementarz prawa. Prawo karne* pod redakcją Piotra Zakrzewskiego i Daniela Gabrela²⁹. Odbywają się również konkursy wiedzy o prawie, np. Akademia Wiedzy o Prawie organizowana przez Krajową Radę Radców Prawnych³⁰.

Od 2004 roku obchodzony jest Dzień Bezpiecznego Internetu, który został ustanowiony z inicjatywy Komisji Europejskiej. Stanowi on doskonałą okazję, aby zapoznać uczniów z zasadami netykiety, a także wskazać na zagrożenia płynące z Internetu, z uwzględnieniem cyberprzestępstw.

Autorka ekspertyzy wskazuje na zadania pedagoga, których powinien się podejmować dla kształtowania wiedzy prawnej i przeciwdziałania przestępczości:

- aktualizowanie swojej wiedzy w zakresie regulacji prawnych stanowiących reakcje Państwa na nowe zagrożenia;
- poznawanie języka, aby lepiej zrozumieć młodych ludzi i w porę reagować na niepokojące sygnały;
- wspieranie rodziny swoich uczniów i angażowanie jej w proces wychowania realizowany przez szkołę;
- zgłaszanie szkoły, w której pracuje, do udziału w wartościowych projektach (lub przeprowadzanie ich samodzielnie albo tworzenie własnych i dzielenie się nimi w sieci) mających na celu podnoszenie wiedzy prawnej młodych ludzi, ponieważ większa świadomość może przyczynić się do zmniejszenia liczby przypadków

²⁸ Materiał dostępny w wersji pdf na stronie: <https://efektywne-prawo.org.pl/materialy-edukacyjne/> [dostęp: 17.06.2023].

²⁹ Materiał dostępny w wersji pdf na stronie: <https://efektywne-prawo.org.pl/materialy-edukacyjne/> [dostęp: 17.06.2023].

³⁰ Zob. Strona internetowa Krajowej Izby Radców Prawnych, <https://kirp.pl> [dostęp: 17.06.2023].

- popęśniania wykroczeń lub przestępstw przez młodych ludzi;
- organizowanie w szkole pozalekcyjnych wydarzeń edukacyjnych z zakresów mogących skutkować ograniczeniem przestępczości, w tym poszerzających wiedzę o prawie, i zgłaszanie uczniów do tych organizowanych przez podmioty zewnętrzne;
 - zadbanie o optymalną liczbę tematów lekcji wychowawczych dotyczących szkodliwości i następstw (nie tylko tych zdrowotnych, ale też prawnych) picia alkoholu oraz posiadania i zażywania narkotyków czy innych środków psychoaktywnych;
 - prowadzenie profilaktyki zachowań autodestrukcyjnych;
 - organizowanie w szkole zajęć na temat zagrożeń związanych z korzystaniem przez młodzież z Internetu, telefonów komórkowych i innych nowoczesnych technologii;
 - rozmawianie z młodzieżą o cyberprzestępstwach, o tym, że w sieci nikt nie jest anonimowy;
 - uświadamianie, gdzie można szukać pomocy, gdy padnie się ofiarą cyberprzestępstwa czy którejś z form cyberprzemocy, przedstawianie alternatywnych form spędzania wolnego czasu (nie tylko korzystanie z Internetu, ale np. zachęcanie do czytania książek czy uprawiania różnych form aktywności fizycznej na świeżym powietrzu)³¹.

1.2.2. Wyzwania stojące przed pedagogami pracującymi z młodymi ludźmi, wobec których zastosowano środek izolacyjny

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze są placówkami resocjalizacyjno-wychowawczymi oraz resocjalizacyjno-rewalidacyjnymi. Pierwsze są przeznaczone dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie. Drugie – dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie, które posiadają niepełnosprawność

³¹ A. Stachowicz, *Rola pedagoga...*, op. cit., s. 15–16.

intelektualną w stopniu lekkim. W obu przypadkach młodzi ludzie wymagają specjalnej organizacji nauki, wychowania, pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz resocjalizacji³². Zakłady poprawcze stanowią najbardziej restrykcyjne ośrodki wychowawcze, do których kieruje sąd rodzinny. Przebywające w nich osoby dopuściły się popełnienia czynu karalnego, przejawiają wysoki stopień demoralizacji. Za umieszczeniem w takim zakładzie przemawiają okoliczności, charakter czynu, a także nieskuteczność dotychczas stosowanych środków wychowawczych i negatywna prognoza³³. Jak wskazują badania, większość osób, wobec których sąd orzekł umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub zakładzie poprawczym, miała już wcześniejszy kontakt z wymiarem sprawiedliwości³⁴.

Zadaniami młodzieżowych ośrodków wychowawczych są próby eliminowania przejawów niedostosowania społecznego, a także przygotowywanie wychowanków do samodzielnego oraz odpowiedzialnego życia poza ośrodkiem³⁵. Praca, której podejmują się pedagodzy w placówkach izolacyjnych, jest niezwykle istotna, ponieważ umieszczenie w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym lub zakładzie poprawczym jest zazwyczaj ostatnim formalnym etapem reakcji kontroli społecznej na zachowania dzieci i młodzieży, które są niezgodne z prawem³⁶.

Jak już wspomniano, do głównych zadań ośrodków należy przeciwdziałanie przestępczości poprzez przygotowanie swoich

³² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz.U. z 2015 r., poz. 1872 z późn. zm.).

³³ Zob. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r., poz. 969), art. 10.

³⁴ J. Włodarczyk-Madejska, *Skazani na wychowanie. Stosowanie środków izolacyjnych wobec nieletnich*, Wydawnictwo Instytutu Nauk Prawniczych PAN, Warszawa 2019, s. 111–122, [za:] A. Stachowicz, *Wyzwania pedagoga...*, op. cit., s. 4.

³⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej..., op. cit., rozdz. 3 § 14.

³⁶ J. Włodarczyk-Madejska, *Wykonywanie środków izolacyjnych orzeczonych wobec nieletnich. Analiza wyników badania*, „Archiwum Kryminologii” 2020, nr 42 (2), s. 1, [za:] A. Stachowicz, *Wyzwania pedagoga...*, op. cit., s. 5–6.

wychowanków do życia w zgodzie z powszechnie obowiązującymi normami społecznymi. Realizuje się to poprzez organizowanie czasu wolnego, współpracę z rodziną, wolontariat, profilaktykę uzależnień, bezpieczeństwo oraz usamodzielnianie. W niektórych przypadkach dochodzi jeszcze kwestia terapii, w szczególności animaloterapii, arteterapii oraz socjoterapii³⁷. Metod pracy z młodzieżą jest wiele, pomimo to statystyki wskazują na dużą powrotność do działań niezgodnych z prawem przez młodzież. Anna Stachowicz w swojej ekspertyzie wskazuje, że:

[...] bardziej bowiem od szerokiego katalogu oddziaływań resocjalizacyjnych o ich sukcesie przesądza ich jakość.

Aby natomiast wdrożyć bardziej kompleksową dbałość o efektywność resocjalizacji, warto:

- opracować system zachęt i wsparcia dla rodzin zastępczych zawodowych specjalistycznych, które są zdolne do prowadzenia procesu resocjalizacji osób niedostosowanych w warunkach naturalnych;
- kształcić nieletnich przebywających w placówkach o charakterze izolacyjnym do wykonywania zawodów, które są obecnie potrzebne na rynku pracy, tak aby po opuszczeniu placówki zwiększyć ich szanse na znalezienie zatrudnienia, a tym samym zmniejszyć szansę na powrót na drogę przestępczą;
- stworzyć skuteczny system, który zapewniłby opiekę nieletnim po opuszczeniu MOW lub zakładu poprawczego³⁸.

³⁷ Zob. M. Bernasiewicz, M. Noszczyk-Bernasiewicz (red.), *Dobre praktyki resocjalizacyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018; A. Stachowicz, *Wyzwania pedagoga...*, op. cit., s. 5–6.

³⁸ A. Stachowicz, *Wyzwania pedagoga...*, op. cit., s. 15–16.

1.3. Resocjalizacja skazanych

1.3.1. Kara pozbawienia wolności a reintegracja skazanego

Celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest wzbudzenie w skazanym społecznych postaw, chęci przestrzegania porządku prawnego, poczucia odpowiedzialności, które prowadzi do powstrzymania się od powrotu do przestępstwa³⁹. Indywidualizacja wykonywania orzeczenia stanowi główny sposób dotarcia do osadzonego, a także podjęcia z nim pracy, która zakończyłaby się zmianą zachowania zarówno w trakcie odbywania kary, jak i po jej zakończeniu⁴⁰.

Do działań, które mają na celu resocjalizację, należą⁴¹:

1. **Praca** – jej znaczenie określa się jako fundamentalne nie tylko na etapie wykonawczym, ale również po zakończeniu wykonywania kary. Posiadanie własnych środków daje więźniom poczucie wartości, pokazuje szanse na życie zgodne z prawem, a także daje doświadczenie oraz umiejętności, które można później wykorzystać w życiu poza ośrodkiem (patrz szerzej: podrozdział 1.3.2).
2. **Nauczanie** – możliwość nauki pozwala na zwiększenie szansy na życie zgodne z prawem po odbyciu kary. Braki w edukacji mogą być przyczyną i powodem popełniania przestępstw, ponieważ osoby niewykształcone mogą

³⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., nr 90, poz. 557 z późn. zm. – dalej k.k.w.), art. 67 § 1; J. Warylewski, *O wybranych funkcjach i celach kary pozbawienia wolności*, [w:] H. Machel (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 19–29, [za:] G. Skrobotowicz, *Kara pozbawienia wolności a reintegracja skazanego*, <https://efektywne-prawo.org.pl/kara-pozbawienia-wolnosci-a-reintegracja-skazanego-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 17.06.2023], s. 2–3.

⁴⁰ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 maja 2017 r., sygn. akt II AKz w 544/17, OSP 2018/12/125, [za:] G. Skrobotowicz, *Kara pozbawienia...*, op. cit., s. 4.

⁴¹ G. Skrobotowicz, *Kara pozbawienia...*, op. cit., s. 4–5. Należy tu podkreślić, że kolejność wymienionych działań nie jest przypadkowa, ponieważ właśnie w tej kolejności środki najefektywniej przekładają się na reintegrację.

mieć problem ze znalezieniem pracy, która zapewni wynagrodzenie na zadowalającym poziomie.

3. **Zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe** – stanowią pewnego rodzaju odskocznię od więziennej rzeczywistości. Różne formy przekazu artystycznego powodują pewne przemiany świadomości, pobudzają nieodkryte sfery wśród osadzonych. Możliwość uczestnictwa w warsztatach pomaga im w ustabilizowaniu uczuć i emocji, a także dzieleniu się nimi z innymi.
4. **Umożliwienie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym** – podtrzymywanie kontaktów z bliskimi stanowi pomost do normalności, czyli do życia poza murami jednostki penitencjarnej. Sprawia, że skazani mają motywację do powrotu na wolność i życia zgodnego z obowiązującymi normami prawnymi.
5. **Środki terapeutyczne (w ramach, w jakich są konieczne)**⁴².

Obecnie zauważana jest tendencja wzrostu recydywistów penitencjarnych w stosunku do pozostałych skazanych przebywających w zakładach karnych⁴³. Pokazuje to, że podejmowane działania nie są wystarczające, ponieważ osoby te miały już kontakt z więziennymi standardami i pomimo wdrożonych programów naprawczych powróciły na przestępczą ścieżkę. Nie znaczy to, że te mechanizmy i narzędzia są błędne, jednak ich efektywność nie jest na oczekiwanym poziomie.

Filozofia sprawiedliwości naprawczej stwarza szansę przewartościowania w sposób zasadniczy polityki karnej. Tej, która nastawiona była wyłącznie na karanie, jak i tej, która nastawiona była na leczenie dewiacyjnych skłonności sprawcy. Sprawiedliwość naprawcza dostrzega przestępstwo jako konflikt sprawcy z ofiarą i ze środowiskiem, w którym przestępstwo zostało

⁴² Art. 67 § 3 k.k.w.

⁴³ A. Szymanowska, *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów*, [w:] H. Machel (red.), *Wykonywanie kary...*, op. cit., s. 183–197, [za:] G. Skrobotowicz, *Kara pozbawienia...*, op. cit., s. 5.

popęłnione. Celem jej jest likwidacja tego konfliktu przy jednoczesnym zaangażowaniu w jego likwidację zarówno sprawcy oraz ofiary, jak i środowiska. Przede wszystkim jednak filozofia sprawiedliwości naprawczej zmierza do likwidacji wyłączności państwa jako władzy sprawującej wymiar sprawiedliwości⁴⁴.

1.3.2. Zatrudnienie osób skazanych na karę pozbawienia wolności jako forma walki ze zjawiskiem przestępczości

Praca dla osadzonych jest pewnego rodzaju powrotem do życia znanego z wolności, ale jednocześnie pomostem do świata zewnętrznego. To, czy skazany będzie mógł zostać zatrudniony, zależy od typu, rodzaju oraz systemu wykonywania orzeczonej kary. Część z tych elementów jest zależna od osadzonego, np. jego zachowanie oraz chęć nauki i rozwoju. Obecnie pracę traktuje się jako narzędzie resocjalizacyjne dające możliwość zmiany zachowania i dalszego życia więźnia⁴⁵.

Najważniejsza zmiana w zakresie pracy więźniów została wprowadzona orzeczeniem wyroku Trybunału Konstytucyjnego, który orzekł niezgodność pomniejszania wynagrodzenia za pracę więźniów. Fakt pozbawienia wolności przez pracownika nie może wpływać na wysokość jego wynagrodzenia. Oznacza to, że za swoją pracę skazani muszą otrzymywać co najmniej płacę minimalną⁴⁶. Dzięki temu skazani przestali czuć się wykorzystywani i zaczęli otrzymywać adekwatne wynagrodzenie do wykonywanej

⁴⁴ A. Zoll, *Podmiotowość obywatelska a wymiar sprawiedliwości*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Mediacja*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 18, [za:] G. Skrobotowicz, *Kara pozbawienia...*, op. cit., s. 5.

⁴⁵ M. Pietrikowski, *Teoretyczne podstawy resocjalizacji przez pracę w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 44–45, s. 61, [za:] G. Skrobotowicz, *Zatrudnianie osób skazanych na karę pozbawienia wolności jako forma walki ze zjawiskiem przestępczości*, <https://efektywne-prawo.org.pl/zatrudnianie-osob-skazanych-na-kare-pozbawienia-wolnoscii-jako-forma-walki-ze-zjawiskiem-przestepczosci-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 18.06.2023], s. 4.

⁴⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 lutego 2010, sygn. akt P 20/09.

przez siebie pracy. Z drugiej jednak strony przyczyniło się to do spadku odpłatnego zatrudnienia więźniów.

O pracy skazanego decyduje dyrektor danej placówki penitencjarnej, który taką zgodę może również cofnąć. Praca osadzonych może być wykonywana na podstawie skierowania do pracy. Otrzymują też oni możliwość wykonywania pracy zarobkowej na podstawie umowy o pracę, umowy zlecenia, umowy o dzieło, a także umowy o pracę nakładczą⁴⁷.

Więźniom przysługują wszystkie prawa, które przewidziane są danym typem umowy, np. urlop. Z uwagi, że następuje on w warunkach izolacji, skazany może skorzystać z uprawnień do:

- 1) dodatkowego lub dłuższego widzenia;
- 2) dodatkowego zakupu artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym;
- 3) dłuższych spacerów;
- 4) pierwszeństwa lub częstszego udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu⁴⁸.

Jednakże z wynagrodzenia osadzonego potrąca się część wynagrodzenia na cele Funduszu Sprawiedliwości, które zostały określone w art. 43 § 8 k.k.w., a także 45% na Fundusz Aktywizacji Zawodowej Skazanych oraz Rozwoju Przywięziennych Zakładów Pracy⁴⁹. Przewidziano również kwotę wolną przysługującą za pracę – po odliczeniu podatków wolne od egzekucji musi pozostać 60% wynagrodzenia⁵⁰.

Praca daje szansę na powrót do społeczeństwa. W momencie powrotu na wolność były więźniów powinien być w stanie rozpocząć normalne życie, a także podjąć zatrudnienie. Praca w warunkach

⁴⁷ Art. 121 § 2 i art. 121 § 3 i 5 k.k.w.; G. Skrobotowicz, *Zatrudnianie osób...*, op. cit., s. 5.

⁴⁸ Art. 124 § 3 k.k.w.; G. Skrobotowicz, *Zatrudnianie osób...*, op. cit., s. 7.

⁴⁹ Utworzony na podstawie art. 6a ustawy z dnia 28 sierpnia 1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności (Dz.U. z 2017 r., poz. 2151; Dz.U. z 2020 r., poz. 568).

⁵⁰ Art. 125 § 2 k.k.w.

penitencjarnych ma mu to umożliwić, bowiem nabiera on w tym czasie niezbędnego doświadczenia. Daje to nadzieję, że z zapleczem finansowym osadzony w warunkach wolności nie powróci na przestępczą ścieżkę. Praca pozwala również regulować obowiązujące go zobowiązania, do których należą np. alimenty. Może on również odkładać środki na życie na wolności⁵¹.

Dla zachęcenia do zatrudniania osób skazanych i zwiększenia efektywności działania takiego modelu w ramach resocjalizacji państwo powinno rozważyć umożliwienie ulg podatkowych dla pracodawców zatrudniających więźniów po zakończeniu odbywania przez nich kary⁵².

1.3.3. Pomoc postpenitencjarna jako wsparcie procesu reintegracji skazanego

Instytucja pomocy postpenitencjarnej jest związana z wykonywaniem kar izolacyjnych. Jej zadaniem jest utrzymanie efektów podejmowanych względem osadzonego zarówno w czasie pobytu w jednostce penitencjarnej, jak i po jej opuszczeniu. Pełni m.in. funkcję wychowawczą – ma poprawić zachowanie osadzonego i zmienić jego dalsze życie tak, by przebiegało ono zgodnie z zasadami prawnymi i społecznymi⁵³.

Dla osiągnięcia założonych celów łączone są wysiłki Służby Więziennej, stowarzyszeń czy fundacji, a także Kościołów oraz związków wyznaniowych. W proces ten zaangażowane są również organy państwowe, które przekazują wsparcie finansowe pochodzące z funduszu celowego. Pomoc ta została uregulowana w rozdziale VII kodeksu karnego wykonawczego pt. „Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń, pomoc w społecznej

⁵¹ G. Skrobotowicz, *Zatrudnianie osób...*, op. cit., s. 13.

⁵² Ibidem.

⁵³ J.D. Pol, *Podstawy aksjologiczne procesu resocjalizacji osób pozbawionych wolności*, „Questiones Selectae” 2002, nr 14, s. 4, [za:] G. Skrobotowicz, *Pomoc postpenitencjarna jako wsparcie procesu reintegracji skazanego*, <https://efektywne-prawo.org.pl/pomoc-postpenitencjarna-jako-wsparcie-procesu-reintegracji-skazanego-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 18.06.2023], s. 3.

readaptacji skazanych oraz Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej⁵⁴.

Zgodnie z postanowieniami kodeksu karnego wykonawczego „w celu ułatwienia społecznej readaptacji, a w szczególności przeciwdziałania powrotowi do przestępstwa, powinno udzielać się skazanym oraz ich rodzinom niezbędnej pomocy, zwłaszcza materialnej, medycznej, w znalezieniu pracy i zakwaterowaniu, a także porad prawnych⁵⁵”.

Kodeks wskazuje również (art. 38), które podmioty, oprócz organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego oraz kuratorów sądowych⁵⁶, mogą udzielić pomocy postpenitencjarnej. Wskazano, że

w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, w szczególności związanych z pozbawieniem wolności, oraz przypadku mogą współdziałać stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, których celem działania jest realizacja zadań określonych w niniejszym rozdziale, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania⁵⁷.

Podmioty te mogą uczestniczyć w prowadzeniu działalności społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej czy religijnej.

W celu pomocy finansowej powstał Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej⁵⁸, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Jego działania są ukierunkowane

⁵⁴ Art. 38–43 k.k.w.

⁵⁵ Art. 41 k.k.w.

⁵⁶ Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Opolu z dnia 25 lutego 2021 r., sygn. akt II SA/Op 315/20, LEX nr 3161152, [za:] G. Skrobotowicz, *Pomoc postpenitencjarna...*, op. cit., s. 11.

⁵⁷ Art. 38 § 1 k.k.w.; zob. także: wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 8 czerwca 2020 r., sygn. akt I ACa 384/19, LEX nr 3049586; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 3 września 2021 r., sygn. akt II SA/Bk 178/21, LEX nr 3232118.

⁵⁸ Art. 43 § 1 k.k.w.; G. Skrobotowicz *Pomoc postpenitencjarna...*, op. cit., s. 7.

na pomoc pokrzywdzonym i świadkom, przeciwdziałanie przestępczości oraz pomoc postpenitencjarną⁵⁹.

1.3.4. Proces resocjalizacji a nowe metody wykonywania kary

W obecnych czasach wszystkie demokratyczne kraje, w tym państwa członkowskie Unii Europejskiej, wdrażają, realizują oraz reformują prawo oraz systemy penitencjarne. Na polski system penitencjarny składają się:

1. porządek prawny;
2. nadzór sądowy nad wykonywaniem kar;
3. specjalistyczna kadra, która realizuje zadania dotyczące odbywania kar;
4. system techniczno-organizacyjny więziennictwa;
5. programy resocjalizacyjne.

Zadania te realizują przede wszystkim zakłady karne, areszty karne i zabezpieczające, zakłady poprawcze, schroniska młodzieżowe. Działają one w ramach systemu zamkniętego, półotwartego lub otwartego⁶⁰.

1.3.4.1. Proces resocjalizacji a polski system penitencjarny

Polski system penitencjarny spotyka się z wieloma problemami, do których należą sprawy finansowe, a także kwestie merytoryczne dotyczące zasad karania, programów resocjalizacyjnych czy metod wykonywania kary⁶¹. Warunki bytowe w zakładach karnych są często trudne ze względu na przeludnienie, a także brak pomieszczeń, w których odbywałyby się zajęcia terapeutyczne, sportowe, służące rozwijaniu pasji czy spotkania z gośćmi.

⁵⁹ Art. 43 § 2 k.k.w.

⁶⁰ G. Skrobotowicz, *Proces resocjalizacji a nowe metody wykonywania kary*, <https://efektywne-prawo.org.pl/proces-resocjalizacji-a-nowe-metody-wykonywania-kar-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 20.06.2023], s. 3.

⁶¹ B. Toroń-Fórmanek, *Proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności w aspekcie nieharmonijnego rozwoju tożsamości*, „Lubelski Półrocznik Pedagogiczny” 2016, nr 35 (2), s. 85–103.

Badania dowodzą, że korzystniejsze, albowiem łżejsze formy kar, do których należą wyrok w zawieszeniu lub przedterminowe zwolnienie, przynoszą znacznie gorszy efekt niż skazanie i wyegzekwowanie kary bezwzględniego pozbawienia wolności. Złagodzone sankcje są bagatelizowane przez przestępców i nie traktują ich oni jako środka resocjalizacyjnego⁶². Jednocześnie w warunkach więziennych trudno o odcięcie się od współwięźniów, do których należą m.in. osoby z grup grypsujących. Często nie są one zainteresowane pracą nad sobą, a mając nałożone dłuższe wyroki, nie widzą sensu swojej resocjalizacji. Jednocześnie istnieje problem oddzielenia grup, które chcą pracować nad sobą i zmienić swoje życie, od tych, które nie mają tego w planach⁶³.

1.3.5. Resocjalizacja a nowe metody wykonywania kary

Resocjalizacja w warunkach zamkniętych jest wielkim wyzwaniem dla służb penitencjarnych ze względu na wspomnianą wyżej sytuację materialną i techniczną. Ponadto utrudniają ją takie czynniki, jak stałe przebywanie w izolacji czy konieczność obcowania z osobami, które są głęboko zdemoralizowane. Brak aprobaty dla projektów proponowanych przez służbę więzienną stanowi poważne ograniczenia dla procesu resocjalizacji.

W naszej ocenie należałoby zintensyfikować prace legislacyjne dotyczące wykorzystania systemu dozoru elektronicznego SDE, które umożliwiłyby jego zastosowanie w systemie penitencjarnym⁶⁴. Mogłoby to pomóc zmniejszyć przeludnienie więzień, a także generować niższe koszty. System ten może się również sprawdzić w zakresie resocjalizacji. Badania wskazują, że nawet 90% skazanych może osiągnąć zakładane cele poprawcze⁶⁵.

⁶² G. Skrobotowicz, *Proces resocjalizacji...*, op. cit., s. 3–4.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Z. Nowacki, *System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach karnych*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 229–244.

Grzegorz Skrobotowicz wskazuje, że „uzasadnione byłoby rozszerzenie spektrum potencjalnych kandydatów do Systemu Dozoru Elektronicznego”. I podaje kilka przykładów:

1. W zakładach poprawczych pozostaje spora grupa młodzieży. Należy chyba wziąć pod uwagę młody wiek, który charakteryzuje się jeszcze dużą plastycznością osobowości dającą większe możliwości resocjalizacji. Ponadto osadzone tam osoby mogą dopuszczać się popełniania czynów zabronionych pod wpływem starszych, poważniej zdemoralizowanych wychowanków. Możliwość zasądzenia dość ścisłego dozoru i jego rygorów dla kilkunastoletniej młodzieży sprawdziłaby się o wiele bardziej niż readaptacja prowadzona w warunkach izolacji. Znaczną rolę w procesie podejmowania decyzji o celowości zastosowania takiej formy odbycia kary powinni odgrywać wysoko wykwalifikowani psychologowie i doświadczeni nauczyciele.
2. Orzekanie kary pozbawienia wolności z czasowym jej zawieszeniem jest formą mniej wymagającą od skazanego niż dozór elektroniczny. Znacznie mniej obowiązków, a zwłaszcza ograniczeń, w swobodnym, niekontrolowanym reżimie sprawia, że bardziej „oswojeni” z rzeczywistością więzienną oraz kryminogennym środowiskiem nie ubiegają się o zamianę kary pozbawienia czy ograniczenia na znacznie bardziej dolegliwy dozór elektroniczny.
3. W odniesieniu do osób odbywających dłuższe wyroki, którym zamierza się skrócić lub zawiesić część kary, bardzo wskazanym byłoby zastosowanie dozoru elektronicznego na okres próbny oraz/lub jako czas readaptacji poznania zmieniającej się rzeczywistości i przystosowania się do niej. Czas ten mógłby też przynieść znaczące osiągnięcia resocjalizacyjne. Doświadczony kurator towarzyszący np. przez rok przestępca mógłby z pewnością osiągać autentyczne sukcesy. Zwalniani przedterminowo więźni nauczyliby się na nowo świata i sposobów radzenia sobie z wieloma problemami życia

- na wolności. Pośrednio za tym rozwiązaniem opowiadają się osoby długo pozostające w więzieniu.
4. Poważnym problemem systemu penitencjarnego jest brak skutecznych metod zwalczania alkoholizmu i narkomanii. Warto rozważyć możliwość stworzenia uzależnionym możliwości udziału w terapiach realizowanych przez różne ośrodki, które zgodziłyby się przyjąć skazanego na warunkach SDE. Jego miejscem stałego pobytu stałby się ośrodek. Ponadto z taką osobą należałoby zawrzeć specyficzny rodzaj kontraktu readaptacyjnego⁶⁶.

Obecnie coraz częściej podejmuje się argumenty przemawiające za odejściem od nadmiernego stosowania kar izolacyjnych na rzecz bardziej humanitarnych form działania, do których należy właśnie dozór elektroniczny.

1.1.6. Przygotowanie skazanego do życia na wolności

Przygotowanie osadzonego w jednostce penitencjarnej do życia na wolności jest zadaniem trudnym⁶⁷. Tryb tej pracy jest znacząco różny od pracy z osobą przebywającą na wolności. Różnice wynikają z reżimu, który panuje w warunkach izolacji. Osadzony w zakładzie karnym czy areszcie śledczym zostaje pozbawiony możliwości swobodnego decydowania o sobie. Jego dotychczasowa rola społeczna przestaje mieć znaczenie. Powrót więc do normalnego życia po zakończeniu odbywania kary jest niezwykle trudny, a dla wielu osadzonych niemożliwy. Dotyczy to w szczególności osób, które w warunkach odosobnienia spędziły kilkanaście czy kilkadziesiąt lat. Wpływ na to mają rozwój świata i postęp technologiczny, za którymi trudno nadążyć w warunkach odosobnienia. Dodatkowo należy również podkreślić, że zwyczaje (głównie nieoficjalne i tajne) obowiązujące wśród więź-

⁶⁶ G. Skrobotowicz, *Proces resocjalizacji...*, op. cit., s. 7–8.

⁶⁷ J. Śliwowski, *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie. Rozważania penitencjarne i penologiczne*, Warszawa 1981, s. 52.

niów, a także kultura więzienna, która wyróżnia „grypsujących”, powodują, że osadzeni często przesiąkają więziennym życiem, zatracając pozytywne wartości⁶⁸.

Cały proces przygotowania skazanego do życia na wolności określa się mianem procesu E2E. Powinien składać się on z 3 elementów, które nakreślił Grzegorz Skrobotowicz:

1. Działania wykonywane przez cały czas osadzenia w jednostce penitencjarnej. Powinny one koncentrować się na pomocy w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych oraz edukacji osadzonego, bowiem czynności te cechują się czasochłonnością. Równocześnie jako swoisty „most” pomiędzy światem więzienia a wolnością powinny być prowadzone działania w zakresie podtrzymywania kontaktów i więzi z rodziną oraz najbliższymi dla osadzonego. Tylko w ten sposób można zwiększyć prawdopodobieństwo prawidłowego przebiegu procesu reintegracji więźnia, bowiem osadzony będzie ciągle, przynajmniej częściowo, „pozostawał” w normalnym życiu.
2. Oddziaływania poprzedzające opuszczenie zakładu karnego. Drugi punkt skutecznego procesu reintegracyjnego koncentruje się na wzmożeniu działań mających na celu płynny powrót więźnia do życia na wolności bezpośrednio przed zakończeniem odbywania kary lub rozpoczęciem warunkowego przedterminowego zwolnienia. Zgodnie z obowiązującymi przepisami mogą to być przepustki udzielane przez dyrektora zakładu karnego, które zostaną wykorzystane w celu załatwienia spraw i formalności związanych z przyszłym zatrudnieniem zwolnionego lub jego zakwaterowaniem. Dodatkowo instytucje i podmioty wskazane w art. 38 k.k.w., które statutowo zajmują się wsparciem osadzonych opuszczających jednostki penitencjarne, powinny zostać zaangażowane na tym etapie.

⁶⁸ G. Skrobotowicz, *Przygotowanie skazanego do życia na wolności*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przygotowanie-skazanego-do-zycia-na-wolnosc-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 18.06.2023], s. 3.

3. Wsparcie i pomoc więźniowi bezpośrednio po zwolnieniu z jednostki penitencjarnej. Działania te wykonywane są głównie przez administrację oraz Służbę Więzienną i koncentrują się na udzieleniu pomocy doraźnej poprzez zaopatrzenie w odpowiadające porze roku obuwie i odzież, dokumenty, zaświadczenia (w tym o ukończonych kursach oraz zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności), bilet autobusowy lub kolejowy do miejsca zamieszkania, a także ewentualnej pomocy⁶⁹.

Celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest wzbudzenie w osadzonym chęci współdziałania w kształtowaniu postaw, które są społecznie pożądane. Należy do nich poczucie odpowiedzialności, przestrzeganie prawa, a tym samym powstrzymywanie się od powrotu na ścieżkę przestępczą⁷⁰. Występują tu więc funkcje zarówno wychowawcze, jak i zapobiegawcze⁷¹.

Literatura wskazuje na cele minimum i maksimum w ramach resocjalizacji penitencjarnej. Do celów minimum należą:

1. umiejętność powstrzymywania się od zachowań przestępczych;
2. unikanie sytuacji kryminogennych;
3. brak umiejętności respektowania istotnych norm moralnych i obyczajowych, nieumiejętność kontrolowania emocji;
4. brak integracji (lub reintegracji) z osobami bliskimi;
5. częste lub bardzo częste konflikty z osobami bliskimi;
6. niestabilność życia osobistego;
7. powrót do środków odurzających, nadużywanie ich;

⁶⁹ Art. 164 § 2 k.k.w.; A. Iwanowska, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013, s. 5; J. Migdał, G. Skrobotowicz, *Możliwość realizacji Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przeludnienie polskich jednostek penitencjarnych*, „Roczniki Nauk Prawnych KUL” 2014, tom XXIV, nr 1, s. 111, [za:] G. Skrobotowicz, *Przygotowanie skazanego...*, op. cit., s. 6.

⁷⁰ Art. 67 § 1 k.k.w.

⁷¹ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 238; G. Skrobotowicz, *Przygotowanie skazanego...*, op. cit., s. 7.

8. brak strategicznych celów życiowych.

Natomiast cele maksimum to m.in.:

1. przekonanie o bezsensowności zachowania przestępczego;
2. zorganizowanie sobie życia osobistego wykluczającego udział w sytuacjach kryminogennych;
3. integracja z rodziną;
4. wystrzeganie się naruszania norm moralnych i obyczajowych we współżyciu społecznym,
5. umiejętność kontrolowania emocji;
6. unikanie korzystania ze środków odurzających, nienadużywanie ich;
7. podjęcie pracy zarobkowej lub wytrwałe jej poszukiwanie;
8. posiadanie strategicznych celów życiowych⁷².

Wraz z chwilą przekroczenia przez więźnia progu jednostki penitencjarnej rozpoczyna się jego przygotowanie do życia na wolności. Jak wskazano w tym rozdziale, możliwości na zmianę życia proponowanych osadzonemu jest wiele. Ustawodawca wypracował procedury oraz mechanizmy, które mogą wspomóc więźnia w jego przemianie i przygotowaniu do lepszego życia, zgodnego z prawem. Wiele jednak zależy od jego chęci zmiany i zaangażowania.

Bibliografia

Akty normatywne:

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez

⁷² H. Machel, *Aktualne tendencje resocjalizacji penitencjarnej w polskich zakładach karnych*, [w:] S. Lelental, G.B. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania Kodeksu Karnego Wykonawczego*, Temida 2, Białystok 2009, s. 54 i nast., [za:] G. Skrobotowicz, *Przygotowanie skazanego...*, op. cit., s. 9.

rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz.U. z 2015 r., poz. 1872 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r., poz. 969).

Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności (Dz.U. z 2017 r., poz. 2151; Dz.U. z 2020 r., poz. 568).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1444, 1517; Dz.U. z 2021 r., poz. 1023, 2054).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

Orzecznictwo:

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 maja 2017 r., sygn. akt II AKz w 544/17, OSP 2018/12/125.

Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Opolu z dnia 25 lutego 2021 r., sygn. akt II SA/Op 315/20.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 8 czerwca 2020 r., sygn. akt I ACa 384/19, LEX nr 3049586.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 lutego 2010 r., sygn. akt P 20/09.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 3 września 2021 r., sygn. akt II SA/Bk 178/21, LEX nr 3232118.

Publikacje zwarte:

Bernasiewicz M., Noszczyk-Bernasiewicz M. (red.), *Dobre praktyki resocjalizacyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018.

Bułat K., *Kryminologia. Repetytorium*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.

Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2021.

Hołyst B., *Kryminologia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2001.

- Iwanowska A., *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013.
- Kuć M., *Kryminologia*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Mamak K., *Prawo karne przyszłości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Radoniewicz F., *Odpowiedzialność karna za hacking i inne przestępstwa przeciwko danym komputerowym i systemom informatycznym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Śliwowski J., *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie. Rozważania penitencjarne i penologiczne*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981.
- Włodarczyk-Madejska J., *Skazani na wychowanie. Stosowanie środków izolacyjnych wobec nieletnich*, Wydawnictwo Instytutu Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2019.

Artykuły naukowe:

- Będziński J., *Umierajcie. Enter*, „Puls Świata” 2004, nr 7.
- Dziwulak D., *Edukacja prawna w szkolnictwie podstawowym i średnim w Polsce, wybranych państwach Unii Europejskiej oraz w Serbii i Wielkiej Brytanii*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2020, nr 4 (68).
- Gąsowski M., *Cyberprzemoc wśród młodzieży szkolnej – analiza kryminologiczna na podstawie badań ankietowych*, [w:] E. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Jędrzejko M., *Młodzi ludzie w świecie wielowymiarowego ryzyka: ujęcie socjopedagogiczne*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2013, nr 35 (2).
- Kosiński J., *Cyberprzestępczość AD2020 – stan aktualny i prognozy*, [w:] A. Gryszczyńska, G. Szpor (red.), *Internet. Cyberpandemia. Cyberpandemic*, C.H. Beck, Warszawa 2020.
- Machel H., *Aktualne tendencje resocjalizacji penitencjarnej w polskich zakładach karnych*, [w:] S. Lelental, G.B. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, Temida 2, Białystok 2009.

- Mądrzejowski W., *Prawne podstawy współdziałania służb i instytucji zwalczających przestępczość zorganizowaną w Polsce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2018, nr 29.
- Miałkowska-Kozaryna M., *Nauczycielu mów slangiem! – język, jako podstawowe narzędzie pracy pedagogicznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2020, nr 587 (2).
- Migdał J., Skrobotowicz G., *Możliwość realizacji Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przeludnienie polskich jednostek penitencjarnych*, „Roczniki Nauk Prawnych KUL” 2014, tom XXIV, nr 1.
- Nowacki Z., *System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach karnych*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10.
- Orzyłowska A., Novikova K., *Jednostka ludzka w obliczu zagrożeń współczesności: bezpieczeństwo indywidualne w Polsce. Implikacje metodologiczne*, „Journal of Modern Science” 2019, nr 1 (40).
- Pietrikowski M., *Teoretyczne podstawy resocjalizacji przez pracę w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 44–45.
- Pietrzak A., *Współczesne zagrożenia w ujęciu kryminologicznym*, [w:] E. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka (red.), *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Pol J.D., *Podstawy aksjologiczne procesu resocjalizacji osób pozbawionych wolności*, „Questiones Selectae” 2002, nr 14.
- Sobczak J., Kakareko K., *Nękanie w Internecie*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Stalking*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Szelegiewicz A., *Stalking i przywłaszczenie tożsamości w polskim prawie karnym – zagadnienia wybrane*, „Ius Novum” 2013, nr 3.
- Szymanowska A., *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów*, [w:] H. Machel (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
- Toroń-Fórmanek B., *Proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności w aspekcie nieharmonijnego rozwoju tożsamości*, „Lubelski Półrocznik Pedagogiczny” 2016, nr 35 (2).

- Warylewski J., *O wybranych funkcjach i celach kary pozbawienia wolności*, [w:] H. Machel (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
- Włodarczyk-Madejska J., *Wykonywanie środków izolacyjnych orzeczonych wobec nieletnich. Analiza wyników badania*, „Archiwum Kryminologii” 2020, nr 42 (2).
- Wojciechowski H., *Darknet – wybrane aspekty kryminologiczne, kryminalistyczne i prawne szyfrowanych sieci komputerowych*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 2018, nr 82.
- Wódka M., *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – typologia, charakterystyka i zwalczanie*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2015, nr 2.
- Zielińska C., „Cybercrime” – wyzwanie dla kryminologii, [w:] E. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Zoll A., *Podmiotowość obywatelska a wymiar sprawiedliwości*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Mediacja*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

Ekspertyzy i opinie:

- Bachrynowski S., *Strategie walki z cyberprzestępczością*, <https://efektywne-prawo.org.pl/strategie-walki-z-cyberprzestepczoscia-dr-szymon-bachrynowski/>.
- Gądzik Z., *Tzw. nowe formaty przestępczości. Analiza zjawiska*, <https://efektywne-prawo.org.pl/tzw-nowe-formaty-przestepczosci-analiza-zjawiska-dr-zuzanna-gadzik/>.
- Hyps S., *Przestępczość zorganizowana. Istota i zasięg zjawiska*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przestepczosc-zorganizowana-istota-i-zasięg-zjawiska-dr-slawomir-hyps/>.
- Skrobotowicz G., *Kara pozbawienia wolności a reintegracja skazanego*, <https://efektywne-prawo.org.pl/kara-pozbawienia-wolnosci-a-reintegracja-skazanego-dr-grzegorz-skrobotowicz/>.
- Skrobotowicz G., *Pomoc postpenitencjarna jako wsparcie procesu reintegracji skazanego*, <https://efektywne-prawo.org.pl/>

pomoc-postpenitencjarna-jako-wsparcie-procesu-reintegracji-
-skazanego-dr-grzegorz-skrobotowicz/.

Skrobotowicz G., *Proces resocjalizacji a nowe metody wykonywania kary*,

<https://efektywne-prawo.org.pl/proces-resocjalizacji-a-nowe-metody-wykonywania-kar-dr-grzegorz-skrobotowicz/>.

Skrobotowicz G., *Przygotowanie skazanego do życia na wolności*,

<https://efektywne-prawo.org.pl/przygotowanie-skazanego-do-zycia-na-wolnosci-dr-grzegorz-skrobotowicz/>.

Skrobotowicz G., *Zatrudnianie osób skazanych na karę pozbawienia*

wolności jako forma walki ze zjawiskiem przestępczości, <https://efektywne-prawo.org.pl/zatrudnianie-osob-skazanych-na-kare-pozbawienia-wolnosci-jako-forma-walki-ze-zjawiskiem-przestepczosci-dr-grzegorz-skrobotowicz/>.

Stachowicz A., *Rola pedagoga w kształtowaniu wiedzy prawnej młodych*

ludzi w przeciwdziałaniu przestępczości, <https://efektywne-prawo.org.pl/rola-pedagoga-w-ksztaltowaniu-wiedzy-prawnej-mlodych-ludzi-w-przeciwdzialaniu-przestepczosci-mgr-anna-stachowicz/>.

Stachowicz A., *Wyzwania pedagoga w placówce wychowawczej*

w przeciwdziałaniu przestępczości, <https://efektywne-prawo.org.pl/wyzwania-pedagoga-w-placowce-wychowawczej-w-przeciwdzialaniu-przestepczosci-mgr-anna-stachowicz/>.

Netografia:

<https://efektywne-prawo.org.pl/materialy-edukacyjne/>

<https://kirp.pl>

<https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940>,

<Przestepstwa-ogolem.html>

<https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/fbi-releases-the>

<internet-crime-complaintcenter-2020-internet-crime-report-including-covid-19-scam-statistics>

2. Przemoc domowa i sposoby jej zapobiegania

2.1. Przemoc wobec kobiet

Zjawisko przemocy wobec kobiet jest powszechne. Występuje na całym świecie, w państwach rozwijających się i rozwiniętych, biednych i bogatych, o różnych kulturach, tradycjach i prawie. ONZ wskazał, że nie ma na świecie państwa, w którym akty przemocy wobec kobiet nie występują⁷³. Jest to wynikiem pogwałcenia praw i wolności kobiet, w tym godności i prawa do życia oraz stanowi przejaw dyskryminacji ze względu na płeć.

Przemoc wobec kobiet ma swoje korzenie w systemie patriarchalnym, który dyskryminuje kobiety na różnych poziomach poprzez nadużycie siły fizycznej czy psychicznej, a także kontroli

⁷³ United Nations General Assembly, *In-depth study on all forms of violence against women. Report of the Secretary-General*, A/61/122/Add.1 (6.06.2006), <https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/launch/english/v.a.w-exeE-use.pdf> [dostęp: 10.08.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet w prawie europejskim i międzynarodowym*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-wobec-kobiet-w-prawie-europejskim-i-miedzynarodowym-opinia-pani-kamili-groszkowskiej/> [dostęp: 3.07.2023], s. 3.; zob np. J. Siekiera, *Przemoc wobec kobiet i przemoc domowa na Pacyfiku Południowym*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-wobec-kobiet-i-przemoc-domowa-na-pacyfiku-poludniowym-dr-joanna-siekiera/> [dostęp: 15.06.2023], s. 1–10.

nad kobietą. Skala przemocy wobec kobiet jest niezwykle trudna do oszacowania, ponieważ wiele takich sytuacji nie jest nigdzie zgłaszanych. Kobiety boją się poprosić o pomoc z uwagi na lęk przed oprawcą, formę zależności czy reakcję otoczenia. Trudno więc tę skalę dokładnie oszacować czy zbadać. Jednakże dane ONZ wskazują, że co trzecia kobieta w ciągu swojego życia doświadczyła przemocy seksualnej lub fizycznej⁷⁴.

W wielu państwach przemoc fizyczna, seksualna i psychiczna nadal nie jest penalizowana. Ma to związek z kulturą patriarcalną i powszechnym przyzwoleniem na stosowanie przemocy wobec kobiet i dzieci. Dodatkowo w niektórych państwach dochodzi do coraz to nowych form przemocy, co niesie za sobą potrzebę częściej zmiany prawa w tym zakresie⁷⁵.

2.1.1. Skala przemocy wobec kobiet w rodzinie w perspektywie porównawczej

Przemoc domowa wobec kobiet niesie za sobą skutki społeczne i ekonomiczne, lecz w wielu państwach Unii Europejskiej brakuje badań, które szacowałyby skalę występującego problemu. Systemy wsparcia, które funkcjonują obecnie, uważane są za niewystarczające, w związku z tym wiele kobiet nie zgłasza przypadków przemocy domowej. Unia Europejska wskazała, że

⁷⁴ World Health Organisation, *Violence against women key facts*, 29.11.2017, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women> [dostęp: 15.06.2023]; European Union Agency for Fundamental Rights, *Violence against women: an EU – wide survey*, Publications Office of the European Union 2015, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 3.

⁷⁵ Np. J. Siekiera, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 3: „Przemoc wobec kobiet i przemoc domowa na Pacyfiku Południowym nie są zjawiskami rzadkimi ze względu na brak uregulowań prawnych zapobiegających tego rodzaju przestępstwom, brak możliwości egzekwowania kar za nie, a przede wszystkim w związku z przyzwoleniem na takie bezprawne zachowanie w wyspiarskich społeczeństwach państw w Oceanii. Przemoc domowa, skierowana prawie zawsze względem kobiet, związana jest z akceptacją niższej, tj. gorszej, roli kobiety w życiu publicznym i prywatnym. Promuje konserwatywne podejście do rodziny oraz ról płci w społeczeństwie. Niestety, utrzymanie takich wzorców nie idzie w parze z jednoznacznym potępieniem przemocy względem kobiet i dzieci”.

tego rodzaju przemoc jest najbardziej powszechnym, ale również najrzadziej zgłaszanym rodzajem łamania praw człowieka w państwach członkowskich. Agencja Praw Podstawowych UE wskazała, że przemocy fizycznej lub seksualnej doświadczyło 20% kobiet spośród 42 tys. ankietowanych, z czego tylko 14% poinformowało o tym fakcie policję. Powszechnym jest także fakt, że zdecydowaną większość ofiar stanowią kobiety⁷⁶.

Badania krajowe z 2012 roku wskazują, że 62% osób dotkniętych przemocą to kobiety. Jest ona najczęstszą przyczyną śmierci w grupie wiekowej 15–44⁷⁷. Statystyki policyjne wskazują, że tylko w 2019 roku w ramach procedury „Niebieskiej Karty” wypełniono 94 716 wniosków, a liczba spraw prowadzonych przez policję wyniosła 74 313, z czego 74% ofiar to kobiety, a 90% sprawców to mężczyźni⁷⁸. Statystyki prowadzone przez Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” przeprowadziło w tym roku 22 tys. rozmów, z czego prawie 80% dzwoniących było kobietami, a niemal w 50% przypadków sprawcą był partner. Dodatkowo w aż 42% przypadków kontakt telefoniczny był podejmowany po długotrwałym doświadczeniu przemocy (od 2 do 10 lat)⁷⁹. Warto również podkreślić, że na

⁷⁶ FRA (Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej), *Przemoc wobec kobiet. Badanie na poziomie Unii Europejskiej. Wyniki badania w skrócie*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2014, s. 9–11, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_pl.pdf [dostęp: 17.06.2023].

⁷⁷ Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej Millward Brown SMG/KRC, *Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* (Dz. U. Nr 180, poz. 1493, z późn. zm.) wykonywanych przez zespoły interdyscyplinarne/grupy robocze, a także realizacji procedury „Niebieskie Karty” w oparciu o rozporządzenie z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. Nr 209, poz. 1245), grudzień 2012; Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020, <https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-na-lata-2014-2020> [dostęp: 15.06.2023].

⁷⁸ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,przemoc-w-rodzinie.html> [dostęp: 15.06.2023].

⁷⁹ Raport podsumowujący działalność Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” w 2019 roku, <http://www.niebieskalinia.info/images/rok2019.pdf> [dostęp: 17.06.2023], s. 3.

przeprzeni lat statystyka ta utrzymuje się na podobnym poziomie, a kobiety z różnych względów praktycznie nie zgłaszają przemocy, do której doszło po raz pierwszy.

Przemoc wobec kobiet w rodzinie to problem, z którym borykają się wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej. Z badań przeprowadzonych w 2014 roku przez Agencję Praw Podstawowych UE wynika, że 22% kobiet doświadczyło przemocy fizycznej ze strony swojego partnera. Ponad połowa z nich doświadczyła więcej niż jednego przypadku takiej przemocy, a 1/3 doświadczyła gwałtu w małżeństwie sześć lub więcej razy⁸⁰. Szeroko rozpowszechniona jest także przemoc psychiczna ze strony obecnego lub byłego partnera. Miało z nią do czynienia aż 43% badanych, z czego 7% doświadczyło co najmniej czterech różnych form przemocy. Jeśli zaś chodzi o przemoc ekonomiczną ze strony obecnego lub byłego partnera, doznało jej 13% badanych kobiet. Należy jednak podkreślić, że w Polsce – jak wskazują powyższe badania – wskaźnik przemocy fizycznej lub seksualnej ze strony partnera wynosi jedynie 13% i jest najniższy w całej Unii Europejskiej, dla której średnia wynosi 22%⁸¹. Przemocy fizycznej lub seksualnej ze strony partnera najczęściej doświadczają kobiety w Danii i na Łotwie (32%), a także w Finlandii (30%) i w Wielkiej Brytanii (29%), przemocy psychicznej zaś – kobiety w Danii i na Łotwie (60%), w Finlandii (53%), Niemczech i Estonii (50%)⁸². Aż 78% objętych badaniem kobiet wskazało, że przemoc wobec kobiet jest zjawiskiem, które występuje często lub bardzo często, z czego w Polsce takiej oceny dokonało 61% kobiet. Najwięcej, bo aż 93% kobiet wskazało tę odpowiedź w Portugalii, a najmniej – w Czechach (54%)⁸³. Na podstawie tych badań Europejski Instytut Równości Kobiet i Mężczyzn opracował wskaźnik dla przemocy wobec kobiet. Zastosowano skalę od 1 do 100, gdzie im wyższa wartość, tym większa skala przemocy. Tutaj Polska

⁸⁰ FRA, *Przemoc wobec...*, op. cit., s. 24.

⁸¹ Ibidem.

⁸² FRA, *Violence against women: an EU – wide survey. Main results*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2014, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf [dostęp: 16.06.2023], s. 75.

⁸³ Ibidem.

również otrzymała najniższy wynik w całej Europie – 22,1 przy średniej europejskiej 27,5. Najwyższe wskaźniki otrzymały Bułgaria i Łotwa – odpowiednio 44,2 oraz 38,2. Jeden z najgorszych wyników Polski w porównaniu do Unii Europejskiej dotyczył równouprawnienia płci i wyniósł 55,8 (średnia unijna – 67,9). W badaniach ujawniono zależność pomiędzy przemocą wobec kobiet a równouprawnieniem płci, co może oznaczać, że niski wskaźnik tej przemocy w Polsce związany jest z brakiem zgłaszania jej przypadków przez kobiety⁸⁴.

2.1.2. Uregulowania międzynarodowe dotyczące przemocy wobec kobiet

Początkowo temat przemocy wobec kobiet na arenie międzynarodowej podejmowały organizacje działające na rzecz praw kobiet. Za sprawą ich działalności akty przemocy przestały być bagatelizowane i postrzegane jako przypadkowe, pojedyncze akty łamania prawa, a zaczęły stanowić wyraz systemowych dyskryminacji i nierówności, jakie występują między mężczyznami a kobietami. Dzięki temu przemoc wobec kobiet, dotychczas uznawana za sprawę prywatną czy domową, została przeniesiona do sfery publicznej. W latach 90. XX wieku państwa zaczęły dostrzegać problem i podejmować działania zmierzające do regulacji prawnej w tym zakresie, a także ochrony ofiar⁸⁵.

Pierwszym dokumentem międzynarodowym, który definiuje pojęcie przemocy wobec kobiet, jest Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet⁸⁶. Została ona przyjęta przez ONZ w formie

⁸⁴ Gender Equality Index 2020 POLAND, <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2020-poland> [dostęp: 23.12.2020]; Feminoteka, *Polska z najlepszym w Europie wskaźnikiem w obszarze przemocy*, <https://feminoteka.pl/polska-z-najlepszym-w-europie-wskaznikiem-dotyczacym-przemocy/> [dostęp: 19.12.2020].

⁸⁵ United Nations General Assembly, *In-depth study...*, op. cit., s. 13; FRA, *Violence against women...*, op. cit., s. 7, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 4.

⁸⁶ United Nations General Assembly, *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, A/RES/48/104, 23.02.1994, <https://undocs.org/en/A/RES/48/104> [dostęp: 17.06.2023].

rezolucji 20 grudnia 1993 roku, ponieważ uznano, że przemoc wobec kobiet stanowi poważną przeszkodę w zachowaniu równości i prawidłowego rozwoju. Podkreślono, że taka przemoc stanowi zmuszanie kobiet do podległości i podporządkowania. Deklaracja wskazała również, że najbardziej narażone na przemoc są kobiety należące do mniejszości, migrantki, uchodźczynie, kobiety zamieszkujące tereny wiejskie lub obszary konfliktów zbrojnych, a także te o niskim statusie materialnym, przebywające w aresztach oraz z niepełnosprawnością.

Co ważne, deklaracja ta zdefiniowała przemoc wobec kobiet oraz dokonała jej klasyfikacji. Przemoc została określona jako „każdy akt przemocy ze względu na płeć, którego rezultatem jest lub może być fizyczne, seksualne lub psychiczne cierpienie kobiety, jak również groźba lub usiłowanie takiego aktu, arbitralne pozbawienie wolności, niezależnie od tego, czy czyny takie mają miejsce w życiu publicznym lub prywatnym”⁸⁷. W art. 2 deklaracji znajduje się również katalog form przemocy, do którego należą:

1. przemoc fizyczna, seksualna, psychiczna, mająca miejsce w rodzinie, w tym pobicia, wykorzystywanie seksualne dziewczynek, przemoc związana z posagiem, gwałt małżeński, okaleczanie żeńskich narządów płciowych i inne tradycyjne praktyki szkodliwe dla kobiet, przemoc pozamałżeńska oraz przemoc związana z wyzyskiem;
2. przemoc fizyczna, seksualna i psychiczna, której kobiety doświadczają ogólnie w społeczeństwie, w tym gwałt, wykorzystywanie i molestowanie seksualne, zastraszanie, szczególnie w miejscu pracy lub nauki, oraz handel kobietami i zmuszanie do prostytucji;
3. przemoc fizyczna, seksualna i psychiczna popełniania przez lub za zgodą państwa⁸⁸.

⁸⁷ Art. 1 Deklaracji o eliminacji przemocy wobec kobiet, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 4–5.

⁸⁸ K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 4–7

Z punktu widzenia prawa międzynarodowego jednym z najważniejszych dokumentów dotyczących opisywanej tematyki jest Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej⁸⁹. Została ona opracowana przez Radę Europy i otwarta do podpisu 11 maja 2011 r. Jest to pierwszy dokument prawa międzynarodowego, który po pierwsze określa ramy prawne dotyczące przemocy wobec kobiet, a po drugie zobowiązuje państwa-strony do walki z przemocą wobec kobiet, ochrony ofiar, a także karania sprawców. Konwencja ta powtarza za wcześniej cytowaną deklaracją, czym jest przemoc wobec kobiet, a także określa ją dodatkowo jako „jeden z podstawowych mechanizmów społecznych, za pomocą którego kobiety utrzymywane są w pozycji podrzędnej wobec mężczyzn” i konsekwencją „historycznej dominacji mężczyzn nad kobietami”⁹⁰. Pojawiło się w niej również pojęcie przemocy domowej – zgodnie z art. 3 ust. b jest ona rozumiana jako „wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej zdarzające się w rodzinie lub gospodarstwie domowym, lub między byłymi i obecnymi małżonkami lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą miejsce zamieszkania, czy nie”⁹¹. Warto również podkreślić, że konwencja nakłada na państwa-strony „obowiązek podjęcia działań niezbędnych do promowania społecznych i kulturowych wzorców zachowań kobiet i mężczyzn, w celu wykorzenia uprzedzeń, zwyczajów, tradycji oraz innych praktyk opartych na idei niższości kobiet”⁹². Dalsza część konwencji stanowi katalog form przemocy wobec kobiet, a są nimi: „przemoc psychiczna, w tym umyślne stosowanie nacisków lub

⁸⁹ Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence – Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 961, tzw. konwencja stambulska). Konwencję podpisało 45 państw oraz Unia Europejska. Polska ratyfikowała konwencję 27 kwietnia 2015 r., a od 1 sierpnia 2015 r. weszła ona do polskiego porządku prawnego.

⁹⁰ K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 4–8.

⁹¹ Art. 3b konwencji stambulskiej, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 4–8.

⁹² Art. 12 konwencji stambulskiej, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 4–8.

gróźb, uporczywe nękanie, przemoc fizyczna, przemoc seksualna, zmuszanie do zawarcia małżeństwa, okaleczanie narządów płciowych, przeprowadzenie aborcji lub sterylizacji bez świadomej zgody kobiety, molestowanie seksualne”⁹³. Podkreślono także, że za dopuszczenie się którejs z form przemocy, pomocnictwo, podżeganie lub usiłowanie popełnienia przestępstwa powinna zostać wprowadzona odpowiedzialność karna. Co więcej, nałożono na państwa-strony obowiązek sporządzenia takich rozwiązań prawnych, które uniemożliwią usprawiedliwienie popełnienia powyższych przestępstw względami kulturowymi, zwyczajowymi, religijnymi itp. oraz obowiązek ochrony ofiar przed atakami przemocy. Zgodnie z art. 18 ust. 4 konwencji „udzielenie świadczeń nie może zależeć od woli ofiary do wszczęcia postępowania lub zeznawania przeciwko sprawcy”, co oznacza, że przestępstwa przemocy wobec kobiet muszą być ścigane z urzędu⁹⁴. Efektem tego rozwiązania prawnego była nowelizacja polskiego kodeksu karnego⁹⁵.

Unia Europejska wydała natomiast Dyrektywę 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie ofiar przestępstw. Nawiązuje ona terminologią do konwencji stambulskiej, a w motywie 17 wymienia formy przemocy płciowej, do których należą: „przemoc w bliskich związkach, przemoc seksualna (w tym gwałt, napaść na tle seksualnym i molestowanie seksualne), handel ludźmi i niewolnictwo oraz różne formy krzywdzących praktyk, takie jak przymusowe małżeństwa, okaleczanie żeńskich narządów płciowych i tak zwane przestępstwa popełniane «w imię honoru»”⁹⁶.

⁹³ Art. 33–40 konwencji stambulskiej, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 4–8.

⁹⁴ K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 8–9.

⁹⁵ Do 2013 roku w polskim kodeksie karnym obowiązywał art. 205, zgodnie z którym przestępstwa przeciwko wolności seksualnej ścigane były na wniosek pokrzywdzonego. Ze względu na konieczność dostosowania polskiego prawa do wymogów konwencji przepis ten został uchylony na mocy Ustawy z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – kodeks karny oraz ustawy – kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r., poz. 849), [za:] K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 8–9.

⁹⁶ K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 8–9.

Rozbudowaną typologię przemocy wobec kobiet prezentuje UN Woman⁹⁷. Organizacja ta dokonała podziału form przemocy na: „przemoc domową, zabójstwa kobiet (w tym zabójstwa «honorowe»), przemoc seksualną, handel ludźmi, okaleczanie żeńskich narządów płciowych, małżeństwa dzieci i cyberprzemoc”⁹⁸. W ramach przemocy domowej organizacja UN Woman wyróżniła przemoc fizyczną, psychiczną, emocjonalną (polegającą na podważaniu poczucia własnej wartości, ciągłej krytyce, wyzwiskach, obelgach, utrudnianiu relacji z dziećmi, rodziną, przyjaciółmi), ekonomiczną i seksualną. Analizując kategorię przemocy seksualnej, obok molestowania, wykorzystywania i gwałtu, zwrócono uwagę na tzw. kulturę gwałtu, która pozwala na normalizowanie i uzasadnianie przemocy seksualnej w społeczeństwie. W przedstawionej typologii pojawiła się także cyberprzemoc, tj. przemoc internetowa lub cyfrowa⁹⁹.

2.1.3. Przemoc domowa i seksualna wobec kobiet w Polsce

Związki pomiędzy kobietą i mężczyzną oraz rodziny to środowiska, które są szczególnie narażone na przemoc. Kiedy jej sprawcą jest małżonek, partner czy członek rodziny, określana jest jako przemoc domowa, przemoc w rodzinie lub przemoc ze strony partnera. Często jej przyczyną jest stereotypowe postrzeganie roli kobiety i mężczyzny. Pomimo zmian kulturowych, a także działalności różnych podmiotów rządowych i pozarządowych na rzecz równouprawnienia kobiety nadal bywają traktowane

⁹⁷ Organizacja ONZ zajmująca się kwestiami równości płci i wzmocnienia pozycji kobiet.

⁹⁸ United Nations Women, *Types of violence against women and girls*, <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence> [dostęp: 17.06.2023].

⁹⁹ „Zakresem tego pojęcia objęte są wszystkie akty przemocy wobec kobiet ze względu na płeć popełnione, wspomagane lub nasilane przy użyciu technologii komunikacyjnej (telefony komórkowe, Internet, media społecznościowe, gry komputerowe, wiadomości tekstowe i inne). Cyberprzemoc może przybrać formę zastraszania, wysyłania niechcianych treści o charakterze erotycznym lub publikowania prywatnych informacji o ofierze przemocy” (K. Groszkowska, *Przemoc wobec kobiet...*, op. cit., s. 10).

w sposób podrzędny w stosunku do mężczyzn, bez względu na wykształcenie czy status majątkowy w rodzinie. Badania pokazują jednak, że często do przemocy w małżeństwie dochodzi ze względu na rozbieżności osiągnięć zawodowych czy finansowych pomiędzy małżonkami. Bardziej narażone są również te kobiety, których praca wiąże się z obecnością w domu¹⁰⁰. Z uwagi na niepełny obraz widoczny w statystykach bardzo trudno określić skalę tego typu przemocy. Dzieje się tak, ponieważ przemoc w rodzinie jest rzadko zgłaszana i często niedostatecznie udokumentowana. Kobiety przez wiele lat pozostają w przemocowych związkach, zanim zgłoszą się po pomoc – powodami są poczucie winy, strach przed oprawcą czy wstyd przed otoczeniem.

2.1.3.1. *Przemoc w rodzinie w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*

Na gruncie prawa polskiego przemoc domowa jest określana jako przemoc w rodzinie. Definicja ta została sformułowana w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie¹⁰¹:

Przez przemoc w rodzinie należy rozumieć jedno-razowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Ochrona osobie

¹⁰⁰ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017, s. 49–50, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc domowa i seksualna wobec kobiet w Polsce*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-domowa-i-seksualna-wobec-kobiet-w-polsce-mgr-kamila-groszkowska/> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁰¹ Ustawa z dnia 25 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2020 r., poz. 218 z późn. zm.).

doznającej przemocy przysługuje niezależnie od tego, czy akt przemocy jest jednorazowy, czy powtarzalny¹⁰².

Podstawą do zakwalifikowania czynu jako przemoc jest umyślne działanie sprawcy. Nie jest wymagane przy tym narażenie ofiary na skutki, ale samo niebezpieczeństwo ewentualnych następstw¹⁰³.

Definicję tę sprecyzował zespół ogólnopolskiego pogotowia dla ofiar przemocy w rodzinie „Niebieska Linia”, który wskazał, że przemoc w rodzinie to „intencjonalne działanie lub zaniechanie jednej osoby wobec drugiej, które wykorzystując przewagę sił narusza prawa i dobra osobiste jednostki, powodując cierpienia i szkody”¹⁰⁴. Dla określenia danego zachowania jako przemoc muszą zostać spełnione cztery przesłanki:

[...] działanie lub zaniechanie jest intencjonalne, narusza prawa i dobra osobiste ofiary, jedna osoba ma wyraźną przewagę nad drugą, ofiara doznaje cierpienia, szkód fizycznych lub psychicznych. Intencjonalność oznacza, że zachowanie jest zamierzone i ma na celu kontrolowanie lub podporządkowanie ofiary. Sprawca, wykorzystując przewagę sił, narusza podstawowe prawa i dobra osobiste ofiary, takie jak prawo do godności, nietykalności cielesnej, szacunku, powodując jej cierpienie i ból, np. naraża jej życie lub zdrowie, powoduje, że ofiara ma mniejszą zdolność do samoobrony¹⁰⁵.

¹⁰² Zgodnie z art. 2 pkt 2 ustawy, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc domowa...* op. cit., s. 6.

¹⁰³ G. Wrona, *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, art. 2.

¹⁰⁴ Niebieska Linia, *Definicja zjawiska przemocy w rodzinie*, <http://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/6-co-to-jest-przemoc> [dostęp: 24.06.2023].

¹⁰⁵ M. du Vall, *Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej w świetle polskiego prawa i statystyk*, 2014, s. 3, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/440/Du_Vall_Konwencja_Rady_Europy_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc domowa...*, op. cit., s. 6.

Warto podkreślić, że kwestii przewagi sprawcy nad ofiarą nie porusza ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Zgodnie z nią przemoc domowa jest podstawą do uruchomienia procedury „Niebieskiej Karty”, na którą składają się obowiązki, które zostały nałożone na różne organy państwowe i administracyjne. Ich zadaniem jest podjęcie interwencji obejmującej całą rodzinę¹⁰⁶ – mają objąć opieką ofiary i domowników poprzez opracowanie indywidualnego planu pomocy prowadzącego do poprawy sytuacji życiowej.

2.1.3.2. Przemoc w rodzinie w postanowieniach kodeksu karnego

Zgodnie z postanowieniami kodeksu karnego kobiety mogą dochodzić swoich praw w toku postępowania karnego. Nie przewidział on takiego rodzaju przestępstwa, który byłby tożsamy z przemocą domową¹⁰⁷, niemniej jednak formy przestępstw składające się na ten typ przemocy wspomniane są w dwóch jego rozdziałach – XXV i XXVI. W ich ramach kodeks karny penalizuje poniższe przestępstwa:

1. Art. 207 – znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub osobą pozostającą w stosunku zależności. Jest to przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Sąd Najwyższy definiuje znęcanie jako „działanie albo zaniechanie polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dolegliwych cierpień moralnych (psychicznych), powtarzających się albo jednorazowych, lecz intensywnych i rozciągniętych w czasie”¹⁰⁸. Dotyczy to zachowań złożonych z pojedynczych czynności, które się powta-

¹⁰⁶ Ustawa o przeciwdziałaniu..., op. cit., art. 9; Szczegółowe zasady zostały uregulowane w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 września 2013 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2011 r., nr 209, poz. 1245).

¹⁰⁷ G. Wrona, *Ustawa o przeciwdziałaniu...*, op. cit., art. 3, [za:] K. Groszkowska, *Przemoc domowa...*, op. cit., s. 9.

¹⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 8 lutego 1982 r., sygn. akt. II KR 5/82.

rzają. W wyjątkowych sytuacjach za znęcanie można uznać działanie jednorazowe, które charakteryzuje się intensywnością w działaniu.

2. Art. 217 – „kto uderza człowieka lub w inny sposób narusza jego nietykalność cielesną, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku”. W tym przypadku uderzenie jest rozumiane jako oddziaływanie na ciało ofiary własnym ciałem lub przedmiotem. Nie ma wymogu zaistnienia skutku czy obrażeń, a sprawca nie musi działać z zamiarem wyrządzenia krzywdy¹⁰⁹.
3. Art. 157 – „kto powoduje naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. W tym przypadku musi zaistnieć skutek, który prowadzi do lekkiego lub średniego uszczerbku na zdrowiu, a działanie musi być umyślne. Lekki uszczerbek oznacza naruszenie lub rozstrój zdrowia na mniej niż 7 dni. Ściganie następuje tu na wniosek pokrzywdzonego; wyjątkiem jest przemoc domowa, która jest ścigana z urzędu.
4. Art. 156 – doprowadzenie do ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, którym jest: „pozbawienie wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia, ciężkie kalectwo, ciężka choroba nieuleczalna lub długotrwała choroba realnie zagrażająca życiu, trwała choroba psychiczna, całkowita lub znaczna niezdolność do pracy, trwałe, istotne zeszpecenie lub zniekształcenie ciała”. Przepięstwo to jest zagrożone karą pozbawienia wolności od lat 3, a w przypadku nieumyślnego działania sprawcy – do lat 3.

Dodatkowo kodeks karny przewiduje także penalizację innych form przemocy w rodzinie dotyczących kobiet. Należą do nich:

groźby karalne (art. 190 k.k.), uporczywe nękanie (art. 190a k.k.), szantaż (art. 191 § 1 k.k.), utrudnianie korzystania z zajmowanego lokalu mieszkalnego (art. 191 § 1a k.k.), narażenie na niebezpieczeństwo

¹⁰⁹ A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny...*, op. cit.

utruty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 k.k.), znieważenie (art. 216 k.k.), zniszczenie lub uszkodzenie rzeczy (art. 288 k.k.)¹¹⁰.

2.1.3.3. Przemoc seksualna w rodzinie

Szczególnym rodzajem przemocy, do którego często dochodzi w warunkach domowych, jest przemoc seksualna. Ujęcie feministyczne zakłada, że jest ona związana z potrzebą dominacji mężczyzn nad kobietami i wynika z innej pozycji społecznej, przewagi finansowej czy chociażby wieku. Na jej postrzeganie mają wpływ kultura i tradycja patriarcalna oraz odmienne rozumienie ról społecznych i małżeńskich¹¹¹. Może ona być wynikiem potrzeby kontroli, dominacji czy podporządkowania kobiety mężczyźnie, a także chęci odebrania sprawczości jej działaniom. Obecnie mamy do czynienia z tzw. kulturą gwałtu, która uzasadnia i normalizuje przemoc seksualną, obrazuje kobietę jako obiekt seksualny oraz obarcza ją odpowiedzialnością za przemoc wobec niej.

Konwencja stambulska wymusiła na Polsce przystosowanie systemu prawnego do jej norm – dzięki art. 18 ust. 4 konwencji przestępstwa seksualne wobec kobiet muszą być ścigane z urzędu¹¹².

Zgwałcenie stanowi najpoważniejsze przestępstwo przeciwko wolności seksualnej. Podstawą prawną penalizującą je jest art. 197 kodeksu karnego, który wskazuje, że „kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12” oraz „jeżeli sprawca [...] doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności,

¹¹⁰ K. Groszkowska, *Przemoc domowa...*, op. cit., s. 10.

¹¹¹ M. Grabowska, A. Grzybek (red.), *Przełamać tabu. Raport o przemocy seksualnej*, Warszawa 2016, s. 82, <http://www.fundacjaster.org.pl/upload/Raport-STERu-do-netu.pdf> [dostęp: 15.06.2023]; J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza...*, op. cit., s. 46.

¹¹² Art. 205 k.k. został uchylony na mocy ustawy z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – kodeks karny oraz ustawy – kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r., poz. 849).

podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”. Sąd Najwyższy wskazał, że „wymuszanie przemocą stosunku seksualnego, także w relacji małżeńskiej, w całości i bez reszty odpowiada znamieniu «doprowadzenia przemocą innej osoby do obcowania płciowego», o którym stanowi art. 197 § 1 k.k.”¹¹³.

Dodatkowo w art. 198 kodeks karny podkreśla wykorzystanie bezradności osoby, by w efekcie doprowadzić ją do obcowania płciowego lub poddania się innej czynności seksualnej. Sąd Najwyższy orzekł, że „bezradną jest osoba o takich właściwościach lub znajdująca się w takiej sytuacji, że jest pozbawiona możliwości dysponowania sobą w zakresie wolności seksualnej. Tak więc źródłem bezradności nie muszą być (na zasadzie warunku koniecznego) przyczyny o charakterze fizycznym lub fizjologicznym, to może być oczywiście kalectwo, osłabienie fizyczne (choćby chwilowe), ale także niemożność radzenia sobie w danej sytuacji na skutek różnych obiektywnych, a także subiektywnych powodów”¹¹⁴.

2.2. Konsekwencje przemocy domowej wobec kobiet

Niezwykle ważnym aspektem w odniesieniu do przemocy wobec kobiet są konsekwencje, jakie niesie ona nie tylko dla samej ofiary, ale także dla całego otoczenia. Zadaniem państwa powinny być działania, które nie tylko zapobiegają przemocy, ale również pomagają w uporaniu się z jej konsekwencjami, mogącymi rzutować na całe życie.

Raport Światowej Organizacji Zdrowia z 2002 roku wskazał, że skutki doświadczania przemocy mają wpływ nie tylko na zdrowie psychiczne i fizyczne, ale również rzutują na funkcjonowanie w życiu społecznym czy chociażby na możliwość znalezienia pracy i rozwoju zawodowego¹¹⁵. Należy podkreślić, że skutki przemocy

¹¹³ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 21 maja 2008 r., sygn. akt V KK 139/08.

¹¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 20 kwietnia 2006 r., sygn. akt IV KK 41/06.

¹¹⁵ Krug E. (red.), *World report...*, op. cit., s. 101.

obciążają cały system, na który składają się opieka medyczna, usługi społeczne, pomoc prawna czy działania podejmowane przez uprawnione organy państwowe¹¹⁶.

2.2.1. Konsekwencje zdrowotne

Największymi konsekwencjami, z którymi boryka się przede wszystkim ofiara, ale również jej najbliższe otoczenie, są konsekwencje zdrowotne. Możemy podzielić je na fizyczne i psychiczne. Co warto podkreślić, wpływ przemocy na zdrowie może utrzymywać się jeszcze długo po jej ustaniu, w szczególności gdy ucierpiało zdrowie psychiczne¹¹⁷. Na przemoc fizyczną składają się obrażenia fizyczne, które są związane bezpośrednio z incydentami przemocowymi. Należą do nich uszkodzenia ciała, narządów wewnętrznych czy trwałe kalectwo. Na przemoc psychiczną składają się długotrwałe konsekwencje dla zdrowia, trudniejsze do zdiagnozowania, związane z silnym stresem. Mogą one doprowadzić do szeregu chorób fizycznych, mieć wpływ na płodność, nieść ryzyko niechcianej ciąży, chorób przenoszonych drogą płciową czy dysfunkcji seksualnych¹¹⁸. Dodatkowo warto wskazać, że wiele ofiar przemocy domowej zapada na depresję, ma stany lękowe, myśli samobójcze, cierpi na zespół stresu pourazowego, bezsenność, zaburzenia psychosomatyczne, zaburzenia odżywiania i szereg innych chorób¹¹⁹. Często kobiety takie nara-

¹¹⁶ K.L. Chan, E.Y.N. Cho, *A Review of Cost Measures for the Economic Impact of Domestic Violence*, „Trauma, Violence & Abuse” 2010, vol. 11 (3), s. 3.

¹¹⁷ World Health Organisation, *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and nonpartner sexual violence*, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf?sequence=1 [dostęp: 15.06.2023].

¹¹⁸ Krug E. (red.), *World report...*, op. cit., s. 98.

¹¹⁹ „Z raportu przygotowanego dla rządu brytyjskiego wynika, że średni wskaźnik depresji u kobiet doświadczających przemocy domowej wynosi 48%, wskaźnik prób samobójczych wynosi 18%, a wskaźnik stresu pourazowego jest na poziomie 64%” (S. Walby, *The Cost of Domestic Violence*, Great Britain Department of Trade and Industry Women & Equality Unit, London 2004, s. 54, [za:] K. Groszkowska, *Konsekwencje przemocy domowej wobec kobiet*, <https://efektywne-prawo.org.pl/>

żone są również na uzależnienia od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych oraz borykają się z niskim poczuciem własnej wartości, poczuciem winy czy brakiem widzenia możliwości wyjścia z sytuacji.

2.2.2. Konsekwencje ekonomiczne

Przemoc wobec kobiet ma niebagatelny wpływ na ich rozwój zawodowy oraz produktywność, trudności sprawia również powrót na ścieżkę zawodową po przerwie. Ma to związek ze stratami, jakie ponosi kobieta narażona na którąś z form przemocy, w tym przemoc ekonomiczną, która może doprowadzić do utraty oszczędności czy zarobków. Brak określonej poduszki finansowej może powodować utrudnienia w dostępie do miejsca zamieszkania po decyzji o opuszczeniu przemocowej relacji. Kobiety doświadczające przemocy, które są aktywne zawodowo, mogą ze względu na stan zdrowia potrzebować zwolnienia lekarskiego, a nawet rezygnacji z pracy zarobkowej. Badania, które zostały przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych, podkreśliły, że ok. 25% kobiet opuściło co najmniej jeden dzień w pracy lub szkole właśnie z powodu przemocy oraz że kobiety, które doświadczają przemoc w rodzinie, są bardziej narażone na bezrobocie czy niższe zarobki¹²⁰. Z większymi problemami borykają się także kobiety, które doświadczyły przemocy ekonomicznej. Dotyczy ona takich działań, które mają na celu uniemożliwienie dostępu do dóbr materialnych czy kontrolowanie go, ograniczenie dysponowania pieniędzmi, ale także wpływanie na decyzje kobiety co do wyboru ścieżki zawodowej¹²¹. Dodatkowo przemoc wobec kobiet jest obciążeniem dla systemu z powodu zwiększonego zapotrzebowania na korzystanie z usług, które oferuje państwo – pomocy medycznej, psychologicznej czy socjalnej.

konsekwencje-przemocy-domowej-wobec-kobiet-mgr-kamila-groszkowska/
[dostęp: 15.06.2023], s. 9).

¹²⁰ Krug E. (red.), *World report...*, op. cit., s. 103.

¹²¹ K. Showalter, S. Yoon, *The Employment Trajectories of Survivors of Intimate Partner Violence*, „Work, Employment and Society” 2021, vol. 9, s. 343.

2.3. Dziecko jako ofiara przemocy

Przemoc domowa wobec dzieci stanowi jedno z największych zagrożeń dla prawidłowego rozwoju dziecka. Niektórzy badacze wskazują nawet, że najbardziej krzywdzącą formą przemocy wobec dziecka jest bycie ofiarą lub świadkiem przemocy domowej¹²². Nie ma modelu rodziny, który jest charakterystyczny dla przemocowego domu – do przemocy wobec dzieci dochodzi w rodzinach o różnym statusie społecznym, materialnym, niezależnie od poziomu wykształcenia rodziców, narodowości czy religii. Światowa Organizacja Zdrowia wskazała, że w roku 2021 co najmniej miliard dzieci do 17. roku życia doświadczyło przynajmniej jednej z form przemocy¹²³. Relacja z rodzicem jest najważniejsza w życiu dziecka, a jej zaburzenie pociąga za sobą poważne konsekwencje dla zdrowia psychicznego, emocjonalnego i wpływa na umiejętność budowania relacji, funkcje poznawcze oraz zdolność do funkcjonowania w społeczeństwie¹²⁴.

2.3.1. Rodzaje przemocy wobec dzieci

Przemoc w rodzinie dotyka dzieci w sposób bierny i czynny, ze strony jednego lub obojga rodziców czy opiekunów. Przemocą czynną jest przemoc fizyczna, seksualna lub emocjonalna. Dodatkowo za zachowanie przemocowe uważa się również zaniechanie w postaci braku troski o potrzeby dziecka. Przemocą bierną jest natomiast narażenie dziecka na bycie świadkiem przemocy wobec innej osoby.

Komitet Praw Dziecka Organizacji Narodów Zjednoczonych wskazuje, że:

¹²² S. Al Majali, *The impact of family violence on the social and psychological development of the child*, „Utopiay Praxis Latinoamericana” 2019, vol. 24 (5), s. 199–207, [za:] K. Groszkowska, *Dziecko jako ofiara przemocy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dziecko-jako-ofiara-przemocy-mgr-kamila-groszkowska/> [dostęp: 15.06.2023].

¹²³ K. Groszkowska, *Dziecko jako ofiara przemocy...*, op. cit., s. 4.

¹²⁴ Ibidem.

Przemocą fizyczną są kary cielesne oraz inne formy tortur i poniżającego zachowania, w których używa się siły fizycznej w celu zamierzonego zadania bólu lub dyskomfortu. Należą do nich uderzenia, klapsy, wymierzone ręką lub narzędziem, jak również kopnięcie, potrząsanie lub rzucanie dzieckiem, drapanie, szczypanie, uderzanie, ciągnięcie za włosy lub targanie za uszy, chłostanie, zmuszanie dzieci do pozostania w niekomfortowej pozycji, podpalanie, oparzenia lub zmuszanie do jedzenia¹²⁵.

Z kolei Polskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” opisuje, że przemocą fizyczną jest „wszelkie celowe, intencjonalne działanie wobec dziecka powodujące urazy na jego ciele”. Skutkami stosowania przemocy fizycznej wobec dziecka mogą być siniaki, złamania, stłuczenia, oparzenia, zmiany skórne lub urazy narządów wewnętrznych¹²⁶.

Szczególnym rodzajem przemocy fizycznej wobec dziecka jest celowe wywoływanie objawów somatycznych przez rodzica lub opiekuna dotkniętego przeniesionym zespołem Münchhausena. Jest to zaburzenie psychiczne polegające na maltretowaniu dziecka poprzez wywoływanie u niego objawów chorobowych, np. podawanie szkodliwych substancji, podduszanie, głodzenie, a w łagodniejszych przypadkach wymyślanie objawów i poddawanie dziecka niepotrzebnym badaniom diagnostycznym¹²⁷.

Przemocą emocjonalną jest maltretowanie, nadużycie psychiczne, słowne czy emocjonalne, a także zaniedbanie potrzeb dziecka. Komitet Praw Dziecka ONZ określa, że takimi formami przemocy są:

¹²⁵ P. Jaros (red.), *Prawa Dziecka: Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 644.

¹²⁶ Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, *Definicja i formy przemocy*, <http://www.niebieskalinia.info/index.php/ofiary-przemocy/dziecko/rozpoznanie/41-definicja-i-formy-przemocy> [dostęp: 14.06.2023].

¹²⁷ D. Brenet, *Przeniesiony zespół Münchhausena*, „Psychiatria Polska” 2010, nr 54 (2), s. 248.

- mówienie dziecku, że jest niekochane, niechciane, bezwartościowe;
- straszenie, odrzucanie, ignorowanie;
- nieodwzajemnianie reakcji emocjonalnych;
- wyzywanie, poniżanie, wyśmiewanie, ranienie uczuć dziecka;
- umieszczanie w izolacji;
- zmuszanie do przyglądania się aktom przemocy wobec bliskich osób lub zwierząt.

Formą przemocy emocjonalnej jest również stawianie dziecku wymagań przekraczających jego rzeczywiste możliwości¹²⁸.

Przemoc seksualna z kolei może dotyczyć dotykania dziecka, zgwałcenia, ale również pokazywania mu materiałów pornograficznych, podglądania, wykonywania przy dziecku czynności seksualnych oraz emocjonalnej przemocy seksualnej. Nadużyciem będzie wciąganie dziecka w sferę aktywności seksualnej w jakiegokolwiek formie¹²⁹.

Do przemocy można również zaliczyć zaniedbanie dziecka rozumiane jako niezaspokojenie jego potrzeb życiowych w sensie zarówno fizycznym, jak i emocjonalnym.

Badania pokazują, że w rodzinach o niższym statusie materialnym częściej dochodzi do przemocy fizycznej, natomiast do przemocy psychicznej dochodzi częściej w rodzinach lepiej sytuowanych¹³⁰. Grupą, która jest szczególnie narażona na przemoc, są dzieci z niepełnosprawnościami i problemami rozwojowymi, a także dzieci małe, nieuczęszczające jeszcze do szkoły czy przedszkola¹³¹.

¹²⁸ P. Jaros (red.), *Prawa Dziecka...*, op. cit., s. 646.

¹²⁹ J. Młyński, *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012, nr 4 (2), s. 148.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza...*, op. cit., s. 77; J. Włodarczyk, *Przemoc wobec dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2017, nr 16 (1).

2.3.2. Konsekwencje przemocy w rodzinie

Już na wstępie warto wskazać, że jedną z najważniejszych konsekwencji społecznych przemocy, której doświadczają kobiety, jest ich trudność w sprawowaniu roli rodzica, co z kolei ma wpływ na rozwój dzieci. Matki narażone na przemoc domową doświadczają dużo wyższego poziomu stresu związanego z rodzicielstwem, a także mają mniejszą zdolność do reagowania na potrzeby emocjonalne dziecka. Zauważa się również zwiększone skłonności do przemocy wobec swoich dzieci¹³².

Sam fakt bycia świadkiem przemocy domowej wpływa również na rozwój dzieci i ich zdrowie psychiczne ze względu na poczucie ciągłego zagrożenia. Dzieci takie mają problemy z podejmowaniem decyzji czy większych wyzwań, co wpływa na ich dorosłe życie¹³³. Podobnie jest w przypadku, gdy dziecko jest bezpośrednią ofiarą przemocy domowej – jej skutki dotyczą zdrowia fizycznego, psychicznego, zachowania, przystosowania społecznego, funkcji poznawczych i fizjologicznych.

Badania wskazują, że przemoc wobec dzieci niesie za sobą długofalowe skutki zdrowotne. Prowadzi ona do zmian w procesach fizjologicznych i neurobiologicznych, a także może powodować zmiany w strukturach mózgu, np. ubytki komórek istoty szarej, która jest odpowiedzialna za kontrolę poznawczą oraz pamięć¹³⁴. Takie dzieci mogą także przejawiać trudności z nauką, skupieniem się w czasie lekcji, zapamiętywaniem czy obliczeniami matematycznymi. Przemoc może nieść za sobą również konsekwencje zdrowotne w postaci upośledzenia układu nerwowego, krwionośnego, mięśniowo-szkieletowego, rozrodczego, oddechowego

¹³² The HealthPath Foundation of Ohio, *Impact of Domestic Violence Exposure: Recommendations to Better Serve Ohio's Children*, Cincinnati 2017, s. 16; D. Damant, *Women's abuse of their children in the context on domestic violence: reflection from women's accounts*, „Child and Family Social Work” 2010, vol. 15, s. 16, [za:] K. Groszkwska, *Przemoc domowa...*, op. cit., s. 10.

¹³³ D. Damant, *Women's abuse...*, op. cit., s. 16.

¹³⁴ H.A. Turner, *Family context, victimization, and child trauma symptoms: variations in safe, stable, and nurturing relationships during early and middle childhood*, „American Journal of Orthopsychiatry” 2012, vol. 82 (2), s. 209; Włodarczyk J., *Przemoc wobec dzieci...*, op. cit., s. 209.

czy odpornościowego, które odczuwalne są przez całe życie¹³⁵. Dzieci, które doświadczyły przemocy, mogą chorować na depresję, agorafobię, zaburzenia lękowe, dysocjacyjne i osobowościowe. Częściej przejawiają też zachowania agresywne w szkole, wobec rówieśników, ale także wobec zwierząt¹³⁶. Mają one niską samoocenę, mierzą się z brakiem poczucia własnej wartości, ciąży na nich poczucie winy. Wszystkie te skutki przenoszą się na ich dorosłe życie. Dodatkowo dorośli, którzy doświadczyli przemocy w dzieciństwie, z dużym prawdopodobieństwem będą stosować ją również wobec własnych dzieci.

Jak podsumowuje Kamila Groszkowska:

przemoc wobec dzieci jest problemem zdrowia publicznego. Przeciwdziałanie poprzez kampanie edukacyjne, uchwalenie i egzekwowanie odpowiednich przepisów prawnych oraz szkolenia w tym zakresie organów ścigania powinno być priorytetem polityki rodzinnej i zdrowotnej. Wylimitowanie wszystkich form przemocy wobec dzieci jest również celem 16.2 Agendy 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju ONZ¹³⁷.

Dlatego dla efektywnego działania państwa w tym zakresie nie wystarczą jedynie odpowiednie ramy prawne, ale także ich wdrożenie i wprowadzenie innych środków, które będą miały na celu przede wszystkim ochronę ofiar.

¹³⁵ World Health Organisation, *Violence against children*, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children> [dostęp: 2.12.2021].

¹³⁶ The HealthPath Foundation of Ohio, *Impact of Domestic...*, op. cit., s. 10.

¹³⁷ K. Groszkowska, *Dziecko jako ofiara przemocy...*, op. cit., s. 10 i nast.

Bibliografia

Akty normatywne:

- Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 961).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2013 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2011 r., nr 209, poz. 1245).
- United Nations General Assembly, *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, A/RES/48/104, 23.02.1994.
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – kodeks karny oraz ustawy – kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r., poz. 849).
- Ustawa z dnia 25 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2020 r., poz. 218 z późn. zm.).

Orzecznictwo:

- Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 21 maja 2008 r., sygn. akt V KK 139/08.
- Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 20 kwietnia 2006 r., sygn. akt IV KK 41/06.
- Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 8 lutego 1982 r., sygn. akt. II KR 5/82.

Publikacje zwarte:

- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Violence against women: an EU – wide survey*, Publications Office of the European Union 2015.
- FRA, *Przemoc wobec kobiet. Badanie na poziomie Unii Europejskiej. Wyniki badania w skrócie*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2014.

- FRA, *Violence against women: an EU – wide survey. Main results*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2014.
- Grabowska M., Grzybek A. (red.), *Przełamać tabu. Raport o przemocy seksualnej*, Fundacja na Rzecz Równości i Emancypacji STER, Warszawa 2016.
- Helios J., Jedlecka W., *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017.
- Jaros P. (red.), *Prawa Dziecka: Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015.
- The HealthPath Foundation of Ohio, *Impact of Domestic Violence Exposure: Recommendations to Better Serve Ohio's Children*, Cincinnati 2017.
- Walby S., *The Cost of Domestic Violence*, Great Britain Department of Trade and Industry Women & Equality Unit, London 2004.
- Wrona G., *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020.

Artykuły naukowe:

- Al Majali S., *The impact of family violence on the social and psychological development of the child*, „Utopiay Praxis Latinoamericana” 2019, vol. 24 (5).
- Brenet D., *Przeniesiony zespół Münchhausena*, „Psychiatria Polska” 2010, nr 44 (2).
- Chan K.L., Cho E.Y.N., *A Review of Cost Measures for the Economic Impact of Domestic Violence*, „Trauma, Violence & Abuse” 2010, vol. 11 (3).
- Damant D., *Women's abuse of their children in the context on domestic violence: reflection from women's accounts*, „Child and Family Social Work” 2010, vol. 15.
- Młyński J., *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012, nr 4 (2).
- Showalter K., Yoon S., *The Employment Trajectories of Survivors of Intimate Partner Violence*, „Work, Employment and Society” 2021, vol. 9.

Turner H.A., *Family context, victimization, and child trauma symptoms: variations in safe, stable, and nurturing relationships during early and middle childhood*, „American Journal of Orthopsychiatry” 2012, vol. 82 (2).

Włodarczyk J., *Przemoc wobec dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2017, nr 16 (1).

Ekspertyzy i opinie:

Groszkowska K., *Dziecko jako ofiara przemocy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dziecko-jako-ofiara-przemocy-mgr-kamila-groszkowska/>.

Groszkowska K., *Konsekwencje przemocy domowej wobec kobiet*, <https://efektywne-prawo.org.pl/konsekwencje-przemocy-domowej-wobec-kobiet-mgr-kamila-groszkowska/>.

Groszkowska K., *Przemoc domowa i seksualna wobec kobiet w Polsce*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-domowa-i-seksualna-wobec-kobiet-w-polsce-mgr-kamila-groszkowska/>.

Groszkowska K., *Przemoc wobec kobiet w prawie europejskim i międzynarodowym*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-wobec-kobiet-w-prawie-europejskim-i-miedzynarodowym-opinia-pani-kamili-groszkowskiej/>.

Siekiera J., *Przemoc wobec kobiet i przemoc domowa na Pacyfiku Południowym*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-wobec-kobiet-i-przemoc-domowa-na-pacyfiku-poludniowym-dr-joanna-siekiera/>.

Netografia:

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf?sequence=1

<https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2020-poland>

<https://feminoteka.pl/polska-z-najlepszym-w-europie-wskaznikiem-dotyczacym-przemocy/>

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_pl.pdf

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf
<http://www.fundacjaster.org.pl/upload/Raport-STERu-do-netu.pdf>
<https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-na-lata-2014-2020>
<http://www.niebieskalinia.info/images/rok2019.pdf>
<http://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/6-co-to-jest-przemoc>
<http://www.niebieskalinia.info/index.php/ofiary-przemocy/dziecko/rozpoznanie/41-definicja-i-formy-przemocy>
https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/440/Du_Vall_Konwencja_Rady_Europy_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
<https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,przemoc-w-rodzinie.html>
<https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/launch/english/v.a.w-exeE-use.pdf>
<https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence>
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

Inne:

Gender Equality Index 2020 POLAND.

Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej Millward Brown SMG/KRC, *Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493, z późn. zm.) wykonywanych przez zespoły interdyscyplinarne/grupy robocze, a także realizacji procedury „Niebieskie Karty” w oparciu o rozporządzenie z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. Nr 209, poz. 1245), grudzień 2012.*
 Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020.

Raport podsumowujący działalność Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” w 2019 roku.

United Nations General Assembly, *In-depth study on all forms of violence against women, Report of the Secretary-General, A/61/122/Add.1.*

World Health Organisation, *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence, 20.10.2013.*

World Health Organisation, *Violence against children, 29.11.2022.*

World Health Organisation, *Violence against women key facts, 29.11.2017.*

du Vall M., *Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej w świetle polskiego prawa i statystyk, 2014.*

II. Regulacje prawne i zadania państwa w zakresie zwalczania przestępczości seksualnej

1. Działania prawne i pozaprawne wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci i osób dorosłych

Przeprowadzane na przestrzeni kilku lat projekty i kampanie pozwalają dojść do konkluzji, że z punktu widzenia krzywdy wyrządzonej dziecku, któremu trudno uporać się z przeżytą traumą i nieodwracalnymi konsekwencjami w psychice, profilaktyka zmierzająca do zapobiegania wykorzystaniu seksualnemu dzieci skierowana wobec potencjalnych sprawców oraz faktycznych sprawców jest skuteczniejsza i generuje znacznie mniejsze koszty niż pomoc tzw. następcza, skierowana do osób, które dopuścili się molestowania seksualnego oraz ich ofiar¹³⁸.

W obecnym stanie wiedzy fachowej bezspornym jest, że środki prewencyjne wobec sprawców czynów wykorzystywania seksualnego dzieci należy podzielić na trzy rodzaje – są to trzystopniowe środki prewencyjne¹³⁹.

¹³⁸ I. Grądzka, *Przemoc seksualna w Internecie w Wielkiej Brytanii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-seksualna-w-internecie-w-wielkiej-brytanii-dr-ilona-gradzka/> [dostęp: 12.06.2023], s. 4–5.

¹³⁹ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Holandii na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-holandii-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystania-seksualnego-dzieci-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 12.06.2022], s. 1–2.

Do środków prewencyjnych pierwszego stopnia należą przede wszystkim wszelkiego typu kampanie i akcje uświadamiające, edukacja seksualna i działania podejmowane w szkołach i innych placówkach edukacyjnych, których zadaniem jest z jednej strony wzmocnienie dzieci i nauka samodzielnej i pewnej reakcji na sytuacje, które odczuwają one jako nietypowe lub powodujące „nie dobre” odczucia, a z drugiej uświadomienie zagrożeń i rodzajów reakcji także ze strony otoczenia potencjalnej ofiary¹⁴⁰.

Środkami drugiego stopnia są wszelkiego typu porady psychologiczne, pedagogiczne, psychoterapeutyczne i psychiatryczne. Należą do nich także oferty ośrodków psychologicznych i programy wypracowane w Stanach Zjednoczonych i Republice Federalnej Niemiec, których celem jest zapobieganie sytuacjom wykorzystywania seksualnego. Poradnictwo tego typu kierowane jest do osób, które jeszcze nie popełniły czynów karalnych, ale odczuwają u siebie niepokojące tendencje, oraz do osób im bliskich¹⁴¹.

Środki prewencyjne trzeciego stopnia opierają się na stosowaniu ustawodawstwa karnego i zastosowaniu środków karnych i środków odosobnienia, które mają na celu zastosowanie kary oraz zapobieganie recydywie¹⁴². W ramach środków trzeciego stopnia podejmowane są także działania resocjalizacyjne i lecznicze jako uzupełnienie do ponoszonej kary¹⁴³.

Bardzo ważnym zagadnieniem jest zastosowanie środków zapobiegawczych wobec sprawców, którzy odbyli już karę,

¹⁴⁰ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Szwajcarii na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-szwajcarii-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawców-wykorzystania-seksualnego-dzieci-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 12.06.2022], s. 2–4.

¹⁴¹ Por. E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci – Niemcy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawców-wykorzystania-seksualnego-dzieci-niemcy-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 12.06.2022], s. 3.

¹⁴² Por. E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Szwajcarii...*, op. cit., s. 2–4.

¹⁴³ Ibidem.

i zastosowanie środków, które mają na celu zapobieżenie popełnieniu dalszych przestępstw na tle seksualnym przez tych sprawców. Stosowane do tej pory środki to kastracja chemiczna, terapia psychologiczna oraz pomoc oferowana przez różnego typu organizacje wyspecjalizowane w określonych rodzajach pomocy.

1.1. Środki edukacyjne i uświadamiające

Najważniejszym środkiem prewencyjnym stosowanym w zakresie wykorzystywania seksualnego dzieci jest edukacja dzieci i ich rodziców. Jest to środek, który ma celu niedopuszczenie do tego, aby dziecko stało się ofiarą czynu o charakterze seksualnym. Działania edukacyjne i uświadamiające przynoszą bardzo wymierne efekty. Dzieci i młodzież uczone są, na czym polegają zagrożenia, w sposób odpowiedni do swojego wieku. Dzieci stają się wrażliwe na sytuacje nietypowe lub mogące kończyć się zagrożeniem oraz uczą się je świadomie mówić „nie”. Rodzice z kolei uczeni są rozróżniania sygnałów z otoczenia, które mogą powodować zagrożenie wobec dziecka. Należy z całą stanowczością podkreślić ponownie, jak bardzo ważne są to środki ze względu na prewencję i zapobieganie przestępczości na tle seksualnym. Bardzo istotne są kampanie uświadamiające, edukacyjne i wzmacniające dzieci. Należy uczyć je, czym jest „zły dotyk” i jak się przed nim bronić, oraz wpajać im obronne reakcje na niepokojące zachowania dorosłych w ich otoczeniu. Rodziców należy uświadamiać, jak rozpoznawać i reagować na niepokojące sygnały ze strony zarówno samego dziecka, jak i otoczenia. Poza różnego typu działaniami uświadamiającymi podejmowanymi w placówkach szkolnych i oświatowych należy zwrócić uwagę również na działania uświadamiające prowadzone w Internecie.

Sprawca przestępstw seksualnych charakteryzuje się tzw. podwójną twarzą. Najpierw pokazuje ofierze swoją „pozytywną stronę” – dziecko początkowo postrzega go jako osobę przyjazną, opiekuńczą i pomocną, zaspokajającą jego potrzebę uwagi, uznania i bezpieczeństwa. Ofiara ma poczucie komfortu, albowiem zachowanie sprawcy odpowiada jej potrzebie pozytywnego kontaktu. Dziecko próbuje więc usprawiedliwić pierwsze pozornie

przypadkowe zaloty seksualne. Wówczas ujawnia się „ciemna strona” sprawcy, która charakteryzuje się zachowaniami manipulacyjnymi, egocentrycznymi, brakiem empatii itp. Ponieważ tylko dziecko zna „ciemną stronę”, a wszyscy pozostali (opiekunowie) postrzegają sprawcę jako osobę pozytywną, nie ufa ono swojemu postrzeganiu i obwinia siebie. Dziecko uzależnia się od sprawcy, izoluje się od innych, rozwija ambiwalentne uczucia i konflikty lojalności wobec sprawcy, ale także wobec innych członków rodziny i swoich bliskich¹⁴⁴. Takie zachowanie dziecka odpowiada z kolei potrzebom sprawcy. Wykorzystywanie seksualne dzieci jest przez sprawców zaplanowane starannie i często długofalowo. Celem strategii sprawcy jest dotarcie do ofiary, sprawienie, by była uległa oraz jednocześnie by wszelki jej opór stał się nieskuteczny (całkowite wyłączenie oporu ze strony ofiary). Kolejnym celem sprawcy jest utajnienie swojego czynu, owianie go tajemnicą, wzbudzenie u ofiary poczucia winy. Zmierza on do tego, by jego czyn pozostał niewykryty i bezkarny, aby mógł kontynuować do woli swoje zachowanie przestępcze¹⁴⁵.

Działania edukacyjne i uświadamiające prowadzone są w szkołach przez szereg różnego typu wyspecjalizowanych jednostek, w tym także organizacji pozarządowych. Jako jeden z przykładów należy wymienić Federację CRIAVS¹⁴⁶ oraz Biuro Zdrowia Seksualnego i Praw Człowieka UNESCO działające we Francji, które prowadzą również francuskojęzyczny portal internetowy na temat przemocy seksualnej¹⁴⁷. Jest on bazą wiedzy (w formie tekstowej oraz wideo) w zakresie różnych form przemocy seksualnej, zapobiegania przemocy, higieny seksualnej, postępowania w przypadku bycia świadkiem lub ofiarą takiej przemocy. Portal oferuje również informacje na temat możliwych form pomocy dla osób, które obawiają się, że mogą popełnić przestępstwo

¹⁴⁴ <https://www.stibbev.de/fachberatung-und-fortbildung/zum-professionellen-umgang-mit-sexueller-gewalt/> [dostęp: 23.06.2023].

¹⁴⁵ A. Heiliger, *Täterstrategien bei sexuellem Missbrauch und Ansätze der Prävention*, „Beiträge zur Feministischen Theorie und Praxis” 2001, nr 56/57, http://www.anita-heiliger.de/htm/taeterstrategien_bei_sexuellem_missbrauch.pdf [dostęp: 12.05.2023], s. 71–82.

¹⁴⁶ <https://criavs.fr/> [dostęp: 18.08.2023].

¹⁴⁷ <https://violences-sexuelles.info/> [dostęp: 18.08.2023].

przeciwno wolności seksualnej. W zakładce „uzyskaj pomoc”¹⁴⁸ znajdują się odwołania do telefonu zaufania STOP i kampanii PedoHelp oraz materiały dotyczące uzależnień, formularz zgłaszania treści przedstawiających wykorzystywanie seksualne w Internecie i rejestr przestępców seksualnych Fijais¹⁴⁹.

W Wielkim Księstwie Luksemburga (dalej: Luksemburg) powstały liczne inicjatywy podejmujące działania edukacyjne i uświadamiające w celu ograniczenia niepożądanego zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży oraz wskazywania na środki ochrony i wsparcia dla rodziców, dzieci, opiekunów i innych osób. Serwis „Protect Children” jest zbiorem odpowiedniej wiedzy, wyjaśnia przykłady, zjawiska oraz proponuje wachlarz działań i narzędzi prewencyjnych i detektywistycznych, a także środków wsparcia pokrzywdzonych dzieci. Temat jest analizowany z trzech różnych perspektyw, a porady dotyczące radzenia sobie z sytuacją są sformułowane w trzech różnych przewodnikach:

- *Comprendre l’abus pédosexuel – Guide pour les parents et tuteurs protecteurs* (Zrozumieć mechanizm wykorzystywania seksualnego dzieci – przewodnik dla opiekunów rodziców i opiekunów)¹⁵⁰;
- *Abus pédosexuels: réparer les dégâts – Guide pour les parents et tuteurs après la découverte d’un abus* (Wykorzystywanie seksualne dzieci: jak naprawić szkody – przewodnik dla rodziców i opiekunów po odkryciu faktu wykorzystania seksualnego dziecka)¹⁵¹;
- *Protéger mon enfant – Guide pour les parents et tuteurs dont l’enfant a été ou pourrait avoir été victime d’abus*

¹⁴⁸ <https://1vie.org/pl/> [dostęp: 18.08.2023].

¹⁴⁹ K. Groszkowska, *Metody postępowania i profilaktyka wobec potencjalnych sprawców wykorzystywania seksualnego dzieci we Francji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/metody-postepowania-i-profilaktyka-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystywania-seksualnego-dzieci-we-francji-mgr-kamila-groszkowska/> [dostęp: 12.06.2023], s. 11–12.

¹⁵⁰ https://protectchildren.ca/pdfs/C3P_SurvivorsResources_UnderstandingChildSexualAbuse_fr.pdf [dostęp: 10.06.2023].

¹⁵¹ https://protegeonsnosenfants.ca/pdfs/C3P_SurvivorsResources_ChildSexualAbusePickingUpThePieces_fr.pdf [dostęp: 10.06.2023].

sexuel (Chroń moje dziecko – przewodnik dla rodziców i opiekunów, których dziecko było lub mogło być wykorzystywane seksualnie)¹⁵².

W Księstwie Liechtensteinu (dalej: Liechtenstein) w celu opracowania sposobów interwencji w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa dzieci w ramach implementacji nowej ustawy o dzieciach i młodzieży powstała jednostka o nazwie Służba ds. Dzieci i Młodzieży Urzędu Opieki Społecznej. Grupa ta przygotowuje stale szkolenia i prezentacje informacyjne przeznaczone dla kierownictwa szkół, nauczycieli szkół oraz liderów grup Stowarzyszenia Przedszkoli Księstwa Liechtensteinu (Verein Kindertagesstätten Liechtenstein)¹⁵³.

Na zlecenie Liechtensteinu pomoc i porady oferuje także Kinderschutzsstelle Vorarlberg (Placówka ds. Ochrony Dzieci dla regionu Vorarlberg). Są one kierowane do następujących grup: instytucji i osób zajmujących się przypadkami wykorzystywania seksualnego; dzieci i młodzieży, którzy doznali wykorzystywania na tle seksualnym; członków rodzin i osób związanych z ofiarami; osób podejrzanych o wykorzystywanie seksualne dzieci lub młodzieży (czyli potencjalnych sprawców). Porady polegają na potraktowaniu indywidualnie każdego z przypadków i wypracowywaniu odpowiedniego sposobu postępowania. Taka porada może rozciągać się w czasie: od momentu podejrzenia do ewentualnego postępowania karnego i – w razie potrzeby – z zaleceniem terapii. Istnieje również możliwość skierowania do odpowiednich wydziałów specjalistycznych w Liechtensteinie, Austrii i Szwajcarii. Konsultacje są bezpłatne i na życzenie anonimowe¹⁵⁴.

¹⁵² https://protectchildren.ca/pdfs/C3P_SurvivorsResources_SafeguardingMyChild_fr.pdf [dostęp: 10.06.2023].

¹⁵³ <https://www.kita.li/> [dostęp: 10.06.2023].

¹⁵⁴ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Szwajcarii...*, op. cit., s. 6–7.

1.2. Zapobieganie i prewencja przez korektę wizerunku męskości

Priorytetowym celem jest zapobieganie przestępstwom seksualnym. Najbardziej skuteczne byłyby doprowadzenie do zmiany akceptowanego wizerunku męskości w oczach potencjalnych sprawców. Wykorzystywanie innych ludzi jako obiektów do rozładowania napięcia seksualnego jest uważane przez mężczyzn za akceptowane kulturowo za sprawą np. prostytucji, pornografii, peep show itp.¹⁵⁵ Istotne jest zatem, aby w procesie nabywania roli płciowej i seksualności nauczać chłopców, że ciało innej osoby nie może być wykorzystywane jako obiekt seksualny¹⁵⁶. Konieczne jest obalenie mitów na temat rzekomo biologicznie zdeterminowanej męskiej seksualności¹⁵⁷. Zadowolenie mężczyzn, a tym samym utrzymanie ideologizacji płci męskiej seksualności nie może oznaczać równania męskości z aktywnością seksualną¹⁵⁸. Należy dokonać krytycznej oceny społecznej roli chłopców i mężczyzn, według której priorytetem jest seksualne zaspokojenie mężczyzny niezależnie od uczuć i potrzeb kobiet i dzieci.

¹⁵⁵ R. Conell (red.), *Der gemachte Mann. Konstruktion und Krise von Männlichkeiten*, Aufl. 2, Leske + Budrich, Opladen 2000; Bange D., *Männliche Sozialisation und Täterprävention*, [w:] S. Höfling, D. Drewes, I. Epple-Weigel, H.S. Stiftung (red.), *Auftrag Prävention. Offensive gegen sexuellen Missbrauch*, Grünwald 1999, s. 140–151.

¹⁵⁶ A. Heiliger, *Täterstrategien und Prävention. Sexueller Missbrauch an Mädchen innerhalb familialer und familienähnlicher Strukturen*, München 2000.

¹⁵⁷ P. Jakob, *Optimierung der Hilfe durch Einzelfallkooperation der Hilfen bei sexueller Gewalt an Kindern*, [w:] L. Heusohn, U. Klemm, G. Braun (red.), *Sexuelle Gewalt gegen Kinder*, Klemm und Oelschläger, Ulm 1998, s. 100–118.

¹⁵⁸ D. Bange, *Prävention sexueller Gewalt gegen Mädchen und Jungen. Eine Verpflichtung von Politik und Jugendhilfe*, [w:] S. Höfling, D. Drewes, I. Epple-Weigel, H.S. Stiftung (red.), *Auftrag Prävention. Offensive gegen sexuellen Missbrauch*, Grünwald 1999, s. 140–151.

1.3. Prewencyjna oferta pomocowa wobec potencjalnych sprawców

1.3.1. Uwagi wstępne

Nauka wskazuje, że konieczne jest stosowanie programów profilaktycznych i pomocowych skierowanych do potencjalnych sprawców oraz osób, które podejrzewają u siebie skłonności do czynów wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży¹⁵⁹. Zadaniem takich programów jest zapobieganie czynom przestępczym wobec dzieci i skierowanie osób ze skłonnościami do tego typu przestępstw na drogę, na której nie będzie dochodzić do ryzyka wykorzystywania dzieci. Oferta pomocowa jest zatem skierowana także do osób, które jeszcze nie popełniły żadnego przestępstwa, lecz odczuwają u siebie niebezpieczne tendencje. Ten rodzaj prewencji powstał z końcem ubiegłego stulecia i jest bardzo ważny. Poniżej omówiono różne inicjatywy pomocowe z tego zakresu.

1.3.2. Stop it Now! oraz Prevention Project Dunkelfeld

Najbardziej znanym programem profilaktycznym tego typu jest Stop it Now! (Przestań teraz!). Program ten powstał i został zrealizowany po raz pierwszy w 1992 roku w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej z inicjatywy byłej ofiary wykorzystywania seksualnego. Kraje angielskojęzyczne podjęły tę ważną inicjatywę – na gruncie europejskim program został wdrożony w 2002 roku przez Fundację Lucy Faithfull w Wielkiej Brytanii i Irlandii. Inicjatywa okazała się tak skuteczna, że obecnie jest z powodzeniem prowadzona także w Republice Federalnej Niemiec, Austrii, Szwajcarii, krajach Beneluxu, Liechtensteinie i w innych krajach europejskich¹⁶⁰.

¹⁵⁹ K. Lewandowska, *Karać czy leczyć? – strategie postępowania ze sprawcami przestępstw seksualnych wobec dzieci na przykładzie wybranych krajów*, Fundacja Dzieci Niczyje, s. 3 i nast.

¹⁶⁰ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Holandii...*, op. cit., s. 6 i nast.

Program jest adresowany do osób, które wyczuwają u siebie tendencje do popełniania czynów seksualnych z dziećmi i młodzieżą, ale żadnego się jeszcze nie dopuścili. Druga grupa, do której skierowany jest program, to osoby, które już zetknęły się z organami ścigania (w tym policją), oraz osoby, wobec których zostało wszczęte postępowanie przygotowawcze¹⁶¹. Trzecią grupą, która może skorzystać z programu, są zaniepokojeni bliscy osób wykazujących tendencje do wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży – żony i partnerzy, rodzice, dorośli członkowie rodziny i przyjaciele potencjalnych sprawców¹⁶². Czwarta grupa osób, do których skierowana jest oferta, to profesjonaliści – pedagodzy, nauczyciele, pracownicy społeczni, pracownicy ochrony zdrowia, pracownicy wymiaru sprawiedliwości, trenerzy sportowi, opiekunowie dzieci w organizacjach pozarządowych, psycholodzy, psychoterapeuci, którzy zajmują się leczeniem i terapią osób o skłonnościach pedofilskich¹⁶³. Oferta ta jest bezpłatna i ogólnodostępna przez wszystkie środki komunikacji oraz w kontakcie osobistym¹⁶⁴. Może być anonimowa lub też udzielana osobiście.

Terapia opiera się na wzbudzeniu w osobie odczuwającej skłonności do wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży empatii, umożliwieniu jej spojrzenia na problem z drugiej strony. Dodatkowo w ramach tego programu istnieje możliwość skierowania do innych organizacji i fundacji pomocowych. Jedną z nich jest Fundacja Lucy Faithfull, oferująca cały szereg różnego typu kursów i szkoleń psychologicznych¹⁶⁵. Kolejną organizacją tego

¹⁶¹ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1177083X.2012.729513> [dostęp: 10.11.2022].

¹⁶² <https://www.stopitnow.org.uk/concerned-about-the-behaviour-of-another-adult/> [dostęp: 10.11.2022].

¹⁶³ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Holandii...*, op. cit, s. 6 i nast.; S. Niehaus, D. Pisoni, A.F. Schmidt, *Präventionsangebote für Personen mit sexuellen Interessen an Kindern und ihre Wirkung*, Forschungsbericht Nr. 4/20, Bundesamt für Sozialversicherungen, Bern 2020, s. 83; <https://www.stopitnow.org.uk/professionals-looking-for-advice/> [dostęp: 10.11.2022].

¹⁶⁴ <https://www.stopitnow.org.uk/> [dostęp: 10.11.2022].

¹⁶⁵ <https://www.lucyfaithfull.org.uk/one-and-two-day-child-sexual-abuse-and-exploitation-courses.htm> [dostęp: 10.11.2022].

typu jest Center for Disease Control and Prevention oraz działająca w jej ramach Community Violence Prevention¹⁶⁶.

Kolejnym programem jest realizowany w Wielkiej Brytanii i Irlandii Prevention Project Dunkelfeld (Program Profilaktyczny „Szara Strefa”)¹⁶⁷. Także w jego ramach oferuje się pomoc osobom, które są zaniepokojone własnym zachowaniem czy też fantazjami seksualnymi. Zapewnia się im różnego typu terapie, a ponadto pomoc i wszelkie informacje dostępne są w osobistym kontakcie, telefonicznie lub za pośrednictwem Internetu.

W ramach obu wymienionych programów realizowane są kampanie informacyjno-edukacyjne skierowane do osób z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz ich rodzin, bliskich i wszystkich innych dorosłych, którzy w swojej działalności zawodowej mogą spotkać się z problemem wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży. Zadaniem tego typu inicjatyw jest uwrażliwienie otoczenia osoby z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz bliskich dziecka na niepokojące sygnały i informowanie o możliwościach pomocy zarówno dla ofiar, jak i dla potencjalnych sprawców.

Największym problemem, z którym borykają się twórcy wspomnianych programów, jest dotarcie do osób z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz do potencjalnych ofiar. Dlatego też istotne jest ogólne uwrażliwienie społeczeństwa na problemy wykorzystywania seksualnego oraz walka ze stygmatyzacją osób dotkniętych tego typu przemocą. Umożliwiłoby to przekonanie ofiar, że wsparcie jest możliwe i konieczne, oraz przekonanie potencjalnego sprawcy czy też osoby o zaburzonych preferencjach seksualnych, że konieczne jest podjęcie wysiłków terapeutycznych. Nieodzowne są akcje uświadamiające w placówkach pedagogicznych, w ogólnodostępnych mediach, na portalach społecznościowych oraz uwrażliwienie osób mających zawodowy kontakt z dziećmi i młodzieżą¹⁶⁸.

¹⁶⁶ <https://www.cdc.gov/violenceprevention/communityviolence/index.html> [dostęp: 10.11.2022].

¹⁶⁷ K. Lewandowska, *Karać czy leczyć?...*, op. cit., s. 11 i nast.

¹⁶⁸ *Ibidem*, s. 2.

Podobne programy to niemiecki Dunkelfeld oraz szwajcarskie Forio. Celem tych inicjatyw jest wzmocnienie kontroli impulsów seksualnych i wsparcie mężczyzn w ich prewencyjnym działaniu wobec wykorzystywania seksualnego dzieci. Oferta poradnictwa i terapii dla osób z tendencjami pedofilskimi skierowana jest do tych, którzy jeszcze nie popełnili żadnych napaści, ale obawiają się, że mogą je popełnić. Terapie grupowe są przeprowadzane z maksymalnie sześcioma uczestnikami, w dyskretnym otoczeniu, w anonimowej lokalizacji. Prowadzi je dwóch psychoterapeutów, kobieta i mężczyzna. Koszty są rozliczane z zakładem ubezpieczeń zdrowotnych i – przykładowo w Szwajcarii – są oparte na taryfach Federacji Psychologów Szwajcarskich, jednakże istnieje także możliwość osobistej płatności w przypadku, gdy pacjent chce pozostać anonimowy. Zapewnienie anonimowości jest bardzo ważne w tego typu programach, albowiem często sprawca bez jej zachowania nie poddałby się terapii¹⁶⁹.

1.3.3. Kein-Täter-werden

Kein-Täter-werden (Nie zostać sprawcą) to program podobny do Stop It Now! działający na terenie wielu państw europejskich oraz USA. Oferta skierowana jest do osób, które jeszcze nie stały się sprawcami, lecz one same lub ich otoczenie widzą niebezpieczne tendencje psychologiczne. Psychiatrzy są jednomyślnie zdania, że samo odczuwanie popędu w stosunku do dzieci przez osobę dorosłą się nie zmieni, aczkolwiek należy podjąć terapię, której celem jest takie pokierowanie tym popędem, aby nie wyrządzić nikomu krzywdy¹⁷⁰. Terapia odbywa się w formie rozmów terapeutycznych, sesji grupowych oraz wymiany informacji. Wskazuje ona na możliwość osiągnięcia pozytywnych skutków: zmniejsza się popęd, zwiększa się stopień świadomości ofiar oraz zmienia się

¹⁶⁹ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Szwajcarii...*, op. cit., s. 8.

¹⁷⁰ Präventionshilfswerk, *Hilfe für Menschen, die sich sexuell zu Kindern hingezogen fühlen*, <https://www.kein-taeter-werden.de/> [dostęp: 29.10.2022].

lekceważący stosunek do cierpienia dzieci, które mogą stać się potencjalnymi ofiarami¹⁷¹.

1.3.4. Projekt DIS NO

Kolejnym projektem pomocowym jest francuski DIS NO (z siedzibą w Szwajcarii), czyli „powiedz nie”. Jest on skierowany do potencjalnych sprawców przestępstw na tle seksualnym. To oferta całkowicie anonimowa i dobrowolna. Porady odbywają się wyłącznie w formie kontaktu telefonicznego, a osoba prosząca o pomoc nie ujawnia swoich danych, aczkolwiek na życzenie możliwe jest także osobiste spotkanie. W roku 2018 z pomocy tej skorzystało 88 osób¹⁷².

1.4. Środki profilaktyczne wobec skazanych za przestępstwa seksualne

1.4.1. Kręgi wsparcia

Jednym ze środków pomocowych skierowanych do osób skazanych za przestępstwa seksualne jest program kręgów wsparcia opracowany w kanadyjskiej prowincji Ontario. Jego założeniem jest filozofia sprawiedliwości naprawczej. W skład każdego kręgu wchodzi skazany, który zakończył odbywanie kary, oraz kilku wolontariuszy z lokalnej społeczności, mających za zadanie monitorowanie i wspieranie procesu reintegracji oraz zapobieganie recydywie¹⁷³. Kanadyjskie doświadczenia z prowadzenia kręgów wskazują na zdecydowany spadek recydywy wśród uczestników programu. Ponadto odnotowuje się wzrost poczucia bezpieczeństwa w społeczności lokalnej, poczucia odpowiedzialności

¹⁷¹ G. Skrobotowicz, *Zapobieganie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w Kanadzie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/zapobieganie-wykorzystywaniu-seksualnemu-dzieci-w-kanadzie-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 20.05.2023], s. 14.

¹⁷² Ibidem, s. 10–11.

¹⁷³ Ibidem, s. 14.

za wspólnotę oraz pozytywny wpływ na więzi i zmniejszanie poczucia alienacji¹⁷⁴.

Wzorując się na tym programie, wprowadzono podobny we Francji – Kręgi Wsparcia i Odpowiedzialności (Le cercle de soutien et de responsabilisation, dalej CSR). Program ten skierowany jest do skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej, którzy odbyli karę pozbawienia wolności. Jego celem jest wspieranie byłych przestępców w resocjalizacji i reintegracji społecznej po zwolnieniu z zakładu karnego¹⁷⁵. Program ten nie przynosi jednak we Francji oczekiwanych efektów. Wynika to prawdopodobnie z tego, że organizacja kręgów CSR została powierzona Penitencjarnej Służbie Integracyjnej, która nie dysponuje wystarczającymi środkami finansowymi i zasobami ludzkimi. Program napotyka duże trudności z rekrutacją i przeszkoleniem wolontariuszy, bez których niemożliwe jest zorganizowanie kręgu wsparcia. Ponadto zauważalne są obawy wolontariuszy o poczucie odpowiedzialności w przypadku ponownego popełnienia przestępstwa przez uczestnika kręgu. Także sama formuła wolontariatu powoduje wątpliwości – zaangażowanie ochotników w tak odpowiedzialne zadanie jak resocjalizacja osób, które popełniły przestępstwa na tle seksualnym, nie wydaje się być właściwym wyjściem¹⁷⁶.

Podobne programy terapeutyczne powstały już w latach 90. w Wielkiej Brytanii. Były one skierowane do sprawców przestępstw na tle seksualnym z udziałem dzieci. Jest to stacjonarna pomoc połączona z profesjonalną diagnozą i terapią grupową (Residential Assessment and Treatment Programme). Ten rodzaj pomocy był oferowany przykładowo w Klinice Wolvercote (Wolvercote Clinic) prowadzonej do 2002 roku przez Fundację Lucy Faithfull – program został uznany za jedną z najskuteczniejszych postaci grupowej terapii, opartą na podejściu poznawczym i behawioralnym, podejmowaniu aktywności zmierzającej do zapobiegania powrotom do przestępstwa, budowaniu poczucia potrzeby stworzenia nowego życia. W pierwszej turze tej terapii wzięło udział ok. 300 niebezpiecznych sprawców przestępstw na

¹⁷⁴ K. Groszkowska, *Metody postępowania i profilaktyka...*, op. cit, s. 7–8.

¹⁷⁵ Ibidem, s. 7.

¹⁷⁶ Ibidem, s. 8–9.

tle seksualnym, których ofiarami były także dzieci. Głównym założeniem programu było stworzenie środowiska i otoczenia wspierającego postulowaną zmianę u sprawcy, czyli pobudzanie empatii względem ofiar przestępstw, co stanowić miało motywator do prawidłowego postępowania w przyszłości. Kolejne cele to rozwijanie zdolności kierowania swoimi żądaniami, dostrzeżenie destrukcyjnego aspektu dewiacji fantazji seksualnych z udziałem dzieci, pobudzanie umiejętności asertywnego rozwiązywania trudnych sytuacji, dostrzeżenie związku przyczynowo-skutkowego traumatycznych sytuacji z dzieciństwa z faktem popełniania przestępstw oraz opracowywanie strategii zapobiegania powrotowi do przestępstwa, w szczególności poprzez umiejętność panowania nad własnymi poczynaniami w potencjalnie trudnych sytuacjach i zaspokajanie swoich seksualnych potrzeb w prawidłowy, nikogo nieraniący sposób. Pomoc skierowana do sprawców zapobiec miała aktom seksualnym z udziałem dzieci. W odpowiedzi na rodzące się problemy części uczestników terapii grupowej, którzy po zakończeniu programu wracali na „złą drogę” (często z powodu patologicznego środowiska, braku właściwych wzorców rodzinnych i wsparcia ze strony przyjaciół), Fundacja Lucy Faithfull stworzyła Kręgi Wsparcia i Odpowiedzialności, tak jak w Kanadzie. Kręgi te były złożone z kadry wyszkolonych wolontariuszy rekrutowanych ze znanych i dość niebezpiecznych przestępców seksualnych. W przyjętym modelu przez około rok raz w tygodniu w trakcie różnego rodzaju aktywności społecznej czy rekreacji organizowane były spotkania sprawców przestępstw (określanych mianem „kluczowych członków”) z wolontariuszami. Po roku kontakt ograniczano do jednego spotkania w miesiącu¹⁷⁷.

1.4.2. Rejestr sprawców

Kolejnym środkiem mającym na celu kontrolę i zapobieganie ponownemu popełnianiu przestępstw wobec dzieci przez skazanych jest utworzony we Francji w 2004 roku rejestr sprawców przestępstw z użyciem przemocy lub na tle seksualnym (Fichier

¹⁷⁷ I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 11–12.

judiciaire automatisé des auteurs d'infractions sexuelles et violentes, dalej jako: rejestr Fijais). Przepisy regulujące funkcjonowanie rejestru Fijais zostały określone w kodeksie postępowania karnego¹⁷⁸. Celem rejestru jest łatwiejsze identyfikowanie i lokalizowanie wpisanych do niego osób. Kodeks zawiera listę czynów, których popełnienie skutkuje wpisaniem do rejestru Fijais. Co do zasady obejmuje ona przestępstwa zagrożone karą od 5 lat pozbawienia wolności, jednakże obowiązkowemu wpisowi do rejestru podlegają również wszyscy sprawcy przestępstw seksualnych popełnionych na szkodę małoletniego. Informacja o wpisie jest przekazywana skazanemu ustnie lub listownie przez właściwego miejscowo sędziego.

Rejestr zawiera dane osobowe, w tym adres, informacje o miejscu urodzenia i obywatelstwie, oraz dane dotyczące popełnionego przestępstwa, takie jak: rodzaj, data, miejsce, numer akt sądowych, orzeczona kara. Przesłupcy wpisani do rejestru są zobowiązani do przekazania raz w roku właściwemu miejscowo komisariatowi policji danych adresowych oraz zgłoszenia każdej zmiany adresu w ciągu 15 dni. Niedopełnienie powyższych obowiązków jest zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 2 oraz grzywną w wysokości do 30 tys. euro. Skazani za przestępstwa zagrożone karą 10 lat pozbawienia wolności lub wyższą muszą przekazywać informacje o danych adresowych raz na sześć miesięcy, natomiast skazani recydywiści raz na miesiąc. Przesłupcy wpisani do rejestru mogą ubiegać się o zmniejszenie częstotliwości zgłaszania swoich danych adresowych u Prokuratora Republiki. Prokurator może również podjąć decyzję o wykreśleniu danych skazanego z rejestru¹⁷⁹.

Dostęp do rejestru Fijais mają jedynie funkcjonariusze organów ścigania, w tym przedstawiciele władzy sędowniczej, funkcjonariusze policji, strażnicy więzienni oraz prefekci i upoważnieni urzędnicy administracji publicznej w celu rekrutacji prowadzonych na niektóre stanowiska publiczne. W przeciwieństwie do

¹⁷⁸ Fichier judiciaire automatisé des auteurs d'infractions sexuelles et violentes, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F34836> [dostęp: 9.11.2022].

¹⁷⁹ K. Groszkowska, *Metody postępowania i profilaktyka...*, op. cit, s. 6–7.

np. rejestrów prowadzonych w Stanach Zjednoczonych francuski Fijais nie jest udostępniany społeczeństwu i podmiotom prywatnym. Dane osób wpisanych do rejestru zbierane i przechowywane są przez okres 30 lat w przypadku przestępców skazanych za zbrodnie zagrożone karą 10 lat pozbawienia wolności lub wyższą. W przypadku pozostałych skazanych okres figurowania w rejestrze wynosi 20 lat¹⁸⁰.

1.4.3. Kastracja chemiczna i sterylizacja

Przymusowe sterylizacje osób skazanych za przestępstwa seksualne były przeprowadzane w Szwecji na mocy ustawy z dnia 1 lipca 1944 r. Zastąpiła ona ustawę z 1935 r., na mocy której „ograniczeni umysłowo” i niepoczytalni przestępcy mogli być sterylizowani lub kastrowani nawet bez ich zgody, na podstawie decyzji odpowiedniej rady lekarskiej, której rola polegała na umożliwieniu ochrony konkretnego lekarza przed stygmatyzacją społeczną¹⁸¹. W sumie do roku 1972, kiedy ustawa przestała obowiązywać, wysterylizowano ok. 63 tys. osób¹⁸². Okres ten uważany jest za czarną epokę ustawodawstwa w Szwecji. Uchylenie tego ustawodawstwa spowodowało cały szereg procesów odszkodowawczych. Szwedzkie doświadczenia powodują, że należy spojrzeć krytycznie na stosowanie takich środków jak przymusowa sterylizacja lub kastracja.

Kolejne pytanie dotyczy skuteczności kastracji chemicznych – takie działania podejmowano w Szwajcarii. Zamiarem było stosowanie kuracji farmakologicznej w celu zahamowania popędu seksualnego i w ten sposób ograniczenie możliwości popełniania przestępstw wykorzystania seksualnego dzieci i innych osób. Stosowano dwa rodzaje leków: tłumiące działanie testosteronu [np.

¹⁸⁰ Ibidem, s. 7.

¹⁸¹ A. Wróbel, *Leczenie i profilaktyka sprawców przestępstw na tle seksualnym w stosunku do małoletnich w Królestwie Szwecji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/leczenie-i-profilaktyka-sprawcow-przestepstw-na-tle-seksualnym-w-stosunku-do-maloletnich-w-krolestwie-szwecji-dr-aleksander-wrobel/> [dostęp: 20.05.2023], s. 7.

¹⁸² Ibidem.

progestageny, antyandrogeny i analogi hormonu uwalniającego gonadotropiny (GnRH)] oraz obniżające popęd płciowy poprzez inne mechanizmy (neuroleptyki i serotonergiczne leki przeciwdepresyjne). Badania nad skutecznością tej metody zostały przeprowadzone w 2014 roku i objęły 138 osób. Wyniki były bardzo skrupulatnie zapisywane i poddane szczegółowej analizie. Wnioski jednak nie były budujące: jedynie u tych osób, które pozostały w zakładzie zamkniętym, nie odnotowano powrotu do przestępstwa. Jednocześnie u sprawców stwierdzono znaczny przyrost wagi i tendencje depresyjne¹⁸³.

1.5. Adwokat dziecka jako jego procesowy doradca

Szczególnym zagadnieniem jest udział poszkodowanego dziecka w postępowaniu karnym. Pierwszym problemem jest odpowiednie przesłuchanie dziecka, które musi zostać przeprowadzone przez wysoko wykwalifikowanych specjalistów. Zdarzają się przypadki, w których dzieci badane przez niedoświadczonego psychologa za pomocą sugestywnych technik zadawania pytań potwierdzają, że były wykorzystywane seksualnie, co nie odpowiada prawdzie. Specjaliści medyczni, psychologiczni i kryminalni policji są obecnie specjalnie przeszkoleni do stosowania takich technik przesłuchań, które mogą prawie wykluczyć sugestię.

W postępowaniu sądowym obowiązkiem sądu jest przyznanie dziecku pomocy w postaci procesowego radcy prawnego (*Verfahrensbeistand*) w postępowaniu karnym zgodnie z § 158 ust. 1 pkt 1 ustawy o sądach rodzinnych (FamFG)¹⁸⁴. Radca prawny dziecka powinien zostać wyznaczony na jak najwcześniejszym etapie postępowania (§ 158 ust. 1 pkt 2 FamFG). W § 158 ust. 2 FamFG postanowiono, że podjęcie określonych kroków postępowania musi zostać poprzedzone konsultacją dziecka z jego procesowym radcą prawnym. Postanowienie to ma ogromne znaczenie,

¹⁸³ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Szwajcarii...*, op. cit, s. 11–12.

¹⁸⁴ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit z dnia 17 grudnia 2008 r. (BGBl. I S. 2586, 2587), ostatnia zmiana 24 czerwca 2022 r. (BGBl. I S. 959).

albowiem w ten sposób można wykluczyć dalszą traumatyzację dziecka. Procesowym radcą dziecka może zostać osoba, która wykazała się odpowiednimi kwalifikacjami zawodowymi przed sądem. Może to być prawnik, a w rozumieniu § 158 ust. 1 niemieckiej ustawy o sądach rodzinnych także osoba, która posiada podstawową wiedzę z zakresu prawa rodzinnego i praw dziecka, jest biegłą w zakresie opieki nad dziećmi i młodzieżą oraz ma doskonałą wiedzę z zakresu psychologii rozwojowej dziecka i znane są jej przyjazne dzieciom techniki konwersacyjne – w celu uzyskania od dziecka prawdziwych informacji bez powodowania dodatkowych obciążeń psychicznych. Procesowy radca prawny jest szczególnym rodzajem kuratora sądowego¹⁸⁵.

1.6. Zakres ustawodawstwa

Kolejnym środkiem walki z przestępczością na tle seksualnym jest prawo karne, które stanowi podstawę prewencji. Kodeks karny każdego z państw zawiera cały szereg przepisów penalizujących tego typu czyny.

Przykładowo w ustawodawstwie w Wielkiej Brytanii istotne znaczenie ma ustawa o przestępstwach seksualnych z 2003 r. (*Sexual Offences Act 2003*), która stanowi, że dziecko to każda osoba do 18. roku życia. Zgodnie z przedmiotową regulacją wykorzystywanie seksualne dzieci obejmuje zmuszanie lub nakłanianie dziecka do aktywności seksualnej, niezależnie od tego, czy dziecko działa świadomie i czy czyn wiąże się z wysokim poziomem przemocy. Karze podlega aktywność seksualna z dzieckiem, spowodowanie lub nakłanianie dziecka do aktywności seksualnej, podejmowanie aktywności seksualnej w obecności dziecka, nakłanianie dziecka do oglądania aktu seksualnego, zaaranżowanie lub ułatwianie popełnienia przestępstwa na tle seksualnym

¹⁸⁵ E. Tuora-Schwierskott, *Rola i znaczenie prawników w prowadzeniu sprawy wykorzystanie seksualne dzieci – regulacje i przyjęte rozwiązania – Niemcy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rola-i-znaczenie-prawnikow-w-prowadzeniu-spraw-o-wykorzystanie-seksualne-dzieci-regulacje-i-przyjete-rozwiazania-niemcy-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott> [dostęp: 12.06.2023], s. 6–7.

wobec dzieci, spotykanie się z dzieckiem po seksie, zachęcanie do nawiązywania komunikacji o charakterze seksualnym. Ustawa o przestępstwach seksualnych stanowi, że odpowiedzialność prawną ponoszą również osoby, które nie mają ukończonych 18 lat, ale podejmowały działania mające na celu kontakty seksualne z dziećmi. Czynności karalne to: kontakt fizyczny, gwałt lub seks oralny, masturbacja, całowanie, pocieranie i dotykание poza ubraniem. Karalne są również działania bezkontaktowe, takie jak: angażowanie dzieci w oglądanie lub tworzenie obrazów seksualnych, oglądanie czynności seksualnych, zachęcanie dzieci do zachowań nieodpowiednich seksualnych, wykorzystywanie lub nadzór nad dzieckiem w celu przygotowania do nadużycia (w tym przez Internet) lub prostytutki. Wykorzystywanie seksualne dzieci może być popełniane zarówno przez mężczyzn, jak i kobiety lub inne dzieci¹⁸⁶.

Zgodnie z definicją przyjętą przez rząd Irlandii przestępstwa seksualne wobec dzieci i młodzieży obejmują gwałt, napaść seksualną¹⁸⁷, produkcję, dystrybucję i posiadanie pornografii dziecięcej¹⁸⁸; seksualne wykorzystywanie dziecka, wykonywanie czynności seksualnych w obecności dziecka¹⁸⁹, handel dziećmi i zabieranie dziecka w celu wykorzystywania seksualnego, wykorzystanie nowoczesnych technik komunikacyjnych w celu wyko-

¹⁸⁶ I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 6.

¹⁸⁷ Obtaining, providing a child for purpose of sexual exploitation, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/section/3/enacted/en/html#sec3> [dostęp: 10.11.2022].

¹⁸⁸ <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/enacted/en/print#sec11> [dostęp: 10.11.2022].

¹⁸⁹ „4A. (1) A person who (a) controls or directs the activities of a child for the purposes of the prostitution of the child or the use of the child for the production of child pornography, (b) organises the prostitution of children or the production of child pornography by controlling or directing the activities of more than one child for those purposes, (c) compels, coerces or recruits a child to engage or participate in child prostitution or the production of child pornography, (d) knowingly gains from the prostitution of a child or the production of child pornography, or (e) incites or causes a child to become involved in child prostitution or production of child pornography, shall be guilty of an offence”, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/enacted/en/print#sec6> [dostęp: 10.11.2022]; <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/enacted/en/print> [dostęp: 10.11.2022].

rzystywania seksualnego dzieci, nagabywanie lub organizowanie spotkania z dzieckiem w celu wykorzystywania seksualnego¹⁹⁰, kazirodztwo, publiczne obnażanie¹⁹¹ oraz usiłowanie któregoś z powyższych przestępstw¹⁹². Przesłpstwa seksualne mogą być popełniane przez dorosłych mężczyźni i kobiety oraz dzieci w wieku 10 lat lub więcej¹⁹³. W przypadku oskarżonego o popełnienie przestępstwa dziecka, które nie ukończyło 14. roku życia, dalsze ściganie nie może być prowadzone bez zgody prokuratury. Często zdarza się, że zakazany czyn popełniają osoby znane ofierze, w tym członkowie rodziny, przyjaciele, współpracownicy, partnerzy i osoby sprawujące pieczę nad dzieckiem. Przesłpstwa seksualne mogą występować w związkach heteroseksualnych, homoseksualnych, biseksualnych i transpłciowych – klasa społeczna, płęć, rasa, pochodzenie społeczne i etniczne oraz przekonania religijne nie mają tu żadnego znaczenia¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Invitation to sexual touching: „A person who, for sexual purposes, invites, induces, counsels or incites a child to touch, with a part of the body or with an object, the body of any person, including the body of the person who so invites, induces, counsels or incites and the body of the child, shall be guilty of an offence and shall be liable on conviction on indictment to imprisonment for a term not exceeding 14 years”, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/section/4/enacted/en/html#sec4> [dostęp:10.11.2022].

¹⁹¹ Sexual activity in presence of a child: „A person who, for the purpose of obtaining sexual gratification from the presence of a child or corrupting or depraving a child, intentionally engages in sexual activity whether or not with another person a. when the child is present or in a place from which the person can be observed by the child, and b. knowing or believing that the child is aware, or intending that the child should be aware, that the person is engaging in sexual activity, shall be guilty of an offence and shall be liable on conviction on indictment to imprisonment for a term not exceeding 10 years”, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/section/4/enacted/en/html#sec4> [dostęp:10.11.2022].

¹⁹² Criminal Law (Sexual Offences) Act 2017, Part 2 (dalej: kodeks karny Irlandii), <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/enacted/en/html> [dostęp:10.11.2022]; <https://www.gov.ie/en/policy-information/29648-sexual-violence/> [dostęp: 10.11.2022].

¹⁹³ Kodeks karny Irlandii.

¹⁹⁴ <https://www.gov.ie/en/policy-information/29648-sexual-violence/> [dostęp: 10.11.2022]; <https://www.garda.ie/en/crime/sexual-crime/what-is-sexual-crime-.html> [dostęp: 10.11.2022].

Ustawodawstwo Luksemburga jest uważane za dość restrykcyjne wobec sprawców wykorzystywania seksualnego dzieci. Doświadczenie wskazuje jednak, że wysoka karalność i restrykcyjność przyczynia się raczej do negatywnych skutków podczas postępowania organów ścigania i przed sądem. Sprawca wykorzystywania seksualnego w obawie przed wysoką karą stylizuje się na ofiarę czynu i wzbrania się przed przyznaniem się do niewłaściwości swojego postępowania¹⁹⁵. W omawianym państwie istnieje obowiązek leczenia skazanych za czyny wykorzystywania seksualnego przeciwko dzieciom i młodzieży. W sprawach rozpatrywanych przez sąd biegli wskazują na fakt, że sprawców przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom należy leczyć także w perspektywie długoterminowej. W sprawach, w których prokuratura domaga się wieloletnich kar więzienia, sędziowie często wprawdzie wyrażają zgodę na tę karę, lecz orzekają ją częściowo w zawieszeniu. Uzupełnieniem kary pozbawienia i ograniczenia wolności jest kara grzywny oraz dodatkowo dożywotni zakaz zbliżania się do osób małoletnich oraz pracy w instytucjach, gdzie istnieje możliwość zbliżania się do dzieci, lub pracy z dziećmi¹⁹⁶.

1.6.1. Odpowiedzialność karna za przestępstwa gwałtu i działania prewencyjne w tym zakresie

W przeszłości pojęcie gwałtu stwarzało orzecznictwu liczne problemy, albowiem wielokrotnie przypadki, które należało uznać za gwałt, w rzeczywistości musiano klasyfikować jako usiłowanie dokonania gwałtu. Chodziło tu przede wszystkim o sytuacje, w których sprawca dokonywał penetracji analnej, oralnej albo masturbacji. W tym kontekście na uwagę zasługują rozwiązania wypracowane w ostatnich latach w krajach skandynawskich. W prawie karnym Szwecji za gwałt uznawana jest nie tylko sama

¹⁹⁵ Le Gouvernement de Grand-Duche de Luxembourg, *Kindesmisshandlung Leitfaden für Fachkräfte in der Kinder- und Jugendbetreuung*, 2018, s. 20 i nast.

¹⁹⁶ Por. E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania na temat...*, op. cit., s. 10 i nast.; Le Gouvernement de Grand-Duche de Luxembourg, *Kindesmisshandlung...*, op. cit., s. 19 i nast.

penetracja waginalna, ale również inne rodzaje działań do niej podobne, choć nią niebędące (wszystkie przypadki dotykania genitaliów).

Kolejną ważną przesłanką do przyjęcia, że doszło do gwałtu, był do tej pory brak zgody ze strony ofiary. Pojęcie zgody okazuje się jednak wysoce problematyczne. W obecnym stanie prawnym nie jest wymagane użycie przemocy w celu stwierdzenia, że dokonano przestępstwa gwałtu, ponieważ wystarczające jest stwierdzenie, że doszło do stosunku seksualnego bez zgody drugiej osoby¹⁹⁷. Zastosowanie w stosunku do ofiary przemocy groźby lub wykorzystania sytuacji osoby nie są już podstawą do odpowiedzialności karnej sprawcy. W obecnej wersji do stwierdzenia przestępstwa wystarczające jest, że osoba nie uczestniczy dobrowolnie w stosunku seksualnym. Konieczne było zrezygnowanie z przesłanki udzielania zgody, gdyż normatywne ustalenie, czym jest zgoda, okazało się w praktyce niezwykle trudne. Jak podkreślił w swoim orzeczeniu Sąd Okręgowy w Sztokholmie: „trudno udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy interpretacja tego słowa powinna być dokonana na podstawie dodatkowych wymagań czy też kontekście jej słownikowego znaczenia w kontekście życia seksualnego konkretnej osoby”¹⁹⁸. Zgoda nie ma bowiem jednolitej formy, a często może mieć postać subtelny komunikatu. Podkreślano, że ofiara przestępstwa na tle seksualnym, w tym również gwałtu, nie jest zobligowana do odmowy albo wyraźnego okazania niechęci do aktu seksualnego, jak również nie ma obowiązku wyrażenia chęci. Zatem na sądzie nie ciąży obowiązek do indywidualnej oceny stanu faktycznego sprawy, albowiem normatywnie nie stworzono definicji zgody czy też dobrowolności¹⁹⁹.

¹⁹⁷ J. Jacobsen, M.L. Skilbrei, *Reforming the rape offence in Norwegian criminal law*, „Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice” 2020, vol. 8 (2), s. 81; A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna za przestępstwo gwałtu w ustawie karnej Królestwa Szwecji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/odpowiedzialnosc-karna-za-przestepstwo-gwaltu-w-ustawie-karnej-krolestwa-szwecji-dr-aleksander-wrobel/> [dostęp: 12.06.2023], s. 5–6.

¹⁹⁸ A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna za przestępstwo gwałtu w ustawie karnej Królestwa Szwecji*, s. 10.

¹⁹⁹ *Ibidem*, s. 11.

Wszelka dobrowolność uczestnictwa w akcie seksualnym jest wyłączona w przypadku, gdy sprawca wykorzystuje fakt, że dana osoba znajduje się w szczególnie trudnej sytuacji z powodu utraty przytomności, snu, poważnego lęku, zatrucia lub narażenia na inny narkotyków, choroby, uszkodzenia ciała, zaburzeń zdrowia psychicznego lub z podobnego powodu. W takim przypadku nie jest wymagane użycie przemocy albo też groźby, ponieważ wystarczające jest wykorzystanie szczególnego stanu osoby – w takim przypadku ofiara nie jest w stanie wyrazić swojej woli albo też możliwość ta jest w znaczny sposób ograniczona. Stan ofiary nie wyłącza możliwości dobrowolnego obcowania płciowego, a raczej w znaczny sposób ją redukuje²⁰⁰. Są to także takie przypadki, jak ten znany z orzecznictwa norweskiego: w stanie faktycznym nastolatka stała nago w łazience, a jej ojczym podszedł do niej od tyłu i dokonał penetracji jej waginy, wkładając palce. Sąd Najwyższy stwierdził, że ofiara nie spodziewała się takiego zachowania ze strony ojczyma i tym samym nie mogła przeciwstawić się jego działaniom²⁰¹. W sprawie o sygnaturze Rt. 2004 s. 32 rozpatrywanej przez Sąd Najwyższy sprawca oraz ofiara podróżowali wspólnie samochodem. Sprawca był kierowcą, natomiast ofiara pasażerem. W pewnym momencie pasażerka usnęła. Obudziła się, kiedy sprawca dotykał jej miejsc intymnych. Po przebudzeniu była przestraszona i zdezorientowana, tym samym nie mogła wyrazić sprzeciwu, co Sąd Najwyższy uznał za realizację znamion określonych w kodeksie karnym²⁰².

Kolejny przypadek to sytuacja, w której sprawca nakłania osobę do udziału w akcie seksualnym poprzez poważne nadużycie zależności tej osoby od niego²⁰³. Przemoc z kolei jest rozumiana jako spowodowanie uszkodzenia cielesnego, choroby, bólu, spowodowanie bezsilności lub stanu podobnego. Typowe przykłady podawane w literaturze przedmiotu to popychanie, polewanie lub bicie ofiary. Pojęcie to obejmuje również unieruchomienie,

²⁰⁰ Ibidem, s. 13.

²⁰¹ Rt. 2012, s. 60 [za:] J. Jacobsen, M.L. Skilbrei, *Reforming the rape offence...*, op. cit, s. 85.

²⁰² Rt. 2004, s. 32.

²⁰³ Regeringens proposition 2017/18:177 En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet, s. 35; A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna...*, op. cit., s. 10.

rozstawienie nóg oraz zatrzymanie osoby, która np. odchodzi od sprawcy²⁰⁴.

Uzasadnieniem takiej definicji przestępstwa gwałtu jest konieczność wzmocnienia ochrony zarówno dorosłych, jak i dzieci przed różnymi formami przestępstw seksualnych, w tym również przed przestępstwem gwałtu. Dodatkowo należy podkreślić, że celem takiej definicji jest skuteczne zapobieganie i zwalczanie przestępstw seksualnych poprzez wprowadzenie szerokiej i jasnej ochrony prawnokarnej przed przestępczością seksualną²⁰⁵.

Kolejną przesłanką jest zastosowanie groźby: może ona być skierowana przeciwko życiu, zdrowiu albo przeciwko innemu dobru o podobnym charakterze. Jednocześnie pojęcie groźby obejmuje również groźbę popełnienia przestępstwa w stosunku do ofiary. W związku z tym może to być groźba skierowana zarówno przeciwko samej osobie, jak i przeciwko mieniu lub poprzez wyrządzenie szkody innej osobie, przykładowo dziecku ofiary²⁰⁶.

Te rozważania są niezwykle istotne, gdyż prowadzą do pytania, jak daleki jest zasięg interpretacyjny pojęcia dobrowolności. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że możliwe jest popełnienie przestępstwa gwałtu nieumyślnie – są to przypadki, w których sprawca wykazał rażące niedbalstwo w stosunku do ustalenia okoliczności świadczących, że druga osoba dobrowolnie wstąpiła w stosunek płciowy. Ofiara wprawdzie nie wykazała dobrowolności, ale mimo to doszło do obcowania płciowego. Sprawca nie upewnił się, czy występuje takie zagrożenie, aczkolwiek powinien był i mógł. Niedbalstwo to również sytuacje, w których sprawca faktycznie zdał sobie sprawę, że udział drugiej osoby nie jest dobrowolny, ale mimo to zdecydował się na

²⁰⁴ L. Holmqvist, M. Leionhufvud, P.O. Tråskman, S. Wennberg, *Brottsbalken. En kommentar. Del I (1–12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, Norstedts Juridik, Stockholm 2007, rozdz. 6, § 1, s. 3; A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna...*, op. cit., s. 13.

²⁰⁵ A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna...*, op. cit., s. 10.

²⁰⁶ Regeringens proposition 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 134; L. Holmqvist et al., *Brottsbalken...*, op. cit., rozdz. 6, § 1, s. 3; A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna...* op. cit., s. 13–14.

obcowanie płciowe – w takim przypadku sąd powinien orzec rażące niedbalstwo²⁰⁷.

O ile szwedzkie ustawodawstwo kładzie nacisk na subiektywną ocenę zachowania sprawcy i ofiary, o tyle w ustawodawstwie norweskim konstrukcja czynów karalnych koncentruje się na wieku ofiary i zachowaniu sprawcy – od tego zależy jest wymiar kary. Kara do 10 lat pozbawienia wolności obowiązuje:

- jeżeli sprawca doprowadza do stosunku płciowego z użyciem przemocy lub zachowania, z którego wynika groźba (dosłownie: groźne zachowanie);
- jeżeli ofiara nie ma zdolności do wyrażenia sprzeciwu przeciwko stosunkowi;
- jeżeli został popełniony czyn polegający na zmuszaniu ofiary do czynności seksualnych z osobą trzecią lub też z samą sobą²⁰⁸.

Czynem kwalifikowanym z sankcją karną do 21 lat pozbawienia wolności jest gwałt kwalifikowany, który polega na popełnieniu tzw. gwałtu grupowego, dokonaniu gwałtu z zadaniem szczególnego cierpienia, w sposób szczególnie poniżający lub gwałtu, w wyniku którego ofiara umiera lub doznaje ciężkiego uszczerbku na zdrowiu²⁰⁹.

Trzecim, ostatnim przestępstwem z sankcją karną do 10 lat pozbawienia wolności jest gwałt na osobie małoletniej poniżej 14. roku życia, spowodowanie, że małoletni poniżej 14. roku życia dokonuje czynności seksualnych z samym sobą lub też dokonanie kwalifikowanych czynności seksualnych. Do tego czynu zalicza się także „najpoważniejsze czynności seksualne”, polegające w szczególności na dotykaniu nagich genitaliów²¹⁰.

W regulacji przestępstwa gwałtu podkreśla się, że nie jest wymagane, by osoba grożąca i osoba spółkująca były tożsame. W literaturze podaje się przykład sytuacji, w której osoba płaci

²⁰⁷ Regeringens proposition 2017/18:177 En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet, s. 44; A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna...*, op. cit., s. 14.

²⁰⁸ A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna...*, op. cit., s. 8 i nast.

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ Ibidem.

za określone usługi seksualne, wiedząc, że osoba, z którą będzie spółkować, jest zmuszana do prostytucji²¹¹.

1.7. Podsumowanie

W obecnym stanie wiedzy fachowej bezspornym jest, że środki prewencyjne wobec sprawców czynów wykorzystywania seksualnego dzieci należy podzielić na trzy rodzaje (trzystopniowe środki prewencyjne).

Do środków prewencyjnych pierwszego stopnia należą przede wszystkim wszelkiego typu kampanie i akcje uświadamiające, edukacja seksualna i działania podejmowane w szkołach i innych placówkach edukacyjnych, których zadaniem jest z jednej strony wzmocnienie dzieci i nauka samodzielnej i pewnej reakcji na sytuacje, które dzieci odczuwają jako nietypowe lub powodujące „niedobre” odczucia, a z drugiej uświadomienie zagrożeń i rodzajów reakcji także ze strony otoczenia potencjalnej ofiary. Środkami tymi są akcje edukacyjne i uświadamiające podejmowane zarówno przez kontakt osobisty, różnego typu szkolenia i pogadanki, jak i broszury informacyjne oraz działania edukacyjne na forach i stronach internetowych.

Środkami drugiego stopnia są porady psychologiczne, pedagogiczne, psychoterapeutyczne i psychiatryczne. Do tych środków należą także oferty ośrodków psychologicznych i programy wypracowane w Stanach Zjednoczonych i Republice Federalnej Niemiec, których celem jest zapobieganie dojściu do sytuacji wykorzystywania seksualnego. Poradnictwo tego typu kierowane jest do osób, które jeszcze nie popełniły czynów karalnych, ale odczuwają u siebie niepokojące tendencje, do osób im bliskich oraz do sprawców. Do tych środków należą inicjatywy, takie jak: Kein-Täter-werden, Stop it Now!, DIS NO. Porady odbywają się zarówno w kontakcie osobistym, jak i przez telekomunikację anonimową. Może być to zarówno oferta, za którą płaci kasa chorych, jak i taka, za którą płaci sam zainteresowany, jeśli nie

²¹¹ Ibidem, s. 12.

chce się ujawnić. Anonimowość jest o tyle istotna, że pomoc dociera także do osób, które wstydzą się swoich myśli.

Bardzo ważnym zagadnieniem jest zastosowanie środków zapobiegawczych wobec sprawców, którzy odbyli już karę, mających na celu zapobieżenie popełnianiu dalszych przestępstw na tle seksualnym przez tych sprawców. Stosowane do tej pory środki to np. kastracja chemiczna, terapia psychologiczna czy pomoc oferowana przez różnego typu organizacje wyspecjalizowane w określonych rodzajach pomocy. Należy tu podkreślić, że doświadczenia państw dowodzą, iż rozmaite sterylizacje i kastracje nie przynoszą żadnych skutków. Z kolei oferty psychologiczne, które uczą sprawców empatii i które są prowadzone przez już zresocjalizowanych byłych sprawców (tzw. kręgi wsparcia), dają nadzieję na powodzenie.

Środki prewencyjne trzeciego stopnia opierają się na stosowaniu ustawodawstwa karnego i zastosowaniu środków karnych i środków odosobnienia, które mają na celu ukaranie oraz zapobieganie recydywie. W ramach środków trzeciego stopnia podejmowane są także działania resocjalizacyjne i lecznicze jako uzupełnienie do ponoszonej kary.

W ustawodawstwie państw europejskich generalnie zauważa się tendencję do nowej regulacji przestępstw seksualnych z naciskiem na większą ochronę dzieci i młodzieży przed tego typu przestępstwami, wyższe wymiary kar (co można interpretować jako swoistego rodzaju wartościowanie cierpienia ofiary) oraz uszczegółowienie przestępstwa gwałtu i wprowadzenie bardziej szczegółowych regulacji przestępstw seksualnych zarówno wobec dzieci, jak i osób dorosłych. Na uwagę zasługuje ustawodawstwo państw skandynawskich, które dokonało swego rodzaju redefinicji gwałtu wraz z przypadkami rozstrzygnięcia o tym, jak należy rozumieć dobrowolność i zgodę ze strony ofiary.

Bibliografia

Akty normatywne:

Criminal Law (Sexual Offences) Act 2017, Part 2 (kodeks karny Irlandii, część 2).

Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit z dnia 17 grudnia 2008 r. (BGBl. I S. 2586, 2587), ostatnia zmiana 24 czerwca 2022 r. (BGBl. I S. 959).

Kodeks karny Szwecji – Strafflagen.

Voldtekt Med fengsel inntil 10 år straffes den som (kodeks karny Norwegii).

Orzecznictwo:

Orzeczenie Sądu Najwyższego Norwegii Rt. 2004.

Orzeczenie Sądu Najwyższego Norwegii Rt. 2012.

Regeringens proposition 2017/18:177 En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.

Publikacje zwarte:

Conell R. (red.), *Der gemachte Mann. Konstruktion und Krise von Männlichkeiten*, Aufl. 2, Leske + Budrich, Opladen 2000.

Heiliger A., *Täterstrategien bei sexuellem Missbrauch und Ansätze der Prävention*, Zentrum, München 2001.

Niehaus S., Pisoni D., Schmidt A.F., *Präventionsangebote für Personen mit sexuellen Interessen an Kindern und ihre Wirkung*, Forschungsbericht Nr. 4/20, Bundesamt für Sozialversicherungen, Bern 2020.

Artykuły naukowe:

- Bange D., *Männliche Sozialisation und Täterprävention*, [w:] S. Höfling, D. Drewes, I. Epple-Weigel, H.S. Stiftung (red.), *Auftrag Prävention. Offensive gegen sexuellen Missbrauch*, Grünwald 1999.
- Bange D., *Prävention sexueller Gewalt gegen Mädchen und Jungen. Eine Verpflichtung von Politik und Jugendhilfe*, [w:] S. Höfling, D. Drewes, I. Epple-Weigel, H.S. Stiftung (red.), *Auftrag Prävention. Offensive gegen sexuellen Missbrauch*, Grünwald 1999.
- Holmqvist L., Leionhufvud M., Träskman P.O., Wennberg S., *Brottsbalken. En kommentar. Del I (1–12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, Norstedts Juridik, Stockholm 2007.
- Jacobsen J., Skilbrei M.L., *Reforming the rape offence in Norwegian criminal law*, „Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice” 2020, vol. 8 (2).
- Jakob P., *Optimierung der Hilfe durch Einzelfallkooperation der Hilfen bei sexueller Gewalt an Kindern*, [w:] L. Heusohn, U. Klemm, G. Braun (red.), *Sexuelle Gewalt gegen Kinder*, Klemm und Oelschläger, Ulm 1998.

Ekspertyzy i opinie:

- Grądzka I., *Przemoc seksualna w Internecie w Wielkiej Brytanii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-seksualna-w-internecie-w-wielkiej-brytanii-dr-ilona-gradzka>.
- Groszkowska K., *Metody postępowania i profilaktyka wobec potencjalnych sprawców wykorzystywania seksualnego dzieci we Francji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/metody-postepowania-i-profilaktyka-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystywania-seksualnego-dzieci-we-francji-mgr-kamila-groszkowska/>
- Skrobotowicz G., *Zapobieganie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w Kanadzie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/zapobieganie-wykorzystywaniu-seksualnemu-dzieci-w-kanadzie-dr-grzegorz-skrobotowicz/>.
- Tuora-Schwierskott E., *Rola i znaczenie prawników w prowadzeniu spraw o wykorzystanie seksualne dzieci – regulacje i przyjęte rozwiązania – Niemcy*, <https://efektywne-prawo.org>.

pl/rola-i-znaczenie-prawników-w-prowadzeniu-spraw-o-wykorzystanie-seksualne-dzieci-regulacje-i-przyjete-rozwiazania-niemcy-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/.

Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci – Niemcy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawców-wykorzystania-seksualnego-dzieci-niemcy-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/>.

Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania w Holandii na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-holandii-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawców-wykorzystania-seksualnego-dzieci-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/>.

Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania w Szwajcarii na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-szwajcarii-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawców-wykorzystania-seksualnego-dzieci-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/>.

Wróbel A., *Leczenie i profilaktyka sprawców przestępstw na tle seksualnym w stosunku do małoletnich w Królestwie Szwecji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/leczenie-i-profilaktyka-sprawców-przestępstw-na-tle-seksualnym-w-stosunku-do-małoletnich-w-królestwie-szwecji-dr-aleksander-wrobel/>.

Wróbel A., *Odpowiedzialność karna za przestępstwo gwałtu w ustawie karnej Królestwa Norwegii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/odpowiedzialnosc-karna-za-przestępstwo-gwałtu-w-ustawie-karnej-królestwa-szwecji-dr-aleksander-wrobel/>.

Netografia:

https://protectchildren.ca/pdfs/C3P_SurvivorsResources_UnderstandingChildSexualAbuse_fr.pdf

https://protegeonsnosenfants.ca/pdfs/C3P_SurvivorsResources_ChildSexualAbusePickingUpThePieces_fr.pdf
<https://www.cdc.gov/violenceprevention/communityviolence/index.html>
<https://www.gov.ie/en/policy-information/29648-sexual-violence/>
<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/enacted/en/html>
<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/enacted/en/print#sec1>
<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/section/3/enacted/en/html#sec3>
<https://www.kein-taeter-werden.de>
<https://www.kein-taeter-werden.de/10-jahre-praeventionsnetzwerk>
<https://www.lucyfaithfull.org.uk/one-and-two-day-child-sexual-abuse-and-exploitation-courses.htm>
<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F34836>
<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F34836>
<https://www.stibbev.de/fachberatung-und-fortbildung/zum-professionellen-umgang-mit-sexueller-gewalt/>
<https://www.stopitnow.org.uk/>
<https://www.stopitnow.org.uk/>
[concerned-about-the-behaviour-of-another-adult/](https://www.stopitnow.org.uk/concerned-about-the-behaviour-of-another-adult/)
<https://www.stopitnow.org.uk/professionals-looking-for-advice/>
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1177083X.2012.729513>

Inne:

Le Gouvernement de Grand-Duche de Luxembourg, *Kindesmisshandlung Leitfaden für Fachkräfte in der Kinder- und Jugendbetreuung*, 2018.

Lewandowska K., *Karać czy leczyć? – strategie postępowania ze sprawcami przestępstw seksualnych wobec dzieci na przykładzie wybranych krajów*, Fundacja Dzieci Niczyje, 2018.

2. Zapobieganie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w perspektywie komparatystycznej

2.1. Przestępstwa seksualne

Za wykorzystywanie seksualne dziecka uważa się włączenie go do aktywności seksualnej bez udzielenia przez niego świadomej zgody. Światowa Organizacja Zdrowia wskazuje, że dochodzi do niego w momencie aktu przemocy seksualnej między dzieckiem a dorosłym lub pomiędzy dziećmi, między którymi różnica wieku lub stopnia rozwoju jest znaczna²¹². Do form przemocy seksualnej należą: niechciany dotyk, próba niechcianego seksu, seks pod

²¹² S. Ruto, *A study of child abuse in Kenya*, „Submitted to the Kenya Catholic Secretariat of Religious Education” 2015, s. 14–16, [za:] M. Maksymiuk, *Przemoc seksualna wobec dzieci w Kenii. Przegląd rozwiązań prawnych i ich implementacja*, [w:] M. Wielec, G. Ociecek, B. Orędzia, J. Repeć, K. Łuniewska (red.), *Współczesne problemy procesu karnego*, t. I, Episteme, Lublin 2021, s. 395–396; J. Artus, M. Niemi, *Review of evidence for primary prevention of child abuse and neglect (including child sexual abuse)*, Accident Compensation Corporation, 22 August 2016 (final report), s. 13, <https://thehub.swa.govt.nz/resources/review-of-evidence-for-primary-prevention-of-child-abuse-and-neglect-including-child-sexual-abuse/> [dostęp: 20.06.2023]; J. Eska-Mikołajewska, *Profilaktyka przemocy seksualnej wobec dzieci w Nowej Zelandii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/profilaktyka-przemocy-seksualnej-wobec-dzieci-w-nowej-zelandii-dr-justyna-eska-mikolajewska/> [dostęp: 22.06.2023], s. 6.

przymusem fizycznym lub pod presją²¹³. Można ją podzielić na tę związaną z dotykiem oraz bez dotyku, która polega na pokazywaniu materiałów pornograficznych, podglądaniu, wykonywaniu przy dziecku czynności seksualnych, a także emocjonalnej przemocy seksualnej²¹⁴.

Statystyki wskazują, że przemoc seksualna wobec dzieci jest zjawiskiem na skalę światową. Szacuje się, że dotyka od 15% do 20% dziewcząt i 8% chłopców na świecie²¹⁵. WHO podało szacunki, że nawet od 36% do 62% ofiar przemocy seksualnej to osoby poniżej 15. roku życia²¹⁶. Występuje ona w każdym państwie bez względu na poziom rozwoju gospodarczego, przyjęty ustrój czy system polityczny. Inne są jedynie skala zjawiska i powody, które do niej doprowadzają²¹⁷.

2.2. Przesłtępstwa na tle seksualnym w perspektywie porównawczej

Ekspertci badający problem przestępstw na tle seksualnym zgodnie podkreślają, że we wszystkich państwach niezwykle trudno jest wykazać dokładne statystyki związane z przestępczością seksualną, co wynika z braku jej zgłaszania. Powody niezgłaszania są różne – mogą to być strach przed oprawcą czy reakcją

²¹³ N. Pedera, G. Guilera, M. Forns, *The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: a meta analysis*, „Clin Rev Psychologist” 2009, vol. 123 (1), s. 328 i nast.

²¹⁴ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017, s. 77; J. Młyński, *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012, vol. 4 (2), s. 148, [za:] K. Groszkowska, *Dziecko jako ofiara przemocy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dziecko-jako-ofiara-przemocy-mgr-kamila-groszkowska/> [dostęp: 22.06.2023], s. 13.

²¹⁵ N. Pedera, G. Guilera, M. Forns, *The prevalence...*, op. cit., s. 328 i nast.

²¹⁶ S.J. Ruto, *Sexual Abuse of School Age Children: Evidence from Kenya*, „Journal of International Cooperation in Education” 2009, vol. 12 (1), s. 177–180.

²¹⁷ J. Graczyk-Ogdem, *Krzywdzenie dzieci. Interwencja. Diagnoza. Terapia*, Wydawnictwo Komitet Ochrony Praw Dziecka, Warszawa 2009, s. 4, [za:] K. Groszkowska, *Dziecko jako ofiara przemocy...*, op. cit., s. 13.

społeczeństwa, ale również kwestie społeczno-ekonomiczne i kulturowe. W niektórych miejscach na świecie przemoc (w tym seksualna wobec małoletnich) jest normalizowana, związana z traktowaniem dzieci w sposób podrzędny, w innych zaś stanowi sposób na biznes. Badania są więc okrojone, szacunkowe, ale dają pewien obraz skali problemu na całym świecie.

W przypadku przestępstw dotyczących seksualnego wykorzystywania małoletnich w Polsce dane wskazują, że liczba zgłoszonych i stwierdzonych przestępstw w latach 2016–2020 waha się od ok. 1100 do 1500²¹⁸. Jeśli chodzi o uwodzenie małoletniego poniżej 15. roku życia przy wykorzystaniu systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej, liczba przestępstw również wzrosła – z 275 w 2015 roku do 475 w 2018 roku²¹⁹.

W Nowej Zelandii przemoc seksualna stanowi najrzadziej zgłaszane przestępstwo wśród wszystkich rodzajów czynów karalnych. Szacunkowo wskazuje się, że policja posiada informacje jedynie o 9% przypadków napaści na tle seksualnych, z czego 3% trafia do sądu, a tylko jeden kończy się wyrokiem skazującym. W badaniach prowadzonych jeszcze w latach 60. XX w. 43% badanych wskazało, że przemoc seksualna jest sprawą prywatną. Wykazały one również, że 10,4% ankietowanych doświadczyło wykorzystywania seksualnego przed 16. rokiem życia²²⁰. Obecne badania wskazują, że co najmniej 20% dziewcząt w Nowej Zelandii było wykorzystywanych seksualnie, a ryzyko wiktymizacji seksualnej było nawet od 2 do 3 razy wyższe dla młodych kobiet, kobiet maoryskich, samotnych matek czy bene-

²¹⁸ <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-6/63501,Seksualne-wykorzystanie-maloletniego-art-200.html> [dostęp: 20.06.2023], [za:] A. Wróbel, *Przestępstwa na tle seksualnym w Polsce. Istota i zasięg zjawiska*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przestepstwa-na-tle-seksualnym-w-polsce-istota-i-zasieg-zjawiska-dr-aleksander-wrobel/> [dostęp: 22.06.2023], s. 4.

²¹⁹ <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-6/64005,Uwodzenie-maloletniego-ponizej-lat-15-z-wykorzystaniem-systemu-teleinformatyczne.html> [dostęp: 20.06.2023].

²²⁰ D.M. Fergusson, *Childhood Sexual Abuse and Psychiatric Disorder in Young Adulthood: I. Prevalence of Sexual Abuse and Factors Associated with Sexual Abuse*, „Journal of American Academy of Child & Adolescent Psychiatry” 1996, vol. 35 (10), s. 1357–1358.

ficjentów pomocy społecznej. Dodatkowo Youth2000 przeprowadziło badania ankietowe na niemal 10 tys. uczniów w wieku 9–13 lat, z których wynikało, że 1/4 dziewcząt i co 7. chłopiec zgłosił fakt niechcianych kontaktów seksualnych²²¹.

W Republice Południowej Afryki tylko w 2022 roku 2048 dzieci padło ofiarą napaści fizycznej, w tym seksualnej. Optimus Study wskazuje, że 25% dzieci doświadcza maltretowania (fizycznego, seksualnego, emocjonalnego lub zaniedbania), natomiast 33% przed osiągnięciem 18. roku życia doświadcza wykorzystywania seksualnego. Gwałtów na dzieciach dokonują zazwyczaj krewni lub znani dziecku dorośli. Zdarzają się one w domach i społecznościach, w których brakuje poczucia bezpieczeństwa i ochrony. Wynika to z uwarunkowań społecznych i kulturowych, w tym braku zainteresowania losem dzieci²²².

W Tajlandii każdego roku w szpitalach z powodu przemocy, głównie seksualnej, leczy się ponad 10 tys. dzieci. Nieustannie wzrasta również liczba zgłaszanych przypadków przemocy. Ze względu jednak na ograniczone funkcjonowanie systemu ochrony wiele przestępstw nie zostaje zgłoszonych²²³. Podobnie jest w przypadku wykorzystywania seksualnego dzieci w Internecie – szacuje się, że jedynie od 1% do 3% takich przypadków zostaje zgłoszonych. Według statystyk ok. 9% dzieci w wieku 12–17 lat padło ofiarą poważnych przypadków wykorzystywania

²²¹ J. Eska-Mikołajewska, *Profilaktyka przemocy seksualnej wobec dzieci w Nowej Zelandii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/profilaktyka-przemocy-seksualnej-wobec-dzieci-w-nowej-zelandii-dr-justyna-eska-mikolajewska/> [dostęp: 18.08.2023]; zob. szerzej: T.M. Fleming (red.), *Violence and New Zealand Young People: Findings of Youth2000 – A National Secondary School Youth Health and Wellbeing Survey*, University of Auckland, Auckland 2007, s. 5.

²²² G. Skrobotowicz, *Rozwiązania w zakresie patotrości w Internecie dotyczących przemocy seksualnej w Afryce na przykładzie RPA*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiiazania-w-zakresie-patotrosci-w-internecie-dotyczacych-przemocy-seksualnej-w-afryce-na-przykladzie-rpa-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 22.06.2023], s. 8.

²²³ G. Skrobotowicz, *Działania profilaktyczne skierowane wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci w Azji na przykładzie Tajlandii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dzialania-profilaktyczne-skierowane-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystania-seksualnego-dzieci-w-azji-na-przykladzie-tajlandii-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 22.06.2023], s. 4.

seksualnego, a nawet 30% nie ujawniło nikomu takiego incydentu. Dodatkowo tylko 17% ankietowanych opiekunów dzieci stwierdziło, że zgłosiłoby kwestię molestowania swojego dziecka na policję²²⁴.

2.3. Zapobieganie przestępstwom seksualnym przeciwko dzieciom i pomoc ofiarom – propozycje rozwiązań

2.3.1. Uwagi wprowadzające

Skala prezentowanego problemu oraz jego powiązanie z późniejszymi konsekwencjami fizycznymi, psychicznymi, społecznymi czy kulturalnymi stanowią przyczynek do tego, by wdrażać działania prewencyjne, ale również udzielać odpowiedniego wsparcia ofiarom²²⁵. Oczywiście w badanych krajach systemy te rozwinięte są na różnych poziomach, toteż ten podrozdział stanowi prezentację rozwiązań funkcjonujących w innych państwach, które z kolei mogą stanowić pewną inspirację do zastosowania w Polsce. Dlatego też rozwiązania przyjęte w Polsce nie będą tu prezentowane.

2.3.2. Rozwiązania w USA

W Stanach Zjednoczonych system zapobiegania wykorzystywaniu seksualnemu jest oparty na wyróżnionych czynnikach związanych z większym prawdopodobieństwem popełniania przemocy seksualnej²²⁶. Działanie tych czynników i ich rozumie-

²²⁴ https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_20/Thematic_Discussions/Asian-Group_Thailands-response_Savestanan.pdf [dostęp: 20.06.2023].

²²⁵ J. Eska-Mikołajewska, *Profilaktyka...*, op. cit.

²²⁶ „Sexual violence (SV) – is an all-encompassing, non-legal term that refers to crimes like sexual assault, rape, and sexual abuse”, <https://www.rainn.org/types-sexual-violence>, [za:] G. Skrobotowicz, *Zapobieganie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w USA*, <https://efektywne-prawo.org>.

nie ma pomagać w określaniu różnych możliwości zapobiegania. Zostały one podzielone na następujące grupy²²⁷:

1. Indywidualne czynniki ryzyka: używanie alkoholu i narkotyków, przestępczość, brak troski o innych, zachowania agresywne i ich akceptacja, wczesna inicjacja seksualna, przymusowe fantazje seksualne, preferowanie bezosobowego seksu i podejmowania ryzyka seksualnego, kontakt z mediami o charakterze jednoznacznie seksualnym, wrogość wobec kobiet, przestrzeganie tradycyjnych norm ról płciowych, hipermęskość, zachowania samobójcze, wcześniejsza wiktyimizacja seksualna lub sprawstwo.
2. Czynniki relacji: rodzinna historia konfliktów i przemocy, historia przemocy fizycznej, seksualnej lub emocjonalnej w dzieciństwie, emocjonalnie niewspierające środowisko rodzinne, złe relacje rodzic-dziecko (szczególnie z ojcami), związek z agresywnymi seksualnie, hipermęskimi i przestępczymi rówieśnikami, zaangażowanie w agresywny lub obraźliwy związek intymny.
3. Czynniki społeczności: ubóstwo, brak możliwości zatrudnienia, brak wsparcia instytucjonalnego ze strony policji i wymiaru sprawiedliwości, ogólna tolerancja przemocy seksualnej w społeczności, słabe sankcje społeczności wobec sprawców przemocy seksualnej.
4. Czynniki społeczne: normy społeczne wspierające przemoc seksualną oraz wyższość mężczyzn i uprawnienia seksualne, utrzymujące niższość i seksualną uległość kobiet, słabe przepisy i polityki związane z przemocą seksualną i równością płci, wysoki poziom przestępczości i innych form przemocy.
5. Czynniki chroniące przed przestępstwem: rodziny, w których opiekunowie pokojowo pracują nad

pl/zapobieganie-wykorzystywaniu-seksualnemu-dzieci-w-usa-dr-grzegorz-skrobotowicz/ [dostęp: 22.06.2023], s. 5.

²²⁷ M.M. Moynihan, V.L. Banyard, A.C. Cares, S.J. Potter, L.M. Williams J.G. Stapleton, *Encouraging responses in sexual and relationship violence prevention: what program effects remain 1 year later?*, „Journal of Interpersonal Violence” 2015, vol. 30 (1), s. 110–132.

konfliktami, zdrowie emocjonalne i więź, osiągnięcia akademickie, empatia i troska o to, jak własne działania wpływają na innych.

Uznano, że w celu zmniejszenia przemocy seksualnej wobec dzieci należy doprowadzić do zmian społecznych za pomocą różnych strategii²²⁸, do których należą m.in.²²⁹:

1. „Podejścia świadków”, angażujące często młodych ludzi, mające na celu promowanie norm społecznych, które chronią przed przemocą. Opierają się na przywództwie rówieśniczym.
2. Szkolenie mężczyzn i chłopców do pełnienia roli sojuszników czy liderów, zachęcanie do bycia liderami w procesie zapobiegania przemocy seksualnej. Podejście to oparte jest na wsparciu zdrowych i pozytywnych norm dotyczących męskości, płci i eliminacji przemocy wśród potencjalnych sprawców. Przekazywanie wzorów do naśladowania oparte na obserwacji. Przykładowe programy to *Bringing in the Bystander* i *Green Dot*, które miały na celu wypowiedanie się przeciwko seksistowskiemu językowi czy zachowaniom promującym przemoc, czy *Coaching Boys into Men*, który dzięki sportowi uczył postaw pełnych szacunku i zdrowych relacji pozabawionych przemocy.
3. Programy dotyczące nauczania nastolatków zdrowego i bezpiecznego randkowania, a także nawiązywania relacji intymnych.
4. Promowanie zdrowej seksualności, wszechstronna edukacja seksualna, a w jej ramach komunikacja seksualna, szacunek do miłości fizycznej i zgoda na nią, zdrowie seksualne (HIV, zapobieganie ciąży, choroby weneryczne).

²²⁸ M. Flood, *Involving men in efforts to end violence against women*, „Men and Masculinities” 2011, vol. 14 (3), s. 358–377.

²²⁹ Cały katalog propozycji znajduje się w ekspertyzie G. Skrobotowicza (*Zapobieganie...*, op. cit.).

5. Szkolenia dla kobiet polegające na wzmacnianiu ich roli, zmniejszające ryzyko wiktymizacji, pomocne w ocenie ryzyka przemocy²³⁰.

2.3.3. Rozwiązania w Nowej Zelandii

W Nowej Zelandii zwrócono uwagę na potrzebę podnoszenia umiejętności osób, które pracują lub mają kontakt z dziećmi i młodzieżą, a także rodziców czy opiekunów. Ma to pomagać w identyfikacji zagrożenia, a także dać informacje o możliwych działaniach. W państwie tym działa fundusz charytatywny będący prywatną placówką szkoleniową – Child Matters. Organizuje on kursy i szkolenia, np. pięciodniowy Program Studiów nad Ochroną Dziecka²³¹. Jego celem jest podnoszenie umiejętności osób, które zajmują się dziećmi i młodzieżą, w celu ich ochrony.

Przykładem programu, który został skierowany do najmłodszych dzieci (3–5 lat), jest We Can Keep Safe działający w Auckland. Jego celem jest przekazanie dzieciom narzędzi, które pomogą im zachować bezpieczeństwo we wszystkich sytuacjach. Skierowany jest on również do rodziców. Pomaga otwierać dzieciom oczy na problemy i uczy komunikowania o nich opiekunom²³².

Policja oferuje również program profilaktyczny finansowany przez rząd dla uczniów szkół podstawowych – Keeping Ourselves Safe (KOS), który dotyczy kwestii seksualnych. Był wspólnym projektem ministerstwa edukacji i policji i stanowił próbę stworzenia własnego, kulturowo dopasowanego *stricte* do realiów nowozelandzkich programu, angażującego w równym stopniu zarówno nauczycieli, jak i rodziców²³³.

²³⁰ Ibidem.

²³¹ 5 Day Child Protection Studies Programme, Child Matters, <https://www.childmatters.org.nz/training--services/5-day-child-protection-studies-programme/> [dostęp: 18.06.2023].

²³² HELP's *We Can Keep Safe* Programme, Help Auckland, <https://www.helpauckland.org.nz/help-for-pre-schoolers.html> [dostęp: 18.06.2023].

²³³ K. Walsh, *Sexual Abuse Prevention Education in Australian Primary Schools: A National Survey of Programs*, „Journal of Interpersonal Violence” 2019, vol. 34 (20), s. 43.

Istnieje również program Teenpower Violence Prevention for Intermediate/Secondary Schools, który jest skierowany dla młodzieży i skupia się na elementach budowania zdrowych relacji (w tym intymnych) oraz na szukaniu pomocy w potrzebie.

2.3.4. Rozwiązania w Republice Południowej Afryki

W RPA utworzono Thuthuzelas, które są ośrodkami kompleksowej obsługi ofiar gwałtu. To tutaj ofiary zgłaszają przestępstwa i korzystają z pomocy, ponieważ ośrodki te okazały się bardziej przystępne niż policja, zwłaszcza że rodziny mogą ukrywać sprawcę, ponieważ często jest on jedynym żywicielem rodziny – jest to powszechne w rodzinach, gdzie występują ojczymowie czy macochy²³⁴. Thuthuzelas działają przy szpitalach i sądach ds. przestępstw seksualnych. Stanowią opozycję do braku wsparcia i obarczania winą ofiar gwałtu²³⁵.

Dodatkowo ustawa Sexual Offences and Related Matters Amendment Act z 2007 roku nałożyła obowiązek zgłaszania przestępstw seksualnych popełnionych przeciwko dzieciom, zapewniła sądom jurysdykcję eksterytorialną w sprawach związanych z przestępstwami seksualnymi, a także ustanowiła i uregulowała krajowy rejestr przestępców seksualnych. Dodatkowo w sekcji 54. nałożono obowiązek informowania policji o przestępstwie seksualnym popełnionym wobec dziecka – osoba zatajająca je jest winna popełnienia przestępstwa²³⁶.

2.3.5. Rozwiązania dotyczące turystyki seksualnej

Wykorzystywanie seksualne dzieci w podróży i turystyce jest problemem globalnym. ONZ wskazuje, że dokonują tego przestępstwa osoby podróżujące w celu wykorzystania dzieci lokalnie

²³⁴ G. Skrobotowicz, *Działania profilaktyczne...*, op. cit., s. 9.

²³⁵ <https://www.gov.za/TCC> [dostęp: 20.06.2023].

²³⁶ Sexual Offences and Related Matters Amendment Act, 2007.

lub międzynarodowo²³⁷. Podstawowym celem turystyki seksualnej jest doprowadzenie do komercyjnych kontaktów seksualnych między turystami a osobami zamieszkującymi dane terytorium, w tym dziećmi. Może być ona związana z korzystaniem z biur podróży, usług transportowych czy innych związanych z turystyką i ułatwiających kontakt z dziećmi. Dodatkowo rozwój technologii oraz powszechny dostęp do Internetu przyczyniają się do rozwoju turystyki seksualnej. Pozwala to na samodzielne organizowanie wyjazdów, ale również komunikowanie się ze sprawcami takich przestępstw²³⁸. Sprawcy na ofiary wybierają dzieci, które stanowią łatwy cel do wykorzystania – z trudną sytuacją ekonomiczną, społeczną, polityczną czy pochodzące z takich krajów, w których jest niski poziom ochrony prawnej i brakuje skutecznego egzekwowania tego rodzaju przestępstw.

Najczęściej do procederu turystyki seksualnej dochodzi w obszarach Azji Południowo-Wschodniej, Ameryki Środkowej i Południowej oraz w turystycznych częściach Afryki²³⁹. Należy podkreślić, że są to miejsca, w których przemysł turystyczny stanowi istotne źródło dochodów, a turystyka seksualna jest postrzegana jako sposób na przyciągnięcie zagranicznych turystów, bez względu na dobro dziecka. Co więcej, w obszarach tych występuje również tania prostytucja, co wynika z ubóstwa – dzieci

²³⁷ W 1998 roku dziecięca seksturystyka generowała już od 2% do nawet 14% PKB na mieszkańca w poszczególnych krajach Azji Południowo-Wschodniej; A. Papageorgiou, *Child Sex Tourism and the Role of Local Communities*, [w:] N. Carr, L. Berdychevsky (red.), *Sex in Tourism. Exploring the Light and the Dark*, Channel View Publications, Bristol 2021, s. 247.

²³⁸ K. Groszkowska, *Problematyka wykorzystywania małoletnich w turystyce seksualnej w prawie USA*, <https://efektywne-prawo.org.pl/problematyka-wykorzystywania-maloletnich-w-turystyce-seksualnej-w-prawie-usa-mgr-kamila-groszkowska/> [dostęp: 22.06.2023], s. 5; J. Eska-Mikołajewska, *Mechanizmy prowadzenia śledztw w przypadku przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnianych na szkodę małoletnich przez obywateli Australii za granicą*, <https://efektywne-prawo.org.pl/mechanizmy-prowadzenia-sledztw-w-przypadku-przestepstw-przeciwko-wolnoscii-seksualnej-i-obyczajnoscii-popolnianych-na-szkode-maloletnich-przez-obywateli-australii-za-granica-dr-justyna-eska-mikolajewska/> [dostęp: 22.06.2023], s. 8.

²³⁹ K. Groszkowska, *Problematyka...*, op. cit.

często w ten sposób zarabiają na całe rodziny, a sprawcy mogą pozostać anonimowi.

Jak wskazuje Justyna Eska-Mikołajewska, Australijczycy odgrywają istotną rolę w turystyce seksualnej dzieci. Dane z 1995 roku wskazują, że obywatele Australii byli właścicielami lub zarządcami nawet 80% barów i hoteli związanych z przemysłem seksualnym w Angeles na Filipinach. Dlatego też Australia stara się być liderem w kwestii ochrony dzieci w tym zakresie. Już w 1994 roku uchwalono ustawę Crimes [Child Sex Tourism] Amendment Act 1994 (CST Act), która odnosiła się bezpośrednio do problemu turystyki seksualnej²⁴⁰. Nowelizacje pozwoliły na ściganie przestępców, którzy pomagali, zachęcali czy czerpali korzyści z wykorzystywania seksualnego nieletnich. Unormowania pozwalały składać zeznania za pomocą łącza wideo w sytuacji, gdy ofiara-dziecko znajdowała się poza Australią²⁴¹. Kolejne nowelizacje wprowadziły do kodeksu karnego nowy dział pt. „Przestępstwa seksualne wobec dzieci poza Australią”²⁴², który umożliwia kryminalizowanie seksturystyki. Dodatkowo na poziomie państwa prowadzony jest Krajowy System Przestępców Dziecięcych – osoby wpisane do tego rejestru muszą otrzymać zezwolenie na wyjazd za granicę. Wyjazd bez zgody jest przestępstwem²⁴³.

W Australii prowadzony jest również szereg programów edukacyjnych w tym zakresie, np. Child Wise Tourism czy sponsorowany przez rząd Krajowy Program Zapobiegania Przestępczości (National Crime Prevention Program). Mają one na celu zwiększenie świadomości na temat australijskiego prawa w zakresie dziecięcej turystyki seksualnej. Dodatkowo w ramach programu Tourism Training Australia wszyscy organizatorzy wycieczek muszą ukończyć segment dotyczący dziecięcej turystyki seksualnej²⁴⁴.

W 2021 roku opracowano pierwszą Narodową Strategię Zapobiegania Wykorzystywaniu Seksualnemu Dzieci na lata

²⁴⁰ J. Eska-Mikołajewska, *Mechanizmy...*, op. cit., s. 10.

²⁴¹ E. David, *Child Sex Tourism*, „Australian Institute of Criminology” 2000, vol. 156, s. 2.

²⁴² Criminal Code Act 1995 (dalej: kodeks karny Australii).

²⁴³ Art. 271A.1 kodeksu karnego Australii.

²⁴⁴ A. Fraley, *Child Sex Tourism Legislation Under the PROTECT Act: Does It Really Protect?*, „St. John's Law Review” 2005, vol. 79 (2), s. 468–469.

2021–2030 (National Strategy to Prevent and Respond to Child Sexual Abuse 2021–2030). Jak wskazuje Eska-Mikołajewska:

Dokument ten ma ogromne znaczenie, gdyż zapewnia skoordynowane na szczeblu krajowym, strategiczne ramy zapobiegania wykorzystywaniu seksualnemu dzieci i reagowania na nie. Strategię opracowano we współpracy z rządami stanów i terytoriów oraz w porozumieniu z interesariuszami pozarządowymi, w tym także z ofiarami takich przestępstw²⁴⁵.

W Stanach Zjednoczonych Ameryki prawo federalne również kryminalizuje wykorzystywanie seksualne dzieci poza granicami państwa. Departament Bezpieczeństwa USA (Homeland Security) wskazał, że w roku 2020 skazanych za takie przestępstwa zostało 3 tys. osób²⁴⁶.

W USA przewidziana jest tzw. jurysdykcja eksterytorialna w ramach regulacji dotyczących następujących przestępstw:

1. podróżowanie z zamiarem podjęcia lub zaangażowania się w nielegalne zachowania seksualne;
2. podejmowanie i angażowanie się w nielegalne zachowania seksualne poza granicami USA;
3. osiągnięcie zysku z działalności mającej na celu ułatwianie podróży mającej na celu podjęcie nielegalnych zachowań seksualnych;
4. produkowanie materiałów o charakterze pornograficznym z udziałem dzieci poza granicami USA;
5. handel dziećmi w celach seksualnych przy użyciu siły, oszustwa lub przymusu;
6. handel dziećmi w celach seksualnych poza granicami USA²⁴⁷.

²⁴⁵ J. Eska-Mikołajewska, *Mechanizmy...*, op. cit., s. 17.

²⁴⁶ <https://www.justice.gov/criminal-ceos/extraterritorial-sexual-exploitation-children> [dostęp: 20.06.2023]; <https://www.ice.gov/features/child-exploitation> [dostęp: 20.06.2023].

²⁴⁷ K. Groszkowska, *Problematyka...*, op. cit., s. 9.

W powyższej kwestii ustanowiono uregulowania federalne na mocy ustawy z 2003 r. o środkach prawnych i narzędziach w celu zakończenia wykorzystywania dzieci (Prosecutorial Remedies and Other Tools to end the Exploitation of Children Today Act²⁴⁸, zwana ustawą PROTECT), której rozwiązania zostały włączone do tytułu 18 Kodeksu Stanów Zjednoczonych (Title 18 of the United States Code, dalej jako: kodeks karny), w którym określono federalne przepisy karne²⁴⁹.

W literaturze przedmiotu zauważa się,

że wymiar kary za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej dzieci popełnione za granicą jest dość wysoki. Ustawa PROTECT zwiększyła maksymalny wymiar kary za tzw. turystykę seksualną z 15 do 30 lat pozbawienia wolności. Na mocy tej ustawy do kodeksu karnego zostało także dodane nowe przestępstwo dotyczące osiągnięcia zysków z takiej działalności turystycznej, również zagrożone karą do 30 lat pozbawienia wolności. Jeszcze wyższe sankcje zostały przewidziane za produkcję lub dystrybucję pornografii dziecięcej. Podstawowy wymiar kary pozbawienia wolności wynosi od 15 do 30 lat²⁵⁰.

Podobnie jak w Australii, również w USA, na mocy tzw. ustawy SORNA²⁵¹, prowadzony jest rejestr skazanych przestępców seksualnych, który monitoruje miejsce ich przebywania²⁵². Skazany ma obowiązek informowania o podróży zagranicznej, a na podstawie

²⁴⁸ Prosecutorial Remedies and Other Tools to end the Exploitation of Children Today Act, 2003 (Public Law 108–21), <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/senate-bill/151> [dostęp: 20.06.2023].

²⁴⁹ Title 18 of the United States Code, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18> [dostęp: 20.06.2023].

²⁵⁰ K. Groszkowska, *Problematyka...*, op. cit., s. 11.

²⁵¹ Sex Offender Registration and Notification Act.

²⁵² Adam Walsh Child Protection and Safety Act, 2006 (Public Law 109–248), <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2018-title34/html/USCODE-2018-title34-subtitleII-chap209-subchapI.htm> [dostęp: 20.06.2023].

tw. prawa Megan²⁵³ przestępcy seksualni wobec dzieci wpisani do rejestru w paszportach posiadają adnotację: „Posiadacz został skazany za przestępstwo seksualne wobec osoby małoletniej i jest przestępcą seksualnym zgodnie z tytułem 22 Kodeksu Stanów Zjednoczonych, sekcją 212b lit. c”²⁵⁴.

Uregulowania prawne dotyczące wykorzystywania seksualnego dzieci powinny mieć charakter ponadnarodowy ze względu na rozwój nowych technologii, globalizację czy transnarodowość grup umożliwiających dopuszczanie się krzywdzenia dzieci w różnych krańcach świata. Przykłady USA czy Australii pokazują, że działania wewnątrzpaństwowe (lokalne) mogą wywierać skutki globalne.

Bibliografia

Akty normatywne:

- Adam Walsh Child Protection and Safety Act, 2006 (Public Law 109-248).
 Criminal Code Act, 1995.
 International Megan’s Law to Prevent Child Exploitation and Other Sexual Crimes Through Advanced Notification of Traveling Sex Offenders, 2016 (Public Law 114-119).
 Prosecutorial Remedies and Other Tools to end the Exploitation of Children Today Act, 2003 (Public Law 108-21).
 Sex Offender Registration and Notification Act, 2006.
 Sexual Offences and Related Matters Amendment Act, 2007.

²⁵³ International Megan’s Law to Prevent Child Exploitation and Other Sexual Crimes Through Advanced Notification of Traveling Sex Offenders, 2016 (Public Law 114-119).

²⁵⁴ Travel State Gov, Passports and International Megan’s Law, <https://travel.state.gov/content/travel/en/passports/legal-matters/passports-and-international-megans-law.html> [dostęp: 20.06.2023].

Publikacje zwarte:

- Fleming T.M. (red.), *Violence and New Zealand Young People: Findings of Youth 2000 – A National Secondary School Youth Health and Well-being Survey*, University of Auckland, Auckland 2007.
- Graczyk-Ogdem J., *Krzywdzenie dzieci. Interwencja. Diagnoza. Terapia*, Wydawnictwo Komitet Ochrony Praw Dziecka, Warszawa 2009.
- Helios J., Jedlecka W., *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017.

Artykuły naukowe:

- David F., *Child Sex Tourism*, „Australian Institute of Criminology” 2000, vol. 156.
- Fergusson D.M., *Childhood Sexual Abuse and Psychiatric Disorder in Young Adulthood: I. Prevalence of Sexual Abuse and Factors Associated with Sexual Abuse*, „Journal of American Academy of Child & Adolescent Psychiatry” 1996, vol. 35 (10).
- Flood M., *Involving men in efforts to end violence against women*, „Men and Masculinities” 2011, vol. 14 (3).
- Maksymiuk M., *Przemoc seksualna wobec dzieci w Kenii. Przegląd rozwiązań prawnych i ich implementacja*, [w:] M. Wielec, G. Ociecek, B. Orędzia, J. Repeć, K. Łuniewska (red.), *Współczesne problemy procesu karnego*, t. I, Episteme, Lublin 2021.
- Młyński J., *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012, vol. 4 (2).
- Moynihan M.M., Banyard V.L., Cares A.C., Potter S.J., Williams L.M., Stapleton J.G., *Encouraging responses in sexual and relationship violence prevention: what program effects remain 1 year later?*, „Journal of Interpersonal Violence” 2015, vol. 30 (1).
- Papageorgiou A., *Child Sex Tourism and the Role of Local Communities*, [w:] N. Carr, L. Berdychevsky (red.), *Sex in Tourism. Exploring the Light and the Dark*, Channel View Publications, Bristol 2021.

- Pedera N., Guilera G., Forns M., *The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: a meta analysis*, „Clinic Rev Psychologist” 2009, vol. 123 (1).
- Ruto S.J., *A study of child abuse in Kenya*, „Submitted to the Kenya Catholic Secretariat of Religious Education” 2015.
- Ruto S.J., *Sexual Abuse of School Age Children: Evidence from Kenya*, „Journal of International Cooperation in Education” 2009, vol. 12 (1).
- Walsh K., *Sexual Abuse Prevention Education in Australian Primary Schools: A National Survey of Programs*, „Journal of Interpersonal Violence” 2019, vol. 34 (20).

Ekspertyzy i opinie:

- Eska-Mikołajewska J., *Mechanizmy prowadzenia śledztw w przypadku przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnianych na szkodę małoletnich przez obywateli Australii za granicą*, <https://efektywne-prawo.org.pl/mechanizmy-prowadzenia-sledztw-w-przypadku-przestepstw-przeciwko-wolnosci-seksualnej-i-obyczajnosci-popolnianych-na-szkode-maloletnich-przez-obywateli-australii-za-granica-dr-justyna-eska-mikolajewska/>.
- Eska-Mikołajewska J., *Profilaktyka przemocy seksualnej wobec dzieci w Nowej Zelandii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/profilaktyka-przemocy-seksualnej-wobec-dzieci-w-nowej-zelandii-dr-justyna-eska-mikolajewska/>.
- Groszkowska K., *Dziecko jako ofiara przemocy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dziecko-jako-ofiara-przemocy-mgr-kamila-groszkowska/>.
- Groszkowska K., *Problematyka wykorzystywania małoletnich w turystyce seksualnej w prawie USA*, <https://efektywne-prawo.org.pl/problematyka-wykorzystywania-maloletnich-w-turystyce-seksualnej-w-prawie-usa-mgr-kamila-groszkowska/>.
- Skrobotowicz G., *Działania profilaktyczne skierowane wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci w Azji na przykładzie Tajlandii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dzialania-profilaktyczne-skierowane-wobec-potencjalnych->

-sprawcow-wykorzystania-seksualnego-dzieci-w-azji-na-
-przykladzie-tajlandii-dr-grzegorz-skrobotowicz/.

Skrobotowicz G., *Rozwiązania w zakresie patotreści w Internecie dotyczących przemocy seksualnej w Afryce na przykładzie RPA*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczaczych-przemocy-seksualnej-w-afryce-na-przykladzie-rpa-dr-grzegorz-skrobotowicz/>.

Skrobotowicz G., *Zapobieganie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w USA*, <https://efektywne-prawo.org.pl/zapobieganie-wykorzystywaniu-seksualnemu-dzieci-w-usa-dr-grzegorz-skrobotowicz/>.

Wróbel A., *Przestępstwa na tle seksualnym w Polsce. Istota i zasięg zjawiska*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przestępstwa-na-tle-seksualnym-w-polsce-istota-i-zasięg-zjawiska-dr-aleksander-wrobel/>.

Netografia:

<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestępstwa-przeciwko-6/63501,Seksualne-wykorzystanie-maloletniego-art-200.html>

<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestępstwa-przeciwko-6/64005,Uwodzenie-maloletniego-ponizej-lat-15-z-wykorzystaniem-systemu-teleinformatyczne.html>

<https://thehub.swa.govt.nz/resources/review-of-evidence-for-primary-prevention-of-child-abuse-and-neglect-including-child-sexual-abuse/>

<https://travel.state.gov/content/travel/en/passports/legal-matters/passports-and-international-megans-law.html>

<https://www.childmatters.org.nz/>

[training-services/5-day-child-protection-studies-programme/](https://www.childmatters.org.nz/training-services/5-day-child-protection-studies-programme/)

<https://www.helpauckland.org.nz/help-for-pre-schoolers.html>

<https://www.ice.gov/features/child-exploitation>

<https://www.justice.gov/criminal-ceos/>

[extraterritorial-sexual-exploitation-children](https://www.justice.gov/criminal-ceos/extraterritorial-sexual-exploitation-children)

<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>

<https://www.rainn.org/types-sexual-violence>

https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_20/Thematic_Discussions/Asian-Group_Thailands-response_Savestanan.pdf

Inne:

Artus J., Niemi M., *Review of evidence for primary prevention of child abuse and neglect (including child sexual abuse)*, Accident Compensation Corporation, 22 August 2016 (final report).

3. Zwalczanie przestępczości seksualnej wobec dzieci w prawie międzynarodowym

3.1. Uwagi ogólne

Współczesne stosunki międzynarodowe charakteryzują się szerokim zakresem współpracy między państwami, która koncentruje się wokół konkretnych problemów istotnych z perspektywy całej społeczności międzynarodowej, a jednym z nich jest ochrona dzieci. Według Deklaracji Praw Dziecka uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne „stanowią one [dzieci] o przyszłości i rozwoju ludzkości, ale z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową wymagają szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”²⁵⁵. Analizując dokumenty międzynarodowe pod kątem ochrony praw dziecka, należy odnieść się do tych, których celem jest ochrona praw człowieka²⁵⁶, oraz tych, które bezpośrednio ukierunkowane

²⁵⁵ Deklaracja praw dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1959 r., [w:] P.J. Jaros, M. Michalak (red.), *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, s. 120.

²⁵⁶ Powszechna deklaracja praw człowieka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 19 grudnia 1948 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 20.06.2023]; Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Nowy Jork, 16 grudnia 1966 r.

są na ochronę praw dzieci. Konsekwentnie wyróżnić należy trzy grupy dokumentów²⁵⁷.

Pierwsza ma charakter ogólny i odnosi się do szeroko rozumianej ochrony praw dzieci. Rozwój cywilizacyjny, wzrost świadomości oraz globalizacja działalności przestępczej uświadomiły potrzebę wzmocnienia ochrony praw dziecka w wyspecjalizowanych obszarach. W tej grupie regulacji należy wskazać dokumenty, których celem jest przeciwdziałanie konkretnemu zjawisku, ale wobec szerokiego grona podmiotów (np. handlu ludźmi) oraz te bezpośrednio ukierunkowane na ochronę dzieci, jak przedmiotowe zwalczanie przestępstw seksualnych wobec dzieci.

Kolejną kwestią, na którą należy zwrócić uwagę, jest zakres terytorialny obowiązywania regulacji. Podobnie jak w przypadku praw człowieka, również ochrona praw dziecka stanowi przedmiot regulacji na poziomie uniwersalnym (dokumenty przyjęte na poziomie ONZ i jego organów wyspecjalizowanych) oraz na poziomie regionalnym (system europejski oparty na dokumentach Rady Europy, system Unii Europejskiej, rozwiązania Organizacji Jedności Afrykańskiej, Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej czy Organizacji Współpracy Islamskiej)²⁵⁸.

Przedmiotem niniejszej części raportu jest kwestia ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym w dokumentach prawa międzynarodowego. Omówione zostaną rozwiązania przyjęte na poziomie ONZ (ze względu na uniwersalny charakter

(Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167), załącznik: Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Nowy Jork, 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 169), załącznik: Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).

²⁵⁷ E. Krzysztófik, *Prawnomiędzynarodowe zobowiązania państw stron w zakresie zwalczania przestępstw seksualnych wobec dzieci*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Prawnomiędzynarodowe_zobowiazania_panstw_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf [dostęp: 20.06.2023], s. 3.

²⁵⁸ A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona praw dziecka w publicznym prawie międzynarodowym*, „TeKa Komisji Prawniczej PAN” 2019, nr 12 (1), s. 211–235; L. Koba, *Prostytucja i pornografia dziecięca*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/59049/PDF/14_Laura_Koba.pdf [dostęp: 20.11.2022].

ochrony) oraz jeden z systemów regionalnych – system Rady Europy. Rozwiązania przyjęte w porządku prawnym UE omówione zostaną w odrębnej części ze względu na charakter prawa unijnego oraz szczególny sposób jego obowiązywania w systemach prawnych państw członkowskich.

3.2. Rozwój ochrony praw dziecka w prawie międzynarodowym

Odnosząc się wyłącznie do analizy dokumentów bezpośrednio ukierunkowanych na ochronę praw dziecka, należy wymienić jako pierwszą Deklarację Praw Dziecka wprowadzoną pod auspicjami Ligi Narodów²⁵⁹, a następnie Deklarację Praw Dziecka przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne ONZ²⁶⁰. Nie ulega natomiast wątpliwości, że najważniejszym dokumentem z perspektywy ochrony praw dziecka jest Konwencja o prawach dziecka²⁶¹. Już w pierwszych postanowieniach zobowiązuje ona państwa do respektowania i gwarantowania praw zawartych w Konwencji bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego²⁶². W kontekście tematu rozważań istotne znaczenie mają postanowienia art. 19 Konwencji, który stanowi, że

państwa-strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka

²⁵⁹ Deklaracja praw dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1959 r., [w:] P.J. Jaros, M. Michalak (red.), *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 46.

²⁶⁰ *Ibidem*, s. 120.

²⁶¹ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526), dalej: konwencja o prawach dziecka.

²⁶² Art. 2 konwencji o prawach dziecka.

przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem.

Ponadto zastosowane środki

powinny obejmować, tam gdzie jest to właściwe, skuteczne przedsięwzięcia w celu stworzenia programów socjalnych dla realizacji pomocy dziecku oraz osobom sprawującym opiekę nad dzieckiem, jak również innych form działań prewencyjnych dla ustalania, informowania, wszczynania i prowadzenia śledztwa, postępowania, notowania wymienionych wyżej przypadków niewłaściwego traktowania dzieci oraz tam, gdzie jest to właściwe – ingerencję sądu²⁶³.

W sposób szczególny należy podkreślić, że konwencja powołuje również odrębny system kontroli wykonywania jej postanowień oparty na Komitecie Praw Dziecka²⁶⁴. Natomiast szczegółowe rozwiązania bezpośrednio ukierunkowane na ochronę dziecka przed przestępczością seksualną zawiera jeden z dwóch protokołów dodatkowych: Protokół w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii²⁶⁵ oraz protokół uzupełniający Konwencję ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, który dotyczy problemu handlu ludźmi ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i dzieci²⁶⁶.

²⁶³ Art. 19 Konwencji o prawach dziecka.

²⁶⁴ Szerzej temat kompetencji Komitetu Praw Dziecka zostanie poruszony w dalszej części pracy.

²⁶⁵ Protokół w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z 25 maja 2000 r. (Dz.U. z 2007 r., nr 76, poz. 494), dalej: protokół dodatkowy.

²⁶⁶ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej,

Natomiast na poziomie Rady Europy należy wskazać ogólną Konwencję o wykonywaniu praw dziecka²⁶⁷ oraz cztery konwencje z zakresu prawa rodzinnego, dwie konwencje odnoszące się do wykonywania praw dziecka oraz konwencje odnoszące się do ochrony dzieci przed szczególnymi zagrożeniami²⁶⁸. Pierwsza grupa obejmuje Europejską konwencję o przysposobieniu²⁶⁹ z 1967 r. oraz jej zrewidowane wersje z 2008 r.²⁷⁰ Następnie należy wskazać na przyjętą w 1975 r. Europejską konwencję o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego²⁷¹ oraz Europejską konwencję o uznaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem z 1980 r.²⁷²

W kontekście dokumentów, które za przedmiot regulacji uznają ochronę praw dziecka przed szczególnymi zagrożeniami, należy wskazać Konwencję Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi²⁷³ oraz Konwencję o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych²⁷⁴. Warto również zwrócić uwagę na szereg zaleceń Komitetu Ministrów i rezolucji odnoszących się do analizowanego problemu²⁷⁵. W pewnych aspektach ochrona

przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160), dalej: protokół z Palermo.

²⁶⁷ Europejska konwencja o wykonywaniu praw dziecka, Strasburg, 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. z 2000 r., nr 107, poz. 1128).

²⁶⁸ A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona praw dziecka...*, op. cit., s. 219.

²⁶⁹ Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci, Strasburg, 24 kwietnia 1967 r. (Dz.U. z 1999 r., nr 99, poz. 1157).

²⁷⁰ European Convention on the Adoption of Children (Revised), Strasburg, 27th November 2008, Council of Europe Treaty Series, no 202.

²⁷¹ Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, Strasburg, 15 października 1975 r. (Dz.U. z 1999 r., nr 79, poz. 888).

²⁷² Europejska konwencja o uznaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, Luksemburg, 20 maja 1980 r. (Dz.U. z 1996 r., nr 31, poz. 134).

²⁷³ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, Warszawa, 16 maja 2005 r. (Dz.U. z 2009 r., nr 20, poz. 107).

²⁷⁴ Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, Lanzarote, 25 października 2007 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 608), dalej: konwencja z Lanzarote.

²⁷⁵ Por. Zalecenie nr R(91)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży, pornografii,

praw dzieci podjęta została również w Europejskiej konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej²⁷⁶.

3.3. Ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym w aktach przyjętych pod auspicjami ONZ

3.3.1. Protokół z Palermo

Jak zaznaczono powyżej, analizując dokumenty ONZ odnoszące się do przedmiotowego problemu, należy przede wszystkim wskazać dwa protokoły z 2000 roku: protokół z Palermo oraz protokół dodatkowy do konwencji o prawach dziecka.

Pierwszy z przywołanych – protokół z Palermo – ma charakter uzupełniający w stosunku do Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej²⁷⁷ i powinien być interpretowany zgodnie z jej postanowieniami. Cele protokołu obejmują: zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem handlu kobietami i dziećmi; ochronę i pomoc ofiarom takiego handlu, przy pełnym poszanowaniu przysługujących im praw człowieka oraz rozwijanie współpracy pomiędzy państwami-stronami dla osiągnięcia wskazanych założeń²⁷⁸. Przedmiotowy czyn zabroniony – „handel kobietami i dziećmi” – definiowany jest jako:

prostytycji dziecięcej oraz handlu dziećmi; Zalecenie 1065(1987) w sprawie handlu dziećmi i innych form wykorzystywania dzieci; Rezolucja 1099(1996) w sprawie seksualnego wykorzystywania dzieci; Rezolucja 1371(1998): Niegodziwe traktowanie i zaniedbania dzieci; Rezolucja 1307(2002): Seksualne wykorzystywanie dzieci: zero tolerancji; Rezolucja 1530(2007): Ofiary wśród dzieci: eliminacja wszelkich form przemocy, wykorzystywania i nadużyć, [w:] P.J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2012.

²⁷⁶ Europejska konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Sztambuł, 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 961).

²⁷⁷ Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, Palermo, 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 158).

²⁷⁸ Art. 2 protokołu z Palermo.

werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Obejmuje ono, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów.

Zgoda ofiary handlu na działania wskazane powyżej nie ma wpływu na odpowiedzialność sprawcy, pod warunkiem, że wykorzystał on w tym celu jedną z powyżej wskazanych metod. Natomiast w odniesieniu do dziecka werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznane jest za „handel ludźmi”, nawet gdy nie zostało ono wykorzystane. Działania te stanowią czyn karalny jedynie, gdy zostały popełnione umyślnie i mają charakter transgraniczny. Powoduje to znaczne ograniczenie skuteczności wskazanych postanowień.

3.3.2. Protokół w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i dziecięcej pornografii

Znacznie szerszą ochronę ustanawiają postanowienia protokołu dodatkowego do konwencji o prawach dziecka. Należy podzielić je na trzy grupy zobowiązań państw-stron:

- grupa pierwsza: obowiązek penalizacji określonych w protokole zachowań, które uznane zostały za czyny przestępcze;
- grupa druga: stworzenie systemu ochrony ofiar;

- grupa trzecia: ustanowienie systemu środków prewencyjnych zapobiegających rozwojowi przestępczości seksualnej wobec dzieci.

Jak zaznaczono, pierwsza grupa opiera się na obowiązku penalizacji trzech rodzajów czynów zabronionych. Pierwszy to handel dziećmi rozumiany jako „jakikolwiek działanie lub transakcja, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą”. Jednakże w odróżnieniu od protokołu z Palermo występuje wyraźne uzależnienie zaistnienia czynu zabronionego od odpłatnego charakteru („za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą”). Kolejna forma działania to dziecięca prostytutka rozumiana jako „wykorzystywanie dzieci do czynności seksualnych za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek rekompensatą w innej formie”. Trzecim czynem zabronionym jest dziecięca pornografia, która oznacza „jakikolwiek pokazywanie, za pomocą dowolnych środków, dziecka uczestniczącego w rzeczywistych lub symulowanych ewidentnie czynnościach seksualnych lub też jakiegokolwiek pokazywanie organów płciowych w celach przede wszystkim seksualnych”²⁷⁹.

Państwa-strony protokołu zobowiązane zostały do penalizacji zachowań w każdym ze stadium działania: oferowanie, dostarczenie lub przyjęcie dziecka w jakikolwiek sposób w celu: seksualnego wykorzystywania dziecka, przekazania organów dziecka dla zysku lub angażowania dziecka do pracy przymusowej; nakłanianie w niewłaściwy sposób, jako pośrednik, do udzielenia zgody na adopcję dziecka, z naruszeniem stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących adopcji. Podobnie oferowanie, uzyskiwanie, nabycie lub dostarczenie dziecka w celu prostytutki oraz produkcja, dystrybucja, rozpowszechnianie, import, eksport, oferowanie, handel lub posiadanie dla wyżej wymienionych celów dziecięcej pornografii. Co więcej, protokół dodatkowo wyraźnie stanowi, że znamiona czynu zabronionego obejmują usiłowanie, współudział oraz udział w ich popełnianiu. Ponadto państwa zobowiązane zostały do nałożenia za wskazane przestępstwa sankcji uwzględniających ich niezwykle poważny charakter.

²⁷⁹ Art. 2 protokołu dodatkowego.

Kolejne postanowienia odnoszą się do zakresu terytorialnego popełnienia przestępstw wskazanych powyżej i zobowiązują państwa do penalizacji każdego czynu spełniającego powyżej wskazane przesłanki bez względu na miejsce jego popełnienia. Tym samym obejmują zarówno czyny o charakterze międzynarodowym, jak również te, które popełnione zostały na terytorium danego państwa oraz tam, gdzie rozciąga się zakres jego jurysdykcji (na pokładzie statku, samolotu zarejestrowanych w tym państwie). Ponadto państwo-strona może prowadzić czynności, gdy domniemany sprawca jest jego obywatelem lub ma stałe miejsce zamieszkania na jego terytorium lub jeżeli ofiara jest obywatelem tego państwa, kiedy sprawca przebywa na jego terytorium i przestępstwo zostało tam popełnione, a nie wykonuje ono ekstradycji do innego państwa-strony protokołu²⁸⁰. Przestępstwa te stanowią przedmiot umów ekstradycyjnych pomiędzy państwami-stronami, a te zobowiązane są do wzajemnej pomocy w prowadzeniu śledztwa lub postępowań karnych lub ekstradycyjnych²⁸¹. Podkreślona została potrzeba przyjęcia właściwych środków przewidzianych prawem krajowym, zezwalających na zajęcie i konfiskatę dóbr rozumianych jako materiały, aktywa, środki pomocnicze wykorzystywane do popełnienia i ułatwiający ich popełnienie, jak również wszystkich przychodów uzyskanych z działalności przestępczej. Ponadto państwa-strony wykonują w tym zakresie wnioski kierowane przez inne państwa. Co więcej, zobowiązane zostały do podjęcia działań mających na celu zamknięcie, czasowe lub definitywne, wszystkich obiektów wykorzystywanych do takiej działalności²⁸².

Dru ga grupa zobowiązań państw-stron dotyczy stworzenia środków zabezpieczających ofiary przestępstw. Zgodnie z brzmieniem protokołu państwa-strony podejmują wszelkie możliwe działania zmierzające do ochrony praw i interesów ofiar na wszystkich etapach postępowania. Wykonując je, są one zobowiązane do uznania szczególnej wrażliwości dzieci-ofiar oraz dostosowania procedur w sposób uwzględniający ich szczególne

²⁸⁰ Art. 4 protokołu dodatkowego.

²⁸¹ Art. 6 protokołu dodatkowego.

²⁸² Art. 7 protokołu dodatkowego.

potrzeby. Dobro dziecka powinno mieć wyjątkowe znaczenie w trakcie postępowania, dlatego protokół zobowiązuje państwa-strony do wprowadzenia szczególnych rozwiązań ukierunkowanych na zabezpieczenie dobra dziecka, w tym gwarantujących, że w sytuacji, gdy istnieje niepewność co do wieku ofiary, fakt ten nie może wpływać na rozpoczęcie postępowania w sprawie. Ponadto zwraca uwagę na odpowiednie przygotowanie osób, które pracują z ofiarami przestępstw seksualnych. Należy rozumieć przez to właściwe szkolenia z zakresu prawa oraz psychologii. Kolejnym elementem jest zabezpieczenie organizacji i osób zajmujących się walką z przestępczością o analizowanym charakterze oraz zabezpieczenie ofiar, w tym ich rehabilitacja, reintegracja społeczna oraz rekonwalescencja fizyczna i psychiczna²⁸³.

Trzecia grupa postanowień odnosi się do obowiązku ustanowienia szczególnych środków prewencji zapobiegających rozwojowi przestępczości seksualnej wobec dzieci. Istotne znaczenie przypisane zostało właściwej edukacji dzieci oraz ich otoczenia w zakresie niebezpieczeństw związanych z rozwojem przestępczości seksualnej wobec dzieci, jej znamion oraz sposobów reagowania na niebezpieczne zdarzenia. W tym celu państwa-strony powinny przyjąć, umocnić, wdrożyć i upowszechnić środki prawne, administracyjne, programy edukacyjne, szkoleniowe. Ponadto należy promować udział w inicjatywach mających na celu ochronę dzieci przed przestępczością seksualną, zarówno na poziomie krajowym, jak również regionalnym i międzynarodowym, zwłaszcza poprzez zawieranie umów dwustronnych i wielostronnych, których przedmiot obejmuje zapobieganie, wykrywanie, dochodzenie, ściganie i karanie handlu dziećmi, dziecięcej pornografii, dziecięcej prostytucji i seksturystyki²⁸⁴. Państwa-strony powinny wprowadzić pełny, efektywny i skuteczny zakaz produkcji i upowszechniania materiałów reklamowych działalności stanowiącej przedmiot protokołu²⁸⁵.

²⁸³ Art. 8 protokołu dodatkowego.

²⁸⁴ Art. 10 protokołu dodatkowego.

²⁸⁵ Art. 9 protokołu dodatkowego.

3.4. Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych

Konwencja z Lanzarote²⁸⁶ przyjęta została 7 lat po protokole dodatkowym i protokole z Palermo. Państwa-strony oraz inne państwa-sygnatariusze omawianej konwencji, uwzględniając dotychczasowy dorobek prawa międzynarodowego, w tym również unijnego, podjęły działania w celu zapewnienia dzieciom ochrony przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych oraz stworzenia całościowego instrumentu międzynarodowego, który oparty będzie na prewencji, ochronie, aspektach prawnokarnych oraz specjalnym mechanizmie monitorującym. Konsekwentnie sformułowano trzy cele: zapobieganie i zwalczanie seksualnego wykorzystania dzieci i niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych; ochrona praw dzieci będących ofiarami seksualnego wykorzystywania i niegodziwego traktowania w celach seksualnych oraz promowanie krajowej oraz międzynarodowej współpracy przeciwko seksualnemu wykorzystywaniu dzieci i niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych²⁸⁷.

Podobnie jak protokół dodatkowy konwencja (choć znacznie szerzej) koncentruje proponowane rozwiązania na trzech celach: penalizacji, ochronie ofiar przestępstw oraz prewencji. Konsekwentnie państwa-strony zobowiązane zostały do wprowadzenia do systemu prawnego trzech grup instrumentów: administracyjnych (obejmujących szeroko określone działania prewencyjne), materialno-prawnych oraz proceduralno-prawnych²⁸⁸.

3.4.1. Zagadnienia materialno-prawne

²⁸⁶ Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, Lanzarote, 25 października 2007 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 608), dalej: konwencja z Lanzarote.

²⁸⁷ Art. 1 konwencji z Lanzarote.

²⁸⁸ P. Jaros, *Ochrona dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem – nowa konwencja Rady Europy*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2007, nr 4, s. 79–101.

Postanowienia konwencji z Lanzarote dotyczą ochrony dzieci rozumianych jako osoby, które nie ukończyły 18. roku życia. Podobnie jak omawiane powyżej dokumenty definiuje ona czyny zakazane, jednak ich katalog jest znacznie szerszy. Państwa-strony zobowiązane zostały do penalizacji następujących zjawisk: wykorzystywania seksualnego dzieci²⁸⁹, dziecięcej pornografii²⁹⁰, dziecięcej prostytucji²⁹¹, ale również niewymienianych we wcześniejszych dokumentach: udziału dziecka w prezentacjach pornograficznych²⁹², demoralizacji dzieci²⁹³, nagabywania dzieci dla celów seksualnych²⁹⁴ oraz pomocnictwa, podżegania i usiłowania. Zgodnie z art. 24 konwencji państwa-strony zobowiązane są do kryminalizacji wszelkich stadialnych form wskazanych czynów pod warunkiem działania umyślnego²⁹⁵. Jednocześnie należy podkreślić, że wszczęcie postępowania wobec wskazanych czynów następuje pod warunkiem, że popełnione zostały na terytorium państwa-strony konwencji, na pokładzie statku morskiego podnoszącego jego banderę, na pokładzie samolotu zarejestrowanego zgodnie z prawem tego państwa albo przez jego obywatela lub przez osobę mającą miejsce zwyczajowego pobytu na jego terytorium. Konwencja rozciąga odpowiedzialność za popełnione czyny zabronione nie tylko na osoby fizyczne, ale również osoby prawne, jeśli przestępstwa zostały popełnione na ich korzyść przez osobę fizyczną lub ich organy statutowe. Konwencja podejmuje kwestie charakteru oraz rodzaju kar, które powinny

²⁸⁹ Art. 18 konwencji z Lanzarote.

²⁹⁰ Art. 20 konwencji z Lanzarote. W tym jednak obszarze konwencja wprowadza postanowienie, które umożliwia państwom-stronom wyłączenie z pojęcia czynu zabronionego w całości lub w części w odniesieniu do produkcji i posiadania materiałów pornograficznych, które składają się wyłącznie z udawanego przedstawiania lub realistycznych obrazów nieistniejącego dziecka lub z udziałem dzieci, które przekroczyły wiek uznany przez państwa za dolną granicę zakazu uczestnictwa w czynnościach seksualnych w sytuacji, gdy wskazane obrazy były przez nie wytworzone i za ich zgodą oraz znajdują się w ich posiadaniu i wyłącznie na prywatny użytek (art. 20 ust. 3 konwencji z Lanzarote).

²⁹¹ Art. 19 konwencji z Lanzarote.

²⁹² Art. 21 konwencji z Lanzarote.

²⁹³ Art. 22 konwencji z Lanzarote.

²⁹⁴ Art. 23 konwencji z Lanzarote.

²⁹⁵ Art. 24 konwencji z Lanzarote.

być przyjęte przez państwa-strony za popełnienie wskazanych czynów. Sankcje ustanowione przez państwa-strony powinny być efektywne, proporcjonalne oraz działać odstrasząco, obejmując karę pozbawienia wolności w wymiarze, który pozwala na wszczęcie i przeprowadzenie postępowania ekstradycyjnego. Podobnie w odniesieniu do osób prawnych powinny obowiązywać te same zasady, jednakże tu dodatkowo wskazana została grzywna lub kara pieniężna. Ponadto może być zastosowane: pozbawienie uprawnienia do korzystania z pomocy i świadczeń publicznych; czasowe lub całkowite pozbawienie prawa do prowadzenia działalności gospodarczej; oddanie pod dozór sądu; sądowy nakaz likwidacji działalności. Postanowienia konwencji umożliwiają dokonanie zajęcia lub konfiskaty: przedmiotów, dokumentów i innych narzędzi wykorzystanych lub służących do popełnienia lub mających na celu ułatwienie popełnienia przestępstwa określonego w konwencji; korzyści pochodzącej z przestępstwa określonego w konwencji lub jej równowartości. Dopuszczają również czasowe lub całkowite zamknięcie pomieszczeń i urządzeń wykorzystanych do popełnienia któregośkolwiek z przestępstw określonych w konwencji, bez uszczerbku dla praw osób trzecich działających w dobrej wierze, lub czasowe bądź całkowite pozbawienie sprawcy możliwości wykonywania działalności zawodowej lub działalności w ramach wolontariatu polegającej na kontaktach z dziećmi. Wskazany powyżej katalog uzupełniony może być również o inne środki w odniesieniu do sprawców, takie jak pozbawienie praw rodzicielskich czy też poddanie ich reżimowi kontrolnemu lub dozorowi. Dodatkowo państwa-strony mogą przyjąć rozwiązania umożliwiające przeznaczenie środków z działalności przestępczej będącej przedmiotem konwencji lub mienia skonfiskowanego na zasilenie specjalnych funduszy przeznaczonych na realizację programów prewencyjnych i pomocowych skierowanych do ofiar któregośkolwiek z przestępstw²⁹⁶. Ponadto uznano prawo państw-stron do wprowadzenia przepisów ustawowych, których celem będzie zaostrzenie kar w odniesieniu do sprawców przestępstw, które skutkowały znacznym uszczerbkiem na zdrowiu psychicznym lub fizycznym pokrzyw-

²⁹⁶ Art. 27 konwencji z Lanzarote.

dzzonego; poprzedzone były torturami lub towarzyszyło im użycie tortur lub poważnej przemocy; popełniono je przeciwko pokrzywdzonemu szczególnie bezbronnemu; popełnił je członek rodziny, osoba mieszkająca z dzieckiem lub osoba, która nadużyła przysługującego mu władztwa; sprawców było więcej niż jeden (działających wspólnie); zostały popełnione w ramach organizacji przestępczej oraz w przypadku recydywy.

3.4.2. Środki prawnoprocesowe

Kolejna grupa zagadnień dotyczy rozwiązań proceduralnych, które powinny zostać przyjęte przez państwa-strony. Po pierwsze, zgodnie z postanowieniami konwencji postępowanie powinno być prowadzone w ogólnym interesie dziecka i z poszanowaniem jego praw. Państwa-strony zobowiązane są do przyjęcia środków zapewniających ochronę ofiarom, tak aby prowadzone postępowanie na żadnym z etapów nie potęgowało przeżyć traumatycznych. Powinno być ono prowadzone bez nieuzasadnionej zwłoki przy zachowaniu prawa do obrony oraz zasad uczciwości i bezstronności procesu. Ponadto państwa-strony zobowiązane zostały do przyjęcia środków ochrony praw i interesów poszkodowanych, zwłaszcza występujących w charakterze świadków, na każdym z etapów postępowania²⁹⁷.

Szczególne znaczenie z perspektywy skuteczności ścigania analizowanych przestępstw mają rozwiązania dotyczące wszczęcia postępowania. Zgodnie z postanowieniami konwencji postępowanie przygotowawcze lub ściganie przestępstw nie powinno być uzależnione od zawiadomienia lub oskarżenia złożonego przez pokrzywdzonego. Ponadto powinno być ono w dalszym ciągu prowadzone, nawet jeżeli pokrzywdzony wycofa swoje zeznania. Terminy przedawnienia dla wszczęcia postępowania w związku z przestępstwami będącymi przedmiotem konwencji powinny biec w czasie wystarczającym dla skutecznego wszczęcia postępowania po uzyskaniu przez pokrzywdzonego pełnoletności

²⁹⁷ Art. 31 konwencji z Lanzarote.

oraz w czasie współmiernym do ciężaru przestępstwa²⁹⁸. Zgodnie z postanowieniami konwencji w sprawach dotyczących przestępstw seksualnych wobec dzieci postępowanie musi być prowadzone z jak największym poszanowaniem dobra i interesu dziecka będącego ofiarą. Konsekwentnie przyjęto szczególne wytyczne dotyczące warunków przesłuchania, np. powinno ono odbywać się bez uzasadnionej zwłoki, licząc od chwili otrzymania wiadomości przez właściwe organy o okolicznościach uzasadniających przesłuchanie dzieci; dziecko powinno być wysłuchiwane przez wyszkolonych do tego specjalistów; liczba przesłuchań musi być ograniczona do minimum w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne dla celów postępowania karnego²⁹⁹.

Ciekawym rozwiązaniem wprowadzonym w omawianej konwencji jest zobowiązanie państw-stron do utworzenia organu, którego zadaniem będzie gromadzenie i przechowywanie (przy poszanowaniu ochrony danych osobowych oraz zgodnie z innymi właściwymi zasadami i gwarancjami przewidzianymi w prawie krajowym) danych o tożsamości i profilu DNA skazanych za przestępstwa seksualne wobec dzieci. Informacje dotyczące powołanego podmiotu, tj. jego nazwa i adres, przekazywane są Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy. Ponadto państwa-sygnatariusze konwencji powinny ustanowić podstawy prawne umożliwiające przekazywanie właściwym organom innej strony wskazanych informacji³⁰⁰.

3.4.3. Prewencja

Trzecia grupa postanowień dotyczy obowiązku stworzenia systemu zapobiegania rozwojowi przestępczości seksualnej wobec dzieci. Podobnie jak w postanowieniach protokołu dodatkowego szczególnie nacisk położony został na potrzebę stworzenia programów edukacyjnych oraz podnoszenia świadomości na temat praw dzieci oraz zagrożenia wykorzystywaniem seksualnym

²⁹⁸ Art. 32–33 konwencji z Lanzarote.

²⁹⁹ Pełny katalog patrz: art. 35 konwencji z Lanzarote.

³⁰⁰ Art. 37 konwencji z Lanzarote.

dzieci. Działania te powinny być skierowane nie tylko do dzieci, ale również do tzw. otoczenia dziecka, tj. szkoły, służby zdrowia, opieki społecznej, wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania, sektorów sportu, kultury i wypoczynku. Należy zaznaczyć, że wskazane programy czy kampanie informacyjne, jak również każda informacja kierowana do dzieci powinny być dostosowane do wieku oraz zdolności rozumienia dziecka. Konwencja wskazuje różne formy działań, które ukierunkowane powinny być na szeroko rozumianą prewencję. Należą do nich: kampanie organizowane w celu podnoszenia świadomości na temat zagrożeń; współpraca z sektorem prywatnym w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom, zwłaszcza w sektorach związanych z technologią teleinformatyczną, turystyczną, bankową i finansową; zaangażowanie mediów w proces rozpowszechniania informacji na temat zagrożeń; tworzenie programów, projektów i innych form wsparcia finansowego w celu realizacji wskazanych powyżej inicjatyw. Państwa powinny również stworzyć system koordynacji podejmowanych działań oraz powołać niezależne i kompetentne instytucje krajowe lub lokalne zajmujące się ochroną praw dziecka, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony dzieci przed przestępstwami seksualnymi, oraz mechanizmy gromadzenia danych lub punktów kontaktowych na poziomie krajowym i lokalnym do obserwacji i oceny skali zjawisk patologicznych regulowanych w konwencji. Odrębna grupa oczekiwanych działań to stworzenie właściwych instrumentów pomocowych wobec ofiar przestępstw seksualnych. Ponadto należy zaznaczyć, że konwencja zobowiązuje państwa-strony do przyjęcia rozwiązań prawnych zakazujących zatrudniania w zawodach związanych z regularnymi kontaktami z dziećmi osób, które były skazane za przestępstwa seksualne wobec dzieci³⁰¹.

³⁰¹ Szersza analiza postanowień konwencji patrz: E. Krzysztofik, *Prawnomiędzynarodowe...*, op. cit.

3.5. Efektywność regulacji prawnomiędzynarodowej

Powyżej opisano postanowienia dwóch protokołów przyjętych pod auspicjami ONZ (przy wiodącym charakterze protokołu dodatkowego do konwencji o prawach dziecka) oraz Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych. Jak zaznaczono, wskazane dokumenty przyjęte zostały na dwóch różnych poziomach i przyporządkowane są do dwóch systemów ochrony praw podstawowych: uniwersalnego, opartego na dorobku ONZ, oraz regionalnego – europejskiego, wynikającego z dorobku Rady Europy. Omawiane protokoły mają charakter dodatkowy i zostały otwarte dla państw będących stronami dokumentu głównego. W odniesieniu do protokołu z Palermo dotyczy to stron Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, natomiast dla protokołu dodatkowego – konwencji o prawach dziecka. Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych została otwarta dla państw-stron Rady Europy, państw uczestniczących w pracach nad konwencją, Unii Europejskiej oraz państw trzecich. Należy podkreślić, że zakres podmiotów zobowiązanych rozwiązaniami przedstawionymi w protokołach jest szerszy niż w przypadku konwencji. Protokół z Palermo zobowiązuje 117 państw-sygnatariuszy oraz 181 państw-stron, w tym UE³⁰². Postanowieniami protokołu dodatkowego związanych jest 112 państw stron oraz 212 sygnatariuszy³⁰³. Konwencja wiąże swoimi rozwiązaniami 48 państw-stron, w tym 46 członków Rady Europy i 2 państwa niebędące jej członkami³⁰⁴.

Na podstawie konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów państwa-strony mogą złożyć deklaracje oraz zgłosić zastrzeżenia

³⁰² https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XVIII-12-a&chapter=18&clang=_en [dostęp: 20.06.2023].

³⁰³ Szerzej patrz: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=IV-11-c&chapter=4&clang=_en#1 [dostęp: 20.06.2023].

³⁰⁴ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=201> [dostęp: 20.06.2023].

do protokołu. Zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego deklaracja zawiera oświadczenie państwa-strony o sposobie interpretacji postanowień danego dokumentu. Zastrzeżenie natomiast to stanowisko państwa, które stanowi modyfikację lub ograniczenie stosowania określonych postanowień dokumentu, pod warunkiem jednak, że nie narusza ono jego celu, esencji samej regulacji. W przypadku omawianych dokumentów należy wskazać, że do protokołu z Palermo dołączono 33 deklaracje oraz 1 zastrzeżenie³⁰⁵. Do protokołu dodatkowego złożono 16 deklaracji oraz 11 zastrzeżeń³⁰⁶. Natomiast w przypadku konwencji wpłynęło 8 deklaracji i 14 zastrzeżeń.

Każdy z opisanych powyżej dokumentów przyjęty został w innym czasie – protokoły dodatkowe przyjęto w 2000 roku, natomiast konwencję w 2007 roku. Należy zatem zastanowić się nad wzajemną relacją między omawianymi dokumentami. Celem każdego z nich jest ochrona dziecka przed patologicznymi sytuacjami oraz wykorzystywaniem seksualnym. Metody realizacji omawianych celów są zbliżone, natomiast zauważalny jest wzrost obszarów proponowanych działań oraz precyzyjności regulacji. Należy podkreślić, że zgodnie z postanowieniami art. 42 konwencji, a więc chronologicznie ostatniego dokumentu

nie narusza [ona] praw i obowiązków wynikających z przepisów konwencji ONZ o prawach dziecka oraz jej Protokołu Fakultatywnego w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii i ma na celu zwiększenie ochrony, jaką dają, oraz rozszerzenie i uzupełnienie zawartych w nich standardów.

Co więcej, podkreślono, że

nie narusza ona praw i obowiązków wynikających z innych instrumentów międzynarodowych, wobec

³⁰⁵ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18&clang=en [dostęp: 20.06.2023].

³⁰⁶ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-c&chapter=4&clang=en [dostęp: 20.06.2023].

których Strony niniejszej Konwencji są lub stają się Stronami i które zawierają postanowienia dotyczące spraw regulowanych przepisami niniejszej Konwencji i które zapewniają większą ochronę i pomoc dzieciom-ofiarom seksualnego wykorzystywania lub niegodziwego traktowania w celach seksualnych³⁰⁷.

Przywołane postanowienia pozwalają przyjąć, że omawiane powyżej mechanizmy ochrony mają minimalny standard, który może być znacznie podwyższony w ustawodawstwach państw-stron. Jak podkreślono powyżej, postanowienia protokołu powołują minimalny system ochrony praw dziecka wobec przestępczości seksualnej, który opiera się na trzech płaszczyznach: penalizacji określonych czynów, ochronie dziecka w postępowaniu oraz prewencji. Państwa-strony zobowiązane są po wejściu w życie postanowień protokołu wdrożyć rozwiązania prawne zgodne z założonym systemem. Oczywiście należy podkreślić, że wypracowane standardy mogą różnić się w poszczególnych państwach³⁰⁸.

³⁰⁷ Art. 43 konwencji z Lanzarote.

³⁰⁸ Szersza analiza rozwiązań krajowych przyjętych w celu realizacji zobowiązań prawnomiędzynarodowych podjęta została w następujących ekspertyzach: E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w Austrii w zakresie specjalizacji prawników w prowadzeniu spraw o wykorzystywanie seksualne dzieci*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Specializacja_prawnikiw_Austria__prof_E_Tuora_Schwierskott_E.pdf [dostęp: 20.06.2023]; eadem, *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej – Holandia*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozwiazania_patotresci_Holandia__prof_E_Tuora_Schwierskott_E.pdf [dostęp: 20.06.2023], eadem, *Rola i znaczenie prawników w prowadzeniu spraw o wykorzystanie seksualne dzieci – regulacje i przyjęte rozwiązania – Szwajcaria*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rola_i_znaczenie_Szwajcaria__prof_E_Tuora_Schwierskott_O.pdf [dostęp: 20.06.2023]; eadem, *Rola i znaczenie prawników w prowadzeniu spraw o wykorzystanie seksualne dzieci – regulacje i przyjęte rozwiązania – Holandia*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rola_i_znaczenie_Holandia__prof_E_Tuora_Schwierskott_O.pdf [dostęp: 20.06.2023]; G. Skrobotowicz, *Działania profilaktyczne skierowane wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci w Kanadzie*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/10/Dzialania_profilaktyczne_skierowane_wobec_Kanada_dr_G_Skrobotowicz_E-1.pdf [dostęp:

Analizując efektywność przyjętych rozwiązań, należy wskazać instrument kontroli wykonywania postanowień omawianych dokumentów przez państwa członkowskie. Konsekwentnie konwencja o prawach dziecka oraz protokół dodatkowy powołały (na mocy art. 43 konwencji) szczególny organ, którego celem jest kontrola sposobu realizacji omawianych dokumentów – Komitet Praw Dziecka. Monitoruje on realizację postanowień zarówno samej konwencji, jak i jej protokołów dodatkowych³⁰⁹. Do jego zadań należą: analizowanie sprawozdań, raportów państw-stron z procesu wdrażania postanowień konwencji oraz protokołów dodatkowych³¹⁰ (ma on również możliwość żądania uzupełnień do sprawozdań oraz dalszych informacji z takiego procesu³¹¹); publikacja raportów, formułowanie zaleceń oraz sugestii wobec państw-stron³¹²; współpraca z innymi organami ONZ i organizacjami wyspecjalizowanymi³¹³; wydawanie komentarzy ogólnych; Organizowanie Dni Debat Ogólnych³¹⁴. Należy jednak zwrócić szczególną uwagę na zmiany, które zostały wprowadzone na mocy trzeciego protokołu dodatkowego do konwencji o prawach dziecka³¹⁵. Ustanowił on trzy mechanizmy kontrolne: zawiado-

20.06.2023]; J. Eska-Mikołajewska, *Instytucjonalne aspekty współpracy w zakresie przeciwdziałania przestępstwom seksualnym wobec dzieci w Australii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/06/a.pdf> [dostęp: 20.06.2023].

³⁰⁹ Szerzej na temat Komitetu Praw Dziecka patrz: M. Prucnal, *Komitet Praw Dziecka i jego zadania*, [w:] E. Karska (red.), *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym*, Katedra Ochrony Praw Człowieka i Prawa Międzynarodowego Humanitarnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2013, s. 351–357.

³¹⁰ Art. 44 konwencji o prawach dziecka.

³¹¹ Art. 44 ust. 2 konwencji o prawach dziecka oraz art. 12 ust. 3 protokołu dodatkowego.

³¹² Art. 45d konwencji o prawach dziecka.

³¹³ Art. 45a i 45b konwencji o prawach dziecka.

³¹⁴ Szerzej patrz: M. Prucnal, *Rola organizacji i instytucji międzynarodowych w kontekście ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych*, [w:] E. Karska (red.), *Prawa dziecka...*, op. cit., s. 178.

³¹⁵ Protokół fakultatywny do konwencji o prawach dziecka dotyczący procedury zawiadomień, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 19 grudnia 2011 r. (rezolucja 66/138), [w:] S.L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka (wybór zagadnień)*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 421–432.

mienia indywidualne, zawiadomienia państwowe oraz procedurę badania poważnych i systematycznych naruszeń (procedurę wyjaśniającą)³¹⁶. Wydaje się, że wprowadzenie nowych mechanizmów kontrolnych znacznie wzmacnia skuteczność przyjętych rozwiązań.

W przypadku konwencji z Lanzarote organem badającym sposób wykonywania jej postanowień jest Komitet Stron, który tworzą przedstawiciele wszystkich państw-stron. Do jego zadań należy nadzorowanie procesu implementacji postanowień konwencji do prawa państw-stron. Komitet określa procedurę oceny wskazanych procesów, ponadto ułatwia gromadzenie, analizę oraz wymianę informacji, doświadczeń i dobrych praktyk pomiędzy państwami w celu poprawy ich możliwości w realizacji zobowiązań wynikających z konwencji. Wspiera je w procesie implementacji i rozwiązywania problemów oraz skutków wszelkich deklaracji lub zastrzeżeń wniesionych w trybie konwencji. Ponadto dokonuje wykładni postanowień konwencji oraz ułatwia wymianę informacji na temat znaczących osiągnięć z dziedziny prawa, polityki czy technologii.

3.6. Wnioski końcowe

Ochrona dzieci przed niebezpiecznym i stale rozszerzającym się zjawiskiem ich wykorzystywania seksualnego stanowi przedmiot umów zawieranych zarówno na poziomie uniwersalnym, jak i regionalnym. Opiera się na dokumentach o charakterze ogólnym, czyli kładących nacisk na ochronę praw człowieka oraz praw dziecka. Drugą grupę stanowią dokumenty, które mają chronić dzieci przed konkretnymi zjawiskami patologicznymi, takimi jak handel ludźmi czy analizowane wykorzystywanie

³¹⁶ Szerzej na temat wskazanych mechanizmów patrz: A. Szarek-Zwijacz, *Protokół dodatkowy do Konwencji o Prawach Dziecka dotyczący procedury zawiadomień – rzeczywiste wzmocnienie ochrony praw dziecka?*, VII Kolokwium Naukowe Praw Człowieka i Międzynarodowego Prawa Humanitarnego, Toruń, 4–5 grudnia 2014, s. 170; W. Skowron-Mihaescu, *Reforma Komitetu Praw Dziecka w świetle trzeciego Protokołu Fakultatywnego do konwencji o prawach dziecka*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2017, nr 26 (4), s. 109–122.

seksualne. Każdy z omawianych powyżej dokumentów stopniowo zwiększał zakres pojęciowy, rozszerzając rodzaj czynów zabronionych do sześciu kategorii, które dotyczą zarówno działalności osób indywidualnych (w tym osób fizycznych i prawnych), jak i zorganizowanych grup przestępczych nie tylko o zasięgu krajowym, ale również międzynarodowym. Podstawową zasadą jest stworzenie systemu ochrony opartego na pełnym poszanowaniu dobra i interesu dziecka. Omówione dokumenty wskazują trzy grupy rozwiązań: prawnomaterialne, proceduralne oraz system środków administracyjnych mających celu prewencję, edukację i gromadzenie danych. Celem regulacji międzynarodowych jest stały wzrost ochrony dzieci oraz wzajemna współpraca między państwami-stronami konwencji o prawach dziecka.

Bibliografia

Akty normatywne:

Umowy międzynarodowe:

European Convention on the Adoption of Children (Revised), Strasbourg, 27th November 2008, Council of Europe Treaty Series, no. 202.

Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).

Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci, Strasbourg, 24 kwietnia 1967 r. (Dz.U. z 1999 r., nr 99, poz. 1157).

Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, Strasbourg, 15 października 1975 r. (Dz.U. z 1999 r., nr 79, poz. 888).

Europejska konwencja o uznaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, Luksemburg, 20 maja 1980 r. (Dz.U. z 1996 r., nr 31, poz. 134).

- Europejska konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Stambuł, 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 96).
- Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, Palermo, 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 158).
- Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, Lanzarote, 25 października 2007 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 608).
- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526).
- Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, Warszawa, 16 maja 2005 r. (Dz.U. z 2009 r., nr 20, poz. 107).
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Nowy Jork, 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Nowy Jork, 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 169).
- Protokół fakultatywny do konwencji o prawach dziecka dotyczący procedury zawiadomień, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 19 grudnia 2011 r. (rezolucja 66/138), [w:] S.L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka (wybór zagadnień)*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 421-432.
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160).
- Protokół w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z 25 maja 2000 r. (Dz.U. z 2007 r., nr 76, poz. 494).

Inne źródła prawa międzynarodowego:

Deklaracja praw dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1959 r., [w:] P.J. Jaros, M. Michalak (red.), *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015.

Powszechna deklaracja praw człowieka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 19 grudnia 1948 r., <http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/onz/1948.html>.

Rezolucja 1099(1996) w sprawie seksualnego wykorzystywania dzieci, [w:] P.J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2012.

Rezolucja 1371(1998): Niegodziwe traktowanie i zaniedbania dzieci, [w:] P.J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2012.

Rezolucja 1307(2002): Seksualne wykorzystywanie dzieci: zero tolerancji, P.J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2012.

Rezolucja 1530(2007): Ofiary wśród dzieci: eliminacja wszelkich form przemocy, wykorzystywania i nadużyć, [w:] P.J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2012.

Zalecenie nr R(91)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży, pornografii, prostytucji dziecięcej oraz handlu dziećmi, [w:] P.J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2012.

Zalecenie 1065(1987) w sprawie handlu dziećmi i innych form wykorzystywania dzieci, [w:] P.J. Jaros, *Prawa Dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2012.

Publikacje zwarte:

Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1995.

Artykuły naukowe:

- Jaros P., *Ochrona dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem – nowa konwencja Rady Europy*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2007, nr 4.
- Prucnal M., *Komitet Praw Dziecka i jego zadania*, [w:] E. Karska (red.), *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym*, Katedra Ochrony Praw Człowieka i Prawa Międzynarodowego Humanitarnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2013.
- Prucnal M., *Rola organizacji i instytucji międzynarodowych w kontekście ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych*, [w:] E. Karska (red.), *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym*, Katedra Ochrony Praw Człowieka i Prawa Międzynarodowego Humanitarnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2013.
- Przyborowska-Klimczak A., *Ochrona praw dziecka w publicznym prawie międzynarodowym*, „Teki Komisji Prawniczej PAN” 2019, nr 12 (1).
- Skowron-Mihaescu W., *Reforma Komitetu Praw Dziecka w świetle trzeciego Protokołu Fakultatywnego do konwencji o prawach dziecka*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, nr 26 (4).

Ekspertyzy i opinie:

- Eska-Mikołajewska J., *Instytucjonalne aspekty współpracy w zakresie przeciwdziałania przestępstwom seksualnym wobec dzieci w Australii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/06/a.pdf>.
- Krzysztofik E., *Prawnomiędzynarodowe zobowiązania państw stron w zakresie zwalczania przestępstw seksualnych wobec dzieci*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Prawno-miedzynarodowe_zobowiazania_panstw_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf.
- Skrobotowicz G., *Działania profilaktyczne skierowane wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci w Kanadzie*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/10/Dzialania_profilaktyczne_skierowane_wobec_Kanada_dr_G_Skrobotowicz_E-1.pdf.

Tuora-Schwierskott E., *Rola i znaczenie prawników w prowadzeniu spraw o wykorzystanie seksualne dzieci – regulacje i przyjęte rozwiązania – Holandia*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rola_i_znaczenie_Holandia__prof_E_Tuora_Schwierskott_O.pdf.

Tuora-Schwierskott E., *Rola i znaczenie prawników w prowadzeniu spraw o wykorzystanie seksualne dzieci – regulacje i przyjęte rozwiązania – Szwajcaria*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rola_i_znaczenie_Szwajcaria__prof_E_Tuora_Schwierskott_O.pdf.

Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania w Austrii w zakresie specjalizacji prawników w prowadzeniu spraw o wykorzystywanie seksualne dzieci*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Specializacja_prawnikiw_Austria__prof_E_Tuora_Schwierskott_E.pdf.

Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej – Holandia*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozwiazania_patotresci_Holandia__prof_E_Tuora_Schwierskott_E.pdf.

Netografia:

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=201>

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY-&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18&clang=_en,

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY-&mtdsg_no=IV-11-c&chapter=4&clang=_en#1

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY-&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18&clang=_en

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY-&mtdsg_no=IV-11-c&chapter=4&clang=_en

Inne:

Szarek-Zwijacz A., *Protokół dodatkowy do Konwencji o Prawach Dziecka dotyczący procedury zawiadomień – rzeczywiste wzmocnienie ochrony praw dziecka?*, VII Kolokwium Naukowe Praw Człowieka i Międzynarodowego Prawa Humanitarnego, Toruń, 4–5 grudnia 2014.

4. Zwalczanie przestępczości seksualnej wobec dzieci w prawie unijnym

4.1. Uwagi ogólne

Unia Europejska to szczególnie rodzaj organizacji międzynarodowej, która w odróżnieniu od innych podmiotów tego typu tworzy własny, autonomiczny i niezależny system prawny obowiązujący bezpośrednio w systemach prawnych państw członkowskich. Należy jednak pamiętać, że zdolność ta powiązana jest z zakresem kompetencji, które zostały jej powierzone przez państwa członkowskie. Analizując zatem działania UE w zakresie przeciwdziałania przestępczości seksualnej wobec dzieci, należy przeanalizować, czy i w jakim wymiarze posiada ona kompetencje w tym przedmiocie. Jak słusznie zauważyła Agnieszka Parol w swojej ekspertyzie:

Kompetencja Unii do walki z przestępczością ma charakter wtórny względem procesu pogłębiania integracji gospodarczej, której celem było utworzenie rynku wewnętrznego. Jednocześnie jest ona elementem niezbędnym budowania Unii, której celem jest „wspieranie pokoju, jej wartości i dobrobytu jej narodów”. Zakres kompetencji w obszarze zwalczania i zapobiegania przestępczości powierzonych Unii

przeszedł dynamiczną i istotną ewolucję, która finalnie doprowadziła do powstania dziedziny określanej jako „przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości” (PWBiS) [rozumianej jako obszar jednolitych regulacji prawnych zapewniający swobodę przemieszczania się jednostkom w warunkach bezpieczeństwa i sprawiedliwości]³¹⁷.

Nie ulega wątpliwości, że proces ten rozpoczyna traktat z Maastricht³¹⁸, który powołał trzyfilarową Unię Europejską: I filar oznaczał współpracę gospodarczą, II filar – wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, a III filar – wymiar sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. Ten ostatni ustanowił podstawy do zbliżania prawa karnego materialnego państw członkowskich. Jednakże w literaturze przedmiotu występuje pogląd, że już wcześniej prawo, wówczas wspólnotowe, wnikało w ten obszar. Wskazywane są 3 grupy orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości, gdzie potwierdzał on wzajemne zależności między prawem wspólnotowym i karnym³¹⁹. W pierwszej grupie podkreślał, iż stosowanie krajowego prawa karnego nie może prowadzić do nieproporcjonalnego ograniczenia praw traktatowych³²⁰. Druga grupa wyroków wskazuje na potrzebę wykorzystywania krajowego prawa karnego do zapewnienia efektywności prawa wspólnotowego³²¹. Ostatnia zaś dotyczy spraw, w których Trybunał podkreślił potrzebę zapewnienia jednostce gwarancji w zakresie

³¹⁷ A. Parol, *Przestrzeń: prawo unijne a walka z przestępczością*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/01/przestrzen-prawo-unijne-a-walka-z-przestepczoscia-A.Parol_.pdf [dostęp: 20.06.2023], s. 1.

³¹⁸ Traktat o Unii Europejskiej (traktat z Maastricht) (Dz. Urz. UE 191 z 29.07.1992).

³¹⁹ A. Grzelak, *Komentarz do art. 83 TFUE*, [w:] A. Wróbel (red.), *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. I, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 1223.

³²⁰ Np. wyrok TS z dnia 11 listopada 1981 r. w sprawie C 203/80 Casati, ECLI:EU:C:1981:261; wyrok TS z dnia 19 stycznia 1999 r. w sprawie C 348/96 Calfa, ECLI:EU:C:1999:6.

³²¹ Np. wyrok TS z dnia 2 lutego 1977 r. w sprawie C 50/76 Amsterdam Bulb, ECLI:EU:C:1977:13.

stosowania krajowego prawa karnego³²². Jak zaznaczono powyżej, zagadnienia z zakresu prawa karnego wprowadzone zostały do postanowień tytułu VI Traktatu o Unii Europejskiej z 1992 r. Kolejny traktat – traktat z Amsterdamu – dokonał reformy III filaru, który objął swoim zakresem współpracę policyjną i sądową w sprawach karnych. Unia utworzyła obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości oraz stworzyła podstawy do harmonizacji prawa karnego, zwłaszcza w zakresie penalizacji przestępczości zorganizowanej, terroryzmu i nielegalnego handlu narkotykami³²³. Należy podkreślić, że na mocy przywołanych przepisów UE zdolna była do przyjmowania decyzji ramowych wiążących państwa członkowskie w zakresie oczekiwanego rezultatu. Posiadały one natomiast swobodę wyboru formy i środków, za pomocą których miał być on osiągnięty³²⁴. Należy zauważyć, że Rada wielokrotnie korzystała z tego umocowania i przyjęła kilkadziesiąt decyzji ramowych w sferze prawnomaterialnej. Wielokrotnie aktywność Rady przekraczała powyżej wskazane obszary, odwołując się do potrzeby zagwarantowania obywatelom UE wysokiego poziomu bezpieczeństwa³²⁵. Podobne stanowisko prezentował również Trybunał Sprawiedliwości, który podkreślił, że przywołanych postanowień nie można ograniczać wyłącznie do trzech obszarów, a postanowienia art. 31 ust. 1 lit. e należy interpretować rozszerzająco³²⁶. Między innymi w oparciu o taką argumentację przyjęto decyzję ramową dotyczącą zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej³²⁷. Zgodnie z postanowieniami traktatu z Lizbony UE jest jednolitą

³²² Np. wyrok TS z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie C 105/03 Pupino, ECLI:EU:C:2005:386; szerzej patrz: A. Grzelak, *Komentarz...*, op. cit., s. 1224

³²³ Art. 31 ust. 1 lit. e Traktatu o Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 340, 10.11.1997).

³²⁴ Art. 34 ust. 2 lit. b Traktatu o unii Europejskiej (po 1997 r.).

³²⁵ Por. E.W. Pływaczewski, E.M. Guzik-Makaruk, *Kilka uwag na temat wpływu decyzji ramowych Rady Unii Europejskiej na kształt prawno Karnego ustawodawstwa w Polsce*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 15, s. 15–27.

³²⁶ Np. wyrok TS z dnia 3 maja 2007 w sprawie C 303/05 *Advocaten voor de Wereld*, ECLI:EU:C:2007:261.

³²⁷ Decyzja ramowa Rady 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej (Dz. Urz. UE 2004 L 13/44).

organizacją międzynarodową. Zniesiona została struktura filarowa oraz ujednociono źródła prawa³²⁸. Aktualnie na mocy art. 83 ust. 1 TFUE³²⁹ UE ma prawo do stanowienia wiążących aktów w dziedzinach: terroryzmu, handlu ludźmi oraz seksualnego wykorzystywania kobiet i dzieci, nielegalnego handlu narkotykami, nielegalnego handlu bronią, prania pieniędzy, korupcji, fałszowania środków płatniczych, przestępczości komputerowej i przestępczości zorganizowanej. Należy jednak podkreślić, że wskazane obszary tworzą katalog zamknięty, który nie może być interpretowany rozszerzająco³³⁰. Jednakże zgodnie z art. 83 ust. 1 akapitem 3 Rada może, działając jednomyślnie, po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego, przyjmując decyzję zwiększającą wskazaną listę. Zgodnie z postanowieniami art. 83 ust. 1 Parlament Europejski i Rada przyjmują dyrektywy w drodze zwykłej procedury ustawodawczej. Analizując kompetencje UE w dziedzinie prawa karnego, należy zwrócić uwagę na postanowienia art. 83 ust. 2 TFUE, który stanowi, że:

Jeżeli zbliżanie przepisów ustawowych i wykonawczych Państw Członkowskich w sprawach karnych okaże się niezbędne w celu zapewnienia skutecznego wprowadzenia w życie polityki Unii w dziedzinie, która stała się przedmiotem środków harmonizujących, dyrektywy mogą ustanowić normy minimalne odnoszące się do określania przestępstw oraz kar w danej dziedzinie. Dyrektywy te przyjmuje się zgodnie ze zwykłą lub specjalną procedurą ustawodawczą, taką samą jak procedura stosowana do przyjmowania stosownych środków harmonizujących. Istnieje możliwość przyjęcia w drodze zwykłej lub szczególnej procedury ustawodawczej dyrektyw ustanawiających minimalne normy

³²⁸ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13 grudnia 2007 r. (Dz. Urz. UE 2007 C 306).

³²⁹ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

³³⁰ A. Grzelak, *Komentarz...*, op. cit., s. 1225.

odnoszące się do przestępstw oraz kar w dziedzinach objętych politykami UE.

W literaturze podkreśla się, że wskazane postanowienia nie są samoistną podstawą prawną do przyjęcia aktów harmonizujących, ponieważ niezbędne jest również wskazanie konkretnej podstawy kompetencyjnej do realizacji określonej polityki³³¹. Przywołane powyżej zapisy wskazują na dwa istotne zagadnienia: po pierwsze, przyjęcie aktów harmonizujących w obszarze prawa karnego możliwe jest jedynie w drodze procedury ustawodawczej; po drugie, instrumentem, który pozostaje do dyspozycji UE w tym obszarze, są dyrektywy³³².

4.2. Analiza postanowień Dyrektywy 2011/93/UE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej

Jak zaznaczono powyżej, walka z wykorzystywaniem seksualnym dzieci stanowi jeden z obszarów, który objęty został zdolnością prawotwórczą UE. Konsekwentnie przyjęła ona szereg aktów prawnych, których celem jest przeciwdziałanie temu zjawisku. Pierwszym było wspólne działanie, kolejnym decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej³³³, następnie pojawiła się Dyrektywa 2011/93/UE³³⁴. Obecnie trwają prace nad rozpo-

³³¹ M. Wąsek-Wiaderek, *Unijne i krajowe prawo karne po traktacie lizbońskim – zarys problematyki*, „Palestra” 2011, nr 1–2, s. 14.

³³² Szczegółowo zagadnienie to opisano w ekspertyzie: E. Krzysztofik, *Zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych na przykładzie implementacji dyrektywy 2011/93/UE*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zapobieganie_niegodz_trakt_dzieci_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf [dostęp: 20.06.2023].

³³³ Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej z 22 grudnia 2004 r. dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej (Dz. Urz. UE 2004, L 13).

³³⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach

rządzeniem Rady ustanawiającym przepisy mające na celu zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych i jego zwalczanie³³⁵. Ponadto ogromne znaczenie w przeciwdziałaniu analizowanemu zjawisku w zakresie cyberprzestępczości mają nowe regulacje: Akt o rynkach cyfrowych³³⁶ oraz Akt o usługach cyfrowych³³⁷. Unia Europejska przyjęła również Strategię UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych na lata 2020–2025³³⁸. Zawiera ona osiem celów, które stawia sobie UE. Należą do nich:

1. zapewnienie pełnego wdrożenia przepisów Dyrektywy 2011/93/UE;
2. zadbanie o to, by przepisy UE umożliwiły skuteczną reakcję;
3. identyfikowanie luk prawnych, określanie najlepszych praktyk i działań priorytetowych;
4. zintensyfikowanie działań w zakresie egzekwowania prawa na szczeblu krajowym i unijnym;
5. umożliwienie krajom UE lepszej ochrony dzieci poprzez zapobieganie;
6. utworzenie europejskiego centrum zapobiegania i zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych;
7. pobudzenie działań przedsiębiorstw w celu zapewnienia ochrony dzieci w ramach ich produktów;

seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz. Urz. UE 2011 L 335).

³³⁵ Wniosek rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające przepisy mające na celu zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych i jego zwalczanie (COM/2022/209 final).

³³⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/1925 z dnia 14 września 2022 r. w sprawie kontestowalnych i uczciwych rynków w sektorze cyfrowym oraz zmiany dyrektyw (UE) 2019/1937 i (UE) 2020/1828 (akt o rynkach cyfrowych) (Dz. Urz. UE 2022 L 265).

³³⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) (Dz. Urz. UE 2022 L 277).

³³⁸ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Strategia UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych (COM/2020/607 final).

8. poprawa ochrony dzieci na całym świecie dzięki współpracy wielu zainteresowanych stron.

Dyrektywa 2011/93/UE, podobnie jak protokół dodatkowy do konwencji o prawach dziecka oraz konwencja z Lanzarote, prezentuje holistyczne podejście do problemu zwalczania przestępstw seksualnych wobec dzieci. Jej postanowienia koncentrują się wokół trzech obszarów: rozwiązań materialnoprawnych, proceduralnych oraz prewencyjnych. „Przepisy dyrektywy są zgodne z holistycznym podejściem, które należy stosować w celu skutecznego zwalczania tych przestępstw, i obejmują przepisy dotyczące kompleksowego instrumentu prawnego zapewniającego możliwość prowadzenia dochodzeń w sprawie tych przestępstw i ich ścigania³³⁹, udzielania pokrzywdzonym wsparcia i ochrony³⁴⁰ i podejmowania działań prewencyjnych³⁴¹”³⁴². Podstawowym pojęciem zdefiniowanym w dyrektywie, mającym znaczenie dla dalszych rozważań, jest „dziecko” – podobnie jak inne dokumenty międzynarodowe uznaje ona, że jest to osoba, która nie ukończyła 18. roku życia³⁴³. Należy podkreślić, że wprowadza ona również pojęcie „dziecka w wieku przyzwolenia”. Wiek przyzwolenia oznacza wiek, poniżej którego zakazane jest – zgodnie z prawem krajowym – podejmowanie czynności seksualnych z udziałem danej osoby. Wiek przyzwolenia różni się w poszczególnych państwach członkowskich i wynosi 14 (Belgia, Niemcy, Estonia, Węgry, Austria, Portugalia), 15 (Czechy, Francja, Chorwacja, Polska, Słowacja, Słowenia i Szwecja), 17 (Cypr i Irlandia) lub 18 lat (Malta). Warto również podkreślić, że we Włoszech, Rumunii i Finlandii przewidziano różne progi wiekowe w zależności od charakteru przestępstwa. W Grecji przyjęto różny wiek przyzwo-

³³⁹ Art. 2–9 i art. 11–17 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁴⁰ Art. 18–20 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁴¹ Art. 10 i art. 21–25 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁴² Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady oceniające, w jakim stopniu państwa członkowskie podjęły środki niezbędne do wykonania dyrektywy 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych dzieci oraz pornografii dziecięcej, Bruksela, 16 grudnia 2016 r. (COM/2016/871 final) (dalej: sprawozdanie Komisji).

³⁴³ Z wyjątkiem Węgier wszystkie państwa tak zdefiniowały pojęcie „dziecka”.

lenia dla zachowań homoseksualnych: w przypadku mężczyzn wynosi on 17 lat (tak jak przy stosunkach heteroseksualnych), w przypadku kobiet zaś – 15 lat³⁴⁴.

4.2.1. Rozwiązania materialnoprawne

Dyrektywa wprowadza obowiązek kryminalizacji szeregu czynów związanych z niegodziwym traktowaniem i wykorzystywaniem dzieci w celach seksualnych prowadzonych zarówno w Internecie, jak i poza nim³⁴⁵. Działania te obejmują również nowe zjawiska, które są wynikiem możliwości korzystania z nowoczesnych technologii. Należy w tym miejscu wskazać: uwodzenie dzieci przez Internet³⁴⁶, niegodziwe traktowanie w celach seksualnych z użyciem kamery internetowej lub oglądanie pornografii dziecięcej w sieci bez jej pobierania na dysk³⁴⁷.

Poza tym dyrektywa zakłada wprowadzenie surowszych sankcji karnych za przestępstwa seksualne wobec dzieci. Maksymalny wymiar kary przewidziany w przepisach krajowych nie może być niższy niż określone progi (wahające się od 1 roku do 10 lat pozbawienia wolności, w zależności od wagi popełnionego przestępstwa)³⁴⁸. W tym kontekście należy wziąć również pod uwagę szereg okoliczności obciążających³⁴⁹. Ponadto wprowadzono możliwość wydłużenia terminu przedawnienia przestępstw po osiągnięciu przez pokrzywdzonego pełnoletności³⁵⁰.

4.2.2. Rozwiązania proceduralne

Dyrektywa zobowiązuje państwa członkowskie do wprowadzenia rozwiązań zapewniających organom ścigania możliwości

³⁴⁴ Sprawozdanie Komisji.

³⁴⁵ 20 różnych przestępstw; art. 2–7 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁴⁶ Art. 6 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁴⁷ Art. 5 (a w szczególności ust. 3) dyrektywy 2011/93/UE.

³⁴⁸ Art. 3–6 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁴⁹ Art. 9 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁵⁰ Art. 15 ust. 2 dyrektywy 2011/93/UE.

korzystania ze skutecznych narzędzi umożliwiających im prowadzenie dochodzeń w sprawach przestępstw dotyczących niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz przestępstw związanych z pornografią dziecięcą analogicznych do narzędzi wykorzystywanych do celów związanych z prowadzeniem dochodzeń w sprawach dotyczących poważnej przestępczości zorganizowanej³⁵¹. Zapewniono im również możliwość zidentyfikowania pokrzywdzonych w przypadku tego rodzaju przestępstw³⁵². Ponadto zobowiązuje ona do usunięcia obowiązku zachowania poufności, który utrudnia zgłaszanie potencjalnych naruszeń osobom pracującym z dziećmi³⁵³. Zakłada również obowiązek ustanowienia środków służących ustaleniu jurysdykcji w przypadkach, w których sprawcy przestępstw są obywatelami państwa prowadzącego dochodzenie, aby zapewnić możliwość ich ścigania w ich państwie pochodzenia z tytułu przestępstw, których dopuścili się w innych państwach członkowskich lub w państwach trzecich³⁵⁴. Ostatnim elementem należącym do tej kategorii rozwiązań jest zniesienie warunków podwójnej karalności i zawiadomienia złożonego w miejscu, gdzie popełniono przestępstwo, w odniesieniu do ścigania przestępstw popełnionych w innych państwach członkowskich lub w państwach trzecich³⁵⁵.

Dyrektywa ustanawia również szeroki wachlarz rozwiązań, których celem jest pomoc pokrzywdzonym dzieciom, ich wsparcie i ochrona. Należą do nich: obowiązek przyjęcia środków, które uniemożliwią dodatkową traumatyzację dzieci w związku z ich udziałem w dochodzeniu i postępowaniu karnym, m.in. poprzez ustanowienie szczególnych norm w zakresie przesłuchiwanie pokrzywdzonych dzieci³⁵⁶ (art. 18–20); obowiązek udzielania pokrzywdzonym pomocy i wsparcia, gdy tylko pojawi się uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa³⁵⁷; obowiązek zapew-

³⁵¹ Art. 15 ust. 3 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁵² Art. 15 ust. 4 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁵³ Art. 16 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁵⁴ Art. 17 ust. 1–3, dyrektywy 2011/93/UE.

³⁵⁵ Art. 17 ust. 4 i art. 17 ust. 5 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁵⁶ Art. 18–20 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁵⁷ Art. 18 ust. 2 dyrektywy 2011/93/UE.

nienia szczególnej ochrony dzieciom zgłaszającym przypadki niegodziwego traktowania w rodzinie³⁵⁸; obowiązek zapewnienia pokrzywdzonemu pomocy i wsparcia, niezależnie od jego gotowości do współpracy w ramach postępowania karnego³⁵⁹; obowiązek ochrony prywatności, tożsamości i wizerunku pokrzywdzonych dzieci³⁶⁰.

4.2.3. Środki prewencyjne

Dyrektywa przywiązuje szczególną wagę do środków, których celem jest przeciwdziałanie patologicznym zachowaniom. Należy wskazać w tym miejscu dwie grupy postanowień.

Pierwsza odnosi się do osób skazanych za przestępstwa seksualne wobec dzieci. Należą do niej: mechanizmy zapewniające możliwość nałożenia na osoby skazane zakazu prowadzenia działalności zawodowej związanej z bezpośrednim i regularnym kontaktem z dziećmi³⁶¹; prawo pracodawców do wystąpienia z wnioskiem o przekazanie im informacji na temat wyroków skazujących i pozbawienia praw do wykonywania działalności zawodowej lub zorganizowanej działalności wolontariackiej związanej z bezpośrednimi i regularnymi kontaktami z dziećmi³⁶²; usprawnianie procesu wymiany informacji między krajowymi rejestrami karnymi (za pośrednictwem systemu ECRIS)³⁶³ oraz zobowiązanie państw członkowskich do opracowywania programów lub środków interwencyjnych, takich jak programy leczenia skazanych przestępców lub innych osób, które obawiają się, że mogą dopuścić się tego rodzaju przestępstwa³⁶⁴.

Druga grupa rozwiązań dotyczy edukacji i środków zaradczych. Należą do niej: działania w obszarze edukacji, podnoszenia

³⁵⁸ Art. 19 ust. 1 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁵⁹ Art. 19 ust. 2 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁶⁰ Art. 20 ust. 6 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁶¹ Art. 10 ust. 1 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁶² Art. 10 ust. 2 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁶³ Art. 10 ust. 3 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁶⁴ Art. 22 i art. 24 dyrektywy 2011/93/UE.

poziomu świadomości i szkolenia urzędników³⁶⁵; utworzenie mechanizmu obowiązkowej oceny wszystkich skazanych sprawców służącej określeniu zagrożenia, jakie stwarzają, i ryzyka ponownego popełnienia przez nich podobnego przestępstwa³⁶⁶.

Należy również zwrócić uwagę na bardzo ważny obszar związany z przestępczością w Internecie. Dyrektywa zobowiązuje państwa do zapewnienia szybkiego usuwania stron internetowych zawierających pornografię dziecięcą lub wykorzystywanych do rozpowszechniania pornografii dziecięcej na ich terytorium oraz do dążenia do usunięcia takich materiałów w przypadku, gdy są one utrzymywane poza ich terytorium³⁶⁷. Ponadto państwa członkowskie powinny wprowadzić rozwiązania umożliwiające blokowanie użytkownikom na ich terytorium dostępu do stron internetowych zawierających pornografię dziecięcą lub wykorzystywanych do jej rozpowszechniania w inny sposób, m.in. poprzez podejmowanie działań publicznych lub wprowadzanie branżowych mechanizmów samoregulacji³⁶⁸.

4.2.4. Kontrola wykonania dyrektywy

Jak zaznaczono powyżej, Unia Europejska, wykonując kompetencje w zakresie prawa karnego, przyjmuje dyrektywy, a więc akty harmonizujące, które stanowią jeden z wiążących źródeł prawa wtórnego UE. Jest to szczególny rodzaj aktu prawnego, który wymaga implementacji do porządku krajowego. Zawiera on określony cel, który następnie powinien zostać osiągnięty na poziomie państw członkowskich zgodnie ze standardami konstytucyjnymi

³⁶⁵ Art. 23 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁶⁶ Art. 24 ust. 4 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁶⁷ Art. 25 ust. 1 dyrektywy 2011/93/UE.

³⁶⁸ Szerzej postanowienia dyrektywy omówione zostały w ekspertyzach: E. Krzysztofik, *Zobowiązania państw członkowskich w zakresie zwalczania przestępczości seksualnej wobec dzieci w świetle dyrektywy 2011/92/UE z 13.12.2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zobowiązania_panstw_czlonkowskich..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf [dostęp: 20.06.2023]; E. Krzysztofik, *Zapobieganie...*, op. cit.

danego państwa. Tym samym akt prawny w formie dyrektywy tworzy zobowiązanie po stronie państw członkowskich do podjęcia konkretnych działań dla jego urzeczywistnienia. Konsekwentnie do końca terminu określonego w samej dyrektywie państwa członkowskie przesyłają teksty przepisów krajowych wprowadzonych w celu jej wykonania³⁶⁹.

Należy zauważyć, że dyrektywa 2011/93/UE wyraźnie stanowi, w jaki sposób państwa członkowskie powinny potwierdzić dokonanie transpozycji jej postanowień do porządku krajowego. Zgodnie z art. 27 ust. 2 państwa zobowiązane zostały do przekazania Komisji tekstów przepisów przyjętych do porządku krajowego w ramach procesu implementacyjnego. Ponadto przepisy te powinny zawierać odniesienie do samej dyrektywy lub takie odwołanie powinno wynikać z urzędowej publikacji. Dodatkowo Komisja zobowiązana została do przedstawienia Parlamentowi Europejskiemu i Radzie do dnia 18 grudnia 2015 roku sprawozdania, w jakim stopniu państwa dokonały implementacji dyrektywy do porządku krajowego³⁷⁰.

W omawianej dyrektywie państwa zobowiązane zostały do przyjęcia przepisów w wielu obszarach, w tym prawa karnego materialnego (definicje przestępstw, wysokość sankcji, terminy przedawnienia, odpowiedzialność osób prawnych), procesowego (np. jurysdykcja eksterytorialna, udział dzieci w postępowaniu karnym itp.), środków administracyjnych uzupełniających przepisy prawa (np. szkolenie funkcjonariuszy policji i sądownictwa) czy środków określających współpracę między różnymi podmiotami i na różnych szczeblach. Według informacji podanych przez Komisję w sprawozdaniu z 2016 roku państwa implementowały dyrektywę do porządku krajowego poprzez 330 aktów prawnych pozostających w mocy (implementacja negatywna) oraz 300 nowych aktów (implementacja pozytywna) przyjętych po

³⁶⁹ Wyrok TS z dnia 29 października 2009 r. w sprawie C 551/08 Komisja p. Polsce, ECLI:EU:C:2009:683.

³⁷⁰ Por. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie wdrożenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej (2015/2129(INI)).

2012 roku. Należy jednak zauważyć, że jedynie 12 państw implementowało dyrektywę w terminie³⁷¹.

W tym miejscu trzeba podkreślić, że brak implementacji dyrektywy do porządku krajowego powoduje poważne konsekwencje wobec państw członkowskich. Aktualnie brak aktywności, w tym nieprzesłanie noty informacyjnej stanowi przesłankę do wszczęcia wobec takiego państwa postępowania na mocy art. 258 w związku z art. 260 ust. 3 TFUE³⁷². Naruszenie zobowiązań traktatowych może również być związane z nieprawidłową transpozycją dyrektywy do porządku krajowego lub niepełną transpozycją³⁷³. Ponadto na poziomie krajowym powstaje odpowiedzialność odszkodowawcza państwa członkowskiego za szkodę, jaką ponosi jednostka w związku z brakiem implementacji dyrektywy do porządku krajowego³⁷⁴. Warto natomiast podkreślić, że brak implementacji dyrektywy do porządku krajowego powoduje, że może ona być bezpośrednio stosowana w prawie krajowym, jednak jedynie w płaszczyźnie wertykalnej³⁷⁵. W przypadku omawianej dyrektywy Komisja wszczęła postępowanie wobec Belgii, Bułgarii, Grecji, Irlandii, Słowacji, Włoch, Cypru, Węgier, Malty, Holandii, Portugalii, Rumunii, Słowenii i Wielkiej Brytanii. Wszystkie postępowania zostały zakończone 8 grudnia 2016 roku³⁷⁶.

³⁷¹ Sprawozdanie Komisji, s. 7.

³⁷² Szerzej patrz: E. Krzysztofik, *Odpowiedzialność państw członkowskich za naruszenie zobowiązań traktatowych*, [w:] Ł. Gołąb, B. Szmulik (red.), *Unia Europejska wobec wyzwań współczesności*, Instytut De Republica, Warszawa 2022, s. 199–219.

³⁷³ Por. wyrok TS z dnia 4 kwietnia 1974 r. w sprawie C 167/73 Komisja p. Republice Francuskiej, ECLI:EU:C:1974:35; wyrok TS z dnia 8 października 1996 r. w sprawach połączonych C 179/94, C 188/94, C 189/94 i C 190/94 Erich Dillenkofer, Christian Erdmann, Hans-Jürgen Schulte, Anke Heuer, Werner, Ursula i Trosten Knor przeciwko Bundesrepublik Deutschland, ECLI:EU:C:1996:375.

³⁷⁴ Wyrok TS z dnia 19 stycznia 1991 r. w sprawie C 6/90 i 9/90 Adrea Francovich & D. Bonifaci p. Republice Włoskiej, ECLI:EU:C:1991:428.

³⁷⁵ Por. M. Szpunar, *Wybrane problemy stosowania prawa Unii Europejskiej przed sądami państw członkowskich*, „Palestra” 2020, nr 5, s. 62.

³⁷⁶ Sprawozdanie Komisji, s. 8.

Sumując rozważania na temat skuteczności dyrektywy, należy przywołać stanowisko Komisji wyrażone w sprawozdaniu z 2016 roku, która podkreśliła, że:

Dyrektywa zapewnia kompleksowe ramy prawne, dzięki którym państwa członkowskie poczyniły istotne postępy w omawianej dziedzinie poprzez wprowadzenie zmian w swoich kodeksach karnych, kodeksach postępowania karnego i przepisach sektorowych, a także poprzez uproszczenie procedur, opracowanie lub udoskonalenie programów współpracy i poprawę koordynacji działań podejmowanych przez podmioty na szczeblu krajowym. [...] Potencjał dyrektywy nie został jeszcze jednak w pełni wykorzystany – zakres jej oddziaływania mógłby zostać istotnie zwiększony, gdyby państwa członkowskie w pełni wdrożyły wszystkie jej przepisy³⁷⁷.

4.3. Organy wyspecjalizowane powołane do walki z przestępczością, w tym wykorzystywaniem seksualnym dzieci – poziom Unii Europejskiej

Do tej pory do walki z przestępczością w Przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (PWBiS) powołanych zostało osiem agencji zdecentralizowanych: Agencja Unii Europejskiej ds. Szkolenia w Dziedzinie Ścigania (CEPOL), European Union Agency for Asylum (EUAA), Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA), Europejska Agencja ds. Zarządzania Operacyjnego Wielkoskalowymi Systemami Informatycznymi w Przestrzeni Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości (eu-LISA), European Union Agency for Criminal Justice Eurojust Cooperation (Eurojust), Agencja Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol), Agencja Praw Podstawowych (FRA) oraz Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej (FRONTEX). W przyszłości dołączy do nich również EU

³⁷⁷ Ibidem, s. 25.

Centre³⁷⁸. Jednakże z perspektywy tematu niniejszego rozdziału kluczowe znaczenie ma Europol oraz jego jednostki wewnętrzne.

4.3.1. Europol

Państwa członkowskie UE podjęły szereg inicjatyw, których celem jest przeciwdziałanie rozwojowi przestępczości zorganizowanej o charakterze ponadpaństwowym. Najstarszą i – jak się wydaje – najbardziej efektywną formą walki z przestępczością w wymiarze unijnym jest powołany w 1995 roku Europejski Urząd Policji. Podstawą do utworzenia Europolu były postanowienia traktatu z Maastricht oraz konwencja o Europolu³⁷⁹, która w 2009 roku zastąpiona została decyzją Rady³⁸⁰. Na mocy rozporządzenia 2016/794 Europol zmienił się w Agencję Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol)³⁸¹ oraz znacznie wzmocniono jego kompetencje w zakresie intensyfikacji wysiłków w zwalczaniu terroryzmu, cyberprzestępczości, innych form poważnych przestępstw i zorganizowanej przestępczości oraz wspierania współpracy organów egzekwowania prawa³⁸². Jak podkreśla A. Parol:

³⁷⁸ A. Parol, *Struktura instytucjonalna Unii Europejskiej w zakresie zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Struktura_instytut_UE_w_zak_niegodz_dr_A_Parol_E.pdf [dostęp: 20.06.2023].

³⁷⁹ Konwencja z dnia 26 lipca 1995 r. sporządzona na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Policji (konwencja o Europolu) (Dz. Urz. C 316 z 27.11.1995).

³⁸⁰ Rozporządzenie Rady 2009/371/WSiSW z 6 kwietnia 2009 r. ustanawiające Europejski Urząd Policji (Europol) (Dz. Urz. 2006 L 121/37).

³⁸¹ Rozporządzenie Rady i Parlamentu Europejskiego 2016/794 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie Agencji Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol), zastępujące i uchylające decyzje Rady 2009/371/WSiSW, 2009/934/WSiSW, 2009/935/WSiSW, 2009/936/WSiSW i 2009/968/WSiSW (Dz. Urz. UE 2016 L 135/53).

³⁸² <https://www.europol.europa.eu/about-europol:pl> [dostęp: 20.06.2023]; szczegółowy zakres zadań Europolu ujęty został w art. 4 rozporządzenia 2016/794.

Szczególna pozycja ustrojowa nie jest jednak jednoznaczna z silną pozycją wobec pozostałych uczestników współpracy w sprawach karnych. Prawo pierwotne określa bowiem pozycję agencji jako subsydiarną w stosunku do organów państw członkowskich. Rozporządzenie o Europolu potwierdza, że jego celem jest wspieranie i wzmocnienie działania i wzajemnej współpracy właściwych organów państw członkowskich w zakresie zapobiegania i zwalczania poważnej przestępczości. Podobną pozycję Europol posiada w relacjach z podmiotami trzecimi³⁸³.

Obecnie zadania Europolu koncentrują się na czterech obszarach: obserwacji, wykrywaniu i ukierunkowaniu; wspólnym decydowaniu i planowaniu; zwalczaniu, zapobieganiu i zakłócaniu oraz nauce i powtarzaniu³⁸⁴. Należy podkreślić, że Europol jest jednym z czterech organów operacyjnych i konsekwentnie uczestniczy w działaniach organów siłowych państw członkowskich. Zgodnie z postanowieniami rozporządzenia 2016/794 Europol w ramach prewencji i przeciwdziałania zbiera, przechowuje, przetwarza i analizuje informacje oraz prowadzi wymianę informacji, które następnie wykorzystuje do przeprowadzania analiz strategicznych i ocen zagrożenia oraz działań operacyjnych. Jest on zobowiązany do zapewniania państwom członkowskim informacji i wsparcia analitycznego w związku z ważnymi wydarzeniami międzynarodowymi³⁸⁵. Ponadto przygotowuje ogólne sprawozdania sytuacyjne³⁸⁶ oraz odpowiada, w granicach swoich uprawnień, za wdrożenie wskazanych dokumentów.

Kolejna grupa działań ma charakter operacyjny. Europol zobowiązany jest do niezwłocznego powiadamiania państw

³⁸³ A. Parol, *Struktura instytucjonalna...*, op. cit., s. 11.

³⁸⁴ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, w sprawie unijnej strategii zwalczania przestępczości zorganizowanej 2021–2025 (COM/2021/170), dalej: Strategia zwalczania przestępczości zorganizowanej 2021–2025.

³⁸⁵ Art. 4 ust. 1 lit. e rozporządzenia 2016/794.

³⁸⁶ Art. 4 ust. 1 f rozporządzenia 2016/794.

członkowskich o wszelkich informacjach i powiązaniach między przestępstwami, które ich dotyczą³⁸⁷. Ponadto koordynuje, organizuje i prowadzi działania procesowe i operacyjne mające na celu wspieranie i wzmocnienie działań właściwych organów państw członkowskich³⁸⁸. Wskazane zadanie realizuje poprzez tworzenie wspólnych zespołów dochodzeniowo-śledczych (ang. Joint Investigation Teams – JIT)³⁸⁹ lub w każdej innej formule współpracy³⁹⁰. Zgodnie z postanowieniami TFUE wszelkie działania operacyjne prowadzone są w powiązaniu i w porozumieniu z organami państw członkowskich, których terytoriów dotyczą³⁹¹. Warto również podkreślić, że Europol może uczestniczyć w JIT jedynie, gdy zespoły prowadzą dochodzenia lub śledztwa w sprawach przestępstw, które należą do jego kompetencji³⁹². Podobnie środki przymusu mogą być stosowane wyłącznie przez właściwe organy krajowe³⁹³. Jak podkreśla A. Parol, funkcja operacyjna nie jest samoistna i ma charakter subsydiarny³⁹⁴.

Analizując działania Europolu z perspektywy zwalczania przestępczości seksualnej wobec dzieci, należy wskazać dwa obszary. Pierwszy dotyczy walki z przestępczością w cyberprzestrzeni i jest oparty na pracy trzech jednostek: Centrum ds. Walki z Cyberprzestępczością, Laboratorium Innowacji Europolu i Centrum Innowacji Strategii Bezpieczeństwa Wewnętrznego UE³⁹⁵. Drugim instrumentem są dokumenty strategiczne, których celem jest identyfikacja zagrożenia, określenie wspólnych obszarów współpracy oraz sporządzenie sprawozdania z efektów wspólnych działań. Do działań tych należą: roczna ocena zagrożenia z wykorzystaniem Internetu przez zorganizowane grupy przestępcze

³⁸⁷ Art. 4 ust. 1 b rozporządzenia 2016/794.

³⁸⁸ Art. 4 ust. 1 c rozporządzenia 2016/794.

³⁸⁹ Art. 4 ust. 1 c II rozporządzenia 2016/794.

³⁹⁰ Art. 4 ust. 1 c I rozporządzenia 2016/794.

³⁹¹ Art. 88 ust. 2 TFUE.

³⁹² Art. 5 rozporządzenia 2016/794.

³⁹³ Art. 88 ust. 2 TFUE.

³⁹⁴ A. Parol, *Struktura instytucjonalna...*, op. cit., s. 12.

³⁹⁵ Szerzej opisane w rozdziale poświęconym zwalczaniu przestępczości seksualnej wobec dzieci w przestrzeni cyfrowej.

(IOCTA)³⁹⁶, roczna ocena zagrożenia poważną i zorganizowaną przestępczością (SOCTA) oraz europejska multidyscyplinarna platforma przeciwko zagrożeniom przestępczym (EMPACT).

4.3.1.2. SOCTA

SOCTA stanowi standardowy raport zawierający wgląd i ocenę stanu zorganizowanej i poważnej przestępczości w UE. Przygotowywany jest on na podstawie dokładnych analiz zjawiska przestępczości. Zawiera szczegółowe informacje, które mogą mieć kluczowe znaczenie dla praktyków, decydentów i opinii publicznej. Ze względu na fakt, że zawiera ocenę zagrożenia, stanowi dokument przyszłościowy, który może oddziaływać na zmianę w krajobrazie zorganizowanej i poważnej przestępczości. Określa obecne i przewidywane zmiany w całym spektrum poważnej i zorganizowanej przestępczości, identyfikuje kluczowe grupy przestępcze i osoby zaangażowane w działalność przestępczą w całej UE. Opisuje czynniki w szerszym kontekście środowiska kształtującego poważną i zorganizowaną przestępczość Unii Europejskiej. Tworzony jest na podstawie danych przekazywanych Europolowi przez państwa członkowskie i ich partnerów, które zawierają przegląd aktualnego stanu wiedzy na temat sieci przestępczych oraz ich strategii działania. Ocena zawarta w SOCTA skupia się na roli przestępców w procesach i schematach karnych, lepszym ich poznaniu i zrozumieniu. Efektem analiz jest wzmocnienie zdolności operacyjnych w walce z poważną i zorganizowaną przestępczością. SOCTA jest produktem ścisłej współpracy między Europolem, organami ścigania państw członkowskich oraz stron trzecich, tj. agencji UE, organizacji międzynarodowych czy krajów zewnętrznych UE. Zaangażowanie tych kluczowych interesariuszy jest również odzwierciedleniem

³⁹⁶ Szerzej opisana w rozdziale poświęconym zwalczaniu przestępczości seksualnej wobec dzieci w przestrzeni cyfrowej.

roli SOCTA jako kamienia węgielnego w europejskiej multidyscyplinarnej platformie przeciwko zagrożeniom przestępczym (EMPACT) w UE³⁹⁷.

4.3.1.3. EMPACT

EMPACT jest ustrukturyzowaną, wielodyscyplinarną platformą współpracy służącą zwalczaniu zorganizowanej i poważnej przestępczości międzynarodowej. Wprowadza ona zintegrowane podejście do bezpieczeństwa wewnętrznego UE obejmujące środki kontroli granic zewnętrznych, współpracę policyjną, celną i sądową, zarządzanie informacjami, innowacje, szkolenia, zapobieganie i zewnętrzny wymiar bezpieczeństwa wewnętrznego, a także partnerstwo publiczno-prywatne³⁹⁸.

Obecnie EMPACT jest stałym i podstawowym instrumentem do walki z poważną i zorganizowaną przestępczością międzynarodową na poziomie UE. Działa w cyklu czteroletnim i opiera się na czterech etapach.

Pierwszy związany jest z przyjęciem na poziomie EU oceny zagrożenia poważną i zorganizowaną przestępczością SOCTA. Następnie Stały Komitet Współpracy Operacyjnej w zakresie Bezpieczeństwa Wewnętrznego (COSI) dokonuje analizy treści wskazanego dokumentu³⁹⁹. Na podstawie przedstawionych wnio-

³⁹⁷ https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socata2021_1.pdf [dostęp: 20.06.2023].

³⁹⁸ E. Krzysztofik, *Europejska Multidyscyplinarna Platforma Przeciwko Zagrożeniom Przestępczym w walce z przestępczością seksualną wobec dzieci*, <https://efektywne-prawo.org.pl/europejska-multidyscyplinarna-platforma-przeciwko-zagrozeniom-przestepczym-w-walce-z-przestepczoscia-seksualna-wobec-dzieci-dr-edyta-krzysztofik/> [dostęp: 20.06.2023]; <https://www.europol-europa-eu.translate.google.com/translate/crime-areas-and-statistics/empact> [dostęp: 20.06.2023].

³⁹⁹ Komitet Stałej Współpracy Operacyjnej w zakresie Bezpieczeństwa Wewnętrznego (COSI), który ułatwia, promuje i wzmacnia koordynację działań operacyjnych państw członkowskich w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego UE. Jego zadania obejmują w szczególności: zapewnianie skutecznej współpracy operacyjnej w zakresie zagadnień bezpieczeństwa wewnętrznego UE, w tym ścigania, kontroli granicznej i współpracy sądowej w sprawach karnych, ocenianie ogólnego kierunku i skuteczności

sków Rada Unii Europejskiej przyjmuje priorytety w zakresie przestępczości.

Kolejnym krokiem jest zorganizowanie przez Komisję posiedzeń przedstawicieli państw członkowskich, agencji wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych oraz instytucji UE w celu opracowania czteroletniego planu strategicznego (G – MASP) wraz z wspólnymi horyzontalnymi celami strategicznymi (CHSG), które obejmują multidyscyplinarne, zintegrowane i integralne środki (zapobiegawcze i represyjne) do skutecznego przeciwdziałania priorytetowym zagrożeniom.

Trzeci etap związany jest z opracowaniem, wdrażaniem i monitorowaniem rocznych planów operacyjnych (OPA). Są one przyjmowane przez COSI, który również koordynuje i monitoruje ich realizację. Na tym etapie gromadzone są informacje dotyczące dochodzeń śledczych, które potem przekazywane są za pośrednictwem systemu SIENA do Europolu.

Ostatnim etapem jest ocena pełnego cyklu, która następnie stanowi bazę do podjęcia decyzji politycznej dotyczącej następných priorytetów EMPACT⁴⁰⁰.

Pierwszy cykl polityki unijnej dotyczącej poważnej i zorganizowanej przestępczości międzynarodowej trwał w latach 2012–2014. Miał on charakter wstępny. Po nim nastąpiły dwa pełne czteroletnie cykle – w latach 2014–2017 oraz 2018–2021⁴⁰¹. Dotychczasowe doświadczenia zdobyte w ramach cykli polityki UE wobec zorganizowanej i poważnej przestępczości międzynarodowej pokazały skuteczność przewidywanych działań, dlatego 8 marca 2021 roku Rada podjęła decyzję o stałej kontynuacji oraz wprowadzeniu nowej nazwy – EMPACT 2022+. Następnie, 26 maja 2021 roku, przyjęła dziesięć priorytetów na lata

współpracy operacyjnej, wspomaganie Rady w zakresie reagowania na ataki terrorystyczne, klęski żywiołowe oraz katastrofy spowodowane przez człowieka, <https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/preparatory-bodies/standing-committee-operational-cooperation-internal-security/> [dostęp: 20.06.2023].

⁴⁰⁰ <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/empact> [dostęp: 20.06.2023].

⁴⁰¹ *Ibidem*.

2022–2025⁴⁰² (sieci przestępcze wysokiego ryzyka; ataki komputerowe; handel ludźmi; wykorzystywanie seksualne dzieci; przemyt migrantów; handel narkotykami; oszustwa, przestępstwa gospodarcze i finansowe; zorganizowana przestępczość przeciwko mieniu; przestępstwa środowiska oraz handel bronią) oraz jeden wspólny cel strategiczny – przeciwdziałanie wytwarzaniu oraz dostarczaniu nielegalnych i fałszywych dokumentów⁴⁰³. W pracach projektu podsumowano efekty działań w latach 2020 i 2021⁴⁰⁴.

Ostatnie dostępne dane – za rok 2022 – wskazują na 30 aresztowań, 60 wszczętych dochodzeń, 40 zidentyfikowanych ofiar oraz 303 ustalonych podejrzanych. Ponadto rozdzielono 278 pakietów wywiadowczych, przejęto ok. 1000 materiałów związanych z seksualnym wykorzystywaniem dzieci oraz zlokalizowano 370 miejsc produkcji zakazanych materiałów. Operacje podjęte w 2022 roku to Operacja VIDTF Grupa CII dla państw UE oraz współpraca z państwami trzecimi: krajami Bałkanów Zachodnich, USA, Wielką Brytanią, krajami Ameryki Łacińskiej. Przeprowadzono również multidyscyplinarne działania szkoleniowe związane z CSE we współpracy z CEPOL-em i siecią EMPACT CSE. W ramach działań prewencyjnych podjęto nowe podejście: ocenę przestępczości przez pryzmat prewencji⁴⁰⁵.

⁴⁰² Konkluzje Rady w sprawie stałej kontynuacji cyklu polityki unijnej dotyczącej poważnej i zorganizowanej przestępczości międzynarodowej: EMPACT 2022+, Bruksela, 26 maja 2021 r., nr popr. dok.: 5907/21.

⁴⁰³ Ibidem.

⁴⁰⁴ E. Krzysztofik, *Europejska Multidyscyplinarna Platforma...*, op. cit.; eadem, *Poziom przestępczości w UE – analiza danych EUROPOL*, <https://efektywne-prawo.org.pl/poziom-przestepczosci-w-ue-analiza-danych-europol-dr-edyta-krzysztofik/> [dostęp: 20.06.2023].

⁴⁰⁵ EMPACT 2022 Results, Factsheets, https://www.consilium.europa.eu/media/65450/2023_225_empact-factsheets-2022_web-final.pdf [dostęp: 20.06.2023].

4.4. Uwagi końcowe

Walka z wykorzystywaniem seksualnym dzieci stanowi jeden z priorytetów Unii Europejskiej. W jej ramach podejmowane są niezbędne środki obejmujące zarówno rozwiązania prawne, jak i wspólne strategie oraz rozwój szczególnej płaszczyzny współpracy między organami ścigania państw członkowskich a wyspecjalizowanymi agencjami UE. Podstawowym dokumentem odnoszącym się do problemu walki z przestępczością seksualną wobec dzieci jest dyrektywa 2011/93/UE, która zastąpiła decyzję ramową z 2004 roku. Ustanawia ona minimalne normy w zakresie trzech obszarów. Pierwszy to penalizacja oraz wymiar kar w przypadku niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci, pornografii dziecięcej oraz nagabywania dzieci dla celów seksualnych. Drugi zawiera rozwiązania proceduralne, trzeci zaś dotyczące zapobiegania takim przestępstwom oraz lepszej ochrony pokrzywdzonych. W ramach wsparcia instytucjonalnego szczególne znaczenie ma Europol, jego jednostki wyspecjalizowane oraz platforma EMPACT, która po pierwsze diagnozuje największe zagrożenia w UE, a po drugie koordynuje działania w zakresie walki z przestępstwami o takim charakterze.

Bibliografia

Akty normatywne:

Prawo pierwotne UE:

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

Traktat o Unii Europejskiej (traktat z Maastricht) (Dz. Urz. UE 191 z 29.07.1992).

Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13 grudnia 2007 r. (Dz. Urz. UE 2007 C 306).

Prawo wtórne UE:

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz. Urz. UE 2011 L 335).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/1925 z dnia 14 września 2022 r. w sprawie kontestowalnych i uczciwych rynków w sektorze cyfrowym oraz zmiany dyrektyw (UE) 2019/1937 i (UE) 2020/1828 (akt o rynkach cyfrowych) (Dz. Urz. UE 2022 L 265).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) (Dz. Urz. UE 2022 L 277).

Rozporządzenie Rady i Parlamentu Europejskiego 2016/794 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie Agencji Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol), zastępujące i uchylające decyzje Rady 2009/371/WSiSW, 2009/934/WSiSW, 2009/935/WSiSW, 2009/936/WSiSW i 2009/968/WSiSW (Dz. Urz. UE 2016 L 135/53).

Inne źródła prawa UE:

Decyzja ramowa Rady 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej (Dz. Urz. UE 2004 L 13/44).

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Strategia UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych (COM/2020/607 final).

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie unijnej strategii zwalczania przestępczości zorganizowanej 2021–2025 (COM/2021/170).

- Konkluzje Rady w sprawie stałej kontynuacji cyklu polityki unijnej dotyczącej poważnej i zorganizowanej przestępczości międzynarodowej: EMPACT 2022+, Bruksela, 26 maja 2021, nr popr. dok.: 5907/21.
- Konwencja z dnia 26 lipca 1995 r. sporządzona na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Policji (konwencja o Europolu) (Dz. Urz. C 316 z 27.11.1995).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie wdrożenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej (2015/2129(INI)).
- Rozporządzenie Rady 2009/371/WSiSW z 6 kwietnia 2009 r. ustanawiające Europejski Urząd Policji (Europol) (Dz. Urz. 2006 L 121/37).
- Wniosek rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające przepisy mające na celu zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych i jego zwalczanie (COM/2022/209 final).

Orzecznictwo:

- Wyrok TS z dnia 4 kwietnia 1974 r. w sprawie C 167/73 Komisja p. Republice Francuskiej, ECLI:EU:C:1974:35.
- Wyrok TS z dnia 2 lutego 1977 r. w sprawie C 50/76 Amsterdam Bulb, ECLI:EU:C:1977:13.
- Wyrok TS z dnia 11 listopada 1981 r. w sprawie C 203/80 Casati, ECLI:EU:C:1981:261.
- Wyrok TS z dnia 19 stycznia 1991 r. w sprawie C 6/90 i 9/90 Adrea Francovich & D. Bonifaci p. Republice Włoskiej, ECLI:EU:C:1991:428.
- Wyrok TS z dnia 8 października 1996 r. w sprawach połączonych C 179/94, C 188/94, C 189/94 i C 190/94 Erich Dillenkofer, Christian Erdmann, Hans-Jürgen Schulte, Anke Heuer, Werner, Ursula i Trosten Knor przeciwko Bundesrepublik Deutschland, ECLI:EU:C:1996:375.

- Wyrok TS z dnia 19 stycznia 1999 r. w sprawie C 348/96 Calfa, ECLI:EU:C:1999:6.
- Wyrok TS z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie C 105/03 Pupino, ECLI:EU:C:2005:386.
- Wyrok TS z dnia 3 maja 2007 r. w sprawie C 303/05 *Advocaten voor de Wereld*, ECLI:EU:C:2007:261.
- Wyrok TS z dnia 29 października 2009 r. w sprawie C 551/08 *Komisia p. Polsce*, ECLI:EU:C:2009:683.

Artykuły naukowe:

- Grzelak A., *Komentarz do art. 83 TFUE*, [w:] A. Wróbel (red.), *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. I, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Krzysztofik E., *Odpowiedzialność państw członkowskich za naruszenie zobowiązań traktatowych*, [w:] Ł. Gołąb, B. Szmulik (red.), *Unia Europejska wobec wyzwań współczesności*, Instytut De Republica, Warszawa 2022.
- Pływaczewski E.W., Guzik-Makaruk E.M., *Kilka uwag na temat wpływu decyzji ramowych Rady Unii Europejskiej na kształt prawno-karnego ustawodawstwa w Polsce*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 15.
- Szpunar M., *Wybrane problemy stosowania prawa Unii Europejskiej przed sądami państw członkowskich*, „Palestra” 2020, nr 5.
- Wąsek-Wiaderek M., *Unijne i krajowe prawo karne po traktacie lizbońskim – zarys problematyki*, „Palestra” 2011, nr 1–2.

Ekspertyzy i opinie:

- Krzysztofik E., *Europejska Multidyscyplinarna Platforma Przeciwno Zagrożeniom Przestępczym w walce z przestępczością seksualną wobec dzieci*, <https://efektywne-prawo.org.pl/europejska-multidyscyplinarna-platforma-przeciwno-zagrozeniom-przestepczym-w-walce-z-przestepczoscia-seksualna-wobec-dzieci-dr-edyta-krzysztofik/>.

Krzysztofik E., *Poziom przestępczości w UE – analiza danych EUROPOL*, <https://efektywne-prawo.org.pl/poziom-przestepczosci-w-ue-analiza-danych-europol-dr-edyta-krzysztofik/>.

Krzysztofik E., *Zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych na przykładzie implementacji dyrektywy 2011/93/UE*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zapobieganie_niegodz_trakt_dzieci_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf.

Krzysztofik E., *Zobowiązania państw członkowskich w zakresie zwalczania przestępczości seksualnej wobec dzieci w świetle dyrektywy 2011/92/UE z 13.12.2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zobowiazania_panstw_czlonkowskich_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf.

Parol A., *Przestrzeń: prawo unijne a walka z przestępczością*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/01/przestrzen-prawo-unijne-a-walka-z-przestepczoscia-A.Parol_.pdf.

Parol A., *Struktura instytucjonalna Unii Europejskiej w zakresie zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Struktura_instyt_UE_w_zak_niegodz_dr_A_Parol_E.pdf.

Netografia:

<https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/preparatory-bodies/standing-committee-operational-cooperation-internal-security/>

<https://www.europol.europa.eu/about-europol:pl>

https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf

<https://www.europol.europa-eu.translate.google.com/translate/crime-areas-and-statistics/empact>

<https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/empact>

Inne:

EMPACT 2020 Results, Factsheets, <https://www.consilium.europa.eu/media/50206/combined-factsheets.pdf>.

EMPACT 2021 Results, Factsheets, https://www.consilium.europa.eu/media/58310/2022_291_empact-factsheets-2021_web_final.pdf.

EMPACT 2022 Results, Factsheets, https://www.consilium.europa.eu/media/65450/2023_225_empact-factsheets-2022_web-final.pdf.

Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady oceniające, w jakim stopniu państwa członkowskie podjęły środki niezbędne do wykonania dyrektywy 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych dzieci oraz pornografii dziecięcej, Bruksela, 16 grudnia 2016 r. (COM/2016/871 final).

III. Przestępczość w Internecie – rola państwa i prawa w jej zwalczaniu

1. Zwalczanie przestępczości seksualnej wobec dzieci w przestrzeni cyfrowej w prawie UE

1.1. Uwagi wstępne

Rozwój cywilizacji otworzył przed ludzkością wiele nowych możliwości, ale również wprowadził wiele nowych zagrożeń. Jednym z takich obszarów jest Internet, który bezsprzecznie stanowi ułatwienie w naszym codziennym funkcjonowaniu zawodowym, społecznym, a nawet kulturowym. Wprawdzie Internet nie został stworzony z myślą o dzieciach, jednak zgodnie z informacjami rodziców aż 75% dzieci w Europie w wieku od 6 do 17 lat z niego korzysta. Dzieci w wieku 15 i 16 lat podają, że po raz pierwszy skorzystały z Internetu w wieku 11 lat. Dla porównania – dzieci 9- i 10-letnie podają, że zaczęły korzystać z Internetu średnio w wieku 7 lat. Aż 33% korzystających z Internetu dzieci w wieku od 9 do 16 lat przyznaje, że korzysta z Internetu za pośrednictwem telefonu komórkowego lub innego urządzenia przenośnego⁴⁰⁶. Nie ulega zatem wątpliwości, że dzieci stały

⁴⁰⁶ S. Livingstone, L. Haddon, A. Görzig, K. Ólafsson, *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries*, <http://eprints.lse.ac.uk/33731/1/Risks%20and%20safety%20on%20the%20internet%28sero%29.pdf> [dostęp: 15.06.2023], s. 5.

się stałymi użytkownikami Internetu, a – jak dowodzą badania – wielokrotnie korzystają z niego bez opieki i kontroli osób dorosłych⁴⁰⁷.

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym nastąpiły również zmiany w mapie przestępstw, które popełniane są nie tylko w przestrzeni rzeczywistej, ale również wirtualnej. Analizowany obszar przestępczości seksualnej wobec dzieci bardzo szybko znalazł swój odpowiednik w Internecie, który przez długi czas dawał poczucie anonimowości, a tym samym bezkarności. Ponadto ze względu na zasięg zapewniał szersze pole działań i utrudniał skuteczną walkę z rozwijającym się zjawiskiem. Przestępczość seksualna wobec dzieci stanowi realne zagrożenie, którego skala wykazuje stały wzrost. Sprawcy takich przestępstw coraz częściej wykorzystują Internet do komunikowania się, przekazywania sobie materiałów i nawiązywania kontaktów z dziećmi. Okres pandemii COVID-19 jeszcze spotęgował to zjawisko⁴⁰⁸. Zgodnie z dostępnymi danymi w 2021 roku w Internecie znajdowało się 85 mln zdjęć i filmów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci⁴⁰⁹. Należy jednak podkreślić ścisłą korelację między obydwoma poziomami przestępczości seksualnej. Przestępstwo popełnione w Internecie może mieć charakter następczy (wprowadzenie do sieci treści o charakterze pornograficznym) lub pierwotny (np. grooming, którego intencją jest wykorzystanie seksualne dziecka). Konsekwentnie podjęto działania w celu zwalczania przestępczości seksualnej w Internecie zarówno na poziomie krajowym (co przedstawione zostało w poprzednich rozdziałach), jak i na poziomie międzynarodowym⁴¹⁰ i ponadnarodowym. Przedmiotem niniejszego rozdziału będą rozwiązania przyjęte na poziomie UE,

⁴⁰⁷ E. Kłak, *Wykorzystywanie Internetu przez dzieci i młodzież – pozytywne aspekty oraz zagrożenia*, „Kultura – Przemiany – Edukacja” 2020, t. VIII, s. 8–9.

⁴⁰⁸ Global Threat Assessment, https://www.weprotect.org/wp-content/uploads/Global-Threat-Assessment-2021.pdf?utm_source=email&utm_medium=PDF&utm_campaign=Global+Threat+Assessment+Report+2021+, s. 22–25.

⁴⁰⁹ https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/communication-campaigns/legislation-prevent-and-combat-child-sexual-abuse_pl [dostęp: 15.07.2023].

⁴¹⁰ Np. Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 728), art. 9.

które obejmują trzy grupy: działania miękkie (tj. strategie unijne), przyjęte akty wiążące i nadal trwające procesy legislacyjne oraz organy powołane na poziomie unijnym do walki z przestępczością seksualną w Internecie.

1.2. Strategie przeciwdziałania przestępczości seksualnej, niegodziwemu traktowaniu i wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w Internecie

Zainteresowanie UE potrzebą ochrony dzieci przed niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych i wykorzystywaniem seksualnym przebiegały równoległe z rozwojem kompetencji UE w zakresie współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych. Proces ten zaowocował przyjęciem wielu regulacji prawnych, które stworzyły jednolite standardy ochrony dzieci obowiązujące we wszystkich państwach członkowskich UE⁴¹¹. Odnosząc się natomiast bezpośrednio do problemu ochrony dzieci przed przestępstwami popełnianymi w Internecie, jak już zasygnalizowano powyżej, należy podkreślić, że pierwsze regulacje odnosiły się do działań mających na celu ochronę dzieci przed szkodliwymi treściami, które mogły mieć destrukcyjny wpływ na integralność fizyczną, psychiczną i moralną dzieci⁴¹². Wejście w życie traktatu z Lizbony⁴¹³, który wprowadził kompetencje UE w zakresie przyjmowania aktów wiążących dotyczących zwalczania m.in. seksualnego wykorzystywania kobiet i dzieci, otworzyło drogę do zwiększonej aktywności UE w omawianym obszarze.

⁴¹¹ Zagadnienie to zostało omówione szerzej w rozdziale III części II niniejszego raportu.

⁴¹² Szerzej patrz: A. Parol, *Zwalczanie „patotresci” w Internecie w prawie Unii Europejskiej*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zwalczanie_patotresci_w_Int_w_UE_dr_A_Parol_O_do_wer.pdf [dostęp: 15.06.2023], s. 7 i nast.

⁴¹³ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13 grudnia 2007 r. (Dz. Urz. UE 2007 C 306).

Jednym z pierwszych istotnych dokumentów przyjętych po wejściu w życie traktatu była Agenda UE na rzecz praw dziecka⁴¹⁴, w której zaznaczono, że promowanie i ochrona praw dziecka należą do tych celów UE, które zostały szczególnie podkreślone w traktacie z Lizbony, zwłaszcza w art. 3 ust. 3 TFUE⁴¹⁵ oraz art. 24 KPP⁴¹⁶. Zaznaczono w niej pozytywny wpływ Internetu na rozwój dzieci przede wszystkim w kontekście dostępu do wiedzy i możliwości korzystania z zasobów cyfrowych do celów edukacyjnych i uczestnictwa w debacie publicznej. Wskazano również zagrożenia, podkreślając, że „dzieci są szczególnie bezbronni w zetknięciu ze szkodliwymi treściami i zachowaniem, jak cyberprzemoc i nagabywanie dzieci dla celów seksualnych w mediach audiowizualnych i Internecie”. Jako elementy przeciwdziałania temu zjawisku Komisja wskazała realizację programu „Bezpieczny Internet”, dzięki któremu możliwa jest koordynacja i wspieranie działań zmierzających do wzmocnienia pozycji dzieci jako użytkowników technologii internetowych i ich ochrony w sieci.

Kolejnym działaniem było przyjęcie 24 lipca 2020 roku Strategii UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych⁴¹⁷. Dokument ten postrzega problem wykorzystywania seksualnego dzieci w sieci już z perspektywy doświadczeń okresu pandemii COVID-19. Kierując się potrzebą natychmiastowego podjęcia działań, ustanowiono strategię na lata 2020–2025, której celem jest zapewnienie skutecznej reakcji na poziomie UE na potrzeby walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych. Zakłada ona osiem inicjatyw: opracowanie i wdrożenie właściwych ram prawnych rozumianych jako wzmocnienie skuteczności postanowień dyrektywy 2011/93/

⁴¹⁴ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Agenda na rzecz praw dziecka (COM/2011/0060 final).

⁴¹⁵ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

⁴¹⁶ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

⁴¹⁷ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Strategia UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych (COM/2020/607 final).

UE; identyfikowanie luk prawnych; opracowanie wspólnych dobrych praktyk w omawianym obszarze; wzmocnienie reakcji organów ścigania i pobudzenie do skoordynowanych działań wielu zainteresowanych stron na rzecz zapobiegania, ścigania i udzielania pomocy ofiarom (w tym zwiększanie starań organów ścigania na poziomie krajowym i unijnym); umożliwienie państwom członkowskim zapewniania dzieciom lepszej ochrony za pośrednictwem zapobiegania; powołanie europejskiego centrum na rzecz zapobiegania niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych oraz walki z tym zjawiskiem; pobudzenie działań przedsiębiorstw w celu zapewnienia ochrony dzieci w ramach ich produktów⁴¹⁸. Potrzeba stworzenia skutecznych instrumentów walki z wykorzystywaniem seksualnym dzieci podjęta została również w Strategii w zakresie unii bezpieczeństwa⁴¹⁹. Podkreślono w niej, że niezbędne jest zacieśnienie dobrowolnej współpracy między organami ścigania a sektorem prywatnym w ramach Forum UE ds. Internetu. Ułatwi ono wymianę informacji na temat już istniejących i rozwijanych technologii pomocnych w walce z niegodziwym traktowaniem dzieci w Internecie w celach seksualnych. Wskazano na potrzebę kontynuowania prac przedsiębiorstw nad wykrywaniem i usuwaniem materiałów internetowych prezentujących seksualne wykorzystywanie dziecka oraz podano, że „w świetle szkód powodowanych przez takie materiały niezbędne są ramy prawne jasno określające stały obowiązek zwalczania tego problemu”⁴²⁰.

Kluczowe znaczenie w zakresie szeroko rozumianej ochrony praw dziecka posiada przyjęta w 2021 roku Strategia na rzecz praw dziecka⁴²¹, która oparta została na działaniach w sześciu obszarach: uczestnictwa w życiu politycznym i demokratycznym;

⁴¹⁸ Ibidem.

⁴¹⁹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie strategii UE w zakresie unii bezpieczeństwa (COM/2020/605 final).

⁴²⁰ Ibidem.

⁴²¹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Strategia Unii na rzecz praw dziecka (COM/2021/142 final).

włączenia społeczno-gospodarczego, zdrowia i edukacji (w tym zwalczania ubóstwa dzieci, promowania integracyjnego i przyjaznego dzieciom społeczeństwa, systemu opieki zdrowotnej i edukacji); zwalczania przemocy wobec dzieci i zapewnienia dzieciom ochrony; wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku; społeczeństwa informacyjnego i cyfrowego: UE, w której dzieci mogą bezpiecznie przemieszczać się w środowisku cyfrowym i korzystać z oferowanych w nim szans; wsparcia, ochrony i wzmacniania pozycji dzieci na całym świecie, także w okresach kryzysów i konfliktów. W obszarze zwalczania przestępczości seksualnej wobec dzieci w Internecie Komisja zapowiedziała: przyjęcie w 2022 roku zaktualizowanej strategii „Lepszy Internet dla dzieci”; stworzenie i ułatwienie procesu kierowanego przez dzieci, mającego na celu opracowanie zestawu zasad, które mają być promowane i przestrzegane przez branżę; promowanie rozwoju i wykorzystywania dostępnych ICT oraz technologii wspomagających dla dzieci z niepełnosprawnościami⁴²²; zapewnienie pełnego wdrożenia europejskiego aktu prawnego w sprawie dostępności oraz nasilenie walki z wszelkimi formami niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie (np. poprzez przedstawienie wniosku dotyczącego niezbędnych przepisów, w tym obowiązków odpowiednich dostawców usług internetowych w zakresie wykrywania i zgłaszania materiałów prezentujących seksualne wykorzystywanie dzieci w Internecie, jeżeli pozyskali oni wiedzę o takich materiałach)⁴²³. Realizując wskazane postanowienia, w 2022 roku przyjęto Strategię na rzecz lepszego Internetu dla dzieci BIK+⁴²⁴. W ramach wskazanej strategii Komisja zakłada działania w trzech obszarach. Po pierwsze: bezpieczne doświadczenia cyfrowe mające na celu ochronę dzieci przed szkodliwymi i nielegalnymi internetowymi treściami, zachowaniem, kontaktami i ryzykiem dla konsumentów oraz poprawę ich dobrostanu

⁴²² Np. rozpoznawanie mowy, napisy zamknięte dla niesłyszących i inne, w tym na konferencjach i podczas wydarzeń organizowanych przez Komisję.

⁴²³ Ibidem.

⁴²⁴ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Cyfrowa dekada dla dzieci i młodzieży: nowa europejska strategia na rzecz lepszego Internetu dla dzieci (BIK+) (COM/2022/212 final).

w Internecie dzięki bezpiecznemu, dostosowanemu do wieku środowisku cyfrowemu, stworzonemu w sposób najlepiej uwzględniający dobro dzieci. Po drugie: wzmocnienie pozycji cyfrowej, tak aby dzieci nabyły umiejętności i kompetencje niezbędne do dokonywania właściwych wyborów i wyrażania opinii w środowisku internetowym w sposób bezpieczny i odpowiedzialny. Ostatni obszar obejmuje aktywne uczestnictwo, poszanowanie dzieci przez zapewnienie im prawa głosu w środowisku cyfrowym, przy większej liczbie działań kierowanych do dzieci z myślą o wspieraniu innowacyjnych i kreatywnych, bezpiecznych doświadczeń cyfrowych⁴²⁵. Realizacja wskazanych obszarów zdaniem Komisji

wymaga kształtowania polityki opartej na dowodach oraz współpracy i koordynacji na poziomie europejskim i międzynarodowym. W ostatnich latach ONZ, UNICEF, OECD i Rada Europy oraz organizacje pozarządowe zajmujące się prawami dziecka poruszały kwestię praw dziecka w środowisku cyfrowym⁴²⁶.

1.3. Przeciwdziałanie przestępczości seksualnej w Internecie w rozwiązaniach wiążących aktów prawa wtórnego

Nie ulega wątpliwości, że najważniejszym aktem prawa wtórnego w zakresie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej jest dyrektywa 2011/93/UE⁴²⁷, która była przedmiotem szczegółowej analizy we wcześniejszej części pracy⁴²⁸. Należy

⁴²⁵ Ibidem.

⁴²⁶ Ibidem.

⁴²⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz. Urz. UE 2011 L 335).

⁴²⁸ Szczegółowa analiza postanowień dyrektywy podjęta została w ekspertyzach: E. Krzysztofik, *Zobowiązania państw członkowskich w zakresie zwalczania przestępczości seksualnej wobec dzieci w świetle dyrektywy 2011/92/*

jednak zwrócić uwagę na postanowienia art. 25 wspomnianej dyrektywy, które bezpośrednio odnoszą się do problemu zwalczania przestępczości seksualnej wobec dzieci w Internecie⁴²⁹. Analizując rozwiązania prawa wtórnego, należy również odnieść się do postanowień, które pośrednio dotyczą analizowanego zagadnienia, tj. dyrektywy o audiowizualnych usługach medialnych⁴³⁰ oraz nowoprzyjętych regulacji dotyczących rynku cyfrowego⁴³¹. Warto również zwrócić uwagę na rozporządzenie 2011/1232 oraz projekt nowego rozporządzenia ustanawiającego przepisy mające na celu zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych i jego zwalczanie, który złożony został przez Komisję 11 maja 2022 roku⁴³².

UE z 13.12.2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zobowiązania_panstw_czlonkowskich_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf [dostęp: 20.06.2023]; eadem, *Zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych na przykładzie implementacji dyrektywy 2011/93/UE*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zapobieganie_niegodz_trakt_dzieci_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf [dostęp: 20.06.2023].

⁴²⁹ Szerzej na temat implementacji dyrektywy 2011/93/UE w omawianym zakresie patrz: Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady oceniające wdrożenie środków, o których mowa w art. 25 dyrektywy 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej (COM/2016/872 final).

⁴³⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1808 z dnia 14 listopada 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2010/13/UE w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych ze względu na zmianę sytuacji na rynku (Dz. Urz. UE 2018 L 303), dalej: dyrektywa audiowizualna.

⁴³¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/1925 z dnia 14 września 2022 r. w sprawie kontestowalnych i uczciwych rynków w sektorze cyfrowym oraz zmiany dyrektyw (UE) 2019/1937 i (UE) 2020/1828 (akt o rynkach cyfrowych) (Dz. Urz. UE 2022 L 265); Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) (Dz. Urz. UE 2022 L 277).

⁴³² Wniosek rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające przepisy mające na celu zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych i jego zwalczanie (COM/2022/209 final).

1.3.1. Dyrektywa 2018/1808

Pierwszy ze wskazanych dokumentów dotyczy ochrony dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem w sieci w ramach usług audiowizualnych. Dyrektywa 2018/1808 przyjęta została w celu dostosowania dyrektywy 2010/13/UE w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych do zmieniającej się sytuacji na rynku usług. W uzasadnieniu do dyrektywy podkreślono, że od czasu przyjęcia poprzedniej dyrektywy regulującej tę materię nastąpił znaczny i szybki rozwój rynku audiowizualnych usług medialnych ze względu na postępującą konwergencję usług telewizyjnych i internetowych. Zwrócono uwagę na fakt, że rozwój technologii umożliwił powstanie nowego rodzaju usług i nowych sposobów korzystania z nich oraz zmianie uległy nawyki widzów, zwłaszcza wśród młodszych pokoleń. Jak podkreśla A. Parol w swojej ekspertyzie:

Pierwotnym celem dyrektywy o usługach audiowizualnych nie było regulowanie serwisów społecznościowych jako takich, jednak wraz ze zmianą reguluje ona sektor internetowy, jeżeli zasadniczą funkcją danej usługi jest dostarczanie audycji lub wideo stworzonych przez użytkownika. Jak wskazano w uzasadnieniu, internetowe serwisy społecznościowe powinny zostać objęte zakresem dyrektywy o usługach audiowizualnych, ponieważ ich dostawcy konkurują o tych samych odbiorców i o te same przychody co audiowizualne usługi medialne. Ponadto mają one dużą siłę oddziaływania, gdyż umożliwiają użytkownikom łatwe kształtowanie i wpływanie na opinie innych użytkowników. Dlatego w celu ochrony małoletnich przed szkodliwymi treściami, a wszystkich obywateli przed nawoływaniem do nienawiści, przemocy i terroryzmu, usługi te należy objąć zakresem dyrektywy o usługach audiowizualnych, o ile spełniają kryteria definicji usługi platformy udostępniania wideo. Wprowadzając postanowienia dyrektywy,

państwa członkowskie powinny podjąć działania w celu zapewnienia, że transmisje internetowe, które mogą „zaszkodzić fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu rozwojowi małoletnich”, były udostępniane jedynie w taki sposób, by małoletni w zwykłych okolicznościach nie mogli ich słuchać ani oglądać. W tym celu wybiera się odpowiednie godziny nadawania i stosuje narzędzia weryfikacji wieku lub inne rozwiązania techniczne proporcjonalne do potencjalnej szkodliwości audycji. Najbardziej szkodliwe treści, takie jak nieuzasadniona przemoc i pornografia, powinny podlegać najsurowszym środkom. Małoletnim zapewnia się także wyższy poziom ochrony w Internecie: platformy udostępniania wideo wprowadzają środki zapewniające małoletnim ochronę przed szkodliwymi treściami⁴³³.

1.4. Rynek cyfrowy

Obecnie największe znaczenie w zakresie funkcjonowania rynku cyfrowego UE mają rozporządzenie 2022/2065 oraz częściowo rozporządzenie 2022/1925, obydwa przyjęte w 2022 roku. Jak podkreśla Kamila Groszkowska, prace nad projektami wskazanych dokumentów rozpoczęły się w 2020 roku wraz z przyjęciem komunikatu Komisji⁴³⁴ „Kształtowanie cyfrowej przyszłości”, w którym zwrócono uwagę na potrzebę przyjęcia przepisów pozwalających „zwalczać rozpowszechnianie nielegalnych treści, jak również handel nielegalnymi, podrobionymi i niebezpiecznymi towarami w Internecie, tak samo skutecznie jak w świecie rzeczywistym”⁴³⁵. Dopełnieniem założeń komunikatu były trzy

⁴³³ A. Parol, *Zwalczanie „patotreści”...*, op. cit., s. 18–19.

⁴³⁴ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Kształtowanie cyfrowej przyszłości Europy (COM/2020/67 final).

⁴³⁵ K. Groszkowska, *Ochrona praw małoletnich w nowym unijnym projekcie dotyczącym usług cyfrowych*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/06/Ochrona_praw_maloletnich_w_nowym_unijnym_mgr_K.Groszkowska_E.pdf [dostęp: 20.06.2023], s. 6.

rezolucje PE⁴³⁶. W odniesieniu do zabezpieczenia praw dzieci zwrócono uwagę na potrzebę ochrony przed szkodliwymi internetowymi modelami biznesowymi i reklamowymi oraz przed manipulowanymi zachowaniami i praktykami dyskryminacyjnymi. W sposób szczególnie zaznaczono, że ze względu na dynamiczny wzrost ilości treści generowanych przez użytkowników oraz udostępnianych w Internecie należy przeciwdziałać wprowadzaniu treści nielegalnych przedstawiających np. pornografię z udziałem dzieci. Zagadnienia związane z ochroną dzieci w środowisku cyfrowym uzupełniała wspomniana już wcześniej strategia „Lepszy Internet dla dzieci”.

Analiza postanowień przyjętych dokumentów wskazuje, że rozporządzenie 2022/192 ustanawia przepisy, których celem jest zapewnienie kontekstualności (potencjalnej konkurencyjności) i uczciwości rynków w sektorze cyfrowym w ogóle, a w szczególności dla użytkowników biznesowych i użytkowników końcowych podstawowych usług platformowych świadczonych przez tzw. strażników dostępu. Konsekwentnie nakłada na nich szereg ograniczeń w sposobie oferowania swoich usług i korzystania z danych, które posiadają. Zgodnie z jego postanowieniami strażnikiem dostępu są największe platformy internetowe, które ze względu na skalę swojej działalności posiadają znaczną siłę gospodarczą. Natomiast rozporządzenie 2022/2065 ustanawia zasady ponoszenia odpowiedzialności przez tzw. dostawców usług pośrednich, w tym także bardzo duże platformy cyfrowe, które mogą być również strażnikami dostępu. Jednym z jego podstawowych celów jest zapobieganie dostępowi do cyfrowych treści nielegalnych i określenie zasad postępowania pośredników internetowych w tym obszarze⁴³⁷.

⁴³⁶ Parlament Europejski, rezolucja w sprawie poprawy funkcjonowania jednolitego rynku (2020/2018(INL)); Parlament Europejski, rezolucja w sprawie dostosowania przepisów prawa handlowego i cywilnego do podmiotów gospodarczych prowadzących działalność internetową (2020/2019(INL)); Parlament Europejski, rezolucja w sprawie aktu prawnego o usługach cyfrowych i związanych z nim kwestii z zakresu praw podstawowych (2020/2022(INI)).

⁴³⁷ A. Parol, *Analiza rozwiązań rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/2065 z dnia 19 października 2022 roku w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych)*

Ze względu na temat niniejszego rozdziału należy szerzej odnieść się do problemu odpowiedzialności dostawców za nielegalne treści, które obejmują przestępstwa seksualne wobec dzieci zgodnie z rozumieniem dyrektywy 2011/93/UE. Jak zauważyła A. Parol w swojej ekspertyzie, rozporządzenie 2022/2065 w niewielkim zakresie odnosi się do przedmiotowego zagadnienia, jednakże wprowadza zasady, które umożliwiają przeciwdziałanie patologicznym praktykom. Wskazała na cztery elementy. Po pierwsze, rozporządzenie 2022/2065 „wyróżniając cztery kategorie ryzyka systemowego, treści polegające na rozpowszechnianiu materiałów przedstawiających niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych wprost wymienia w pierwszej kategorii ryzyka. Wskazuje także na środki zaradcze, które to ryzyko zmniejszają”. Drugim elementem jest „uproszczona ścieżka zgłaszania zdarzeń publikacji treści nielegalnych przez tzw. zaufane podmioty sygnalizujące. Zaufanym podmiotem sygnalizującym mogą być organizacje publiczne, organizacje pozarządowe i podmioty prywatne lub mieszane, których zgłoszenia ze względu na posiadaną wiedzę specjalistyczną podmiotu powinny być traktowane priorytetowo”. Już w samej preambule do rozporządzenia 2022/2065 włączono do kategorii zaufanych podmiotów sygnalizujących organizacje należące do sieci gorących linii stowarzyszenia INHOPE służących do zgłaszania materiałów przedstawiających niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych. Jest to ważne, ponieważ ogólna liczba podmiotów, którym przyznaje się status, powinna być ograniczona, co ma zapobiec obniżeniu wartości dodanej takiego mechanizmu. Należy podkreślić, że „w celu zmniejszenia ryzyka VLOP-y i VLOS-y są zobowiązane do podejmowania ukierunkowanych działań w celu ochrony praw dziecka, w tym stosowania narzędzi weryfikacji wieku i kontroli rodzicielskiej, narzędzi mających na celu pomaganie małoletnim sygnalizować niegodziwe traktowanie lub w stosownych przypadkach, uzyskanie wsparcia”. Trzecim elementem wynikającym z postanowień rozporządzenia 2022/2065 jest przyznanie

w kontekście przeciwdziałania przestępczości seksualnej wobec dzieci, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Analiza_rozwiazan_rozporzadzenia_PE_..._dr_A_Parol_E.pdf [dostęp: 20.06.2023].

platformom cyfrowym możliwości przyjęcia bardziej rygorystycznych środków w przypadku oczywiście nielegalnych treści związanych z poważnymi przestępstwami niż te, które wywodzą się z zasad ogólnych. Czwarty element związany jest ze szczególnymi uprawnieniami krajowych koordynatorów ds. usług cyfrowych. Mogą oni w celu szybkiego usunięcia stron internetowych zawierających lub rozpowszechniających pornografię dziecięcą albo uniemożliwienia dostępu do takich usług ograniczyć dostęp do interfejsów internetowych, nawet jeżeli ma to wpływ na prawa osób trzecich⁴³⁸.

1.5. Projekt rozporządzenia ustanawiającego przepisy mające na celu zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych i jego zwalczanie

Przechodząc do aktów prawa wtórnego, które bezpośrednio odnoszą się do problemu zapobiegania niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych w Internecie, należy wskazać rozporządzenie 2021/1232 oraz projekt rozporządzenia skierowany przez Komisję w 2022 roku. Pierwsze ze wskazanych przyjęte zostało jako jedno z działań w ramach realizacji Strategii UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych. Jego celem jest wprowadzenie tymczasowych i ściśle ograniczonych zasad – stanowiących odstępstwo od niektórych obowiązków określonych w dyrektywie 2002/58/WE, określającej zasady umożliwiające dostawcom świadczącym niektóre usługi łączności interpersonalnej niewykorzystujące numerów stosowania, bez uszczerbku dla rozporządzenia (UE) 2016/679 – określonych technologii przetwarzania danych osobowych i innych danych w zakresie bezwzględnie koniecznym do wykrywania w ich usługach przypadków niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie i zgłaszania ich oraz usuwania materiałów przedstawiających niegodziwe traktowanie

⁴³⁸ Ibidem, s. 16–17.

dzieci w celach seksualnych⁴³⁹. Katalog czynów stanowiących przedmiot niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie obejmuje pornografię dziecięcą i przedstawienie pornograficzne w rozumieniu dyrektywy 2011/93 oraz „nagabywanie dzieci” oznaczające jakiekolwiek działanie umyślne stanowiące przestępstwo zgodnie z art. 6 tejże dyrektywy⁴⁴⁰. Rozporządzenie w art. 3 szczegółowo wskazuje, w jakich sytuacjach możliwe jest ograniczenie stosowania zasady poufności komunikacji oraz danych o ruchu w rozumieniu postanowień art. 5 i 6 dyrektywy 2002/58/WE⁴⁴¹. Ponadto nakłada na dostawców obowiązek zgłaszania wszelkich przypadków niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie oraz przekazywania wykazu zaufanych podmiotów Komisji, która podaje go do wiadomości publicznej oraz stale go aktualizuje⁴⁴². Dodatkowym elementem wzmacniającym walkę z omawianymi patologicznymi działaniami jest obowiązek nałożony na państwa członkowskie polegający na corocznym składaniu Komisji sprawozdań zawierających: łączną liczbę zgłoszeń wykrytych przypadków niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych, które zostały przekazane przez dostawców i organizacje działające w interesie publicznym przeciwko niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych właściwym krajowym organom ścigania (z rozróżnieniem, jeżeli takie informacje są dostępne, na bezwzględną liczbę przypadków i przypadki zgłoszone kilkakrotnie), rodzaj dostawcy, w którego usługach wykryto przypadki niegodziwego traktowania dzieci

⁴³⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1232 z dnia 14 lipca 2021 r. w sprawie tymczasowego odstępstwa od niektórych przepisów dyrektywy 2002/58/WE w odniesieniu do wykorzystywania technologii przez dostawców usług łączności interpersonalnej niewykorzystujących numerów do przetwarzania danych osobowych i innych danych do celów zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie (tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz. Urz. UE 2021 L 274/41), art. 1.

⁴⁴⁰ Art. 2 ust. 2–4 rozporządzenia 2021/1232.

⁴⁴¹ Dyrektywa 2002/58/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 lipca 2002 r. dotycząca przetwarzania danych osobowych i ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej (dyrektywa o prywatności i łączności elektronicznej) (Dz. Urz. UE 2002 L 201).

⁴⁴² Art. 7 rozporządzenia 2021/1232.

w celach seksualnych w Internecie, liczbę dzieci zidentyfikowanych z rozróżnieniem na płeć oraz liczbę skazanych sprawców⁴⁴³. Dane te stanowią podstawę do przygotowania dla Rady zbiorczego sprawozdania przez Komisję⁴⁴⁴.

Stały wzrost przestępczości seksualnej wobec dzieci w Internecie oraz jego pogłębienie w okresie pandemii COVID-19 uświadomiły Komisji potrzebę dalszych zmian oraz wzmocnienia instrumentów do walki z tym zjawiskiem. Nowe rozwiązania ukierunkowane na walkę z przestępczością w Internecie zaproponowane zostały przez Komisję w projekcie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady złożonym 11 maja 2022 roku w ramach zwykłej procedury ustawodawczej. W uzasadnieniu do projektu przywołano dane pokazujące zagrożenia, z jakimi spotykają się dzieci w Internecie, oraz wykazano ich stały wzrost. Ponadto Komisja dokonała przeglądu podjętych działań na poziomie UE, które uznała za niewystarczające. Wskazała, że „konieczne są jednolite przepisy dotyczące wykrywania, zgłaszania i eliminowania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie, które uzupełnią akt o usługach cyfrowych, zlikwidują istniejące bariery na jednolitym rynku cyfrowym i zapobiegają ich rozprzestrzenianiu się”. Podkreśliła, że celem wniosku jest „ustanowienie jasnych i zharmonizowanych ram prawnych w zakresie zapobiegania zjawisku niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie i jego zwalczania, zapewnienie dostawcom usług pewności prawa co do ich obowiązków w zakresie oceny i ograniczania ryzyka oraz, w stosownych przypadkach, wykrywania, zgłaszania i eliminowania tego rodzaju niegodziwego traktowania w ramach świadczonych przez nich usług” zgodnie z KPP oraz obowiązującymi zasadami prawa unijnego⁴⁴⁵. Zgodnie z art. 1 wnioskowanego rozporządzenia celem jest powołanie jednolitych przepisów służących przeciwdziałaniu niewłaściwemu wykorzystywaniu odpowiednich usług społeczeństwa informacyjnego do niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie na

⁴⁴³ Art. 8 rozporządzenia 2021/1232.

⁴⁴⁴ Art. 9 rozporządzenia 2021/1232.

⁴⁴⁵ Uzasadnienie do wniosku Komisji, Wniosek rozporządzenia..., pkt 1.

rynku wewnętrznym. Zaproponowano nałożenie obowiązków stosownie: na dostawców odpowiednich usług społeczeństwa informacyjnego w zakresie minimalizowania ryzyka, że ich usługi zostaną niewłaściwie wykorzystane do niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie; na dostawców usług hostingu oraz dostawców usług łączności interpersonalnej w zakresie wykrywania i zgłaszania przypadków niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie; na dostawców usług hostingu w zakresie usuwania materiałów przedstawiających niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych lub uniemożliwiania dostępu do takich materiałów w ramach świadczonych przez nich usług; na dostawców usług dostępu do Internetu w zakresie uniemożliwiania dostępu do materiałów przedstawiających niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych. Ponadto wprowadzono zmiany instytucjonalne, które zakładają powołanie specjalnych organów odpowiadających za wdrażanie i egzekwowanie niniejszego rozporządzenia na poziomie krajowym i unijnym – tu jako właściwe wskazano Unijne Centrum ds. Niegodziwego Traktowania Dzieci w Celach Seksualnych oraz zasady współpracy i przejrzystości. Zachowano definicję dziecka zgodnie z postanowieniami dyrektywy 2011/93 (osoba, która nie ukończyła 18 lat)⁴⁴⁶. Wprowadzono natomiast dodatkowe pojęcie „użytkownika będącego dzieckiem”, które oznacza „osobę fizyczną korzystającą z odpowiedniej usługi społeczeństwa informacyjnego w wieku poniżej 17 lat”⁴⁴⁷. Podobnie jak w rozporządzeniu 2021/1232 przyjęto, że „niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych w Internecie” oznacza rozpowszechnianie materiałów przedstawiających niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych w Internecie oraz nagabywanie dzieci w celach seksualnych⁴⁴⁸. Analogicznie zdefiniowano „materiał przedstawiający niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych”, jednakże wprowadzono również pojęcia „znany materiał przedstawiający niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych” (materiał potencjalnie przedstawiający niegodziwe

⁴⁴⁶ Art. 2i wniosku rozporządzenia.

⁴⁴⁷ Art. 2j wniosku rozporządzenia.

⁴⁴⁸ Art. 2p wniosku rozporządzenia.

traktowanie dzieci w celach seksualnych wykryty przy użyciu wskaźników zawartych w bazie danych wskaźników⁴⁴⁹) oraz „nowy materiał przedstawiający niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych” (materiał potencjalnie przedstawiający niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych)⁴⁵⁰. „Nagabywanie dzieci w celach seksualnych” jest definiowane podobnie jak w rozporządzeniu 2021/1232 i oznacza nagabywanie dzieci w celach seksualnych, o którym mowa w art. 6 dyrektywy 2011/93/UE⁴⁵¹. Ponadto wskazane zostały „przestępstwa związane z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych”, które oznaczają przestępstwa w rozumieniu art. 3–7 dyrektywy 2011/93/UE⁴⁵².

Z perspektywy instytucjonalnej największe znaczenie mają postanowienia art. 40, które zakładają utworzenie Unijnego Centrum ds. Niegodziwego Traktowania Dzieci w Celach Seksualnych z siedzibą w Hadze. Do zadań Centrum należeć będą:

[...] koordynacja działań na rzecz walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych: zapobiegania, wykrywania, zgłaszania oraz pomagania ofiarom; zapewnienie krajom UE wiedzy fachowej na temat prewencji oraz pomocy dla ofiar; wspieranie organów ścigania w podejmowaniu działań w związku ze zgłoszeniami i w ratowaniu dzieci; zapewnienie firmom wskaźników umożliwiających wyszukiwanie i zgłaszanie niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie; ścisła współpraca z partnerami spoza UE, w tym z podobnymi ośrodkami w USA, Kanadzie i Australii⁴⁵³.

⁴⁴⁹ Art. 2m wniosku rozporządzenia.

⁴⁵⁰ Art. 2n wniosku rozporządzenia.

⁴⁵¹ Art. 2o wniosku rozporządzenia.

⁴⁵² Art. 2q wniosku rozporządzenia.

⁴⁵³ https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/communication-campaigns/legislation-prevent-and-combat-child-sexual-abuse_pl [dostęp: 20.06.2023].

Ponadto Centrum jako agencja wyspecjalizowana do przeciwdziałania niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych współpracować będzie z firmami, instytucjami badawczymi i organami ścigania, aby pomóc im w wymianie informacji i najlepszych praktyk, zapewniając nadzór, przejrzystość i rozliczalność.

1.6. Organy wyspecjalizowane powołane do walki z wykorzystywaniem seksualnym dzieci w Internecie

Podstawowa struktura podmiotów powołanych do walki z przestępczością, w tym wykorzystywaniem seksualnym dzieci, omówiona została w części poświęconej walce z przestępczością seksualną wobec dzieci w prawie UE⁴⁵⁴. Należy jednak zwrócić uwagę na jednostki powołane w ramach Europolu konkretnie już do walki z cyberprzestępczością, w tym niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych w Internecie: Centrum ds. Walki z Cyberprzestępczością (EC3), Laboratorium Innowacji Europolu (ang. Innovation Lab) oraz Centrum Innowacji Strategii Bezpieczeństwa Wewnętrznego UE (ang. EU Innovation Hub for Internal Security).

Centrum ds. Walki z Cyberprzestępczością powołane zostało w 2013 roku jako jednostka wewnętrzna Europolu⁴⁵⁵. Głównym celem Centrum jest koncentracja na cyberprzestępstwach, a więc popełnianych przez zorganizowane grupy przestępcze, w szczególności przestępstwach przynoszących duże nielegalne zyski, wyrządzających poważne szkody ofiarom (takich jak przemoc seksualna wobec dzieci w Internecie) oraz wymierzonych przeciwko kluczowym infrastrukturom i systemom informatycznym na terenie Unii Europejskiej⁴⁵⁶. Stanowi ono punkt kontaktowy w zakresie informacji dotyczących cyberprzestępczości: gromadzi informacje na temat cyberprzestępczości z różnego rodzaju

⁴⁵⁴ Część II, rozdział II.

⁴⁵⁵ Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego: Zwalczanie przestępczości w erze cyfrowej: ustanowienie Europejskiego Centrum ds. Walki z Cyberprzestępczością (COM/2012/0140 final).

⁴⁵⁶ <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/european-cybercrime-centre-at-europol.html> [dostęp: 20.06.2023].

źródeł, identyfikuje trendy i zagrożenia oraz zwiększa zdolność wymiany informacji wywiadowczych. Ponadto odpowiada za gromadzenie wiedzy specjalistycznej celem wsparcia państw członkowskich UE w budowaniu potencjału (z naciskiem na szkolenia w policji i sądownictwie) oraz zapewnia operacyjne wsparcie państw członkowskich. Stanowi także forum komunikacji między właściwymi służbami z branżą TIK (technologii informacyjnych i komunikacyjnych), innymi prywatnymi przedsiębiorstwami branżowymi, środowiskiem naukowym, stowarzyszeniami użytkowników sieci oraz grupami obywatelskimi⁴⁵⁷. Należy również podkreślić, że Centrum publikuje regularne sprawozdania z oceny zagrożenia z wykorzystaniem Internetu przez zorganizowane grupy przestępcze (IOCTA), które stanowią ważne źródło informacji przy ustalaniu priorytetów w zakresie operacji i polityki⁴⁵⁸.

Laboratorium Innowacji Europolu powołane zostało pod koniec 2019 roku. Dzięki niemu Europol może monitorować pojawiające się technologie oraz opracowywać nowe sposoby ich wykorzystania do ścigania przestępstw⁴⁵⁹. Jak wcześniej wspomniano, na poziomie Europolu przyjmowane są również dokumenty strategiczne, które identyfikują obszary zagrożenia, współpracy oraz efekty wspólnych działań. Należą do nich: roczna ocena zagrożenia z wykorzystaniem Internetu przez zorganizowane grupy przestępcze (IOCTA), roczna ocena zagrożenia poważną i zorganizowaną przestępczością (SOCTA) oraz europejska multidyscyplinarna platforma przeciwko zagrożeniom przestępczym (EMPACT)⁴⁶⁰.

⁴⁵⁷ A. Parol, *Struktura instytucjonalna Unii Europejskiej w zakresie zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych*, https://efektywne-prawo.org/pl/wp-content/uploads/2022/11/Struktura_instyt_UE_w_zak_niegodz_dr_A_Parol_E.pdf [dostęp: 20.06.2023], s. 14-15.

⁴⁵⁸ Ibidem, s. 15.

⁴⁵⁹ <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/innovation-lab> [dostęp: 20.06.2023].

⁴⁶⁰ SOCTA oraz EMPACT opisane zostały w części II, rozdział II. Zobacz również: E. Krzysztofik, *Europejska Multidyscyplinarna Platforma Przeciwko Zagrożeniom Przestępczym w walce z przestępczością seksualną wobec dzieci*, <https://efektywne-prawo.org/pl/europejska-multidyscyplinarna-platforma-przeciwko-zagrozeniom-przestepczym-w-walce-z-przestepczoscia-seksualna-wobec-dzieci-dr-edyta-krzysztofik/> [dostęp: 20.06.2023]; eadem,

IOCTA przyjmowane jest na poziomie Centrum ds. Walki z Cyberprzestępczością. Jest to dokument strategiczno-analityczny, który zawiera ocenę najnowszych zagrożeń internetowych oraz ich wpływ na cyberprzestępczość w UE. Struktura dokumentu opiera się na trzech poziomach: (1) opis najważniejszych ustaleń dotyczących konkretnego obszaru cyberprzestępczości w roku sprawozdawczym; (2) identyfikacja przyszłych trendów i zmian; (3) zalecenia. Dane zawarte w IOCTA pochodzą z informacji przekazywanych przez ekspertów Europolu, państwa członkowskie, organy ścigania oraz partnerów z sektora prywatnego, sektora finansowego i środowiska akademickiego.

Centrum Innowacji Strategii Bezpieczeństwa Wewnętrznego UE to z kolei współpracująca sieć laboratoriów innowacji, której celem jest dostarczanie najnowszych aktualizacji innowacji i skutecznych rozwiązań wspierających pracę podmiotów zajmujących się bezpieczeństwem wewnętrznym w UE i jej państwach członkowskich, w tym praktyków wymiaru sprawiedliwości, bezpieczeństwa granic, imigracji, azylu i organów ścigania.

1.7. Uwagi końcowe

Zwalczanie przestępczości seksualnej wobec dzieci w przestrzeni cyfrowej stanowi jeden z elementów szerszego zagadnienia, jakim jest zwalczanie przestępczości seksualnej wobec dzieci. Unia Europejska podjęła działania w omawianym zakresie na trzech płaszczyznach. Pierwsza obejmuje szereg dokumentów programowych diagnozujących problem oraz wskazujących strategie postępowania UE w celu zwiększenia efektywności działań. Druga – konkretne działania legislacyjne, które koncentrują się bezpośrednio na zwalczaniu przestępczości seksualnej wobec dzieci. W tym miejscu należy wskazać dyrektywę 2011/93/UE, która zawiera konkretne regulacje prawnomaterialne, procesowe

Poziom przestępczości w UE – analiza danych EUROPOL, <https://efektywne-prawo.org.pl/poziom-przestepczosci-w-ue-analiza-danych-europol-dr-edyta-krzysztofik/> [dostęp: 20.06.2023]; A. Parol, *Struktura instytucjonalna...*, op. cit., s. 118 i nast.

oraz szerokie spektrum działań prewencyjnych. Ponadto przyjęto szereg aktów prawa wtórnego, które obok głównego przedmiotu regulacji zwalczają określone obszary patologicznych zachowań (tj. dyrektywa audiowizualna, rozporządzenia regulujące rynek cyfrowy). Warto wspomnieć również o rozporządzeniu 2021/1232, które w celu zwalczania przestępczości seksualnej wobec dzieci w Internecie wprowadza odstępstwa od niektórych obowiązków określonych w dyrektywie 2002/58/WE, oraz o projekcie rozporządzenia ustanawiającego przepisy mające na celu zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych rozwiązaniami instytucjonalnymi, który znacznie rozszerza dotychczasowe zasady. Trzecia płaszczyzna związana jest z powołanym do walki z przestępczością, w tym przestępczością seksualną wobec dzieci, Europolem oraz jego jednostkami wyspecjalizowanymi: Centrum ds. Walki z Cyberprzestępczością, Laboratorium Innowacji Europolu oraz Centrum Innowacji Strategii Bezpieczeństwa Wewnętrznego UE. Europol stworzył również system dokumentów analityczno-strategicznych, w skład którego wchodzi SOCTA, IOCTA oraz EMPACT.

Bibliografia

Akty normatywne:

Prawo międzynarodowe:

Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 728).

Prawo pierwotne UE:

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2016 C 202).
Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2016 C 202).
Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13 grudnia 2007 r. (Dz. Urz. UE 2007 C 306).

Prawo wtórne UE:

Dyrektywa 2002/58/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 lipca 2002 r. dotycząca przetwarzania danych osobowych i ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej (dyrektywa o prywatności i łączności elektronicznej) (Dz. Urz UE 2002 L 201).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WsiSW (Dz. Urz UE 2011 L 335).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1808 z dnia 14 listopada 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2010/13/UE w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych ze względu na zmianę sytuacji na rynku (Dz. Urz. UE 2018 L 303).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1232 z dnia 14 lipca 2021 r. w sprawie tymczasowego odstępstwa od niektórych przepisów dyrektywy 2002/58/WE w odniesieniu do wykorzystywania technologii przez dostawców usług łączności interpersonalnej niewykorzystujących numerów do przetwarzania danych osobowych i innych danych do celów zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w Internecie (tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz. Urz. UE 2021 L 274/41).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/1925 z dnia 14 września 2022 r. w sprawie kontestowalnych i uczciwych rynków w sektorze cyfrowym oraz zmiany dyrektyw (UE) 2019/1937 i (UE) 2020/1828 (akt o rynkach cyfrowych) (Dz. Urz. UE 2022 L 265).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) (Dz. Urz. UE 2022 L 277).

Inne źródła prawa:

- Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego: Zwalczanie przestępczości w erze cyfrowej: ustanowienie Europejskiego Centrum ds. Walki z Cyberprzestępczością (COM/2012/0140 final).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Agenda na rzecz praw dziecka (COM/2011/0060 final).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Strategia Unii na rzecz praw dziecka (COM/2021/142 final).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Strategia UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych (COM/2020/607 final).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie strategii UE w zakresie unii bezpieczeństwa (COM/2020/605 final).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Cyfrowa dekada dla dzieci i młodzieży: nowa europejska strategia na rzecz lepszego Internetu dla dzieci (BIK+) (COM/2022/212 final).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Kształtowanie cyfrowej przyszłości Europy (COM/2020/67 final).
- Parlament Europejski, rezolucja w sprawie poprawy funkcjonowania jednolitego rynku (2020/2018(INL)).
- Parlament Europejski, rezolucja w sprawie dostosowania przepisów prawa handlowego i cywilnego do podmiotów gospodarczych prowadzących działalność internetową (2020/2019(INL)).
- Parlament Europejski, rezolucja w sprawie aktu prawnego o usługach cyfrowych i związanych z nim kwestii z zakresu praw podstawowych (2020/2022(INI)).
- Wniosek rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające przepisy mające na celu zapobieganie niegodziwemu

traktowaniu dzieci w celach seksualnych i jego zwalczanie (COM/2022/209 final).

Artykuły naukowe:

Kłak E., *Wykorzystywanie Internetu przez dzieci i młodzież – pozytywne aspekty oraz zagrożenia*, „Kultura – Przemiany – Edukacja” 2020, t. VIII.

Ekspertyzy i opinie:

Groszkowska K., *Ochrona praw małoletnich w nowym unijnym projekcie dotyczącym usług cyfrowych*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/06/Ochrona_praw_maloletnich_w_nowym_unijnym_mgr_K.Groszkowska_E.pdf.

Krzysztofik E., *Europejska Multidyscyplinarna Platforma Przeciwko Zagrożeniom Przestępczym w walce z przestępczością seksualną wobec dzieci*, <https://efektywne-prawo.org.pl/europejska-multidyscyplinarna-platforma-przeciwko-zagrozeniom-przestepczym-w-walce-z-przestepczoscia-seksualna-wobec-dzieci-dr-edyta-krzysztofik/>.

Krzysztofik E., *Poziom przestępczości w UE – analiza danych EUROPOL*, <https://efektywne-prawo.org.pl/poziom-przestepczosci-w-ue-analiza-danych-europol-dr-edyta-krzysztofik/>.

Krzysztofik E., *Zapobieganie niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych na przykładzie implementacji dyrektywy 2011/93/UE*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zapobieganie_niegodz_trakt_dzieci_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf.

Krzysztofik E., *Zobowiązania państw członkowskich w zakresie zwalczania przestępczości seksualnej wobec dzieci w świetle dyrektywy 2011/92/UE z 13.12.2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zobowiazania_panstw_czlonkowskich_..._dr_E_Krzysztofik_E.pdf.

Parol A., *Analiza rozwiązań rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady 2022/2065 z dnia 19 października 2022 roku w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) w kontekście przeciwdziałania przestępczości seksualnej wobec dzieci*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Analiza_rozwiazan_rozporzadzenia_PE_..._dr_A_Parol_E.pdf.

Parol A., *Struktura instytucjonalna Unii Europejskiej w zakresie zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Struktura_instytut_UE_w_zak_niegodz_dr_A_Parol_E.pdf.

Parol A., *Zwalczanie „patotresci” w Internecie w prawie Unii Europejskiej*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Zwalczanie_patotresci_w_Int_w_UE_dr_A_Parol_O_do_wer.pdf.

Netografia:

<https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/european-cybercrime-centre-at-europol.html>

<https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/innovation-lab>

https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/communication-campaigns/legislation-prevent-and-combat-child-sexual-abuse_pl

https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/communication-campaigns/legislation-prevent-and-combat-child-sexual-abuse_pl

https://www.weprotect.org/wp-content/uploads/Global-Threat-Assessment-2021.pdf?utm_source=email&utm_medium=PDF&utm_campaign=Global+Threat+Assessment+Report+2021

Inne:

Livingstone S., Haddon L., Görzig A., Ólafsson K., *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries*, <http://eprints.lse.ac.uk/33731/1/Risks%20and%20safety%20on%20the%20internet%28lsero%29.pdf>.

2. Metody zwalczania patotrześci w Internecie w wybranych państwach europejskich

2.1. Rodzaje patotrześci

Patotrześci w Internecie są szczególnym terminem, który obejmuje różne formy przemocy w sieci. Zakres pojęciowy cyberprzemocy obejmuje z kolei wszystkie akty przemocy, popełnione, wspomagane lub nasilane przy użyciu technologii komunikacyjnej, tj. za pomocą telefonów komórkowych, Internetu, mediów społecznościowych, gier komputerowych online, wiadomości tekstowych i innych. Ofiarą przemocy w Internecie można stać się niezależnie od płci czy wieku, jednakże z dostępnych badań wynika, że znacznie częściej dotyka ona dziewcząt, które są szczególnie narażone na różne formy cyberprzemocy o charakterze seksualnym, takie jak groźby gwałtu, wysłanie treści o charakterze pornograficznym bez zgody, nękanie czy niepożądane propozycje seksualne⁴⁶¹.

„Cybergrooming” jest terminem angielskim i oznacza sytuację, w której dorośli o intencjach seksualnych korzystają z Internetu w celu zdobycia zaufania dzieci i młodzieży. Angielski czasownik *groom* oznacza „przyrządzać, oporządzać, przygotowywać,

⁴⁶¹ K. Groszkowska, *Zagrożenia dla nieletnich w obszarze Internetu*, <https://efektywne-prawo.org.pl/zagrozenia-dla-nieletnich-w-obszarze-internetu-kamila-groszkowska/> [dostęp: 12.06.2023], s. 3.

szkować pielęgnować”; w kontekście intencji seksualnych oznacza to nawiązanie relacji z ofiarą. Przedrostek cyber- wskazuje na miejsce, w którym odbywa się uwodzenie: różne społeczne przestrzenie Internetu⁴⁶².

Cyberprzemoc (cybermobbing) to celowe korzystanie z usług internetowych i telefonii komórkowej w celu obrażania, grożenia, narażania lub nękania innych przez dłuższy czas. W szczególności obejmuje to: rozpowszechnianie fałszywych informacji i plotek, przesyłanie zawstydzających, sfalszowanych, wulgarnych lub pornograficznych zdjęć i filmów. Jest to także wykorzystywanie, nękanie, grożenie i szantażowanie za pośrednictwem poczty elektronicznej, SMS-a itp.⁴⁶³

Zgodnie z definicją przyjętą przez Policję Luksemburga: „Cybergrooming ma miejsce wtedy, gdy osoba dorosła dokonuje sugestii seksualnych, za pomocą środków komunikacji elektronicznej, wobec osoby małoletniej poniżej 16. roku życia lub osoby podzywającej się pod taką osobę”⁴⁶⁴.

Patotreści to także cyberbullying:

Cyberbullying jest rodzajem przemocy z użyciem nowoczesnych technologii, głównie Internetu oraz telefonów komórkowych. Akty przemocy są powtarzalne i mają na celu wyrządzenie szkody emocjonalnej innej osobie. Zjawisko przybiera różne formy, takie jak: nękanie, groźby, publikowanie lub rozsyłanie ośmieszających filmów, zdjęć czy informacji. To także wykluczanie z grup online, np. grup klasowych na platformie Facebooka, Instagrama czy forów internetowych. Przemoc

⁴⁶² <https://www.skppsc.ch/de/themen/internet/cybermobbing/> [dostęp: 16.06.2023]; E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w zakresie patotreści w Internecie dotyczących przemocy seksualnej – Szwajcaria*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-prawne-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczaczych-przemocy-seksualnej-szwajcaria-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 12.06.2023], s. 2–4.

⁴⁶³ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w zakresie patotreści w Internecie dotyczących przemocy seksualnej – Szwajcaria*, op. cit. s. 2–4.

⁴⁶⁴ <https://police.public.lu/fr/commissariat-virtuel/de/grooming.html> [dostęp: 17.06.2023].

objawia się również poprzez wzniesienie konfliktów poprzez użycie agresywnego języka, uzyskiwanie od kogoś online informacji w celu późniejszego ujawnienia ich i wykorzystania na niekorzyść danej osoby⁴⁶⁵.

Kolejną formą cyberprzemocy, na którą narażone są dzieci i młodzież, jest nękanie w Internecie, określane jako cyberstalking. Cyberstalking oznacza uporczywe, powtarzalne i niechciane nękanie za pomocą środków technologii komunikacyjnej, które zaburza poczucie bezpieczeństwa ofiary i powoduje w niej niepokój lub strach. Dzieci i młodzież padające ofiarami cyberstalkingu mogą otrzymywać wiadomości tekstowe, maile, wiadomości przesyłane za pomocą środków komunikacji natychmiastowej zawierające groźby, obraźliwe lub niechciane treści. Inne jego formy obejmują publikowanie w Internecie obraźliwych treści lub komentarzy, udostępnianie prywatnych zdjęć lub materiałów wideo przedstawiających ofiarę lub treści pozwalających na jej zidentyfikowanie, śledzenie aktywności ofiary w sieci za pomocą szkodliwego oprogramowania⁴⁶⁶.

Szczególnym rodzajem cyberprzemocy jest sexting, który polega na rozsyłaniu tekstów lub obrazów o tematyce seksualnej⁴⁶⁷.

Kolejne zjawisko to sextortion (ang. *sex + extortion*) – polega ono na szantażowaniu ujawnieniem materiałów z treściami intymnymi (prywatne intymne filmy i zdjęcia). Zwykle szantażysta domaga się określonej sumy pieniędzy, a w razie braku wpłaty grozi ujawnieniem tych zdjęć czy filmów na platformach społecznościowych⁴⁶⁸. Próby szantażu następują często ze strony osób nieznanymi ofierze, a żądanie zapłaty jest przysyłane w wiadomości mailowej lub przez portale społecznościowe.

Wszystkie te terminy oznaczają zamierzone zagrożenie, nękanie lub obrażanie kogoś przy wykorzystaniu platform dostępnych w Internecie. Cyberprzemoc zaliczana jest do cyberprzestępczości

⁴⁶⁵ K. Groszkowska, *Zagrożenia dla nieletnich...*, op. cit., s. 5–6.

⁴⁶⁶ Ibidem, s. 5–6.

⁴⁶⁷ Ź. Rachwaniec-Szczecińska, *Cyberbullying – współczesne oblicze przemocy*, <https://web.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/2180-cyberbullying-wspolczesne-oblicze-przemocy> [dostęp: 23.09.2022].

⁴⁶⁸ <https://www.bee-secure.lu/de/risks/sextortion/> [dostęp: 15.11.2022].

i stanowi niewątpliwie formę przemocy psychicznej. Jest szczególnie rozpowszechniona wśród młodzieży i dzieci, ponieważ brakuje im często empatii oraz wrażliwości, przez co nie mają świadomości czynienia krzywdy drugiej osobie⁴⁶⁹. Jednakże ofiarami cybernękania padają także osoby dorosłe⁴⁷⁰.

Sprawcy korzystają z różnych sieci społecznościowych (takich jak Instagram, TikTok czy Snapchat) lub funkcji czatu w grach online, aby nawiązać kontakt przede wszystkim z dziećmi i młodzieżą. Za pośrednictwem profili dzieci i młodzieży sprawcy mają dostęp do cennych informacji na temat hobby, idoli itp. Dzięki tej wiedzy mogą z łatwością udawać wspólną płaszczyznę zainteresowań i nawiązywać bliskość. Nowa przyjaźń jest następnie intensywnie pielęgnowana w sieci. Zainteresowanie okazywane przez kogoś obcego z reguły pochlebia dziecku lub młodej osobie. Sprawcy często rozmawiają (nawet po pierwszych kilku minutach) o miłości i seksie. Pytają o wygląd, doświadczenia seksualne i fantazje i przez dłuższy czas nawiązują intymną relację ze swoimi ofiarami. Dziecko często wchodzi w te seksualnie sugestywne dialogi z romantycznymi i naiwnymi pomysłami. Im bardziej intensywny staje się dialog, tym bardziej sprawcy zyskują zaufanie ofiary⁴⁷¹.

Dane statystyczne dotyczące zjawiska cyberprzemocy w Internecie doświadczanej przez dzieci są niepełne i trudno na ich podstawie oszacować rzeczywistą skalę problemu. Rozbieżności mogą wynikać z metodologii prowadzonych badań, rodzajów form agresji uwzględnionych w badaniu i ich częstotliwości. W 2010 roku przeprowadzone zostało ogólnoeuropejskie badanie EU Kids Online dotyczące aktywności dzieci i młodzieży w Internecie w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Zgodnie z nim

⁴⁶⁹ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/710151/umfrage/von-cybermobbing-betroffene-kinder-nach-bundeslaendern-in-deutschland/> [dostęp: 30.06.2023].

⁴⁷⁰ Biberstein, Nef, Baier, Markwalder, *Sexuelle Belästigung in der Schweiz: Analysen im Auftrag des Eidgenössischen Büros für die Gleichstellung von Frau und Mann EBG und des Staatssekretariats für Wirtschaft SECO*, University of St. Gallen, St. Gallen 2022, s. 34 i nast.

⁴⁷¹ <https://www.skppsc.ch/de/themen/internet/cybermobbing/> [dostęp: 6.06.2023].

cyberbullyingu doświadczyło ok. 6% badanych dzieci, natomiast 17% otrzymało wiadomości o charakterze seksualnym. Podobne dane wynikają z badania Światowej Organizacji Zdrowia *Health Behaviour in School-aged Children*. Cyberprzemocy o powtarzalnym i długotrwałym charakterze doświadczyło 5% dziewczynek i 4% chłopców. Kolejna edycja badania EU Kids Online z 2020 roku wskazała, że przynajmniej jednej z form agresji w Internecie doświadczyło aż 40% badanych, a 15% otrzymało wiadomości o charakterze seksualnym⁴⁷².

2.2. Prewencja zwalczania patotrześci w Internecie – działania edukacyjne

Istnieje kilka metod prewencji i zwalczania patotrześci w Internecie. Bardzo istotne jest podjęcie wszelkich środków w celach edukacyjnych i uświadamiających⁴⁷³. Zarówno dzieci, młodzież, jak i rodzice oraz placówki edukacyjne (szkoły, przedszkola) muszą mieć wiedzę na temat potencjalnych zagrożeń w Internecie. Dlatego też podjęto działania w ramach programów *Kinder stark machen* („wzmocnić dzieci”) oraz *Elternversammlung* („zebranie rodziców”). Są to projekty, których celem jest uświadamianie dzieci i rodziców o problemach związanych z zagrożeniami wynikającymi z patotrześci. Ponadto organizacja patronacka stowarzyszeń rodziców szkół Liechtensteinu dostrzega ogromny potencjał w angażowaniu uczniów na wszystkich poziomach szkół w opracowywanie koncepcji, programów i inicjatyw na rzecz profilaktyki obrony przed zagrożeniami. Rząd Liechtensteinu podziela pogląd, że prewencja odgrywa najważniejszą i kluczową rolę⁴⁷⁴.

⁴⁷² L. Kirwil, *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo – część 2. Częściowy raport z badań EU Kids Online II przeprowadzonych wśród dzieci w wieku 9–16 lat i ich rodziców*, SWPS – EU Kids Online, Warszawa 2011, s. 20; K. Groszkowska, *Zagrożenia dla nieletnich...*, op. cit., s. 6.

⁴⁷³ https://www.landespolizei.li/application/files/2716/0493/5655/Cybermobbing_li_2018.pdf [dostęp: 3.11.2022].

⁴⁷⁴ <https://bua.regierung.li/BuA/default.aspx?nr=56&year=2015&backurl=modus%3dnr%26filter1%3d2015>, [dostęp: 3.11.2022].

Działania edukacyjne i uświadamiające należy podejmować w placówkach oświatowych – od przedszkola do szkoły średniej. Są one prowadzone przez wyspecjalizowane placówki psychologiczne, organizacje NGO oraz Policję. Z doświadczeń Policji wynika, że działania uświadamiające to podstawa walki z pato- treściami, gdyż wpływają na masowe obniżenie liczby tego typu przestępstw. Najważniejsze w tym kontekście jest uświadomienie dziecku, że powinno niezwłocznie porozmawiać z osobą dorosłą, jeżeli rozmowa w Internecie sprowadza się do seksualności lub wcześniejszych doświadczeń seksualnych, zwłaszcza gdy dodatkowo:

- oferowane są prezenty pieniężne lub inne korzyści (np. w grach online);
- rozmówca prosi lub żąda przesłania zdjęć lub filmów lub jeżeli podczas rozmowy jest używana kamera internetowa;
- rozmowa wymaga szybkiego przeniesienia na bardziej prywatny kanał komunikacji (np. Skype lub inne komunikatory, e-mail, telefon);
- proponowane jest spotkanie offline.

Wystąpienie tego typu zdarzeń wskazuje na istnienie zagrożenia cyberprzestępczością⁴⁷⁵.

Kolejne inicjatywy edukacyjne to przykładowo Bee Secure Radar. Bee Secure oferuje bezpośrednią pomoc: odwiedza szkoły i zajmuje się edukacją i działaniami uświadamiającymi dla dzieci i młodzieży. W ramach europejskiej sieci Insafe platforma ta jest w kontakcie z innymi europejskimi inicjatywami, takimi jak klicksafe.de czy saferinternet.at. Osoby poszkodowane mogą również skontaktować się ze specjalnie stworzoną infolinią *deren Helpline*⁴⁷⁶ lub z linią telefoniczną dla młodzieży *Kanner-Jugendtelefon*⁴⁷⁷. Są to linie zagraniczne świadczące o bliskiej współpracy transgranicznej w kwestii zwalczania cyberprzestępczości przeciwko dzieciom i młodzieży. Powstała także inicjatywa pomocowa pochodząca z Luksemburga – jest to *violence.lu*, która

⁴⁷⁵ Klicksafe.de [dostęp: 7.06.2023].

⁴⁷⁶ <https://www.bee-secure.lu/de/helpline/> [dostęp: 7.06.2023].

⁴⁷⁷ <https://www.kjt.lu/de/> [dostęp: 7.06.2023].

ma na celu przede wszystkim podejmowanie działań uświadamiających i zwalczanie zjawisk sextingu, upskirtingu (jest to rodzaj molestowania i forma voyeuryzmu, polega na robieniu zdjęć części ciała pod ubraniem, przykładowo pod spódnicą) oraz groomingu. Z tymi infoliniami można skontaktować się osobiście i online.

2.3. Działania prewencyjne organów ścigania

Ważną rolę w walce z patotrościami odgrywa kwestia uzyskania pomocy. Dla zwiększenia efektywności zwalczania przestępstw patotrości i cybergroomingu w krajach niemieckojęzycznych (także w Luksemburgu i Liechtensteinie) Policja udostępnia na swojej stronie internetowej ogólnodostępny formularz online, z którego mogą skorzystać osoby poszkodowane, aby skontaktować się z urzędnikami⁴⁷⁸. W formularzu tym należy krótko opisać zaistniałe zdarzenie, podać dane potencjalnego sprawcy (pseudonim internetowy, nazwisko, imię, płeć, narodowość, wiek, cechy charakterystyczne oraz język, którym się posługuje – ma to znaczenie w Luksemburgu, gdzie mieszkańcy posługują się różnymi językami: niemieckim, francuskim, angielskim i dialektem luksemburskim⁴⁷⁹), gdzie nastąpiło zdarzenie (platforma internetowa oraz rodzaj wykorzystanego programu komputerowego), kiedy nastąpiło zdarzenie (data, godzina, ewentualnie inne dane) oraz dane dotyczące osoby zgłaszającej (nazwisko, adres mailowy i numer telefonu)⁴⁸⁰. Tego typu formularz zgłoszeniowy ma ogromne znaczenie dla działań podejmowanych przez

⁴⁷⁸ www.police.public.lu/fr/commissariat-virtuel/de/grooming.html [dostęp: 7.06.2023].

⁴⁷⁹ Grand Duche a Luxemborug, *Wszystko, co należy wiedzieć o Wielkim Księstwie Luksemburga*, De Gourvernement de Luxembourg, s. 20, <https://luxembourg.public.lu/dam-assets/publications/tout-savoir-sur-le-grand-duche-de-luxembourg/tout-savoir-sur-le-grand-duche-de-luxembourg-pl.pdf> [dostęp: 7.06.2023].

⁴⁸⁰ <https://police.public.lu/fr/commissariat-virtuel/de/grooming.html> [dostęp: 7.06.2023].

Policję, albowiem pozwala na szybkie zawiadomienie organów ścigania oraz na szybką reakcję z ich strony.

Policja ponadto tłumaczy młodym ludziom, że prawo nie powinno uniemożliwiać im zgłaszania wykroczeń związanych z nagraniami intymnymi. Prowadzi również akcje uświadamiające ofiary, aby wiedziały one, w jaki sposób zabezpieczać dowody przestępstwa w celu pełniejszego dochodzenia swoich praw przed sądem – nawet jeśli same były zaangażowane w tworzenie nagrania i w ten sposób naruszyły określone normy prawne⁴⁸¹.

2.4. Działania prewencyjne a wyspecjalizowane organy państwowe

W niektórych państwach powstały wyspecjalizowane jednostki organizacyjne, które zostały powołane do przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom związanym z korzystaniem z Internetu przez dzieci i młodzież. Takie organy powstały w Szwecji i Republice Federalnej Niemiec. W Szwecji utworzono Radę ds. Przeciwdziałania Szkodliwym Obrazom Przemocy (Rådet mot skadliga våldsskildringar). Organ ten w założeniu miał kształtować opinię publiczną, promować wymianę wiedzy i informacji⁴⁸². Rada funkcjonowała do 2010 r., by następnie zostać zastąpiona przez nowy organ powołany przez Parlament Królestwa Szwecji, a mianowicie Państwową Radę ds. Mediów (Statens medieråd)⁴⁸³. Zadaniem Rady jest udzielanie informacji dotyczących ewentualnych potrzeb zmiany kategorii wiekowych przy dostępie do konkretnych treści. Rada ściśle współpracuje z branżą gier wideo, branżą telewizyjną oraz filmową w celu promocji odpowiednich

⁴⁸¹ <https://police.public.lu/de/actualites/2021/01/semaine-04/conference-presse-sexting-nu-sur-le-net.html> [dostęp: 7.06.2023].

⁴⁸² *Medierådets historik*, s. 2, https://www.statensmedierad.se/download/18.4306b017176842faf913f3fc/1612952519987/Medieradet_historik.pdf [dostęp: 7.06.2023].

⁴⁸³ A. Wróbel, *Rozwiązania dotyczące patotresci w Internecie dotyczące przemocy seksualnej w Szwecji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-dotyczace-patotresci-w-internecie-dotyczace-przemocy-seksualnej-w-szwecji-dr-aleksander-wrobel/> [dostęp: 7.06.2023], s. 8–9.

postaw w stosunku do dostępu dzieci i młodzieży do przemocy. Do kompetencji Rady należy wskazywanie, jakie oznaczenia dys-trybutorzy powinni umieszczać na opakowaniach gier wideo czy komputerowych. Wskazuje ona też w swoich raportach na korelację pomiędzy czasem korzystania przez dzieci i młodzież z mediów społecznościowych a narażeniem na patologiczne sytuacje w Internecie. Badania przeprowadzone w czasie pandemii COVID-19 wskazują na to, że dzieci i młodzież korzystające z mediów społecznościowych dłużej niż 3 godziny dziennie były znacznie bardziej narażone na groźby, zastraszanie, wyłudzenie zdjęć, w tym nagich, jak również nakłanianie lub zmuszanie do czynności seksualnych⁴⁸⁴.

Z kolei w Republice Federalnej Niemiec nadzór nad treściami publikowanymi w Internecie sprawuje Komisja ds. Ochrony Młodocianych w Mediach (KJM)⁴⁸⁵. Jej zadaniem jest upewnienie się, że dostawcy przestrzegają obowiązujących przepisów dotyczących ochrony mediów młodzieżowych. KJM podejmuje decyzję o tym, czy treści prezentowane w Internecie są szkodliwe dla młodzieży i dzieci. Działa na podstawie sugestii lub próśb, indeksuje adresy internetowe i umieszcza je na liście mediów szkodliwych dla młodych ludzi. Treści utrudniające rozwój, które mogą na przykład powodować nadmierny stres i niepokój, podlegają ograniczeniom. Wspomniana Komisja decyduje, czy doszło do naruszenia i podejmuje decyzje o środkach nadzorczych. KJM ma również możliwość zastosowania różnych sankcji, które zależą od wagi naruszenia – może zakazywać zgłaszania ofert i nakładać grzywny. Za wykonanie środka odpowiedzialny jest państwowy organ ds. mediów w landzie zamieszkania dostawcy⁴⁸⁶.

⁴⁸⁴ Unga, *medier och psykisk ohälsa*, Uppföljning 2020, under Covid 19–pandemin, s. 32, <https://www.statensmedierad.se/download/18.6de-39a50184b3f2be6a26f1/1669889268586/Unga,%20medier%20och%20psykisk%20oh%C3%A4lsa%202022.pdf> [dostęp: 7.06.2023].

⁴⁸⁵ Kommission für Jugendmedienschutz (KJM).

⁴⁸⁶ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci – Niemcy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystania-seksualnego-dzieci-niemcy-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 12.06.2023], s. 8–10.

Szczególne i bardzo interesujące rozwiązanie powstało we Francji:

W 2015 r. rząd francuski wydał dwa rozporządzenia wykonawcze do ustawy o bezpieczeństwie gospodarki cyfrowej, dotyczące możliwości blokowania i usuwania stron internetowych zawierających pornografię dziecięcą oraz treści propagujące terroryzm. Zgodnie z rozporządzeniem nr 2015-125 z 5 lutego 2015 r. dotyczącym blokowania stron nakłaniających do aktów terroryzmu oraz stron przedstawiających wizerunki dzieci o charakterze pornograficznym organem administracyjnym uprawnionym do tworzenia tzw. czarnych list stron zawierających bezprawne treści jest Centralne Biuro ds. Zwalczania Przestępstw Technologii Informacyjnej i Komunikacji. Biuro samodzielnie zajmuje się monitorowaniem treści w Internecie, jednakże może również korzystać ze zgłoszeń internautów przez platformę PHAROS, znajdującą się na stronie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Internauci we Francji mogą zgłaszać nielegalne treści i zachowania w Internecie za pośrednictwem stworzonego w tym celu portalu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W 2015 r. zespół śledczy PHAROS analizował 188 000 zgłoszeń, w tym umieszczane na portalach treści, oraz koordynował dalsze dochodzenia z właściwymi organami. PHAROS to platforma, która umożliwia osobom prywatnym, dostawcom usług internetowych, organom nadzoru państwa i innym zainteresowanym szybkie i anonimowe zgłaszanie stron internetowych lub pisemnych, fotograficznych lub wideo, zawierających niedozwolone treści. W marcu 2015 r. Centralne Biuro ds. Zwalczania Przestępstw Technologii Informacyjnej i Komunikacji zostało wyposażone w kompetencję do żądania zablokowania lub usunięcia nielegalnych stron internetowych zidentyfikowanych za pośrednictwem platformy PHAROS, w szczególności zawierających treści związane z terroryzmem lub wykorzystywaniem seksualnym

dzieci, z indeksów wyszukiwarek i wyników wyszukiwania. Spośród wszystkich otrzymanych ostrzeżeń 44% dotyczy oszustw, 16% terroryzmu lub wsparcia działań terrorystycznych, 14% działań rasistowskich, oświadczeń rasistowskich lub podżegania do przemocy, a 9% treści jest związanych z wykorzystywaniem seksualnym dzieci. Jeżeli treść zostanie uznana za prawnie niedopuszczalną, jest przekazywana do odpowiedniej policji lub organów ścigania w celu podjęcia dalszych działań. Każdy użytkownik może zgłosić niepokojące lub bezprawne treści lub zachowania w sieci w sposób anonimowy. Biuro może zażądać od autorów lub hostów stron ich usunięcia. W przypadku niezastosowania się do wezwania do usunięcia bezprawnych treści przez autorów w ciągu 24 godzin Biuro może zwrócić się do dostawców usług internetowych o zablokowanie tych witryn. Użytkownicy próbujący uzyskać dostęp do zablokowanych w ten sposób stron zostaną przekierowani na stronę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, wyświetlającą informację, dlaczego dana strona została zablokowana i jakie są możliwe sposoby odwołania się od tej decyzji przez użytkownika. Biuro jest zobowiązane do przeglądania czarnej listy blokowanych stron w celu weryfikacji, czy nadal zawierają one treści zakazane w prawie francuskim co 16 tygodni⁴⁸⁷.

Należy także podkreślić, że:

Centralne Biuro ds. Zwalczania Przestępstw Technologii Informacyjnej i Komunikacji podlega kontroli Narodowej Komisji ds. Informatyki i Wolności, która w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w blokowaniu stron internetowych może skierować

⁴⁸⁷ S. Bachrynowski, *Sposoby walki z patotreściami w Internecie na przykładzie Francji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/sposoby-walki-z-patotreściami-w-internecie-na-przykladzie-francji-dr-szymon-bachrynowski/> [dostęp: 7.06.2023], s. 10–12.

sprawę do sądów administracyjnych. Krytycy takiego rozwiązania powołują się na brak bieżącej sądowej kontroli blokowania treści i dostępu do stron i przekazanie tego procesu w całości organom administracyjnym. Rozporządzenie nr 2015/258 z 4 marca 2015 r. dotyczące usuwania stron nakłaniających do aktów terroryzmu oraz stron przedstawiających wizerunki dzieci o charakterze pornograficznym przewiduje procedurę administracyjną pozwalającą na usuwanie stron przedstawiających zakazane treści z wyszukiwarek online. Centralne Biuro ds. Zwalczania Przestępstw Technologii Informacyjnej i Komunikacji może żądać usunięcia danych stron z wyników wyszukiwania od właścicieli przeglądarek internetowych, którzy mają 48 godzin na zastosowanie się do żądania. Co cztery miesiące biuro jest zobowiązane do przeglądania stron usuniętych z wyszukiwarek w celu weryfikacji zamieszczonych tam treści. Jeżeli ze strony usunięto treści bezprawnie, biuro wnioskuje o przywrócenie danego adresu w wyszukiwarkach. Również ta procedura jest nadzorowana przez Narodową Komisję ds. Informatyki i Wolności⁴⁸⁸.

W Liechtensteinie została stworzona na mocy art. 96 Ustawy o ochronie dzieci i młodzieży funkcja Rzecznika ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży – jednocześnie jednostki organizacyjnej ds. ochrony praw dzieci i młodzieży (Ombudsstelle für Kinder und Jugendliche)⁴⁸⁹. Jest to niezależna, neutralna i ogólnodostępna jednostka, której zadaniem jest przyjmowanie wszelkich sygnałów, skarg i prośb o interwencje dotyczących ochrony samo-

⁴⁸⁸ Ibidem, s. 13.

⁴⁸⁹ Ombudsstelle für Kinder und Jugendliche (OSKJ, Art. 96 Kinder- und Jugendgesetz, KJG, LGBL. 2009 Nr. 29), por. E. Tuora-Schwierskott, *Profilaktyka skierowana wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci w Księstwie Liechtensteinu*, <https://efektywne-prawo.org.pl/profilaktyka-skierowana-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystania-seksualnego-dzieci-w-ksiestwie-liechtensteinu-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 11.10.2023], s. 8–10.

stanowienia seksualnego dzieci i młodzieży. Placówka ta została stworzona, aby dzieci, młodzież i dorośli mogli kontaktować się ze swoimi pytaniami i wątpliwościami w celu uzyskania informacji, zwrócenia uwagi, złożenia skargi lub uzyskania pomocy. Placówka ta organizuje warsztaty na temat praw dziecka, informuje grupy, organizacje i organy w Liechtensteinie zajmujące się problematyką dzieci i młodzieży o konwencji ONZ o prawach dziecka oraz monitoruje jej wdrażanie. Placówka ta informuje również opinię publiczną Liechtensteinu oraz osoby odpowiedzialne w społeczeństwie i polityce o warunkach życia dzieci i młodzieży oraz wydaje zalecenia dotyczące ich poprawy⁴⁹⁰.

2.5. Inne formy zwalczania patotrześci i pomocy ofiarom

Wśród sposobów zwalczania patotrześci w Internecie należy wymienić możliwość zawarcia ubezpieczenia kosztów prawnych w przypadku tych przestępstw. Ubezpieczenie to pokrywa koszty postępowania sądowego⁴⁹¹ i pozwala na zarówno dochodzenie praw przed sądem karnym, jak i dochodzenie odszkodowania i zadośćuczynienia przed sądem cywilnym⁴⁹². Należy podjąć kroki prowadzące do popularyzacji tego typu usług także w Polsce.

2.6. Podstawy prawne zwalczania patotrześci w Internecie

Zwalczanie patotrześci występujących w Internecie ma swoje podstawy w poszczególnych aktach prawnych. Do tych aktów prawnych należą zarówno postanowienia kodeksów karnych,

⁴⁹⁰ Landesverwaltung Fürstentum Lichtenstein, Berichte und Anträge, Regierungskanzlei RK, BuA – Nummer 2015 / 56.

⁴⁹¹ <https://www.tcs.ch/de/produkte/versicherungen-kreditkarten/rechtsschutz/internet-schutzbrief/> [dostęp: 15.06.2023].

⁴⁹² Odszkodowanie i zadośćuczynienie może być dochodzone na podstawie art. 455 i 456 szwajcarskiego kodeksu cywilnego; https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/20220701/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-24-233_245_233-20220701-de-pdf-a-9.pdf [dostęp: 15.06.2023].

ustaw szczególnych, ale także akty prawne w randze konstytucji. Postanowienia krajowych aktów prawnych wynikają z prawa międzynarodowego i europejskiego.

W Niemczech podstawą ochrony przed niepożądanymi treściami w Internecie jest art. 5 ustawy zasadniczej. Jego ustęp pierwszy stanowi o wolności słowa i prasy⁴⁹³, natomiast ustęp drugi mówi o tym, że „prawa te zostają ograniczone przez ustawy ogólne powstałe w celu ochrony młodzieży oraz prawa do godności”⁴⁹⁴. Celem tego konstytucyjnego postanowienia jest ochrona młodzieży przed groźnymi treściami, z którymi może ona spotkać się m.in. w mediach. Ponadto należy je potraktować jako przepis uzupełniający do postanowienia art. 1 ustawy zasadniczej mówiącego o ochronie godności ludzkiej oraz postanowienia art. 6 ust. 2 ustawy zasadniczej stanowiącego o prawach rodziców do opieki nad dziećmi⁴⁹⁵. Państwo ma obowiązek skutecznej ochrony praw dzieci i młodzieży, albowiem ta grupa zazwyczaj sama nie może egzekwować swoich praw⁴⁹⁶. Ochrona nieletnich powinna zagwarantować prawidłowy rozwój umysłowy i emocjonalny dzieci i młodzieży⁴⁹⁷.

Penalizacja patrotreści zawarta została w kodeksach karnych Niemiec, Holandii, Szwajcarii, Luksemburga i Liechtensteinu.

Należy także podkreślić, że po długiej debacie parlamentarnej zostały odpowiednio zreformowane przepisy kodeksu karnego w Luksemburgu (Code Pénal). W 2021 roku postanowiono o przedłużeniu okresu przedawnienia w przypadku przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom i młodzieży. Przestępstwa tego

⁴⁹³ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec, tłum. Bogusław Banaszak, http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf [dostęp: 15.06.2023].

⁴⁹⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100–1, veröffentlichten bereinigten Fassung, zmieniony ostatnio w dniu 28 czerwca 2022 (BGBl. I S. 968): „2) Diese Rechte finden ihre Schranken in den Vorschriften der allgemeinen Gesetze, den gesetzlichen Bestimmungen zum Schutze der Jugend und in dem Recht der persönlichen Ehre”; https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_5.html, [dostęp: 15.06.2023].

⁴⁹⁵ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec, op. cit.

⁴⁹⁶ F. Fechner, *Medienrecht*, 21. Aufl., Mohr Siebeck, Tübingen 2021, s. 177.

⁴⁹⁷ *Ibidem*.

typu przedawniały się z upływem 10 lat od chwili uzyskania przez ofiarę pełnoletniości, czyli w chwili ukończenia przez ofiarę 18. roku życia. Obecnie termin przedawnienia wynosi 30 lat, aczkolwiek w debacie pojawiały się głosy, że są to przestępstwa, w stosunku do których nie powinien obowiązywać żaden termin przedawnienia⁴⁹⁸. Jest to rozwiązanie prawne, które należałoby przemyśleć także w polskim systemie prawnym.

Oprócz różnych zagrożeń związanych z sekstingiem, takich jak szantaż, szkody na wizerunku i (cyber)mobbing, należy również zdawać sobie sprawę z sytuacji prawnej: seksting nie jest dosłownie uregulowany w kodeksie karnym Luksemburga ani w żadnym innym akcie prawnym tego państwa. Nie oznacza to jednak braku konsekwencji prawnych, jest on bowiem uznany przez Code Pénal za tzw. cybermolestowanie (*cyberbelästigen*) i jako takie może stanowić podstawę do karalności za ciężką formę przemocy na tle seksualnym, seksualne wykorzystywanie oraz naruszenie sfery prywatnej⁴⁹⁹. W związku z sekstingiem i innymi cyberprzestępstwami na tle seksualnym możliwe jest naruszenie jednego lub kilku przepisów prawnych. Tworzenie, publikowanie i posiadanie nagich zdjęć itp. z udziałem nieletnich jest prawnie zabronione na mocy kodeksu karnego – nawet tworzenie własnych zdjęć i wysyłanie ich małoletnim podlega pod „pornograficzną prezentację wobec nieletnich” (*Objet à caractère pornographique impliquant ou présentant des mineurs*)⁵⁰⁰.

Karze podlega również *voyeurismus* (upskirting), który zgodnie z postanowieniami Code Pénal jest przestępstwem kryminalnym i stanowi poważną formę przemocy na tle seksualnym i ze względu na płęć, która dotyka przede wszystkim kobiety i dziewczęta. Przepis art. 385 luksemburskiego kodeksu karnego penalizuje „korzystanie z wszelkich środków w celu obejrzenia części intymnych lub bielizny, które osoba ta ukryła przed wzrokiem osób trzecich, albowiem jej życzeniem było ukrycie intymnego

⁴⁹⁸ <https://www.verjaehrungsfrist-bei-sexualtat-gegen-kinder-soll-verlaengert-werden/> [dostęp: 15.06.2023].

⁴⁹⁹ <https://violence.lu/de/formen-von-gewalt/> [dostęp: 15.06.2023].

⁵⁰⁰ Art. 227–23 Code Pénal, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000043409170 [dostęp: 15.06.2023].

ubioru lub ze względu na przebywanie w zamkniętej przestrzeni z innymi, jeżeli to korzystanie w celu obejrzenia intymnych części lub bielizny odbywa się bez wiedzy osoby, której to dotyczy i bez jej zgody”⁵⁰¹. Ponadto przestępstwo to w orzecznictwie uważane jest za niezgodne z prawem naruszenie sfery prywatnej oraz naruszenie zasad współżycia społecznego⁵⁰².

Długoterminowe negatywne konsekwencje psychologiczne wykorzystania seksualnego zwykle stają się obciążeniem psychicznym na całe życie. W Holandii molestowanie nieletniego i dotyk polegający przykładowo na pieszczenu określonych części ciała (np. pośladków czy piersi, nawet jeżeli są one zakryte ubraniami) podlegają karze na podstawie art. 247 kodeksu karnego (*Wetboek van Strafrecht*). Zastosowanie przymusu wobec ofiary wiąże się z podwyższeniem kary w myśl art. 246, a wykorzystanie stosunku zależności lub władzy nad ofiarą powoduje podwyższenie kary zgodnie z art. 249 wspomnianego kodeksu⁵⁰³.

Ponadto art. 240a holenderskiego kodeksu karnego przewiduje, że osoba, która udostępnia, oferuje lub wyświetla obraz, przedmiot lub nośnik danych zawierające wizerunek, którego wyświetlanie jest uważane za szkodliwe dla osób poniżej 16. roku życia, podlega karze pozbawienia wolności do roku lub grzywny. Postanowienie to powstało w ostatnich latach i stanowi odpowiedź holenderskiego ustawodawstwa karnego na czyny zabronione, które odbywają się z wykorzystaniem Internetu.

Także kolejny nowy przepis *Wetboek van Strafrecht*, a mianowicie art. 240b, stanowi odpowiedź na zjawisko patotrości w Internecie. Postanowienie to przewiduje sankcję 4 lat pozbawienia

⁵⁰¹ Art. 385: „die Verwendung jeglicher Mittel um die intimen Bereiche einer Person oder ihre Unterwäsche zu sehen, welche diese aufgrund ihrer Kleidung oder ihrer Anwesenheit in einem geschlossenen Raum vor den Blicken Dritter verborgen hat, wenn diese Verwendung ohne das Wissen der betroffenen Person und ohne deren Einwilligung erfolgt”.

⁵⁰² <https://violence.lu/de/portfolio/voyeurismus-upskirting-wird-unterstrafe-gestellt/> [dostęp: 15.06.2023].

⁵⁰³ van Koppen V., Wijkman M.D.S., Wilde B., *Straffen seksueel misbruik minderjarigen, Strafeisen, strafoplegging en strafmotivering ter zake van betaalde en onbetaalde seksuele handelingen bij minderjarige slachtoffers in Nederland, Duitsland, Zwitserland, Ierland en Schotland*, Vrije Universiteit Amsterdam, Afdeling Strafrecht en Criminologie, 2021.

wolności lub karę grzywny wobec sprawcy, który przyczynił się do wytworzenia treści w postaci obrazu – lub na nośniku danych zawierającym obraz – zachowania seksualnego, w którym osoba, która najwyraźniej nie osiągnęła jeszcze wieku 18 lat, wykonuje czynności seksualne i takie obrazy rozpowszechnia, publicznie wystawia, wytwarza, importuje, przewozi, eksportuje lub posiada. Ustęp 2 art. 240b stanowi, że karze pozbawienia wolności do lat 6 albo grzywnie podlega ten, kto czyni zawód lub nawyk z popełnienia jednego z przestępstw opisanych w ustępie.

Z kolei zgodnie z art. 243 holenderskiego kodeksu karnego ten, kto wykorzystuje stan nieprzytomności, obniżonej świadomości lub fizycznej niemocy albo fakt, że inna osoba cierpi na tak wadliwy rozwój lub chore zaburzenie swoich zdolności umysłowych, że nie jest w stanie określić lub wyrazić swojej woli w tym zakresie, do popełnienia czynów polegających na penetracji seksualnej ciała, podlega karze pozbawienia wolności do lat 8 lub karze grzywny⁵⁰⁴.

Postanowienie art. 244 omawianego kodeksu stanowi o karalności czynów seksualnych z osobą poniżej 12. roku życia – taki sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 12 lub karze grzywny.

Według art. 247 holenderskiego *Wetboek van Strafrecht* ten, kto wykorzystuje fakt, że inna osoba znajduje się w stanie nieświadomości, obniżonej świadomości lub fizycznej niemocy lub cierpi na tak wadliwy rozwój lub chorobliwe zaburzenie swoich zdolności umysłowych, że nie jest w stanie lub nie może kontrolować swojej woli, jej wyrazić, sprzeciwić się i popełnia nieprzyzwoite czyny z osobą poniżej 16. roku życia lub nakłania ją do popełnienia lub tolerowania takich czynów z osobą trzecią, podlega karze pozbawienia wolności do lat 6 lub karze grzywny⁵⁰⁵.

Postanowienie art. 248a analizowanego kodeksu przewiduje sankcję karną w postaci pozbawienia wolności do lat 4 dla

⁵⁰⁴ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania prawne w zakresie patotrości w Internecie dotyczących przemocy seksualnej – Holandia*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-prawne-w-zakresie-patotrosci-w-internecie-dotyczacych-przemocy-seksualnej-holandia-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 15.06.2023], s. 11–12.

⁵⁰⁵ *Ibidem*.

sprawcy, który poprzez prezenty, obietnice zapłaty pieniędzy lub przedmiotów majątkowych albo oszustwo wynikające z nierzeczywistych stosunków umyślnie nakłania osobę, o której wie lub powinien zasadnie podejrzewać, że nie ukończyła 18 lat, do popełnienia czynów lubieżnych⁵⁰⁶. W art. 248b zawarto z kolei postanowienie mające na celu chronić młodzież przed płatnymi usługami seksualnymi – zgodnie z nim kto dopuszcza się czynów seksualnych z osobą, która odpłatnie wykonuje czynności seksualne z osobą trzecią i która ukończyła 16, ale nie ukończyła jeszcze 18 lat, ten podlega karze pozbawienia wolności do lat 4⁵⁰⁷.

Karalność patotreści w Internecie w zakresie przemocy seksualnej uregulowana została również w szwajcarskim kodeksie karnym (StGB)⁵⁰⁸. Postanowienie art. 179 przewiduje sankcję karną w postaci grzywny lub kary pozbawienia wolności do lat 3 za czyn polegający na zdobyciu dostępu do danych lub do danych, które nie są ogólnie dostępne. Jest to przestępstwo prywatnoskargowe⁵⁰⁹.

Z kolei art. 187 wspomnianego kodeksu stanowi o karalności sprawcy, który doprowadza dziecko do czynności seksualnych na sobie, obserwuje je lub angażuje w akt seksualny. Dotyczy to zarówno czynności seksualnych z udziałem dzieci, jak i zmuszania dziecka do oglądania czynności seksualnych, nawet jeśli nie ma fizycznego kontaktu między sprawcą a ofiarą. Mogą to być konkretne akty seksualne, ale także oglądanie takich aktów przez kamerę internetową. Wykonywanie czynności seksualnych na

⁵⁰⁶ Ibidem.

⁵⁰⁷ Ibidem.

⁵⁰⁸ Schweizerisches Strafgesetzbuch z dnia 21 grudnia 1937 zmieniony ostatnio 1 czerwca 2022, https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/20220601/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757_781_799-20220601-de-pdf-a-2.pdf [dostęp: 6.09.2022]; por. E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 13–16; E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci – Szwajcaria*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystania-seksualnego-dzieci-szwajcaria-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 15.06.2023], s. 7 i nast.

⁵⁰⁹ E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 13–16.

oczach osoby nieletniej również stanowi karalne przestępstwo, albowiem osobisty kontakt fizyczny nie jest konieczny – naruszenie godności osoby nieletniej oraz spowodowanie szkód psychicznych już nastąpiło.

W Szwajcarii wiek przyzwolenia wynosi 16 lat: jeśli różnica wieku między osobami zaangażowanymi w czynności seksualne wynosi więcej niż 3 lata, a młodsza osoba ma mniej niż 16 lat, starsza osoba podlega karze. Definicja aktywności seksualnej jest bardzo szeroka – nawet francuskie pocałunki mogą stanowić napaść na tle seksualnym, jeśli różnica wieku jest większa, niż pozwala na to prawo.

Na podstawie art. 188 szwajcarskiego StGB podlegają karze akty seksualne z osobami pozostającymi w stosunku zależności. Każdy, kto podejmuje czynności seksualne z pozostającą na utrzymaniu młodą kobietą lub pozostającym na utrzymaniu młodym mężczyzną w wieku od 16 do 18 lat, podlega karze. Oprócz wieku ofiary pewną rolę odgrywa tu również uzależnienie. Zależność ta może odnosić się do stosunku edukacyjnego, opiekuńczego lub stosunku pracy lub też wynikać z aktywności sportowej, kulturalnej lub religijnej (trener, manager itp.).

Na mocy art. 189 szwajcarskiego kodeksu sankcji karnej podlega tzw. przymus seksualny. Karalne jest zachowanie sprawcy polegające na zmuszaniu dziecka, kobiety lub mężczyzny do aktywności seksualnej wbrew ich woli poprzez groźby lub użycie przemocy, poprzez wywieranie presji psychicznej na ofierze lub poprzez uniemożliwienie jej stawiania oporu.

W art. 197 zostały uregulowane czyny karalne na tle seksualnym dotyczące dzieci i młodzieży – są to tzw. postanowienia dotyczące ochrony młodzieży. Postanowienie art. 197 ust. 1 ma zastosowanie, jeżeli sprawca udostępnia teksty i obrazy pornograficzne dzieciom poniżej 16. roku życia. Z kolei postanowienie art. 197 ust. 4 przewiduje sankcję karną za przestępstwo polegające na tym, że sprawca przechowuje, sprzedaje, reklamuje, wystawia, oferuje, pokazuje, pozostawia lub udostępnia materiały pornograficzne. Każdy, kto pozyskuje nielegalną pornografię drogą elektroniczną (pobieranie), automatycznie jest również winny produkcji nielegalnej pornografii. Zabronione jest przedstawianie dzieci o charakterze seksualnym – zarówno z aktami seksualnymi,

jak i bez nich⁵¹⁰. Ustęp 3 omawianego artykułu znajduje zastosowanie, jeżeli sprawca namawia do prostytucji małoletnich lub osoby pozostające w nim w stosunku zależności. Zabronione jest również rekrutowanie osoby niepełnoletniej (poniżej 18. roku życia) do wzięcia udziału w przedstawieniu pornograficznym lub nakłanianie jej do wzięcia udziału w takim przedstawieniu⁵¹¹.

Postanowienie art. 198 szwajcarskiego kodeksu karnego reguluje kwestie molestowania seksualnego – takie molestowanie skierowane jest przeciwko osobom, które nie spodziewają się wykonania aktu seksualnego. Może ono mieć charakter fizyczny (niechciane dotknięcie drugorzędnych cech płciowych) lub werbalny (wulgarny lub nieprzyzwoity język, komentarze dotyczące intymności lub życia seksualnego ofiary). Obejmuje to również czatowanie z użyciem treści seksualnych w Internecie. W przeciwieństwie do innych przestępstw seksualnych molestowanie seksualne jest przestępstwem prywatnoskargowym. Na mocy analizowanego artykułu pośrednio do molestowania seksualnego zalicza się także cybergrooming, o ile jego adresatami są dzieci w Internecie i ma on na celu nawiązanie kontaktów seksualnych. Nakłanianie przez sprawcę cybergroomingu do aktów seksualnych lub do osobistego spotkania traktowane jest jako usiłowanie przestępstwa (art. 22 szwajcarskiego StGB). Surowo zabrania się wykorzystywania Internetu jako miejsca przestępstwa lub jako narzędzia do przestępstw seksualnych wobec dzieci i młodzieży⁵¹².

Należy także podkreślić, że w praktyce w Szwajcarii wykorzystywane są inne postanowienia kodeksu karnego odnoszące się do cyberprzemocy czy też patotreści. Możliwe i typowe przestępstwa traktowane jako wyrazy cyberprzemocy lub związane z patotreściami to:

- art. 143bis (nieuprawnione wtargnięcie do systemu przetwarzania danych⁵¹³);
- art. 144bis ust. 1 (uszkodzenie/zniszczenie danych);

⁵¹⁰ Ibidem.

⁵¹¹ https://www.lilli.ch/cybergrooming_definition [dostęp: 15.06.2023].

⁵¹² E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 14–16.

⁵¹³ Unbefugtes Eindringen in ein Datenverarbeitungssystem.

- art. 156 (wymuszenie);
- art. 173 (zniesławienie);
- art. 174 (oszczerstwo);
- art. 177 (obraza);
- art. 179quater (naruszenie prywatności przez urządzenie rejestrujące);
- art. 179septies (nieuprawnione pozyskiwanie danych osobowych);
- art. 180 oraz art. 181 (groźba karalna)⁵¹⁴.

Podczas dokonywania zmian w austriackim kodeksie karnym wzorowano się na kodeksie szwajcarskim. Oznacza to, że dokonano prawnej regulacji dodatkowych czynów karalnych, a uwzględniono je w art. 64 ust. 1 pkt 4a austriackiego kodeksu karnego. Zaliczają się do nich:

- okaleczanie narządów płciowych (art. 90 ust. 3)⁵¹⁵;
- handel niewolnikami, którymi mogą być dzieci (art. 104)⁵¹⁶, podlegający karze od 10 do 20 lat pozbawienia wolności;
- handel ludźmi (art. 104a), a także udzielenie pomocy w handlu ludźmi w postaci przechowywania, namawiania lub innego udzielenia wsparcia sprawcy (handel ludźmi odbywa się w celach takich jak handel organami, wykorzystanie siły roboczej, wykorzystanie do żebractwa lub wykorzystywanie seksualne);
- zabroniona mediacja adopcyjna (art. 193a)⁵¹⁷, polegająca na podjęciu się odpłatnie czynności doprowadzających do zakończenia procesu adopcji dziecka przez osoby

⁵¹⁴ Ewa Tuora-Schwierskott, *Roziwazania w zakresie patotrości...*, op. cit., s. 15–16.

⁵¹⁵ „In eine Verstümmelung oder sonstige Verletzung der Genitalien, die geeignet ist, eine nachhaltige Beeinträchtigung des sexuellen Empfindens herbeizuführen, kann nicht eingewilligt werden”.

⁵¹⁶ Art. 104 ust. 1 kodeksu karnego StGB – „Wer Sklavenhandel treibt, ist mit Freiheitsstrafe von zehn bis zu zwanzig Jahren zu bestrafen”.

⁵¹⁷ Art. 193a ust. 1 kodeksu karnego StGB – „Wer bewirkt, dass eine zustimmungsberechtigte Person gegen Gewährung eines Vorteils für sich oder einen Dritten der Adoption einer minderjährigen Person durch eine andere Person zustimmt, ist mit Freiheitsstrafe bis zu zwei Jahren zu bestrafen”.

- trzecie i karana karą pozbawienia wolności do lat 2. Karze tej nie podlegają potencjalni przysposabiający⁵¹⁸;
- gwałt (art. 200), podlegający karze od 1 do 10 lat pozbawienia wolności⁵¹⁹, a w przypadku ciężkiego uszkodzenia ciała lub spowodowania ciąży – karze pozbawienia wolności do lat 20 lub karze dożywotniego jej pozbawienia⁵²⁰;
 - napaść seksualna (art. 201), polegająca na użyciu przemocy lub groźby w celu wykorzystania seksualnego innej osoby⁵²¹;
 - transgraniczny handel prostytutką (art. 217)⁵²².

W odniesieniu do czynów karalnych polegających na napastowaniu seksualnym uwzględnionych w kodeksie karnym Liechtensteinu należy podkreślić postanowienie art. 203, mówiące o tym, że każdy, kto bezpośrednio lub pośrednio za pomocą technologii

⁵¹⁸ Art. 193a ust. 1 kodeksu karnego StGB – „Annehmende und Wahlkinder, zwischen denen die Adoption vermittelt wird, sind nicht als Beteiligte (§ 12 StGB) zu bestrafen”.

⁵¹⁹ Art. 200 ust. 1 kodeksu karnego StGB – „Wer eine Person mit Gewalt, durch Entziehung der persönlichen Freiheit oder durch Drohung mit gegenwärtiger Gefahr für Leib oder Leben (§ 89) zur Vornahme oder Duldung des Beischlafes oder einer dem Beischlaf gleichzusetzenden sexuellen Handlung nötigt, ist mit Freiheitsstrafe von einem bis zu zehn Jahren zu bestrafen”.

⁵²⁰ Art. 200 ust. 2 kodeksu karnego StGB – „Hat die Tat eine schwere Körperverletzung (§ 84 Abs. 1) oder eine Schwangerschaft der vergewaltigten Person zur Folge oder wird die vergewaltigte Person durch die Tat längere Zeit hindurch in einen qualvollen Zustand versetzt oder in besonderer Weise erniedrigt, so ist der Täter mit Freiheitsstrafe von fünf bis zu fünfzehn Jahren, hat die Tat aber den Tod der vergewaltigten Person zur Folge, mit Freiheitsstrafe von zehn bis zu zwanzig Jahren oder mit lebenslanger Freiheitsstrafe zu bestrafen”.

⁵²¹ Art. 201 ust. 1 kodeksu karnego StGB – „Wer ausser den Fällen des § 200 eine Person mit Gewalt oder durch gefährliche Drohung zur Vornahme oder Duldung einer sexuellen Handlung nötigt, ist mit Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu fünf Jahren zu bestrafen”.

⁵²² Art. 217 ust. 1 kodeksu karnego StGB – „Wer eine Person, mag sie auch bereits der Prostitution ergeben sein, der Prostitution in einem anderen Staat als in dem, dessen Staatsangehörigkeit sie besitzt oder in dem sie ihren gewöhnlichen Aufenthalt hat, zuführt oder sie hierfür anwirbt, ist mit Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu fünf Jahren, wenn er die Tat jedoch gewerbsmässig begeht, mit Freiheitsstrafe von einem bis zu zehn Jahren zu bestrafen”.

informacyjno-komunikacyjnych dokonuje czynności seksualnej w obecności innej osoby, która się jej nie spodziewa, i przez to powoduje uzasadnione rozdrażnienie, lub kto fizycznie lub bezpośrednio lub pośrednio za pomocą technik informatycznych lub komunikacyjnych rażąco naraża osobę na akt seksualny, podlega karze pozbawienia wolności do 6 miesięcy lub karze grzywny do 360 stawek dziennych⁵²³.

Francuski kodeks karny przewiduje następujące kary za przestępstwa związane z nieletnimi i podstępny użyciem komputera przez dorosłego wobec dzieci:

- art. 227–22 przewiduje zaostrzenie kary w przypadku udowodnienia korupcji lub próby korupcji małoletniego. O ile to przestępstwo jest zwykle karane 5-letnim pozbawieniem wolności i grzywną w wysokości 75 tys. euro, o tyle kary te są zaostrzane do 7 lat pozbawienia wolności i grzywny w wysokości 100 tys. euro, gdy małoletni kontaktował się ze sprawcą przez Internet⁵²⁴;
- art. 227–22–1 stanowi, że złożenie przez osobę pełnoletnią oświadczeń seksualnych małoletniemu w wieku lat 15 lub osobie przedstawiającej się jako taka przy użyciu środków komunikacji elektronicznej, takich jak Internet, podlega karze 2 lat więzienia i grzywny w wysokości 30 tys. euro⁵²⁵;
- art. 227–23 przewiduje karę 5 lat więzienia i grzywny w wysokości 75 tys. euro za nagrywanie lub rozpowszechnianie obrazów z pornografią dziecięcą. „Kary są podwyższone do 7 lat pozbawienia wolności i grzywny w wysokości 100 tys. euro, gdy została wykorzystana

⁵²³ Art. 203 ust. 1 kodeksu karnego StGB – „Wer unmittelbar oder mittelbar mit Hilfe von Informations- oder Kommunikationstechnologien vor einer anderen Person, die dies nicht erwartet, eine sexuelle Handlung vornimmt und dadurch berechtigtes Ärgernis erregt oder wer eine Person tätlich oder unmittelbar oder mittelbar mit Hilfe von Informations- oder Kommunikationstechnologien in grober Weise durch Worte sexuell belästigt, ist auf Antrag mit Freiheitsstrafe bis zu sechs Monaten oder mit Geldstrafe bis zu 360 Tagessätzen zu bestrafen”.

⁵²⁴ S. Bachrynowski, *Sposoby walki z patotrościami...*, op. cit., s. 6–8; <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode> [dostęp: 15.06.2023].

⁵²⁵ Ibidem.

do rozpowszechniania wizerunku lub przedstawienia małoletniego w nieokreślonym kręgu odbiorców sieć komunikacji elektronicznej”⁵²⁶,

- Art. 227–24 kryminalizuje rozpowszechnianie wizerunku lub reprezentacji małoletniego o charakterze pornograficznym, a także oglądanie lub postrzeganie treści pornograficznych przez małoletniego. Tekst precyzuje, że „fakt wytwarzania, transportu, rozpowszechniania w jakikolwiek sposób i bez względu na środek przekazu o charakterze brutalnym, pornograficznym lub poważnie naruszającym godność człowieka lub handel takim przesłaniem jest karany karą 3 lat pozbawienia wolności i grzywną w wysokości 75 tys. euro, jeśli taka wiadomość może zostać zauważona lub odebrana przez nieletniego”⁵²⁷.

Ograniczenia dostępu do pornografii we Francji są możliwe tylko w przypadku pornografii dziecięcej. Zgodnie z ustawą o bezpieczeństwie gospodarki cyfrowej, która jest implementacją unijnych przepisów dyrektywy o handlu elektronicznym, komunikacja i przesyłanie danych w Internecie są co do zasady wolne i nieograniczone prawnie, a podmioty świadczące usługi drogą elektroniczną nie mogą być pociągnięte do odpowiedzialności w zakresie udostępnianych treści. Zgodnie z art. 1 ustawy wolność ta może jednak zostać ograniczona ze względu na ochronę porządku publicznego, godności osoby ludzkiej oraz małoletnich. Artykuł 6 przewiduje procedurę *notice and takedown*, zgodnie z którą dostawca usług internetowych, w szczególności usług przesyłania i utrwalania obrazów, dźwięków, komunikatów, tekstów i innych informacji, po uzyskaniu informacji o bezprawnym charakterze udostępnianych treści jest zobowiązany do natychmiastowego usunięcia danych lub uniemożliwienia do nich dostępu⁵²⁸.

⁵²⁶ Ibidem.

⁵²⁷ Ibidem.

⁵²⁸ Ibidem.

2.7. Wnioski końcowe

Patotrości w Internecie przybierają różne formy, wśród których należy wyróżnić cybergrooming jako nawiązanie relacji przez Internet z nieletnią ofiarą w kontekście intencji seksualnych oraz cybermobbing jako celowe korzystanie z usług internetowych i telefonii komórkowej w celu obrażania, grożenia, narażania lub nękania innych przez dłuższy czas, a w szczególności: rozpowszechnianie fałszywych informacji i plotek, przesyłanie zawstydzających, sfałszowanych, wulgarnych lub pornograficznych zdjęć i filmów, nękanie, grożenie i szantażowanie za pośrednictwem poczty elektronicznej, SMS.

Cyberbullying to rodzaj przemocy z użyciem nowoczesnych technologii, głównie Internetu oraz telefonów komórkowych, w formach takich jak: nękanie, groźby, publikowanie lub rozsyłanie ośmieszających filmów, zdjęć czy informacji. To także wykluczanie z grup online np. grup klasowych na platformie Facebooka, Instagrama czy forów internetowych. Kolejne formy to cyberstalking i cybersexting. Cyberstalking oznacza uporczywe, powtarzalne i niechciane nękanie za pomocą środków technologii komunikacyjnej, które zaburza poczucie bezpieczeństwa ofiary i powoduje w niej niepokój lub strach. Jest to wysyłanie informacji zawierających groźby, obraźliwe lub niechciane treści. Inne jego formy obejmują publikowanie w Internecie obraźliwych treści lub komentarzy, udostępnianie prywatnych zdjęć lub materiałów wideo przedstawiających ofiarę lub treści pozwalających na jej zidentyfikowanie, śledzenie aktywności ofiary w sieci za pomocą szkodliwego oprogramowania. Cybersexting polega na rozsyłaniu tekstów lub obrazów o tematyce seksualnej.

Kolejne zjawisko to sextortion (ang. *sex + extortion*) – polega ono na szantażowaniu ujawnieniem materiałów z treściami intymnymi (prywatne intymne filmy i zdjęcia). Zwykle szantażysta domaga się określonej sumy pieniędzy, a w razie braku wpłaty ujawnia te zdjęcia czy filmy na platformach społecznościowych. Próby szantażu następują często ze strony osób nieznanymi ofierze, a żądanie zapłaty jest przysyłane w wiadomości mailowej lub przez portale społecznościowe.

Wszystkie te terminy oznaczają zamierzone grożenie, nękanie lub obrażanie kogoś przy wykorzystaniu platform dostępnych w Internecie. Cyberprzemoc zaliczana jest do cyberprzemocowości i stanowi niewątpliwie formę przemocy psychicznej.

Sposobem walki z tego typu przemocą jest przede wszystkim podejmowanie działań edukacyjnych i uświadamiających. Te działania są skierowane zarówno do rodziców, jak i dzieci i młodzieży. Przeprowadza się je w placówkach szkolnych i opiekuńczych. Są one inicjowane przez Policję lub organizacje pozarządowe wyspecjalizowane w tego typu działalności lub też przez placówki związane z wychowywaniem dzieci i młodzieży zatrudniające zawodowych psychologów. Kolejnym etapem zwalczania tego typu przemocowości jest zgłaszanie takich przestępstw do organów ścigania – udostępniają one w tym celu formularze internetowe. W niektórych państwach są to formularze, które można wypełnić anonimowo, w innych wymagane są szczegółowe dane osobowe ofiary i opis zdarzenia.

W niektórych państwach powstały wyspecjalizowane organy powołane do celowego zwalczania tego typu przemocowości. Te organy to przykładowo Rada ds. Przeciwdziałania Szkodliwym Obrazom Przemocy (*Rådet mot skadliga våldsskildringar*) w Szwecji, Komisja ds. Ochrony Młodocianych w Mediach (KJM) w Niemczech, Centralne Biuro ds. Zwalczania Przestępstw Technologii Informacyjnej i Komunikacji wraz z zespołem śledczym we Francji, Rzecznik ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży (*Ombudsstelle für Kinder und Jugendliche*) w Liechtensteinie. Wśród kompetencji tych organów zasługuje na uwagę określanie kategorii wiekowych przy dostępie do konkretnych treści lub wskazanie, o jakich godzinach pewne treści mogą być wyświetlane. Ważniejsza jednak wydaje się być możliwość wydawania nakazu usunięcia pewnych treści z przekazu medialnego (internetowego) oraz kontrola, czy to polecenie zostało wykonane. W skrajnych przypadkach jednostki te mają kompetencję do nakładania na platformy internetowe grzywien, kar pieniężnych czy nawet zakazu działalności. We Francji urząd ten ma prawo do żądania usuwania treści związanych z terroryzmem lub wykorzystywaniem seksualnym dzieci z indeksów wyszukiwarek i wyników wyszukiwania.

Zwalczanie patotrości wieńczą przepisy kodeksów karnych w poszczególnych krajach. Tak zatem w systemach ustawodawczych we wszystkich państwach karalne jest tworzenie, publikowanie i posiadanie nagich zdjęć itp. z udziałem nieletnich, rozpowszechnianie wizerunku lub reprezentacji małoletniego o charakterze pornograficznym. W Liechtensteinie karze podlega *voyeurismus* (upskirting), który zgodnie z postanowieniami Code Pénal stanowi poważną formę przemocy na tle seksualnym i ze względu na płęć. Karze podlega zatem „korzystanie z wszelkich środków w celu obejrzenia części intymnych lub bielizny, które osoba ta ukryła przed wzrokiem osób trzecich, albowiem jej życzeniem było ukrycie intymnego ubioru lub ze względu na przebywanie w zamkniętej przestrzeni z innymi, jeżeli to korzystanie w celu obejrzenia intymnych części lub bielizny odbywa się bez wiedzy osoby, której to dotyczy i bez jej zgody”. Holenderski kodeks karny przewiduje karalność czynów, jeżeli do ich popełniania została wykorzystana nieświadomość lub stan obniżonej świadomości lub fizycznej niemocy, czy też zaburzenie zdolności umysłowych, tak że ofiara nie jest w stanie określić lub wyrazić swojej woli. Karze podlegają też przestępstwa polegające na namawianiu nieletnich do czynów lubieżnych za obietnicę uzyskania korzyści materialnych. Niemieckojęzyczne kodeksy karne (Szwajcaria, Austria, Niemcy, Luksemburg i Liechtenstein) przewidują karalność czynów polegających na nieuprawnionym wtargnięciu do systemu przetwarzania danych, uszkodzeniu lub zniszczeniu danych, wymuszeniu, zniesławieniu, oszczerstwie, obrazie, naruszeniu prywatności przez urządzenia rejestrujące, nieuprawnionym pozyskiwaniu danych osobowych czy też stosowaniu groźby karalnej w kontekście patotrości w Internecie. Dodatkowo w ostatnich latach zwiększono zasięg i wymiar kary za działania dotyczące handlu dziećmi i młodzieżą w wymiarze transgranicznym.

Bibliografia

Akty normatywne:

- Francuski kodeks karny (Code Pénal) [za:] <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode>
- Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG).
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100–1, veröffentlichten bereinigten Fassung, zmieniony ostatnio dnia 28 czerwca 2022 (BGBl. I S. 968).
- Holenderski kodeks karny (Wetboek van Strafrecht), obowiązujący od dnia 1 lipca 2022 r.
- Jugendschutzgesetz z dnia 23 lipca 2002 r. (BGBl. I S. 2730), zmieniona ostatnio dnia 9 kwietnia 2021 r. (BGBl. I S. 742).
- Kodeks karny Księstwa Liechtensteinu z dnia 24 czerwca 1987 r., zmieniony ostatnio dnia 20 września 2022 r. (Strafgesetzbuch, Gesetz vom 30. September 2020 über die Abänderung des Strafgesetzbuches).
- Kodeks karny Wielkiego Księstwa Luksemburga (Code Pénal).
- Lichtensteinisches Zivilgesetzbuch vom 1926.
- Loi du 21 février 2013 relative à la lutte contre les abus sexuels et l'exploitation sexuelle des enfants et portant modification de plusieurs dispositions du Code pénal.
- Niemiecki kodeks karny (Strafgesetzbuch) z dnia 13 listopada 1998 r. (BGBl. I S. 3322), ostatnio zmieniony 11 lipca 2022 r. (BGBl. I S. 1082).
- Staatsvertrag über den Schutz der Menschenwürde und den Jugendschutz in Rundfunk und Telemedien (Jugendmedienschutz-Staatsvertrag – JMStV).
- Szwajcarski kodeks cywilny (Schweizerisches Zivilgesetzbuch) z dnia 10 grudnia 1907 r., zmieniony ostatnio 1 lipca 2022 r.
- Szwajcarski kodeks karny (Schweizerisches Strafgesetzbuch) z dnia 21 grudnia 1937 r., zmieniony ostatnio 1 czerwca 2022 r.
- Ustawa o odbywaniu kary pozbawienia wolności i kuratorach sądowych – Bewährungshilfegesetz (BewHG) (LGBl. 2000 Nr. 210).

Ustawa o pomocy ofiarom przestępstw – Liechtensteinische Opferhilfegesetzes (OHG, LGBl. 2007 Nr. 228).

Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec, tłum. Bogusław Banaszak, http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf

Publikacje zwarte:

- Biberstein L., Nef S., Baier D., Markwalder N., *Kriminaltätsopfererfahrungen der Schweizer Bevölkerung: Entwicklungen im Dunkelfeld 2011 bis 2021*, University of St. Gallen, St. Gallen 2022.
- Biberstein L., Nef S., Baier D., Markwalder N., *Sexuelle Belästigung in der Schweiz: Analysen im Auftrag des Eidgenössischen Büros für die Gleichstellung von Frau und Mann EBG und des Staatssekretariats für Wirtschaft SECO*, University of St. Gallen, St. Gallen 2022.
- Fechner F., *Medienrecht*, Mohr Siebeck, 21. Aufl., Tübingen 2021.
- Hilgert F., Sümmermann P., *Technischer Jugendmedienschutz Maßnahmen der Jugendschutz-Compliance in Rundfunk und Telemedien*, MMR-Beil, München 2020.
- L. Kirwil, *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo – część 2. Częściowy raport z badań EU Kids Online II przeprowadzonych wśród dzieci w wieku 9–16 lat i ich rodziców*, SWPS – EU Kids Online, Warszawa 2011.
- Polak Z., *Szkodliwe treści*, [w:] A. Wrzesień (red.), *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców i profesjonalistów*, Fundacja Dzieci Niczyje i NASK, Warszawa 2014.
- Tuora-Schwierskott E., *Niemiecki kodeks karny w tłumaczeniu na język polski*, DE iure PL, Berlin 2019.
- Wachs S., Jiskrova G.K., Vazsonyi A.T., Wolf K.D., Junger M., *A cross-national study of direct and indirect effects of cyberbullying on cybergrooming victimization via self-esteem*, Univ. Potsdam, Dep. Educational Sciences, Germany, Univ. Kentucky, USA, Univ. Bremen, Germany, Univ. Twente, The Netherlands 2016.

Artykuły naukowe:

- Baumgartner S.E., Valkenburg P.M., Peter J., *Unwanted online sexual solicitation and online sexual risk behavior*, „Encyclopedia of Cyber Behavior” 2012, vol. 2.
- Kerstens J., Stol W., *Receiving online sexual requests and producing online sexual images: The multifaceted and dialogic nature of adolescents’ online sexual interactions*, „Cyberpsychology” 2014, vol. 8.
- Rachwaniec-Szczecińska Ż., *Cyberbullying – współczesne oblicze przemocy*, <https://web.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/2180-cyberbullying-wspolczesne-oblicze-przemocy>
- Valkenburg P.M., Peter J., Schouten A.P., *Friend networking sites and their relationship to adolescents’ well-being and social self-esteem*, „CyberPsychology & Behavior” 2006, vol. 9.
- Wolak J., Finkelhor D., Mitchell K., *Internet-initiated sex crimes against minors: Implications for prevention based on findings from a national study*, „Journal of Adolescent Health” 2004, vol. 35.

Ekspertyzy i opinie:

- Bachrynowski S., *Sposoby walki z patotreściami w Internecie na przykładzie Francji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/sposoby-walki-z-patotresciami-w-internecie-na-przykladzie-francji-dr-szymon-bachrynowski/>.
- Groszkowska K., *Zagrożenia dla nieletnich w obszarze Internetu*, <https://efektywne-prawo.org.pl/zagrozenia-dla-nieletnich-w-obszarze-internetu-kamila-groszkowska/>.
- Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci – Szwajcaria*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-prawne-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczacych-przemocy-seksualnej-szwajcaria-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/>.
- Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej – Holandia*, <https://efektywne-prawo.org.pl/>

rozwiązania-prawne-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczących-przemocy-seksualnej-holandia-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/.

Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania na temat oferty pomocowej / profilaktyki skierowanej wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci – Niemcy*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-na-temat-oferty-pomocowej-profilaktyki-skierowanej-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystania-seksualnego-dzieci-niemcy-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/>.

Wróbel A., *Rozwiązania dotyczące patotresci w Internecie dotyczące przemocy seksualnej w Szwecji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-dotyczące-patotresci-w-internecie-dotyczące-przemocy-seksualnej-w-szwecji-dr-aleksander-wrobel/>.

Wróbel A., *Leczenie i profilaktyka sprawców przestępstw na tle seksualnym w stosunku do małoletnich w Królestwie Szwecji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/leczenie-i-profilaktyka-sprawcow-przestepstw-na-tle-seksualnym-w-stosunku-do-maloletnich-w-krolestwie-szwecji-dr-aleksander-wrobel/>.

Netografia:

<https://bua.regierung.li/BuA/default.aspx?nr=56&year=2015&backurl=modus%3dnr%26filter1%3d2015>

<https://bua.regierung.li/BuA/default.aspx?year=2010&nr=112&content=983275619>

<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1099812/umfrage/erfahrungen-mit-grooming-von-kindern-in-der-schweiz-nach-alter/>

<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/710151/umfrage/von-cybermobbing-betroffene-kinder-nach-bundeslaendern-in-deutschland/>

<https://doi.org/10.1016/j.pse.2016.01.002>

https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/20220601/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757_781_799-20220601-de-pdf-a-2.pdf

https://guichet.public.lu/de/organismes/organismes_citoyens/service-accueil-information-juridique.html

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU2015000608>

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911200526/T/D19910526L.pdf>

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2015000608/O/D20150608.pdf>

<https://journals.copmadrid.org/psed/art/j.pse.2016.01.002>

<https://jugendnotmail.de/pomoc>

<https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/code/penal/20210430>

<https://luxembourg.public.lu/dam-assets/publications/tout-savoir-sur-le-grand-duche-de-luxembourg/tout-savoir-sur-le-grand-duche-de-luxembourg-pl.pdf>

<https://police.public.lu/de/actualites/2021/01/semaine-04/conference-presse-sexting-nu-sur-le-net.html>

<https://police.public.lu/fr/commissariat-virtuel/de/grooming.html>

<https://police.public.lu/fr/commissariat-virtuel/de/grooming.html>

<https://protectchildren.ca/fr/ressources-et-recherche/comprendre-detecter-abus-pedosexuels/>

<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S1135755X1600004X?token=80634CoA841C2oCC56D96519A572EA7D79CDD285335CD72646C4Bo3F1oDoC8F37E6F7EF9E5FF7B9DFE2oF83891AB1D62&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220923164747>

<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/konwencja-o-ochronie-dzieci-przed-seksualnym-wykorzystywaniem-i-18191657>

<https://violence.lu/>

<https://violence.lu/de/formen-von-gewalt/>

<https://violence.lu/de/portfolio/voyeurismus-upskirting-wird-unter-strafe-gestellt/>

<https://web.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/2180-cyberbullying-wspolczesne-oblicze-przemocy>

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2022-07-01>

<https://www.bee-secure.lu/de/helpline/>

<https://www.bka.de/DE/AktuelleInformationen/StatistikenLagebilder/PolizeilicheKriminalstatistik/PKS2019/PKSTabellen/Bund-Falltabellen/bundfalltabellen.html>

https://www.bmj.de/DE/Themen/FokusThemen/NetzDG/NetzDG_node.html

<https://www.bundestag.de/resource/blob/898214/dfcd3a3573d-803d8776ed631483c443f/WD-10-012-22-pdf-data.pdf>

<https://www.chd.lu/fr>

<https://www.fm1today.ch/schweiz/tochter-wird-von-paedosexuellem-abgeholt-video-soll-aufklaeren-140073068>

<https://www.gesetze.li/chrono/1926004000>

<https://www.gesetze.li/konso/1988.37>

<https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/JMStV>

https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_5.html http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf

<https://www.gesetze-im-internet.de/juschg/BJNR273000002.html>

<https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html>

<https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>

<https://www.jugendundmedien.ch/digitale-medien/fakten-zahlen>

<https://www.juuuport.de/beratung>

<https://www.kjm-online.de/>

<https://www.kjm-online.de/>, Kommission für Jugendmedienschutz (KJM)

<https://www.kjt.lu/de/>

https://www.landespolizei.li/application/files/2716/0493/5655/Cybermobbing_li_2018.pdf

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode>

<https://www.legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2013/02/21/n2/jo>

https://www.lilli.ch/cybergrooming_definition

https://www.llv.li/files/srk/vnb_abanderung-des-stgb.pdf

https://www.medienanstalt-nrw.de/fileadmin/user_upload/NeueWebsite_0120/Medienorientierung/Cybergrooming/211216_Cybergrooming-Zahlen_Praesentation_LFMNRW.PDF

<https://www.ncsc.admin.ch/ncsc/de/home/cyberbedrohungen/cybermobbing.html>

<https://www.skppsc.ch/de/download/cybergrooming/>

<https://www.skppsc.ch/de/themen/internet/cybermobbing/>

<https://www.skppsc.ch/de/themen/sexuelle-uebergriffe/sexuelle-uebergriffe-an-kindern/>

https://www.statensmedierad.se/download/18.4306b017176842faf913f3fc/1612952519987/Medieradet_historik.pdf

<https://www.statensmedierad.se/download/18.6de39a50184b-3f2be6a26f1/1669889268586/Unga,%20medier%20och%20psykisk%20oh%C3%A4lsa%202022.pdf>
<https://www.tagblatt.lu/headlines/sexueller-missbrauch-im-internet-was-in-luxemburg-gegen-cybergrooming-getan-wird/>
<https://www.tcs.ch/de/produkte/versicherungen-kreditkarten/rechtsschutz/internet-schutzbrief/>
<https://www.verjaehrungsfrist-bei-sexualtat-gegen-kinder-soll-verlaengert-werden>
<https://www.youth-life-line.de/beratung/>
www.klicksafe.de
www.police.public.lu/fr/commissariat-virtuel/de/grooming.htm
www.saferinternet.at

Inne:

- Cybermobbing: Alles, was Recht ist. Informationen zum Thema Cybermobbing und deren rechtliche Rahmenbedingungen, Schweizerische Kriminalprävention (SKP) – interkantonale Fachstelle der Konferenz der kantonalen Justiz und Polizeidirektoren und -direktoren (KKJPD).
- Grand Dusche a Luxemborug, *Wszystko, co należy wiedzieć o Wielkim Księstwie Luksemburga*, De Gourvernement de Luxembourg.
- Kinder und Jugendliche Als Opfer von Cybergrooming, Zentrale Ergebnisse der 1. Befragungswelle 2021.
- Landesverwaltung Fürstentum Lichtenstein, Berichte und Anträge, Regierungskanzlei RK, BuA – Nummer 2015 / 56.
- Landesverwaltung Fürstentum Lichtenstein, Berichte und Anträge, Regierungskanzlei RK, BuA – Nummer 2015 / 56.
- Liechtenstein betreffend das Übereinkommen des Europarats vom 25. Oktober 2007 zum Schutz von Kindern vor sexueller Ausbeutung und sexuellem Missbrauch.
- Ochrona dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym. Ocena częściowa zmiany w prawodawstwie*, Studium holenderskiego Ministerstwa Sprawiedliwości.

Patotności w Internecie – raport o problemie, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę przy współpracy z Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Warszawa 2019.

To5 Grundtabelle – Straftaten mit Tatmittel, Internet – Fälle (V1.0) von 2019.

Unga, medier och psykisk ohälsa, Uppföljning 2020, under Covid 19-pandemin.

3. Prawne aspekty i dobre praktyki reagowania względem zagrożeń współczesnego świata w Internecie na przykładzie państw trzecich

3.1. Wstęp

W Europie do XVII wieku tematyka pornografii nie stanowiła przedmiotu regulacji prawa karnego. Pierwsze zakazy wprowadzono na przełomie XVII i XVIII wieku w Anglii, Austrii i Francji. Dopiero wiek XIX przyniósł poważniejszą reglamentację tego zjawiska, co wiązano z rozwojem technik drukarskich i pojawieniem się fotografii, uznawanych przez niektórych za narzędzia upowszechnienia treści o charakterze pornograficznym.

W natłoku dostarczanych w Internecie informacji tylko część z nich posiada wartość edukacyjną, dzięki której poszerzamy umiejętności poznawcze i społeczne. Internet stwarza poważne zagrożenie dostępu do niepożądanych oraz szkodliwych treści, doznania różnego rodzaju form cyberprzemocy i innych zjawisk uznawanych za niebezpieczne szczególnie dla małoletnich dzieci. W dzisiejszych czasach galopujący rozwój cyberprzestrzeni oraz występujące rozluźnienie moralności i norm społecznych sprawiają, że kwestia przemocy i pornografii w Internecie, w tym przemocy seksualnej oraz pornografii dziecięcej, wymaga ogromnej uwagi.

3.2. Dane statystyczne

W chwili obecnej Internet uznawany za środek masowego przekazu stwarza nieograniczoną możliwość udostępniania informacji nt. życia prywatnego ludzi, ich poglądów, opinii czy idei, upublicznianych zarówno w kraju pochodzenia dysponenta, jak i w innych miejscach na świecie, w których jest dostęp do sieci. Do 1995 roku z Internetu korzystało mniej niż 1% populacji ludzi na świecie⁵²⁹. Na przestrzeni 25 lat liczba ta wzrosła do ok. 59%. Obecnie z usług sieci internetowych korzysta ok. 4,5 mld osób na świecie, co stanowi ponad połowę ludzkiej populacji⁵³⁰. W samych mediach społecznościowych odnotowuje się 3,4 mld użytkowników. Każdego dnia na świecie w wyszukiwarce Google wpisywanych jest ponad 5 mld haseł. Aktywność w sieci widoczna jest również na blogach, na których każdego dnia zamieszczane są ok. 4 mln wpisów, zaś sam Twitter odnotowuje ponad 500 mln postów. Szacuje się, że do 2030 roku liczba użytkowników Internetu wyniesie 7,5 mld osób na Ziemi, co stanowić będzie 95% populacji na świecie⁵³¹.

Wraz z powszechnością Internetu rośnie współczynnik popełnianych cyberprzestępstw. Wiele zagrożeń przyniósł ze sobą okres pandemii COVID-19, kiedy większość życia codziennego przeniesiono do Internetu. Pandemia wywarła znaczący wpływ na pracę człowieka, naukę, sposób utrzymywania kontaktów towarzyskich i różnego rodzaju innych interakcji.

⁵²⁹ UN Broadband Commission For Digital Development Working Group On Broadband And Gender, *Cyber violence against women and girls a world-wide wake-up call*, https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/cyber_violence_against_women_and_girls.pdf, [za:] K. Groszkowska, *Zagrożenia dla nieletnich w obszarze Internetu*, <https://efektywne-prawo.org.pl/zagrozenia-dla-nieletnich-w-obszarze-internetu-kamila-groszkowska/> [dostęp: 11.07.2023], s. 2.

⁵³⁰ *Global digital population as of October 2020*, Statista, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide> [dostęp: 11.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Zagrożenia dla nieletnich...*, s. 2.

⁵³¹ S. Morgan, *Humans On The Internet Will Triple From 2015 To 2022 And Hit 6 Billion*, <https://cybersecurityventures.com/how-many-internet-users-will-the-world-have-in-2022-and-in-2030/> [dostęp 11.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Zagrożenia dla nieletnich...*, op. cit., s. 3.

W lipcu 2022 roku w Kanadzie opublikowano raport zawierający zestawienie danych dotyczących liczby przestępstw seksualnych, do których doszło wobec dzieci za pośrednictwem Internetu. W Kanadzie rozmiar przestępczości mierzony jest wskaźnikiem nasilenia przestępczości (CSI)⁵³². Wskaźnik CSI pozwala zmierzyć wagę i wielkość incydentów odnotowanych przez służby policji. Zdecydowanie wyższy wskaźnik zarejestrowano w przypadku czynów z użyciem przemocy na tle seksualnym. Kanadyjskie statystyki za rok 2021 wskazują, że:

1. incydenty związane z ingerencją seksualną zwiększyły się o 1340 przypadków, co stanowi 18-procentowy wzrost w porównaniu z 2020 rokiem. W porównaniu do poprzednich 4 lat (2016–2020) nastąpił wzrost o 38%;
2. liczba incydentów związanych z posiadaniem lub dostępem do pornografii dziecięcej wzrosła o 807 przypadków, co stanowi wzrost o 21% w porównaniu z 2020 rokiem i wzrost o 74% w porównaniu ze średnią z poprzednich 4 lat;
3. w latach 2014–2020 Policja zgłosiła 10 739 przypadków przestępstw seksualnych wobec dzieci w Internecie (w przypadku których ofiara została zidentyfikowana przez policję) oraz 29 028 przypadków pornografii dziecięcej w Internecie (w przypadku których ofiara nie została zidentyfikowana)⁵³³.

Statystyki prowadzone w Australii i Nowej Zelandii wskazują natomiast, że dwie na trzy osoby w tych krajach jeszcze przed ukończeniem 18. roku życia zostały narażone na kontakt natury seksualnej w Internecie. Z wyników badań organizacji

⁵³² <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220802/dq220802a-eng.htm?HPA=1> [dostęp 11.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej w Kanadzie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczących-przemocy-seksualnej-w-kanadzie-dr-ilona-gradzka/> [dostęp: 11.07.2023].

⁵³³ *Wykorzystywanie seksualne dzieci i niegodziwe traktowanie dzieci w Internecie w Kanadzie: profil statystyczny incydentów zgłoszonych przez policję i zarzutów sądowych, lata 2014–2020*, <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/85-002-x/2022001/article/00008-eng.htm> [dostęp: 11.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotresci...*, op. cit., s. 3, przyp. 2.

WeProtect⁵³⁴ wynika, że aż 67% procent osób w przedziale wiekowym 18–20 jako dzieci miało kontakt w Internecie z niechcianymi treściami i doświadczyło seksualnych krzywd, co potwierdza wyższy o ok. 10–20 punktów procentowych wynik niż w krajach Azji, Afryki lub Ameryki Łacińskiej. W innym badaniu przeprowadzonym w 2020 roku w Australii wśród 627 nastolatków w wieku 12–17 lat 44% młodych osób wskazywało na negatywne doświadczenia online (cyberbullying) na przestrzeni ostatnich 6 miesięcy, z czego 15% osób było adresatami gróźb i nadużyć w cyberprzestrzeni. W przypadku ponad 80% ankietowanych, którzy doznali negatywnych doświadczeń w sieci, 30% nawiązało kontakt przez Internet z osobą nieznaną, 20% stało się adresatami niechcianych treści, zaś 16% zostało celowo wykluczonych z wydarzeń lub grup społecznych⁵³⁵.

3.3. Patotreści w Internecie jako postać wirtualnego zagrożenia dla małoletnich dzieci

Internet jest pełen treści pozostających w sprzeczności z normami społecznymi, prezentujących przemoc fizyczną, psychiczną, seksualną czy innego rodzaju szkodliwe, demoralizujące i ukazujące autodestrukcyjne działania (np. samookaleczenia, samobójstwa) materiały. Na przestrzeni czasu nowe wyzwania Internetu znalazły odzwierciedlenie w doktrynie definiującej niechciane zjawiska oraz państwowych regulacjach prawnych.

Cybermobbing obejmuje aktywność polegającą na niepożądanym i nieetycznym wykorzystywaniu mediów społecznościowych

⁵³⁴ C. Fitzsimmons, *Australia among the worst for online sexual harm to children*, [dostęp: 11.07.2023], <https://www.smh.com.au/national/australia-among-the-worst-for-online-sexual-harm-tochildren-20211018-p590xt.html> [dostęp: 11.07.2022], s. 4; J. Eska-Mikołajewska, *Przemoc seksualna w cyberprzestrzeni: doświadczenia australijskie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-seksualna-w-cyberprzestrzeni-doswiadczenia-australijskie-dr-justyna-eska-mikolajewska/> [dostęp: 11.07.2023].

⁵³⁵ *The digital lives of Aussie teens*, eSafety Commissioner, February 2021, <https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2021-02/The%20digital%20lives%20of%20Aussie%20teens.pdf> [dostęp: 07.12.2023], [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 9.

oraz telefonów komórkowych. Często nie sposób stwierdzić, kto jest odpowiedzialny za ten szczególny rodzaj ataku, gdyż sprawcy działający w wirtualnej sieci skutecznie ukrywają swoją tożsamość, pozostawając anonimowi. Jeżeli niechciana aktywność przegradzająca się w atak pochodzi od jednego sprawcy, określamy to mianem cyberbullyingu.

Cyberstalking jest postacią nękania, zaś cyberflashing to różne postaci zastraszania w sieci kobiet i dziewcząt aktami przemocy lub groźby bezprawnej. W przestrzeni Internetu występuje także pojęcie patostreamingu zarezerwowane dla aktywności polegającej na udostępnianiu za pośrednictwem sieci szkodliwych i patologicznych treści, które często przyjmują postać przestępstwa⁵³⁶.

Za pornografię udostępnianą za pośrednictwem Internetu uznaje się wszelkie formy nadużycia i wykorzystania seksualnego, w szczególności poprzez prezentowanie „przejawów życia seksualnego drugiego człowieka ze szczególnym zwróceniem uwagi na uwidocznienie narządów płciowych i z wyłączeniem wszelkich aspektów psychicznych oraz społecznych związanych z jego seksualnością”⁵³⁷. Pornografia dziecięca w Internecie prowadzi się do czynności seksualnych dokonanych z udziałem dziecka, w tym przez prezentowanie genitaliów dziecka, w celu pobudzenia seksualnego odbiorcy⁵³⁸, przedstawianie wizerunku dziecka lub osoby wyglądającej jak dziecko w trakcie czynności wyraźnie seksualnej faktycznej bądź pozorowanej. Sprawcą może być zarówno dorosły, jak i inne dziecko – wzbudza on zaufanie w ofierze, przejawia w stosunku do niej władcze cechy lub ze względu na swój wiek czy etap rozwoju osobistego jawi się w oczach dziecka jako człowiek niezmiernie odpowiedzialny i godny naśladowania. Wykorzystanie seksualne dziecka to „angażowanie dziecka w aktywność seksualną, którą nie w pełni

⁵³⁶ J. Eska-Mikołajewska, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 2.

⁵³⁷ M. Siwicki, *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie. Aspekty prawnokarne*, Wolters Kluwer LEX, Warszawa 2011, s. 132, [za:] I. Grądzka, *Przemoc seksualna w Internecie w Wielkiej Brytanii*, <https://efektywne-prawo.org/pl/przemoc-seksualna-w-internecie-w-wielkiej-brytanii-dr-ilona-gradzka/> [dostęp: 12.07.2023].

⁵³⁸ M. Siwicki, *Cyberprzestępczość*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 178, [za:] I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 3.

rozumie, nie jest w stanie udzielić na nią świadomej zgody lub do której nie jest przygotowane rozwojowo, albo która narusza prawa dziecka lub tabu społeczne⁵³⁹.

Przemoc seksualna wobec dzieci w Internecie obejmuje natomiast różnego rodzaju negatywne aktywności, zachowania i działania podejmowane przy wykorzystywaniu technologii telekomunikacyjnej, urządzeń stwarzających możliwość porozumiewania się na odległość za pośrednictwem Internetu, w szczególności komputerów, tabletów czy telefonów komórkowych. Jedną z form przemocy seksualnej względem dzieci stanowi także uwodzenie za pośrednictwem Internetu, zmierzające do nawiązania kontaktu i zaprzyjaźnienia się z dzieckiem oraz zbudowania zaufania w celu późniejszego wykorzystania seksualnego. Dzieci mogą zetknąć się z przemocą seksualną w mediach społecznościowych, na różnego rodzaju forach internetowych, platformach umożliwiających prowadzenie transmisji na żywo, w grach online, aplikacjach umożliwiających porozumiewanie się na odległość czy w trakcie korzystania z poczty elektronicznej. Do kluczowych form i postaci cyberprzemocy, na które narażeni są małoletni użytkownicy Internetu, zaliczyć należy prezentowanie i udostępnianie im treści o charakterze pornograficznym, kierowanie wiadomości o zabarwieniu stricte erotycznym, a także aktywność zmierzającą do pozyskania przychylności małoletniego dziecka, zdobycia jego zaufania, co ostatecznie prowadzić może do wykorzystania seksualnego dziecka oraz zachowania zmierzające do jego zastraszenia, uwiedzenia czy nękania.

Niezmiernie szkodliwe, a szczególnie popularne w Republice Południowej Afryki stały się strumieniowe transmisje aktów seksualnych z udziałem dzieci organizowane „na żywo” za pośrednictwem środków porozumiewania się na odległość.

⁵³⁹ D. Findlater, *Wykorzystanie seksualne dzieci – Możliwości profilaktyki*, [w:] A. Bentovimi, J. Gray (red.), *Przeciwdziałanie krzywdzeniu dzieci. Oparte na dowodach podejście do profilaktyki i interwencji*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2017, s. 266, [https://www.parpa.pl/phocadownloadpap/Przeciwdzialanie/Przeciwdzialanie%20krzywdzeniu%20dzieci.%20Oparte%20na%20dowodach%20podejscie%20do%20profilaktyki%20i%20interwencji%20-%20ksiazka.pdf](https://www.parp.pl/phocadownloadpap/Przeciwdzialanie/Przeciwdzialanie%20krzywdzeniu%20dzieci.%20Oparte%20na%20dowodach%20podejscie%20do%20profilaktyki%20i%20interwencji%20-%20ksiazka.pdf) [dostęp 12.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 4.

Zjawiska przemocy seksualnej w Internecie, udostępnianie pornografii dziecięcej czy dostęp do innych wirtualnych patotrześci wywierają ogromny wpływ na zdrowie zarówno psychiczne, jak i fizyczne młodego człowieka. Takiego rodzaju zdarzenia prowadzą do licznych dysfunkcji, negatywnie wpływających na rozwój emocjonalny, poznawczy i społeczny młodego człowieka, zaburzeń odżywiania, stanów lękowo-depresyjnych, ataków paniki, samookaleczania się, problemów behawioralnych w szkole, a także znacznego zaniżenia poczucia własnej wartości, problemów z zasypianiem, pojawiania się koszmarów sennych, obwiniania samego siebie oraz spadku odporności⁵⁴⁰.

3.4. Regulacje prawne oraz dobre praktyki reagowania na patotrześci w Internecie na przykładzie państw trzecich

3.4.1. Wielka Brytania

Spośród tzw. państw trzecich szczególną pozycję zajmuje Wielka Brytania, która przez wiele lat pozostawała w strukturach Unii Europejskiej. W związku z tym standardy określone w płaszczyźnie europejskiej stanowią swoistego rodzaju podstawę wypracowanych w Wielkiej Brytanii przepisów, których nie należy prezentować w całkowitym oderwaniu od unijnych wytycznych. W Unii Europejskiej nie wprowadzono jednolitych, zharmonizowanych ograniczeń dostępu do patotrześci w Internecie, pozostawiając to krajowym regulacjom, którym kształt poniekąd nadało zarówno prawo pierwotne, jak i wtórne (dyrektywy unijne). Prawo pierwotne, chroniąc prawa i swobody unijne, w szczególności wolności ekonomiczne, swobody świadczenia usług czy przedsiębiorczości, nie wyklucza możliwości rozpowszechniania pornografii w Internecie. Prawa i wolności unijne nie mają jednak absolutnego

⁵⁴⁰ K. Groszkowska, *Zagrożenia dla nieletnich...*, s. 6; K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, op. cit., s. 1.

charakteru⁵⁴¹ i ustępują miejsca bezwzględnemu zakazowi posiadania, udostępniania czy rozpowszechniania pornografii dziecięcej, a także mogą podlegać ograniczeniom ze względu na ochronę porządku, bezpieczeństwa lub zdrowia publicznego⁵⁴². Z uwagi na niewprowadzenie na poziomie unijnym jednolitych definicji ww. pojęć, przedmiotowe kryteria mogą przyjąć inną postać w każdym z państw członkowskich UE, zgodnie z obowiązującym w danym kraju systemem wartości i poczuciem moralności społecznej⁵⁴³. Finalnie materia patotreści i pornografii dziecięcej w Internecie nie została ujęta w zharmonizowane normy UE, zaś zasady posiadania, udostępniania i rozpowszechniania takiego rodzaju destrukcyjnych treści odmiennie uregulowano w każdym z państw członkowskich UE. Poza państwami, w których całkowicie zakazano udostępniania i rozpowszechniania pornografii w Internecie (np. Bułgaria, Islandia, Litwa), w państwach członkowskich wyłącznie osoby pełnoletnie mogą korzystać z tzw. pornografii legalnej, zaś w przypadku małoletnich użytkowników Internetu dostęp do takiego rodzaju treści podlega różnego rodzaju ograniczeniom poprzez zastosowanie narzędzi weryfikacji wieku lub tzw. kontroli rodzicielskiej.

W systemie prawnym Wielkiej Brytanii przepisy dotyczące kwestii bezpieczeństwa w sieci zawarte zostały w ustawie

⁵⁴¹ Wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej: z dnia 14 października 2004 r. w sprawie C-36/02 Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH przeciwko Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, ECLI:EU:C:2004:614, pkt 36 oraz z dnia 27 października 1977 r. w sprawie 30/77 Régina przeciwko Pierre Bouchereau, ECLI: ECLI:EU:C:1977:172, pkt 34, [za:] I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit. s. 3, przyp. 5.

⁵⁴² Art. 52 w związku z art. 62 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2016 C 202), [za:] I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 3, przyp. 6.

⁵⁴³ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 14 października 2004 r. w sprawie C-36/02 Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH przeciwko Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, ECLI:EU:C:2004:614, pkt 31, [za:] I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 3, przyp. 7.

o odpowiedzialności karnej⁵⁴⁴, ustawie o ochronie dzieci⁵⁴⁵, ustawie o przestępstwach seksualnych⁵⁴⁶ oraz ustawie o treściach obscenicznym⁵⁴⁷, a także ustawie o odpowiedzialności karnej i migracji⁵⁴⁸. Zgodnie z treścią ww. regulacji prawnych zakazana jest jakakolwiek postać pornografii dziecięcej. Ustawa o przestępstwach seksualnych za niedopuszczalne uznaje wykonywanie seksualnych zdjęć dziecka, komunikację seksualną z dzieckiem za pośrednictwem Internetu, narażanie dziecka na kontakt z materiałami o charakterze seksualnym, przykładowo przez prezentowanie dziecka za pośrednictwem kamery lub aplikacji internetowej genitaliów, przesyłanie za pośrednictwem Internetu wizerunku seksualnego dziecka, w tym komentowanie lub udostępnianie takiego rodzaju materiałów za pośrednictwem poczty e-mail, kamery czy aplikacji internetowej. Zabronione jest również nakłanianie dziecka do odbycia aktu seksualnego na odległość bez fizycznego kontaktu, za pośrednictwem kamery internetowej bądź zachęcanie małoletniego do udostępnienia swojego wizerunku w seksualnym ujęciu lub z zabarwieniem seksualnym⁵⁴⁹. Także oglądanie rysunków przedstawiających dziecko lub dzieci w trakcie czynności seksualnej jest niedopuszczalne⁵⁵⁰. Jakakolwiek obserwacja małoletniego bez jego świadomości również została zakazana, w szczególności w momentach, kiedy każdy człowiek potrzebuje prywatności, przykładowo poprzez umieszczanie kamery i odbieranie obrazu za pośrednictwem Internetu w miejscach ogólnodostępnych, przeznaczonych do publicznego użytku, takich jak toaleta lub przymierzalnia.

⁵⁴⁴ Criminal Justice Act 1988, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/33/contents> [dostęp: 12.07.2023].

⁵⁴⁵ Protection of Children Act 1978, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/37/contents> [dostęp: 12.07.2023].

⁵⁴⁶ Sexual Offences Act 2003, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents> [dostęp: 12.07.2023].

⁵⁴⁷ Obscene Publications Act, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/7-8/66/section/1>; <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/obscene-publications#bo2> [dostęp: 12.07.2023].

⁵⁴⁸ Criminal Justice and Immigration Act 2008, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents> [dostęp: 12.07.2023].

⁵⁴⁹ I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 6.

⁵⁵⁰ Ibidem, s. 7, przyp. 21.

Ponadto zabronione jest nawiązywanie kontaktu z dzieckiem w celach seksualnych za pośrednictwem Internetu, wykorzystywanie przy tym pozycji autorytetu lub nadużywanie zaufania w celach seksualnych.

Za niedopuszczalne w Wielkiej Brytanii uznaje się również wszelkie akty udostępniania i rozpowszechniania pornografii wywołującej szczególne zgorzsenie czy demoralizację odbiorcy, obejmującej akty seksualne ze zwierzętami, sadomasochizm, okaleczenia narządów, tortury, perwersyjne czy naruszające godność istoty ludzkiej zachowania. Ustawa o odpowiedzialności karnej i migracji wyklucza także możliwość posiadania treści obrazujących odrażającą, pełną przemocy pornografię ekstremalną, czynności penetracji bez zgody drugiej osoby.

W 2017 roku brytyjski parlament uchwalił także ustawę o gospodarce cyfrowej (Digital Economy Act), której celem było zagwarantowanie bezpieczeństwa małoletnim w sieci, w szczególności przez zwiększenie ochrony przed dostępem do szkodliwych, pornograficznych treści. Istotne założenia zawierała trzecia część ustawy, obligująca dostawców tzw. legalnej pornografii do stosowania narzędzi weryfikacji wieku użytkowników danej strony internetowej, która nigdy jednak nie weszła w życie. Przepisy nie określały bowiem, w jaki sposób weryfikacja ta powinna zostać przeprowadzona. Wybór stosownego środka miał należeć do dostawcy usługi internetowej, niewywiązanie się natomiast z tego obowiązku skutkowało miało karą finansową w wysokości 250 tys. funtów lub 5% wartości obrotów firmy oraz mogło prowadzić do zablokowania strony internetowej i wykluczenia możliwości przeprowadzania transakcji z wykorzystaniem usług finansowych⁵⁵¹. Finalnie, jak zostało to już powiedziane, przepisy części trzeciej ustawy nigdy nie weszły w życie, a w 2019 roku rząd brytyjski ogłosił, że ochrona małoletnich użytkowników Internetu powinna zostać uregulowana w szerszej propozycji

⁵⁵¹ K. Groszkowska, *Prawne możliwości ograniczenia dostępu do pornografii w Internecie w Unii Europejskiej*, „Analizy BAS” 2019, nr 1 (149), s. 1–9, przyp. 12, [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, op. cit., s. 2.

legislacyjnej, kompleksowo regulującej kwestie bezpieczeństwa w sieci⁵⁵².

Przywołana treść brytyjskich przepisów wprawdzie koresponduje z wytycznymi unijnej regulacji, jednak intensyfikacja prawna zagadnienia bezpieczeństwa w sieci nastąpiła dopiero po opuszczeniu przez Wielką Brytanię struktur UE. W 2021 roku opracowany został projekt ustawy o bezpieczeństwie w Internecie⁵⁵³. Został on skierowany do firm hostujących treści udostępniane za pośrednictwem Internetu, przedsiębiorców świadczących usługi internetowe umożliwiające publikację prywatnych materiałów, nawiązywanie interakcji w sieci, wysyłanie wiadomości, komentarzy, aktywność na różnego rodzaju forach czy czatach. Zgodnie z projektem podmioty te oraz wyszukiwarki internetowe zobligowane zostaną do podejmowania stosownych czynności ograniczających użytkownikom Internetu dostęp do szkodliwych treści. W głównym założeniu ustawa chronić będzie zarówno osoby małoletnie, wyłączając możliwość dostępu do nielegalnych treści oraz kontaktowania się z nieznanymi użytkownikami sieci, jak i dorosłych – przed legalnymi, lecz niechcianymi materiałami (np. przed tzw. legalną pornografią). Platformy internetowe zobowiązane zostaną także do usuwania i blokowania treści przedstawiających terroryzm, wykorzystanie seksualne innej osoby, w tym dziecka, oraz niegodziwe traktowanie małoletnich. Natomiast platformy internetowe przeznaczone dla dzieci zobowiązane zostaną do wprowadzenia silnych zabezpieczeń wykluczających możliwość dostępu do tzw. treści legalnych (np. legalnej pornografii), lecz nieodpowiednich dla młodego człowieka, oraz nielegalnych materiałów, wywołujących uzasadnione obawy, prezentujących przemoc, groźby, zastraszenia, akty samookaleczania się, obrazy zaburzeń odżywiania czy zażywania środków odurzających. Zakazana będzie także jakakolwiek

⁵⁵² UK Parliament, *Law but no law*, <https://lordslibrary.parliament.uk/law-but-not-law/> [dostęp: 12.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, op. cit., przyp. 16.

⁵⁵³ Safety Bill, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/985033/Draft_Online_Safety_Bill_Bookmarked.pdf [dostęp 12.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 7, przyp. 22.

postać nielegalnej dezinformacji, w szczególności na portalach, z których korzystają dzieci.

Zgodnie z projektem ciężar określenia właściwych środków, które spełnią ustawowe cele, przeniesiony zostanie na gigantów internetowych. Ponadto podmioty objęte regulacją ustawową, w szczególności tzw. platformy wysokiego ryzyka, zobowiązane zostaną do opracowania jasnych i klarownych warunków korzystania z ich stron i określenia kategorii materiałów możliwych do udostępnienia za pośrednictwem danej strony internetowej, a przy tym egzekwowania wprowadzonych zasad.

Strony internetowe prezentujące tzw. pornografię legalną zobowiązane zostaną do podjęcia stosownych czynności uniemożliwiających udostępnienie takich materiałów osobie małoletniej, a także wprowadzenia systemów weryfikacji wieku. Wyposażone zostaną również w narzędzia uniemożliwiające dotarcie legalnej pornografii do pełnoletnich użytkowników Internetu niezainteresowanych takimi treściami, a także blokujące możliwość nawiązania kontaktu czy jakiegos rodzaju interakcji z osobami, których tożsamość nie może zostać zweryfikowana. Firmy objęte zakresem regulacji ustawowej zobligowane zostaną do przeprowadzenia oceny ryzyka udostępnianych materiałów, do których potencjalnie mogłoby dotrzeć dziecko, oraz blokowania aktywności zagrażających dobru i bezpieczeństwu małoletniego. Media społecznościowe uniemożliwiać będą emisję fałszywych reklam.

Dodatkowo znacznie uproszczony zostanie proces zgłaszania różnych form nadużyć zarówno przez małoletnich, jak i ich opiekunów. Projekt ustawy przewiduje także współpracę z organami ścigania, nakładając na firmy internetowe powinność niezwłocznego informowania Krajowej Agencji ds. Przestępczości o wszelkich postaciach udostępniania w sieci niedozwolonych treści.

Finalnie brytyjski projekt ustawy zmierza do stworzenia bezpiecznej przestrzeni w sieci, w której wszelka aktywność będzie świadoma. Pełnoletni użytkownicy cyberprzestrzeni będą mogli w zaufaniu wybierać usługi udostępniane na bezpiecznych platformach, posiadających jasno określone zasady użytkowania. Firmy, do których skierowana zostanie ustawa, zobowiązane będą do zwalczania zabronionych treści publikowanych w sieci oraz szacowania, czy określoną stronę internetową można udostępnić

małoletnim, zaś w przypadku otwarcia usługi na młodzież wprowadzenia stosownych zabezpieczeń przed różnego rodzaju patotreściami, do których mogłoby dotrzeć dziecko.

Zgodnie z zasadą proporcjonalności zakres podmiotowy ustawy nie obejmie niewielkich firm lub przedsiębiorców świadczących tzw. mało ryzykowne usługi oraz osób prywatnych udostępniających nielegalne treści w sieci, np. za pośrednictwem poczty e-mail. Nie oznacza to jednak, że prywatne platformy komunikacyjne nie będą musiały tworzyć bezpiecznych kanałów czy stosować środków ochrony prywatności użytkowników sieci⁵⁵⁴. Procedowany projekt zwraca również uwagę na problem kobiet i dziewcząt w sieci, które należą do grupy szczególnie narażonej na akty nękania i cyberstalkingu, wskazując na potrzebę wprowadzenia narzędzi skutecznego usuwania nielegalnych materiałów niezwłocznie po uzyskaniu informacji o fakcie ich udostępnienia lub obecności na danej stronie internetowej. Ustawa wprowadzi także definicję nowego przestępstwa określanego mianem cyberflashingu, którego znamiona sprowadzają się do różnych postaci zastraszania w sieci kobiet i dziewcząt aktami przemocy lub groźby bezprawnej.

Projekt ustawy określa również zakres zadań, kompetencji organu państwowego, regulacyjnego, kontrolującego i nadzorującego rynek mediów oraz telekomunikacji w Wielkiej Brytanii – Office of Communication (Ofcom). Zostanie mu przyznane uprawnienie do gromadzenia informacji potrzebnych do realizacji czynności nadzoru, egzekwowania obowiązującej regulacji prawnej, profilowania użytkowników sieci i rozpoznawania niebezpiecznych aktywności w Internecie. Ofcom uprawniony będzie do kontrolowania firm objętych zakresem ustawowej regulacji, niezależnie od tego, gdzie faktycznie znajduje się siedziba przedsiębiorcy internetowego, co w płaszczyźnie globalnego charakteru Internetu ma ogromne znaczenie. Na organ regulacyjny nałożony zostanie także szereg obowiązków informacyjnych realizowanych w ramach wsparcia przedsiębiorców internetowych w procesie stosowania nowo wprowadzonych przepisów czy publikacji kodeksów postępowania, dobrych praktyk, jakie

⁵⁵⁴ I. Grądzka, *Przemoc seksualna...*, op. cit., s. 9.

powinni wprowadzać giganci internetowi, lub wykazania, że stosowane przez nich środki uznać można za wystarczające. Dodatkowo organ regulacyjny upoważniony zostanie do nakładania kar finansowych na przedsiębiorców internetowych, tj. grzywny określonej kwotowo w wysokości 18 mln funtów lub 10% wartości obrotu globalnego firmy, w zależności od tego, która z kwot będzie wyższa. Ponadto uprawniony będzie do zastosowania sankcji karnych wobec managerów platform internetowych utrudniających Ofcom dostęp do informacji potrzebnych w trakcie prowadzonej kontroli w wyniku stwierdzonych naruszeń oraz do wystąpienia do sądu o zastosowanie środków zakłócających działalność danej strony internetowej, prowadząc do zablokowania strony na terytorium Wielkiej Brytanii.

Obok procesu legislacyjnego Wielka Brytania angażuje się również w szereg działań zmierzających do wytworzenia dobrych praktyk, wytycznych i właściwych zasad postępowania przeznaczonych dla sektora dostawców usług cyfrowych oraz pobudzania do samoregulacji w zakresie tworzenia bezpiecznej przestrzeni w sieci i przeciwdziałania rozpowszechnianiu pornografii dziecięcej. W marcu 2020 roku Wielka Brytania nawiązała współpracę z rządami Stanów Zjednoczonych, Kanady, Australii, Nowej Zelandii i przedstawicielami wielkich przedsiębiorstw technologicznych zmierzającą do wypracowania dobrych praktyk postępowania w sferze wykorzystania seksualnego dzieci w Internecie (*Voluntary Principles to Counter Online Child Sexual Exploitation and Abuse*)⁵⁵⁵. Adresatami dokumentu mającego postać zbioru dobrowolnych praktyk postępowania stali się wszyscy przedsiębiorcy internetowi świadczący usługi cyfrowe. Celem tego przedsięwzięcia było wspólne opracowanie ram regulacyjnych zwalczania zjawisk wykorzystania seksualnego dzieci w Internecie korespondujących z regulacjami prawa międzynarodowego oraz prawa krajowego, przy szczególnym uwzględnieniu konieczności zapobiegania publikacji i udostępnianiu treści

⁵⁵⁵ Five Country Ministerial, *Voluntary Principles to Counter Online Child Sexual Exploitation and Abuse*, <https://www.weprotect.org/wp-content/uploads/11-Voluntary-principles-detailed.pdf> [dostęp: 12.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, op. cit., przyp. 18.

prezentujących dziecko wykorzystywane seksualnie, identyfikacji i zwalczania aktów uwodzenia dzieci, prowadzenia transmisji na żywo oraz wykluczenia możliwości filtrowania takiego rodzaju treści przez strony internetowe⁵⁵⁶. Środki zapobiegawcze skierowane zostaną do treści już zgłoszonych jako szkodliwe i nielegalne, zgodnie z postanowieniami prawa krajowego czy wewnętrznymi regulacjami platform internetowych, ale także nowo opublikowanych materiałów, co faktycznie aktywizować będzie przedsiębiorstwa internetowe do monitorowania i modyfikowania udostępnianych treści. W założeniu autorów dokumentu aktywność firm internetowych powinna zostać skierowana nie tylko na treści ściśle uznane w prawie krajowym za nielegalne, ale także takie, które mogą mieć negatywny wpływ na młodego człowieka, w szczególności te, które są związane z wykorzystaniem seksualnym dziecka, eksponowane np. w trakcie dyskusji na forach internetowych.

W 2020 roku brytyjski departament rządu odpowiedzialny za bezpieczeństwo publiczne i wewnętrzne w kraju wydał kodeks dobrych praktyk przeznaczony dla przedsiębiorców internetowych prowadzących działalność na terytorium Wielkiej Brytanii⁵⁵⁷. W przedmiotowym dokumencie wskazano dwanaście zasad mających istotne znaczenie w płaszczyźnie zapobiegania, usuwania, przeciwdziałania aktom uwodzenia dzieci czy usuwania i zgłaszania odpowiednim władzom informacji na temat występowania nielegalnych treści związanych z wykorzystaniem seksualnym. W głównym założeniu autorów dokumentu kodeks miał stanowić podstawę i początek wspólnego opracowywania świadomych, skutecznych procedur postępowania w walce z pornografią

⁵⁵⁶ K. Groszkowska, *Dobre praktyki reagowania na treści przedstawiające seksualne wykorzystanie dzieci przez podmioty świadczące usługi drogą telefoniczną*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dobre-praktyki-reagowania-na-tresci-przedstawiajace-seksualne-wykorzystywanie-dzieci-przez-podmioty-swiadczone-uslugi-droga-elektroniczna-mgr-kamila-groszkowska/> [dostęp: 12.07.2023], s. 10, przyp. 19.

⁵⁵⁷ Home Office, *Interim Code of Practice on Online Child Sexual Exploitation and Abuse*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/944034/1704_HO_INTERIM_CODE_OF_PRACTICE_CSEA_v.2.1_14-12-2020.pdf [dostęp: 12.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, op. cit., przyp. 20.

dziecięcą w Internecie oraz swoistego rodzaju pomost między wewnętrznymi regulacjami wprowadzanymi przez dostawców usług cyfrowych a obowiązującymi przepisami i rozwiązaniami przyjętymi na poziomie centralnym. Dodatkowo kodeks dobrych praktyk miał przygotować przedsiębiorców internetowych na nowe regulacje prawne wprowadzone ustawą o bezpieczeństwie w Internecie i nałożone na te podmioty zobowiązania. Nacisk położono także na współpracę i wymianę doświadczeń pomiędzy przedsiębiorcami cyfrowymi, potrzebę tworzenia mechanizmów oceny ryzyka, monitorowania systemów bezpieczeństwa, transparentności w raportowaniu moderowanych materiałów, blokowania treści zawierających obrazy seksualnego wykorzystania dzieci i podjęcia stosownych działań w razie zidentyfikowania luk w obszarach bezpieczeństwa w sieci.

3.4.2. Liechtenstein

Liechtenstein jako strona Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych⁵⁵⁸ podpisanej w Lanzarote 25 października 2007 r. zobowiązany został do stworzenia regulacji prawa karnego chroniących dzieci i młodzież przed wykorzystywaniem seksualnym, w tym przed prostytutką oraz pornografią dziecięcą, do których dochodzi również przy wykorzystaniu nowych technologii, a także demoralizacją i nagabywaniem do odbycia stosunku seksualnego. Spośród założeń konwencji warto zwrócić uwagę na potrzebę określenia sankcji za tzw. grooming (nawiązywanie kontaktu w Internecie w celu odbycia stosunku seksualnego), potrzebę zwalczania dziecięcej turystyki seksual-

⁵⁵⁸ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000608> [dostęp: 12.07.2023]; <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000608> [dostęp: 12.07.2023], [za:] E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej w Księstwie Liechtensteinu*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczacych-przemocy-seksualnej-w-ksiestwie-liechtensteinu-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/> [dostęp: 11.10.2023], s. 1, przyp. 5–6.

nej, także poprzez możliwość ścigania sprawców niegodziwych czynów za granicą, gdy popełniono je na terytorium innego kraju, w którym nie przewidziano sankcji prawnej za takiego rodzaju przestępczą aktywność. Założenia konwencji odnoszą się także do aktów prewencyjnych, polegających na zobowiązaniu państw-sygnatariuszy do opracowania i wdrożenia zarówno środków zapobiegawczych skierowanych do sprawców przestępstw na tle seksualnym, jak i różnego rodzaju form wsparcia dla ofiar przemocy seksualnej⁵⁵⁹ oraz potrzeby wprowadzenia przepisów postępowania karnego chroniących tożsamość i prywatność skrzywdzonego dziecka. Pod wpływem postanowień konwencji system prawny Liechtensteinu poszerzony został o penalizację przestępstw popełnionych za granicą – w katalogu przestępstw seksualnych popełnianych wobec osób bezbronnych czy upośledzonych umysłowo krąg sprawców (którzy ścigani byli w przypadku dopuszczenia się niegodziwego czynu wobec obywatela tego kraju lub osoby mającej miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu na jego terytorium) poszerzono także o osoby dopuszczające się czynów naruszających interesy Księstwa Liechtensteinu oraz cudzoziemców popełniających takiego rodzaju przestępstwo na terytorium Księstwa⁵⁶⁰.

W płaszczyźnie wykorzystania seksualnego istotne znaczenie ma art. 203 kodeksu karnego Liechtensteinu, przewidujący karę pozbawienia wolności do 6 miesięcy lub karę grzywny do 360 stawek dziennych za dokonywanie czynności seksualnej w obecności innej osoby, niespodziewającej się takiego aktu, w bezpośrednim lub pośrednim kontakcie, przy wykorzystywaniu technologii informacyjno-komunikacyjnej, środków porozumiewania się na odległość, powodujące u odbiorcy dyskomfort czy rozdrażnienie, lub w takich samych warunkach narażanie osoby trzeciej na akt seksualny albo słowne napastowanie.

⁵⁵⁹ Landesverwaltung Fürstentum Lichtenstein, Berichte und Anträge, Regierungskanzlei RK, BuA – Nummer 2015 / 56, [za:] E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w zakresie patotrześci...*, op. cit., s. 1, przyp. 8.

⁵⁶⁰ Art. 64 ust. 1 pkt 4a-c kodeksu karnego Księstwa Liechtensteinu, <https://www.gesetze.li/konso/1988.37> [dostęp: 12.07.2023], [za:] E. Tuora-Schwierskott, *Rozwiązania w zakresie patotrześci...*, op. cit. s. 5, przyp. 16.

W polityce rządu Liechtensteinu kluczową rolę odgrywają także działania czysto edukacyjne i uświadamiające, skierowane zarówno do młodzieży i rodziców, jak i placówek edukacyjnych, w których młodzi ludzie spędzają znaczną część swojego czasu. Aktywność podjęta w ramach projektów *Kinder stark machen* („wzmocnić dzieci”) oraz *Elternversammlung* (zebranie rodziców) pozwala uświadomić dzieciom i rodzicom, jak poważne zagrożenia niosą ze sobą patotreści udostępniane w Internecie. W ramach realizacji przyjętych projektów szczególną uwagę zwrócić należy na potrzebę angażowania dzieci, uczniów wszystkich poziomów edukacji w opracowywanie głównych założeń inicjatyw podejmowanych na rzecz ochrony przed patotreściami w Internecie.

3.4.3. Australia

Australia jest krajem, w którym podjęta została szeroka aktywność zmierzająca do wykluczenia możliwości transmitowania i rozpowszechniania materiałów zawierających przemoc. Okolicznością kluczową, uznawaną wręcz za swoistego rodzaju przełom, była masakra, do której doszło w nowozelandzkim mieście Christchurch w marcu 2019 roku – Australijczyk Brenton Tarrant zabił blisko 50 osób. Niezmiernie tragicznym było to, że brutalny atak australijskiego obywatela transmitowano na żywo w mediach społecznościowych. Ponadto do czasu trwałego usunięcia transmisji nagranie wielokrotnie udostępniano w sieci⁵⁶¹. Przed zamachem Brenton Tarrant napisał manifest terrorysty, w treści którego jasno wskazał, że jest to dzieło osoby, która spędziła znaczną część życia w najgorszych zakątkach Internetu i inspirowała się starszymi patotreściami dostępnymi w sieci.

Ostatecznie pod wpływem powyższych wydarzeń firmy świadczące usługi internetowe zobligowane zostały do usuwania

⁵⁶¹ G. Ellis, D. Muller, *The proximity filter: the effect of distance on media coverage of the Christchurch mosque attacks*, „Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online” 2020, vol. 15 (2), [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Przemoc seksualna w cyberprzestrzeni: doświadczenia australijskie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-seksualna-w-cyberprzestrzeni-doswiadczenia-australijskie-dr-justyna-eska-mikolajewska/> [dostęp: 14.07.2023], s. 4.

brutalnych treści, zaś sankcje za brak aktywności w tym zakresie ustalono na poziomie kary więzienia lub grzywny. Australia stała się pierwszym krajem na świecie, który przewidział możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osób, dostawców usług internetowych, platform społecznościowych publikujących lub za pośrednictwem których publikuje się treści prezentujące przemoc.

Ustawą o zmianie kodeksu karnego z kwietnia 2019 r. [Criminal Code Amendment (Sharing of Abhorrent Violent Material) Act 2019] demoralizatorskie i autodestrukcyjne treści uznano za „odrażające materiały zawierające przemoc” (*abhorrent violent material*). Zgodnie z treścią art. 474 ust. 32 sprowadzono je do niezmiernie rażących, brutalnych materiałów dźwiękowych, wizualnych lub audiowizualnych stworzonych przez jednego sprawcę lub działających wspólnie sprawców. W danym zakresie istotnym jest, żeby udostępniane treści stanowiły postać transmisji na żywo lub rejestrowały zaangażowanie w akt terrorystyczny, w trakcie którego osoba lub grupa ludzi doznają obrażeń, zostają zabici, przeprowadzana jest próba morderstwa, poddaje się torturom drugiego człowieka, dopuszcza się gwałtu lub porwania innej osoby, gdy obejmuje to przemoc czy groźbę przemocy, co w treści art. 474 ust. 32 zdefiniowano jako „odrażające zachowania z użyciem przemocy” (*abhorrent violent conduct*). Kwestie pociągnięcia do odpowiedzialności karnej dostawców usług internetowych lub hostingowych przewidziano w art. 474 ust. 33. Na podmioty te nałożono obowiązek powiadomienia Australijskiej Policji Federalnej (Australian Federal Police, AFP) o możliwości popełnienia czynu zabronionego za pośrednictwem Internetu w sytuacji, gdy zachodzi obawa (powzięta np. na skutek skarg złożonych przez użytkowników usług internetowych), że określona usługa może zostać wykorzystana w celu zdobycia dostępu do treści zawierających odrażające akty przemocy, ponadto istnieją uzasadnione podstawy do uznania, że określony materiał zawiera odrażające, pełne przemocy treści, zaś określona aktywność miała lub ma miejsce w Australii.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, usługodawcy zobowiązani są poinformować AFP w rozsądnym terminie (*reasonable time*) o możliwości wykorzystania usługi do pozyskania

odrażających materiałów. Pojęcie „rozsądnego terminu” nie zostało zdefiniowane ustawowo i uzależnione jest od okoliczności konkretnego przypadku, rodzaju, objętości udostępnionego materiału czy możliwości i zasobów, do których dostęp ma dostawca. Obowiązek powiadomienia AFP odpada w sytuacji, gdy materiały znane są Policji Federalnej bądź dostawca udostępnił je Krajowemu Centrum Dzieci Zaginionych lub Wykorzystywanych (National Center for Missing or Exploited Children) lub zgłosił do Interpolu.

Innego rodzaju obowiązki nałożone zostały natomiast na dostawców usług hostingowych, którzy zobligowani są niezwłocznie usunąć lub zaprzestać hostingu odrażających aktów (niezależnie od tego, jakie miejsce na świecie prezentują), do których dostęp uzyskać można w Australii. Obowiązujące przepisy wiążą dostawców posiadających siedzibę zarówno na terytorium Australii, jak i poza granicami tego kraju. Ostatecznie dostawcy usług hostingowych zobligowani są „zagwarantować, że odrażające treści nie będą dostępne dla końcowych użytkowników w Australii”⁵⁶².

Przedmiotowy obowiązek nie odnosi się natomiast do dostawców usług internetowych. Ich odpowiedzialność sprowadza się bowiem do sytuacji, kiedy przy świadomości dużego ryzyka, że platforma internetowa określonego dostawcy stanowi narzędzie udostępniania lub pozyskania materiałów zaliczanych do odrażających treści, w sposób nieuzasadniony nie dochodzi do niezwłocznego usunięcia odrażających i pełnych przemocy materiałów.

Kara grzywny w wysokości do 800 jednostek przewidziana została w przypadku niedopełnienia obowiązku powiadomienia AFP. Brak aktywności ze strony osoby fizycznej prowadzący do nieusunięcia w stosownym terminie odrażających treści wiąże się z karą grzywny do 10 tys. jednostek i do 3 lat pozbawienia wolności bądź wymierzeniem tych kar łącznie. Natomiast grzywna nałożona na osobę prawną sięgać może do 50 tys. jednostek lub 10% rocznego obrotu przedsiębiorstwa w okresie obrotowym

⁵⁶² J. Eska-Mikołajewska, *Przemoc seksualna w cyberprzestrzeni...*, op. cit, s. 3.

wynoszącym 12 miesięcy, zakończonym z końcem miesiąca, w którym doszło do popełnienia czynu zabronionego⁵⁶³.

Kolejny kluczowy akt prawny regulujący kwestie cyberprzemocy w Australii to ustawa o bezpieczeństwie w Internecie z 2021 r. (Online Safety Act 2021)⁵⁶⁴. Art. 6 ust. 1 tej ustawy stanowi, że materiał zaliczany do cyberprzemocy (*cyber bullying material*) skierowany wobec małoletniego dziecka to taki, który sprowadza się do poważnego zastraszenia, dręczenia, nękania czy znacznego, poważnego upokorzenia. Ustalone kryteria nieco inaczej wyglądają w przypadku osób dorosłych.

3.4.4. Nowa Zelandia

W Nowej Zelandii posiadanie nieodpowiednich treści jest przestępstwem zagrożonym karą pozbawienia wolności do lat 10 lub grzywną do 50 tys. dolarów nowozelandzkich, zaś dystrybucja czy udostępnianie takiego rodzaju materiałów (także za pośrednictwem Internetu) zagrożone zostały karą pozbawienia wolności do lat 14⁵⁶⁵. Zgodnie z postanowieniami art. 3 ust. 2a ustawy o klasyfikacji filmów, nagrań wideo i publikacji z 1993 r. (Films, Videos, and Publications Classification Act 1993, FVPCA)⁵⁶⁶ za

⁵⁶³ 800 jednostek kary to obecnie 177,6 tys. USD w przypadku osób fizycznych i 888 tys. USD w przypadku osób prawnych. 10 tys. jednostek kary to w przypadku osób fizycznych 2,22 mln USD, a osób prawnych – 11,1 mln (J. Eska-Mikołajewska, *Przemoc seksualna w cyberprzestrzeni...*, op. cit., przyp. 5).

⁵⁶⁴ Online Safety Act 2021, <https://www.legislation.gov.au/Details/C2021A00076> [dostęp: 14.07.2023], dalej: ustawa o bezpieczeństwie w Internecie, [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Przemoc seksualna w cyberprzestrzeni...*, op. cit., s. 4, przyp. 4.

⁵⁶⁵ J. Eska-Mikołajewska, *Działania prewencyjne zapobiegające wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w Internecie: doświadczenia nowozelandzkie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dzialania-prewencyjne-zapobiegajace-wykorzystywaniu-seksualnemu-dzieci-w-internecie-doswiadczenia-nowozelandzkie-dr-justyna-eska-mikolajewska/> [dostęp: 14.07.2023], s. 1.

⁵⁶⁶ <https://www.legislation.govt.nz/act/public/1993/0094/55.0/DLM312895.html> [dostęp: 14.07.2023], [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Działania prewencyjne zapobiegające...*, op. cit., s. 3, przyp. 3.

nieodpowiednie uznaje się materiały promujące, wspierające lub mające tendencję do promowania lub też wspierania aktów wykorzystania seksualnego dzieci i młodzieży.

Na gruncie obowiązujących w Nowej Zelandii przepisów na szczególną uwagę zasługują postanowienia ustawy o przestępstwach z 1961 r. dotyczące przestępstw popełnionych z udziałem komputera, przykładowo art. 150 ustawy obejmujący uszkodzenie lub ingerencję w system komputerowy w celu uniemożliwienia dostępu do danych komputera upoważnionemu użytkownikowi czy art. 307 dotyczący groźby zniszczenia mienia⁵⁶⁷. W sierpniu 2021 roku przedłożony został projekt ustawy zmieniającej ustawę o przestępstwach z 1961 r. [Crimes (Child Exploitation Offences) Amendment Bill]⁵⁶⁸, wzorowanej na australijskim ustawodawstwie chroniącym małoletnie dzieci przed krzywdami wyrządzanymi aktywnością dorosłych w Internecie. Ustawa zmieniająca wprowadza dwa nowe typy przestępstw, zagrożonych karą pozbawienia wolności do lat 3, których sprawcą może być dorosły użytkownik Internetu podejmujący aktywność w sieci w celu wyrządzenia krzywdy dziecku, które nie ukończyło 16. roku życia lub celowo wprowadzający je w błąd co do swojej tożsamości. Zmiana ma na celu ułatwienie ścigania pełnoletnich użytkowników sieci, którzy niezależnie od rodzaju wybranego medium komunikacji nieprzyzwolitą komunikacją z dzieckiem wyrządzają mu szkodę, udostępniając niechciane treści, wysyłając niestosowne wiadomości i organizując spotkania w świecie rzeczywistym. Ustawa zmieniająca wprowadziła także wyższe maksymalne kary za przestępstwa uwodzenia małoletnich w Internecie oraz tworzenie i udostępnianie zakazanych, pełnych pedofilskiego zabarwienia publikacji. Wprowadzona została

⁵⁶⁷ R. King, *Digital domestic violence: Are victims of intimate partner cyber harassment sufficiently protected by New Zealand's current legislation?*, „Victoria University of Wellington Law Review” 2017, nr 48, s. 40, [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Działania prewencyjne zapobiegające...*, op. cit., s. 6, przyp. 7.

⁵⁶⁸ Crimes (Child Exploitation Offences) Amendment Bill, https://www.parliament.nz/en/pb/bills-and-laws/bills-proposed-laws/document/BILL_113484/crimes-child-exploitation-offences-amendment-bill [dostęp: 14.07.2023], [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Działania prewencyjne zapobiegające...*, op. cit., s. 3, przyp. 4.

także konstrukcja domniemania kary pozbawienia wolności w przypadku sprawcy skazanego po raz drugi za przestępstwo wykorzystania seksualnego dziecka. Wyłącznie w wyjątkowych przypadkach, uwzględniając szczególną sytuację sprawcy (w tym wiek poniżej 20. roku życia), sąd może odstąpić od wymierzenia bezwzględnej kary pozbawienia wolności. Szczególna postać domniemania nie będzie mieć natomiast zastosowania do innych niestosownych publikacji, niezwiązanych z osobą małoletniego dziecka. Ustawa zmieniająca objęła swoim zakresem także inne regulacje prawne, w szczególności ustawę o klasyfikacji filmów, nagrań wideo i publikacji z 1993 r., podwyższając wymiar sankcji za posiadanie niedozwolonych treści z 5 do 10 lat pozbawienia wolności oraz za wytwarzanie i rozpowszechnianie takiego rodzaju materiałów z 10 do 14 lat pozbawienia wolności. Dodatkowo dla usprawnienia systemu ścigania sprawców przestępstw na tle seksualnym organy ścigania zwolnione zostały z obowiązku uzyskania pozwolenia Prokuratora Generalnego na ściganie przestępstw związanych z publikacją niedozwolonych treści. Obowiązek uzyskania pozwolenia ograniczony został wyłącznie do postępowań prywatnych i związanych z jurysdykcją eksterytorialną, gdy do przestępstwa doszło poza granicami Nowej Zelandii. Zaostrzenie wymiaru sankcji wprowadzono także do ustawy o cłach i akcyzie z 2018 r. (Customs and Excise Act 2018)⁵⁶⁹ – kara za eksport lub import niedozwolonych publikacji podwyższona została z 5 do 10 lat pozbawienia wolności.

Kolejnym aktem regulującym kwestie wykorzystania seksualnego dzieci jest ustawa o niechcianych wiadomościach elektronicznych z 2007 r., zmierzająca do ograniczenia wysyłania do Nowej Zelandii niechcianych komercyjnych wiadomości z linkiem (wiadomości wysyłanych do, z lub na terytorium tego kraju). Komercyjnie wysyłane wiadomości opatrzone muszą być stosownymi informacjami na temat osoby, która wyraziła zgodę na wysłanie wiadomości, oraz narzędziem rezygnacji z określonej subskrypcji, stwarzającym realną możliwość przekazania

⁵⁶⁹ <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2018/0004/latest/whole.html> [dostęp: 14.07.2023], [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Działania prewencyjne zapobiegające...*, op. cit., s. 5, przyp. 6.

nadawcy wiadomości informacji, by nie wysyłał odbiorcy takiego rodzaju treści. Zakazane jest także posiadanie oprogramowania stwarzającego możliwość pozyskiwania i tworzenia list adresowych, które potencjalnie można wykorzystać do wysyłania niechcianych i niezamawianych wiadomości.

Poza sferą ustawodawczą na terytorium Nowej Zelandii realizowanych jest wiele inicjatyw, których celem jest zapobieganie wykorzystaniu seksualnemu dzieci w Internecie i innym formom nadużyć względem małoletnich użytkowników sieci. Przykładowo w 2021 roku w wyniku wspólnych działań nowozelandzkich śledczych z Zespołu ds. Operacji Związanych z Wykorzystywaniem Dzieci (Customs' Child Exploitation Operations Team, CEOT), policjantów oraz Departamentu Spraw Wewnętrznych ujęto czterech mężczyzn odpowiedzialnych za wprowadzanie niedozwolonych treści do sieci i rozpowszechnianie materiałów prezentujących wykorzystywanie seksualne małoletnich dzieci⁵⁷⁰. W ramach grupy zadaniowej Ruru (Taskforce Ruru) stworzonej przez te same podmioty powołano Zespół ds. Identyfikacji Ofiar wykorzystywania seksualnego dzieci online, opracowujący różnego rodzaju materiały, szkolenia, narzędzia walki z wykorzystywaniem seksualnym dzieci w Internecie, a także przetwarzający niedozwolone materiały, co ostatecznie doprowadziło do pozyskania wielu niedozwolonych treści, przekazanych następnie międzynarodowym organom ścigania⁵⁷¹.

Nowa Zelandia podejmuje również wysiłki na arenie międzynarodowej. W 2019 roku na spotkaniu ministerialnym w Londynie, w którym udział wzięli przedstawiciele Australii, Kanady, Nowej Zelandii, USA i Wielkiej Brytanii, sporządzony został dokument pt. *Dobrowolne zasady przeciwdziałania wykorzystywaniu i nadużyciom seksualnym wobec dzieci w Internecie* (Voluntary Principles to Counter Online Child Sexual Exploitation and

⁵⁷⁰ *Customs arrests four men for online child sexual exploitation*, New Zealand Custom Service, <https://www.customs.govt.nz/about-us/news/media-releases/customs-arrests-four-men-for-online-child-sexual-exploitation/> [dostęp 14.07.2023], [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Działania prewencyjne zapobiegające...*, op. cit., s. 16, przyp. 18.

⁵⁷¹ *Ibidem*.

Abuse)⁵⁷². Zbiór 11 dobrowolnych zasad przygotowany został we współpracy z liderami branży cyfrowej i stanowi zestawienie spójnych wytycznych istotnych w zapobieganiu wytwarzania materiałów prezentujących akty seksualne dzieci, wyszukiwaniu i namierzaniu sprawców uwodzenia za pośrednictwem Internetu lub podejmujących czynności przygotowawcze w tym zakresie, wykrywaniu transmisji na żywo oraz uniemożliwianiu wyszukiwania niedozwolonych treści, stosowaniu specjalistycznego podejścia do małoletnich ofiar wykorzystania seksualnego oraz kluczowych w zakresie wzajemnej współpracy i podejmowaniu wspólnych działań w reakcji na zmieniające się zagrożenia. W ramach podjętego przedsięwzięcia opracowany został dodatkowo Pakiet wsparcia w celu pomocy branży cyfrowej (Support Pack for Digital Industry), podkreślający funkcje wspólnego raportowania i zapewniania bezpiecznej przestrzeni w sieci⁵⁷³.

W 2021 roku Nowa Zelandia jako jeden z 48 krajów świata przystąpiła do Globalnego Sojuszu (Global Alliance)⁵⁷⁴, zwalczającego akty wykorzystywania seksualnego dzieci w Internecie. Głównym założeniem Sojuszu jest wzmocnienie działań każdego z państw członkowskich w płaszczyźnie lepszej i szybszej identyfikacji ofiar wykorzystywania seksualnego dzieci w Internecie, zapewnienie im odpowiedniej ochrony i wsparcia, usunięcie luk prawnych stwarzających możliwość dystrybucji niedozwolonych treści, rozbudowa danych Interpolu i podejmowanie transgranicznych akcji Policji w zakresie zatrzymania sprawców takich przestępstw.

⁵⁷² Five Country Ministerial, *Voluntary Principles to Counter Online Child Sexual Exploitation and Abuse*, [https://www.dia.govt.nz/vwluResources/online-safety-voluntary-principles-on-child-sexual-exploitation-full-version/\\$file/online-safety-voluntary-principles-on-child-sexual-exploitation-full-version.pdf](https://www.dia.govt.nz/vwluResources/online-safety-voluntary-principles-on-child-sexual-exploitation-full-version/$file/online-safety-voluntary-principles-on-child-sexual-exploitation-full-version.pdf) [dostęp: 14.07.2023], [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Działania prewencyjne zapobiegające...*, op. cit., s. 15, przyp. 17.

⁵⁷³ Ibidem, s. 15.

⁵⁷⁴ NZ joins Global Alliance against child sexual abuse online, New Zealand Government, <https://www.beehive.govt.nz/release/nz-joins-global-alliance-against-child-sexual-abuse-online> [dostęp: 14.07.2023], [za:] J. Eska-Mikołajewska, *Działania prewencyjne zapobiegające...*, op. cit., s. 16, przyp. 19.

Przykład innego rodzaju działań podejmowanych w celu zapobiegania wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w Internecie stanowi inicjatywa (organizacji Netsafe) opracowania Kodeksu postępowania w zakresie bezpieczeństwa i szkód w Internecie (Code of Practice for Online Safety and Harms) kierowanego do organizacji informatycznych i telekomunikacyjnych, takich jak np. Facebook, Instagram, YouTube, Twitter, TikTok. Przedmiotowy dokument to swoiste zestawienie planu dobrych praktyk.

3.4.5. USA

W Stanach Zjednoczonych od ponad 20 lat obowiązują przepisy uchwalone na poziomie federalnym mające zastosowanie do aktów wykorzystania seksualnego dzieci w Internecie. Przeciwdziałanie temu zjawisku regulowane jest także na poziomie stanowym. Zakres ochrony w każdym ze stanów jest różny. Większość stanów posiada przepisy karne umożliwiające ściganie aktów przemocy w Internecie, ponad połowa wprowadziła ograniczenia w zakresie możliwości przesyłania za pośrednictwem Internetu materiałów z seksualnym zabarwieniem⁵⁷⁵. Wszystkie stany wprowadziły natomiast przepisy karne penalizujące posiadanie i udostępnianie treści obrazujących wykorzystanie seksualne dziecka.

W XXI wieku na poziomie federalnym uchwalono trzy ustawy zawierające przepisy dotyczące bezpieczeństwa dzieci w Internecie, wykluczające możliwość dostępu małoletnich użytkowników sieci do pornografii. Niemniej jednak przed opisaniem aktualnie obowiązujących regulacji prawnych warto wskazać, że początkowo przyjęta w 1998 roku ustawa o ochronie dzieci online (Child Online Protection Act⁵⁷⁶), stanowiąca próbę komplekso-

⁵⁷⁵ Cyberbullying Research Center, *Bullying Laws Across America*, <https://cyberbullying.org/bullying-laws> [dostęp: 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej wobec dzieci w Internecie w Stanach Zjednoczonych*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przeciwdzialanie-przemocy-seksualnej-wobec-dzieci-w-internecie-w-stanach-zjednoczonych-mgr-kamila-groszkowska/> [dostęp: 14.07.2023], s. 3, przyp. 4.

⁵⁷⁶ Child Online Protection Act, H.R.3783 — 105th Congress (1997–1998), <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/3783> [dostęp:

wego wprowadzenia ograniczeń dostępu do szkodliwych treści w Internecie, w głównym założeniu mająca chronić małoletnich użytkowników sieci, jako zbyt szeroka nigdy nie weszła w życie, zaś jej postanowienia uznane zostały za niezgodne z Konstytucją Stanów Zjednoczonych ustanawiającą wolność słowa oraz V poprawką do Konstytucji.

Pierwszy, obowiązujący do chwili obecnej akt prawny uchwalony został w Stanach Zjednoczonych w 2000 roku Ustawa o ochronie dzieci (Children's Internet Protection Act⁵⁷⁷, dalej: ustawa CIPA) skierowana została do szkół i bibliotek otrzymujących publiczne dofinansowanie na korzystanie z usług telekomunikacyjnych i dostęp do Internetu. Placówki te zobligowano do realizacji tzw. polityki bezpieczeństwa w sieci poprzez wprowadzenie środków ochrony umożliwiających filtrowanie oraz blokowanie szkodliwych, obscenicznych i pełnych pornografii treści, w szczególności obejmujących obrazy faktycznych lub symulowanych aktów seksualnych bądź narządów płciowych. Ponadto wskazano na potrzebę monitorowania aktywności osób małoletnich w Internecie, w szczególności w trakcie korzystania z różnych form porozumiewania się na odległość za pośrednictwem poczty e-mail lub innych narzędzi bezpośredniej komunikacji elektronicznej. Szkoły i biblioteki zobowiązane zostały także do prowadzenia aktywnej polityki edukacyjnej skierowanej do małoletnich użytkowników Internetu i ich rodzin na temat bezpieczeństwa w sieci, zagrożeń występujących w trakcie nawiązywania kontaktów z innymi użytkownikami Internetu (w tym na różnego rodzaju platformach, w mediach społecznościowych), stosownego zachowania w sieci, konieczności reakcji na cyberprzemoc (w tym na akty przemocy seksualnej). Pomimo licznych założeń zmierzających do stworzenia bezpiecznej przestrzeni w sieci, ustawa skupia wielu przeciwników. Podnoszone kontrowersje prawne, zarzuty niezgodności z Konstytucją Stanów Zjednoczonych nie

14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 4, przyp. 8.

⁵⁷⁷ Children's Internet Protection Act (CIPA), <https://www.fcc.gov/consumers/guides/childrens-internet-protection-act> [dostęp 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 4, przyp. 6.

doprowadziły jednak do jej uchylenia⁵⁷⁸. Przeciwnicy ustawy wskazywali na niezmiernie wąski zakres regulacji, ograniczony wyłącznie do szkół i bibliotek korzystających z publicznego wsparcia na zapewnienie łączności telekomunikacyjnej.

W 2006 roku po raz kolejny podjęto próbę kompleksowego i szczegółowego uregulowania ograniczeń dostępu małoletnich dzieci do szkodliwych treści w Internecie. Zaproponowany został projekt ustawy nowelizującej przepisy ustawy CIPA, który wprowadzał obowiązek monitorowania aktywności małoletnich w sieci także w płaszczyźnie platform i mediów społecznościowych. Ostatecznie jednak projekt ustawy o usuwaniu drapieżników internetowych (Deleting Online Predators Act of 2006⁵⁷⁹), nakładającej na szkoły i biblioteki obowiązek filtrowania i blokowania znacznej liczby stron internetowych, uznany został za nadmierną ingerencję w prawa obywateli⁵⁸⁰.

Drugim w kolejności i najważniejszym aktem prawa federalnego stojącym na straży bezpieczeństwa dzieci w Internecie jest ustawa o ochronie prywatności dzieci w Internecie uchwalona w 2000 r. (Children's Online Privacy Protection Act⁵⁸¹, dalej: ustawa COPPA). Została ona włączona do tytułu 15 rozdziału 90 Kodeksu Stanów Zjednoczonych. Zakresem swojej regulacji objęła wszystkie podmioty pozyskujące w Internecie dane osobowe dzieci do 13. roku życia, obligując operatorów, dostawców stron internetowych i usług świadczonych online do stosowania

⁵⁷⁸ United States v. American Library Assn., INC. 539 U.S. 194 (2003), [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 4, przyp. 7.

⁵⁷⁹ Deleting Online Predators Act of 2006, H.R.5319 — 109th Congress (2005–2006), <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/house-bill/5319> [dostęp 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 5, przyp. 9.

⁵⁸⁰ D.L. Hudson, Deleting Online Predators Act, The First Amendment Encyclopedia 2007, <https://www.mtsu.edu/first-amendment/article/1073/deleting-online-predators-act> [dostęp 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 5, przyp. 10.

⁵⁸¹ Children's Online Privacy Protection Act of 1998, S.2326 — 105th Congress (1997–1998), <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/senate-bill/2326> [dostęp 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 6, przyp. 11.

narzędzi gwarantujących poszanowanie prywatności małoletnich użytkowników Internetu⁵⁸². Ustawa, wprowadzając obowiązek uzyskania zgody rodzica lub opiekuna prawnego małoletniego do 13. roku życia na przetwarzanie jego danych osobowych, ograniczyła także dzieciom dostęp do materiałów reklamowych, produktów marketingowych nieprzeznaczonych dla osób małoletnich. Po uzyskaniu zgody rodzica lub opiekuna prawnego dane osobowe dziecka do 13. roku życia mogą być przechowywane i przetwarzane przez ww. podmioty działające w Internecie wyłącznie w celach, dla których zostały pozyskane, i za zgodą rodziców lub opiekunów prawnych małoletniego. Wszelkie dodatkowe informacje osobowe są usuwane, by wykluczyć możliwość nieautoryzowanego dostępu do danych i dalszego nieuprawnionego korzystania z nich. Ponadto każdy z rodziców i opiekunów prawnych musi mieć dostęp do danych osobowych swojego dziecka, zaś uprzednio udzielona zgoda na udostępnienie oraz przetwarzanie tych danych może zostać cofnięta w każdym czasie. Nadzór na prawidłową realizacją ustawy i przestrzeganiem jej przepisów sprawuje Federalna Komisja Handlu, która zobowiązana została do składania Kongresowi Stanów Zjednoczonych corocznych raportów z wykonania opracowanego ogólnokrajowego programu zapewnienia bezpieczeństwa dzieciom w sieci. Jednym z przykładowych postępowań prowadzonych przed Komisją w 2022 roku była sprawa przeciwko spółce Epic Games Inc, producentowi gier wideo oraz oprogramowania, twórcy znanej wśród młodzieży gry Fortnite⁵⁸³. Ze względu na stworzenie małoletnim użytkownikom gry możliwości bezpośredniej komunikacji przy wykorzystaniu głosu lub tekstu, w szczególności bez zgody i wiedzy rodziców, spółka oskarżona została o stosowanie nieuczciwych praktyk marketingowych i narażenie małoletnich na niechciany kontakt z potencjalnymi sprawcami przestępstw, w tym przestępstw na tle

⁵⁸² Ibidem.

⁵⁸³ Federal Trade Commission, *Fortnite Video Game Maker Epic Games to Pay More Than Half a Billion Dollars over FTC Allegations of Privacy Violations and Unwanted Charges*, <https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2022/12/fortnite-video-game-maker-epic-games-pay-more-half-billion-dollars-over-ftc-allegations> [dostęp: 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 6, przyp. 12.

seksualnym z wykorzystaniem dziecka, oraz materiałami zawierającymi niepożądane, nielegalne i bardzo niebezpieczne treści, także o zabawieniu erotycznym i seksualnym lub prezentujące akty samobójcze. Za szczególnie niebezpieczne uznano domyślne ustawienia gry umożliwiające małoletnim bezpośrednią komunikację w czasie rzeczywistym z innym, nieznanym dziecku użytkownikiem gry. W toku prowadzonego postępowania Komisja ustaliła, że małoletni podejmujący interakcje z nieznanymi użytkownikami gry stali się adresatami nękania, zastraszania, gróźb przemocy fizycznej, seksualnej i innych traumatycznych treści⁵⁸⁴. Postanowieniem sądu federalnego Karoliny Północnej spółka zobowiązana została do zapłaty rekordowej kary cywilnej na rzecz skarbu państwa, usunięcia danych osobowych małoletnich użytkowników gry oraz zablokowania możliwości korzystania przez nich z komunikacji głosowej i tekstowej. Przedmiotowe postanowienie zaskarżone zostało do Departamentu Sprawiedliwości następnie zajmującego się tą sprawą. W postępowaniu wydana została także odrębna decyzja administracyjna nakładająca na spółkę Epic Games karę w wysokości 245 mln dolarów za stosowanie nieuczciwych praktyk.

W 2008 roku weszła w życie trzecia ustawa o ochronie dzieci w XXI wieku (Protecting Children in the 21st Century Act⁵⁸⁵), która następnie została włączona do tytułu 15 rozdziału 90A Kodeksu Stanów Zjednoczonych. W głównym założeniu ustawa ta zwraca uwagę na potrzebę zapewnienia najmłodszym użytkownikom Internetu ochrony przed różnymi formami cyberprzemocy, w tym wykorzystaniem lub próbą wykorzystania seksualnego dziecka w sieci. Ustawa wskazuje również na konieczność wypracowania ogólnokrajowych założeń, programu promującego bezpieczne korzystanie z sieci (do przygotowania którego

⁵⁸⁴ United States of America before the Federal Trade Commission, File No. 192 3203 Agreement Containing Consent Order, https://www.ftc.gov/system/files/ftc_gov/pdf/1923203EpicGamesACCO.pdf [dostęp 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 7, przyp. 13.

⁵⁸⁵ Title 15 Chapter 91A of the United States Code, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/chapter-91A>, (dostęp: 14.07.2023), [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 3, przyp. 5.

zobligowana została Federalna Komisja Handlu) oraz poszerzenia świadomości społecznej na temat istniejących zagrożeń i zachęca profesjonalne podmioty, przedsiębiorców do stosowania dobrych praktyk służących ochronie dzieci w Internecie.

W ocenie wielu prawników uchwalone ponad 20 lat temu przepisy wymagają zmiany i aktualizacji. Propozycje znowelizowania federalnych regulacji prawnych wyrażone zostały na przestrzeni ostatnich 2 lat w dwóch projektach ustaw skierowanych do Kongresu Stanów Zjednoczonych. Pierwszym jest projekt ustawy o ochronie prywatności dzieci i młodzieży w Internecie (Children and Teens' Online Privacy Protection Act, dalej: ustawa CTOPPA⁵⁸⁶). Przewiduje on poszerzenie założeń ustawy COPPA przez podniesienie wieku dzieci objętych zakresem ochrony do 16. roku życia, wyłączenie możliwości gromadzenia danych osobowych małoletnich użytkowników bez zgody rodzica lub prawnego opiekuna, zobowiązanie dostawców stron internetowych, usług online czy aplikacji mobilnych do udostępniania i usuwania danych osobowych małoletnich na wnioski rodzica, a także przedstawiania zrozumiałych i jasnych informacji na temat prowadzonej polityki prywatności. Projekt zakazuje również marketingu skierowanego do małoletnich użytkowników sieci oraz sprzedaży urządzeń łączących się z Internetem przeznaczonych dla dzieci niespełniających standardów bezpieczeństwa cybernetycznego oraz ochrony danych osobowych⁵⁸⁷.

Drugim projektem jest ustawa o bezpieczeństwie dzieci w Internecie (Kids Online Safety Act, dalej jako: ustawa KOSA⁵⁸⁸) złożona w Kongresie Stanów Zjednoczonych w lutym 2022 roku. Główne wytyczne i nowe wymagania ustawa kieruje w stronę dostawców usług i platform internetowych, usług online czy

⁵⁸⁶ Children and Teens' Online Privacy Protection Act, S.1628 — 117th Congress (2021–2022), <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/1628> [dostęp: 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 8, przyp. 17.

⁵⁸⁷ Ibidem, s. 8.

⁵⁸⁸ Kids Online Safety Act, S.3663 — 117th Congress (2021–2022), <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/3663> [dostęp 14.07.2023], [za:] K. Groszkowska, *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej...*, op. cit., s. 8, przyp. 18.

aplikacji mobilnych. Podmioty te zobowiązane zostaną do zagwarantowania małoletnim poniżej 16. roku życia bezpiecznych warunków w świecie cyberprzestrzeni, w szczególności poprzez dokonywanie analizy ryzyka i podejmowanie aktywności z uwzględnieniem najlepszego interesu dzieci, zapewnienie ochrony przed różnego rodzaju zagrożeniami mającymi destrukcyjny wpływ na zdrowie zarówno psychiczne, jak i fizyczne dziecka, takimi jak zastraszanie, promowanie uzależnień, przemocy, wykorzystania seksualnego czy ochrony przed manipulacyjnymi praktykami marketingowymi. Projekt ustawy określa także szereg narzędzi „pozwalających na usuwanie danych osobowych, ograniczenie gromadzenia danych geolokalizacyjnych, ograniczenie możliwości nawiązywania kontaktu z nieznanymi, kontrolę czasu spędzanego na platformie lub w aplikacji przez małoletnich oraz ograniczenie funkcji uzależniających. Jednocześnie platformy będą musiały ujawnić, w jaki sposób wykorzystują algorytmy i reklamy ukierunkowane, zapewnić rodzicom możliwość kontroli ustawień prywatności, śledzenia czasu spędzanego w danej witrynie przez ich dzieci oraz wyłączania niektórych funkcji”⁵⁸⁹. Dodatkowo na podmioty objęte zakresem nowej regulacji nałożony zostanie obowiązek przeprowadzania zewnętrznych audytów oraz opracowywania rocznych raportów dotyczących skali potencjalnie występującego ryzyka szkód małoletnich użytkowników Internetu. Ustawa wdrożona zostanie pod nadzorem Federalnej Komisji Handlu i parlamentów stanowych.

3.4.6. Kanada

Problem cyberprzestępczości dotyka także Kanadę. W kraju tym obowiązuje jednolite prawo karne⁵⁹⁰, wydany został jeden kodeks

⁵⁸⁹ Ibidem, s. 9.

⁵⁹⁰ A. Tobolewski, *Kanadyjskie prawo wcale nie pachnie żywicą*, „Iustitia” 2014, nr 3, <https://www.kwartalnikiustitia.pl/kanadyjskie-prawo-wcale-nie-pachnie-zywica,7033> [dostęp: 20.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 11.

karny (ustawa o prawie karnym – Criminal Code)⁵⁹¹. Poza nim Kanada nie posiada wiele regulacji prawnych określających, co jest dozwolone w Internecie. Funkcjonują tam witryny internetowe prezentujące nagość, obrazy o seksualnym zabarwieniu – większość z nich nie jest uznawana za nielegalne. Treści przedstawiające akty wykorzystania seksualnego, przemocy czy nagie zdjęcia dzieci poniżej 18. roku życia uznane są jednak za prawnie zabronione. Przepisy chroniące dzieci w Internecie, poza kodeksem karnym, zawarte zostały w ustawie o obowiązkowym zgłaszaniu internetowej pornografii dziecięcej przez osoby świadczące usługę internetową (An Act respecting the mandatory reporting of Internet child pornography by persons who provide an Internet service)⁵⁹² oraz ustawie o zgłaszaniu pornografii dziecięcej (Child Pornography Reporting Acts)⁵⁹³.

Kanadyjski kodeks karny nie wprowadza definicji przestępstwa wykorzystania seksualnego dziecka, w tym wykorzystania seksualnego dziecka w Internecie. Ogólnie w części V kodeksu karnego, regulującej materię przestępstw seksualnych, kwestie moralności publicznej i zakłócania porządku publicznego, przewidziano przestępstwa: ingerencji seksualnej na ciele osoby, która nie ukończyła 16. roku życia⁵⁹⁴; zaproszenia lub nakłonienia do dotyku o zabarwieniu seksualnym małoletniego poniżej 16. roku życia⁵⁹⁵; wykorzystania seksualnego młodocianego przez osobę zaufaną, stanowiącą dla niego autorytet lub pozostającą z dzieckiem w stosunku zależności⁵⁹⁶. Każde z tych przestępstw zagrożone jest karą pozbawienia wolności do lat 14. Natomiast karą pozbawienia wolności do lat 5 zagrożone zostały akty wykorzystania seksualnego osoby niepełnosprawnej fizycznie

⁵⁹¹ Criminal Code, RSC, 1985, C-46, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/section-272.html> [dostęp: 20.07.2023], dalej: kanadyjski kodeks karny.

⁵⁹² Ustawa z 23.03.2011 r., <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/I-20.7/index.html> [dostęp: 20.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 13, przyp. 21.

⁵⁹³ Ibidem, s. 11.

⁵⁹⁴ Zagrożenie karą do 14 lat więzienia (art. 151 kanadyjskiego kodeksu karnego).

⁵⁹⁵ Art. 152 kanadyjskiego kodeksu karnego.

⁵⁹⁶ Art. 153(1) kanadyjskiego kodeksu karnego.

lub umyślowo oraz akty kazirodztwa⁵⁹⁷. W kanadyjskim prawie karnym zakazane jest także obserwowanie, podglądanie i utrwalanie wizerunku osoby w miejscu prywatnym, w którym można przypuszczać, że będzie ona naga, odsłoni swoje narządy płciowe, piersi, okolice odbytu lub będzie uczestniczyć w czynności seksualnej⁵⁹⁸.

Ponadto kodeks zakazuje pornografii dziecięcej w każdej postaci, w szczególności posiadania utrwalonego wizerunku (w formie zdjęć, filmu, prezentacji wizualnej, rysunku, wideo, nagrania dźwiękowego), tworzenia (polegającego na sporządzaniu, drukowaniu) i rozpowszechniania go (poprzez transmisję, udostępnianie nielegalnych treści, rozprowadzanie, reklamowanie, posiadanie w celu dalszej transmisji, udostępnianie, dystrybucję, sprzedaż reklamy, eksport). Posiadanie pornografii dziecięcej zagrożone jest karą pozbawienia wolności od roku do 10 lat. Zakazane jest także posiadanie dostępu do pornografii dziecięcej ujmowane jako świadome działanie zmierzające do oglądania filmu, obrazu, zdjęć przedstawiających akty wykorzystania seksualnego dziecka. W przypadku uznania, że określony materiał stanowi postać pornografii dziecięcej w rozumieniu przepisów kanadyjskiego kodeksu karnego (np. nagranie, intymny obraz, nielegalna reklama usług seksualnych), dostawcy usług internetowych mogą zostać zobowiązani przez sąd do niezwłocznego usunięcia materiału z sieci. Dodatkowo może dojść do przypadkowego wykorzystania do popełnienia przestępstwa⁵⁹⁹.

Natomiast zgodnie z ustawą o obowiązkowym zgłaszaniu internetowej pornografii dziecięcej przez podmioty świadczące usługi internetowe, dostawcy usług cyfrowych zobowiązani są zgłaszać organom ścigania incydenty udostępnienia pornografii dziecięcej w sieci i dostarczać informacje nt. adresów IP i URL, ułatwiających lokalizację źródła nielegalnego zjawiska. Przedmiotowe informacje zobowiązani są dostarczać również Kanadyjskiemu Centrum Ochrony Dzieci za pośrednictwem infolinii cybertip.ca. Sankcją za niedopełnienie tego obowiązku

⁵⁹⁷ Art. 155 kanadyjskiego kodeksu karnego.

⁵⁹⁸ Art. 162(1) kanadyjskiego kodeksu karnego.

⁵⁹⁹ Art. 164.1(1) kanadyjskiego kodeksu karnego.

jest grzywna. Zgłoszenie przypadku wykorzystania seksualnego dziecka za pośrednictwem infolinii cybertip.ca może także przyjąć postać informacji przekazanej anonimowo, dostarczonej przez każdego mieszkańca Kanady⁶⁰⁰.

W celu podwyższenia świadomości ogółu społeczeństwa kanadyjskiego na temat zagrożeń, jakie niesie ze sobą wykorzystanie seksualne dzieci w Internecie, oraz ze względu na potrzebę zmniejszenia piętna związanego z faktem zgłoszenia aktu wykorzystania seksualnego małoletniego, pomocy, ochrony i wsparcia ofiar przed dalszym wykorzystywaniem (przez identyfikację i usuwanie nielegalnych materiałów zamieszczonych w sieci), wsparcia organów ścigania w procesie zwalczania tego zjawiska, stworzenia płaszczyzny do prowadzenia badań, statystyk i lepszego zrozumienia skali problemu w 2004 roku opracowana została Narodowa strategia ochrony dzieci przed wykorzystaniem seksualnym w Internecie. Za jej realizację odpowiedzialna była jednostka kanadyjskiego rządu, Departament Bezpieczeństwa Publicznego Kanady (Public Safety Canada), zapewniający koordynację departamentów i agencji federalnych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo Kanadyjczyków⁶⁰¹.

Rząd kanadyjski zapewnia także finansowanie Kanadyjskiemu Centrum Ochrony Dziecka, ogólnokrajowej organizacji charytatywnej prowadzącej stronę internetową cybertip.ca, platformę internetową Arachnid (wykrywającą dostawców usług elektro-nicznych, hostingowych i innych, za pośrednictwem których rozpowszechniane są niedozwolone treści), a także pomagającej małoletnim ofiarom przemocy seksualnej, oferującej różnego rodzaju programy wsparcia, usługi, materiały edukacyjne i profilaktyczne w celu wzmocnienia bezpieczeństwa dzieci w Internecie

⁶⁰⁰ <https://www.legalline.ca/legal-answers/obscenity-and-protecting-children-on-the-internet/> [dostęp: 20.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 14, przyp. 23.

⁶⁰¹ Adres oficjalnej strony Internetowej Public Safety Canada: <https://www.publicsafety.gc.ca/index-en.aspx> [dostęp: 20.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 15, przyp. 6.

(ProtectKidsOnline.ca, Zoe & Molly Online, NeedHelpNow.ca, DontGetSextorted.ca)⁶⁰².

W sferze wykorzystania seksualnego dzieci w Internecie Kanada podejmuje również działania na arenie międzynarodowej. Przykładowo w 2019 roku przedstawiciele kanadyjskiego rządu wzięli udział w spotkaniu ministerialnym pięciu krajów zorganizowanym w celu wymiany informacji, doświadczeń, i umiejętności zwalczania przestępczości seksualnej, owocem którego był komunikat *Przeciwdziałanie wykorzystaniu seksualnemu dzieci w Internecie: okrągły stół branży cyfrowej (Countering online child sexual exploitation and abuse: Digital industry roundtable)*.

Dodatkowo Kanada jest członkiem organizacji WeProtect Global Alliance to End Child Sexual Exploitation Online (WPGA)⁶⁰³, łączącej rządy, sektor prywatny, społeczeństwo obywatelskie i organizacje międzynarodowe w celu opracowania zasad i rozwiązań chroniących dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym i nadużyciami w Internecie, której wysiłki koncentrują się na opracowaniu kompleksowej oceny globalnego środowiska zagrożeń, podnoszeniu świadomości i zacieśnianiu współpracy międzynarodowej. Jest również jednym z członków Virtual Global Taskforce (VGT)⁶⁰⁴, międzynarodowego sojuszu 15 wyspecjalizowanych organów ścigania, które współpracują ze sobą, aby stawić czoła globalnemu zagrożeniu związanemu z wykorzystywaniem seksualnym dzieci.

3.4.7. Kazachstan

Kazachstan jako aktywny uczestnik międzynarodowych i lokalnych systemów ochrony praw człowieka prowadzi politykę prawnej regulacji cyberprzestrzeni, zaś za jedną z kluczowych

⁶⁰² <https://projectarchnid.ca/en/> [dostęp: 20.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 7, przyp. 11.

⁶⁰³ <https://www.weprotect.org/> [dostęp: 20.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 7, przyp. 7.

⁶⁰⁴ <https://nationalcrimeagency.gov.uk/virtual-global-taskforce/> [dostęp: 20.07.2023], [za:] I. Grądzka, *Rozwiązania w zakresie patotreści...*, op. cit., s. 7, przyp. 8.

płaszczyzn uznaje potrzebę walki z patotreściami w Internecie i stworzenia bezpiecznych warunków dla użytkowników sieci. Wszelkie regulacje prawne w tym kraju muszą mieć konstytucyjne umocowanie, co w ujęciu materialnoprawnym i formalnoprawnym oznacza, że także jakiegokolwiek ograniczenia praw i wolności człowieka wprowadzić można tylko w zakresie niezbędnym dla ochrony ustroju konstytucyjnego, porządku publicznego, praw i wolności człowieka oraz zdrowia i moralności ludności i we właściwym rodzajowo akcie normatywnym. Konstytucja Kazachstanu jako akt o najwyższej mocy prawnej i zakresie bezpośredniego stosowania na terytorium całego kraju oddziałuje na cały system prawny, również kwestie dotyczące aktywności w sieci. Zgodnie z art. 1 Konstytucji Republika Kazachstanu jest państwem prawa, człowiek zaś, jego życie, prawa i wolności są najwyższą wartością. Art. 4 ust. 3 Konstytucji określa, że ratyfikowane przez Kazachstan umowy międzynarodowe, mając pierwszeństwo przed ustawami, są bezpośrednio stosowane. Art. 5 Konstytucji mówi o poszanowaniu różnorodności ideologicznej i politycznej, zaś art. 20 gwarantuje wolność słowa i twórczości.

W systemie prawnym Republiki Kazachstanu ochronę przed patotreściami w Internecie stanowią przepisy kodeksu karnego⁶⁰⁵. W regulacji kodeksowej znamiona czynu zabronionego określa strona podmiotowa i przedmiotowa przestępstwa, bez względu na to, czy popełniony on został w świecie rzeczywistym, w Internecie czy za pośrednictwem innego środka porozumiewania się na odległość. Kodeks karny nie przewiduje oddzielnych regulacji typizujących niedozwoloną aktywność w sieci.

Przykładowo zgodnie z art. 273 kazachstańskiego kodeksu karnego odpowiedzialności karnej podlega nielegalne rozpowszechnianie treści pornograficznych, niezależnie od sposobu i postaci ich udostępnienia, tj. w świecie realnym lub Internecie.

⁶⁰⁵ Kodeks karny Republiki Kazachstanu, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&show_di=1, [dostęp: 20.07.2023], [za:] J. Zalesny, *Oferta pomocowa i profilaktyka skierowana wobec potencjalnych sprawców wykorzystywania seksualnego dzieci w Republice Kazachstanu*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Profilaktyka_sprawcow_Kazachstan_prof_J_Zalesny_O.pdf [dostęp: 20.05.2023], s. 5, przyp. 11.

Rozpowszechnianie, reklamowanie oraz nielegalny obrót materiałami pornograficznymi zagrożone są karą grzywny od 500 do 1000 miesięcznych wskaźników rozliczeniowych albo w wysokości wynagrodzenia lub innego dochodu uzyskanego przez okres od 5 miesięcy do jednego roku, albo karą wykonywania prac publicznych wykonywanych przez okres do 2 lat lub pozbawienia wolności do 2 lat łącznie z konfiskatą materiałów pornograficznych oraz urządzeń czy innych środków wytwarzania i reprodukcji. Nie jest natomiast karane posiadanie takich treści na własny użytek czy udostępnianie ich wąskiemu gronu członków rodziny lub osobom znajomym, bowiem zabronione są wyłącznie dystrybucja do wielu nieoznaczonych co do tożsamości osób, publikacja na powszechnie dostępnej stronie internetowej, w systemie open access, oraz reklamowanie takich materiałów za pośrednictwem poczty e-mail, Facebooka, lub zamieszczanie ich na stronie internetowej. Do odpowiedzialności karnej może zostać pociągnięta osoba poczytalna, która ukończyła 16. rok życia, świadomie rozpowszechniająca, reklamująca, sprzedająca lub w inny sposób udostępniająca materiał pornograficzny. Art. 233 ust. 1 kodeksu karnego wprowadza zakaz publicznego propagowania i nawoływania do aktów terroryzmu oraz udostępniania materiałów o określonej, zabronionej treści. Od strony podmiotowej do popełnienia przestępstwa dochodzi niezależnie od tego czy faktycznie akt terrorystyczny doszedł do skutku. Art. 274 kodeksu karnego wskazuje także na zakaz rozpowszechniania materiałów propagujących kult okrucieństwa i przemocy, w tym treści godzących w moralność. Sprawcą takiego czynu może być także osoba fizyczna, która ukończyła 16. rok życia. W myśl art. 261 kodeksu karnego zabronione jest również namawianie do zażywania środków odurzających i substancji psychotropowych.

Zgodnie z kazachstańskim systemem prawnym udostępnianie lub propagowanie patotrześci w Internecie wypełniać może także znamiona deliktu cywilnego, czego podstaw szukać należy w przepisach kodeksu cywilnego⁶⁰⁶ stosowanych odpowiednio

⁶⁰⁶ Kodeks cywilny Republiki Kazachstanu, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061&pos=5;-106#pos=5;-106, (dostęp: 20.07.2023), [za:] J. Zalesny, *Oferta pomocowa...*, op. cit., s. 9, przyp. 16.

do świata w sieci. W myśl art. 8 kodeksu cywilnego zakazane są jakiegokolwiek działania zmierzające do wyrządzenia krzywdy innej osobie, nadużycie przysługującego prawa w inny sposób lub korzystanie z tego prawa w sposób sprzeczny niż wynika to z jego celu lub przeznaczenia. Ponadto żaden obywatel czy inne podmioty, w tym osoby prawne, nie mogą czerpać korzyści z nieuczciwego zachowania. Ochrony praw dochodzić można w drodze powództwa cywilnego poprzez żądanie uznania prawa, przywrócenia stanu sprzed naruszenia, naprawienia szkody, zniesienia ujemnych konsekwencji naruszenia, przyznania świadczenia w naturze, dochodzenia odszkodowania, w tym odszkodowania za szkody moralne.

W Kazachstanie ochronę prawną przed patrotreściami w Internecie gwarantuje także ustawa z dnia 23 lipca 1999 r. o środkach masowego przekazu⁶⁰⁷. Zgodnie z przedmiotową regulacją prawną internetowe publikacje środków masowego przekazu realizowane muszą być zgodnie z założeniami zasady obiektywizmu, legalności, autentyczności informacji, w poszanowaniu życia prywatnego, honoru oraz godności jednostki ludzkiej, czyli antonimów patrotreści.

3.4.8. Republika Południowej Afryki

Szczególnym zagrożeniem w kontekście wykorzystania seksualnego dzieci występującym w Republice Południowej Afryki jest tzw. strumieniowa transmisja na żywo, przeprowadzana w czasie rzeczywistym przy wykorzystywaniu środków porozumiewania się na odległość oraz metod płatności online, w szczególności trudno wykrywalnymi kryptowalutami. Często transmisje organizują osoby bliskie ofierze, reagujące na potrzeby seksualne sprawcy, pozostające w przekonaniu, że brak fizycznego kontaktu nie wyrządza dziecku szkody. Nagranie małoletniego dziecka może być transmitowane zarówno w kraju, jak i poza jego

⁶⁰⁷ Treść dokumentu dostępna pod linkiem: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013966&pos=670;-58#pos=670;-58 [dostęp: 20.07.2023], [za:] J. Zalesny, *Oferta pomocowa...*, op. cit., s. 9, przyp. 17.

granicami. W walce z przemocą seksualną wobec dzieci rząd RPA dąży do wprowadzenia szeregu zmian. Ogólnym celem rządu RPA jest wyeliminowanie wszelkich form wykorzystywania i niegodziwego traktowania dzieci w sieci poprzez wdrożenie Deklaracji w sprawie ochrony dzieci przed wszelkimi formami nadużyć i wykorzystywania w Internecie (ASEAN)⁶⁰⁸. Zmiany prowadzić mają do kryminalizacji samego zjawiska produkcji, posiadania i udostępniania treści dotyczących wykorzystywania seksualnego dzieci, prowadzenia transmisji na żywo o zabarwieniu seksualnym z udziałem małoletniego oraz uwodzenia dziecka w sieci, a także do uznania transakcji internetowych z wykorzystaniem środków płatniczych za usługi seksualne dzieci świadczone w Internecie za przestępstwa określone w treści międzynarodowych regulacji prawnych. Za uzasadnione uznano również wprowadzenie jurysdykcji eksterytorialnej (zgodnie z treścią zobowiązań każdego z państw członkowskich ASEAN⁶⁰⁹) oraz nałożenie na dostawców usług internetowych zobowiązań wyszukiwania i blokowania takiego rodzaju materiałów oraz niezwłocznego informowania organów ścigania i innych upoważnionych agencji o niegodzwej aktywności w sieci, a także ustalenie sankcji karnej i cywilnej z tytułu nieprzestrzegania nałożonych zobowiązań. W RPA wskazuje się również na potrzebę stworzenia przepisów odpowiednio zabezpieczających dane osobowe ofiar, przewidujących możliwość ścigania sprawców z urzędu, bez wniosku ofiary, oraz kontynuowania określonego postępowania także w sytuacji wycofania wniosku o ściganie, ustanowienia rozpoczęcia biegu okresu przedawnienia po uzyskaniu przez ofiarę pełnoletności, wprowadzenia jednolitej terminologii prawniczej przetłumaczonej na języki lokalne, opracowania regulacji praw-

⁶⁰⁸ Regionalny plan działania ASEAN na rzecz eliminacji przemocy wobec dzieci (ASEAN RPA w sprawie EVAC). ASEAN jest Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej; <https://asean.org/about-us/> [dostęp: 20.07.2023].

⁶⁰⁹ G. Skrobotowicz, *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej w Afryce na przykładzie RPA*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiwania-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczacych-przemocy-seksualnej-w-afryce-na-przykladzie-rpa-dr-grzegorz-skrobotowicz/> [dostęp: 20.07.2023].

nych ograniczających możliwość wjazdu na terytorium kraju sprawców przestępstw na tle seksualnym wymierzonych wobec małoletnich dzieci, które popełnione zostały poza granicami tego kraju, skutecznej ekstradycji, powołania do życia wyspecjalizowanych komórek krajowych i międzynarodowych składających się z multidyscyplinarnej grupy funkcjonariuszy ścigających takich sprawców oraz zorganizowania wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom – ofiarom przestępstw seksualnych. Rząd RPA za uzasadnione uznaje także zorganizowanie krajowej weryfikacji zdolności organów władzy państwowej, organów ścigania, wykrywania sprawców niegodziwych aktów wymierzonych w dobro małoletniego dziecka, opracowanie na poziomie krajowym i regionalnym systemu szkoleń z udziałem międzynarodowych partnerów oraz połączenie RPA z bazą danych Interpolu „International Child Sexual Exploitation” (ICSE), w której gromadzone są dane nt. wykorzystywania seksualnego dzieci.

3.5. Wnioski końcowe

Internet, powszechny dostęp do mediów społecznościowych oraz znaczny, globalny rozwój zaawansowanych technologii telekomunikacyjnych są częścią współczesnego świata. Odgrywają bardzo znaczącą rolę w postępie gospodarek światowych, rozwoju społecznym i edukacji dzieci. Nowe technologie niosą ze sobą korzyści, ale i wiele zagrożeń. Nowe rozwiązania technologiczne często wzbudzają także wątpliwości i kontrowersje. Ważne bowiem jest, by ze znacznym wyprzedzeniem obserwować rozwój technologiczny i starać się ustalić potencjalne skutki wprowadzenia nowej technologii.

Sporządzone ekspertyzy obrazują, jak wiele zagrożeń niesie ze sobą świat wirtualnej rzeczywistości. Liczba definicji nowych różnych form zagrożeń stale wzrasta (cybermobbing, cyberstalking, cyberflashing, cyberbullying, patostreaming, grooming itp.).

Wyzwania dzisiejszych czasów wskazują na konieczność zdecydowanie większej penalizacji przestępstw popełnianych w cyberprzestrzeni, w szczególności przestępstw wykorzystania seksualnego dzieci bez fizycznego kontaktu, za pośrednictwem

środków porozumiewania się na odległość (z wykorzystaniem Internetu). Większość regulacji prawnych odnosi się bowiem do czynów dokonanych w czasie rzeczywistym.

Wiele krajów świata prowadzi niezmiernie ożywioną dyskusję nt. form reglamentacji prawnej szeroko rozumianego zjawiska interakcji i relacji nawiązywanych w Internecie oraz potrzeby upodobnienia obowiązującej regulacji prawnej do rzeczywistości pozawirtualnej, w szczególności dostosowanie jej do wartości i zasad konstytucyjnych. W głównym założeniu system prawny każdego z państw tworzy jednolitą całość, obejmując stosunki zachodzące w świecie zarówno rzeczywistym, jak i wirtualnym. Wartości konstytucyjne co do zasady powinny być niezienne, niezależnie od przestrzeni, w której się realizują. W przekonaniu niektórych państw zakreślanie ram oraz wytycznych dotyczących sposobu weryfikacji wieku czy wyboru stosownego środka ochrony realizować należy w płaszczyźnie danego kraju lub na arenie międzynarodowej. Prawodawstwo Wielkiej Brytanii wskazuje jednak na potrzebę przeniesienia ciężaru stosowania właściwych środków ochrony na gigantów internetowych oraz opracowania jasnych i klarownych warunków korzystania ze stron internetowych, a także określenia kategorii treści udostępnianych na danej stronie internetowej i stosowania narzędzi blokujących dotarcie legalnej pornografii do osób niezainteresowanych takimi treściami.

Pozytywnie oceniać należy także regulacje prawne zmierzające do wyeliminowania jakiegokolwiek postaci nielegalnej dezinformacji, w szczególności na stronach internetowych czy portalach, do których dostęp mają dzieci, oraz ograniczenia fałszywych reklam w mediach społecznościowych, tak by każda aktywność w sieci była świadoma. Upraszczać należy także procesy zgłaszania różnych form nadużyć, do których dochodzi w Internecie, obligując jednocześnie firmy internetowe do ścisłej współpracy z organami ścigania cyberprzestępstw. Wśród wielu zaprezentowanych powyżej rozwiązań warto zwrócić uwagę na możliwość stosowania sankcji karnych wobec managerów platform internetowych utrudniających dostęp do danych w trakcie kontroli realizowanej przez umocowane do tego podmioty oraz wprowadzenia

przepisów karnych chroniących tożsamość i prywatność skrzywdzonego dziecka.

Za uzasadnione uznać należy także wprowadzenie przepisów stwarzających możliwość ścigania sprawców niegodziwych czynów za granicą, gdy popełniono je na terytorium innego kraju, w którym nie przewidziano sankcji prawnej za takiego rodzaju przestępczą aktywność.

Istotną rolę odgrywają również działania zmierzające do wytworzenia dobrych praktyk, wytycznych i właściwych zasad postępowania w Internecie, edukowanie i uświadamianie społeczeństwu, w tym środowisku młodych ludzi, jak wiele zagrożeń może nieść ze sobą świat sieci oraz aktywizacja przedsiębiorstw internetowych do monitorowania i moderowania udostępnianych treści, nie tylko ściśle uznanych w prawie krajowym za nielegalne, ale także takich, które mogą mieć negatywny wpływ na młodego człowieka. Należy też zwrócić uwagę na potrzebę angażowania dzieci, uczniów wszystkich poziomów edukacji w opracowywanie głównych założeń inicjatyw podejmowanych na rzecz ochrony przed patotreściami w Internecie.

Pod rozwagę pozostawia się możliwość pociągania do odpowiedzialności karnej (stosując karę więzienia lub karę grzywny) osób, dostawców usług internetowych i platform mediów społecznościowych publikujących lub za pośrednictwem których publikuje się treści prezentujące przemoc.

Idąc za przykładem Nowej Zelandii, warto rozważyć także możliwość zobowiązania nadawców komercyjnie wysyłanych wiadomości do umieszczania w wystosowanej korespondencji informacji nt. osoby, która wyraziła zgodę na wysłanie wiadomości, oraz wprowadzenia narzędzi rezygnacji z określonej subskrypcji, stwarzających realną możliwość przekazania nadawcy wiadomości informacji, by nie wysyłał odbiorcy tego rodzaju treści. Godny uwagi jest także zakaz posiadania oprogramowania stwarzającego możliwość pozyskiwania i tworzenia list adresowych, które potencjalnie można wykorzystać do wysyłania niechcianych i niezamawianych wiadomości.

Bibliografia

Akty normatywne:

- Crimes (Child Exploitation Offences) Amendment Bill.
Criminal Code, RSC, 1985.
Criminal Justice Act 1988.
Criminal Justice and Immigration Act 2008.
Kids Online Safety Act, S.3663 — 117th Congress (2021–2022).
Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka
(Dz.U. z 1991, nr 120, poz. 526).
Online Safety Act 2021.
Protection of Children Act 1978.
Sexual Offenses Act 2003.
Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) (Dz. Urz. UE
2016 C 202).

Orzecznictwo:

- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 27 października 1977 r. w sprawie 30/77 Régina przeciwko Pierre Bouche-reau, ECLI: ECLI:EU:C:1977:172.
Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 14 października 2004 r. w sprawie C-36/02 Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH przeciwko Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, ECLI:EU:C:2004:614.

Publikacje zwarte:

- Siwicki M, *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie. Aspekty prawno-karne*, Wolters Kluwer LEX, Warszawa 2011.
Siwicki M., *Cyberprzestępczość*, C.H. Beck, Warszawa 2013.

Artykuły naukowe:

- Ellis G., Muller D., *The proximity filter: the effect of distance on media coverage of the Christchurch mosque attacks*, „Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online” 2020.
- Findlater D., *Wykorzystanie seksualne dzieci – Możliwości profilaktyki*, [w:] A. Bentovimi, J. Gray (red.), *Przeciwdziałanie krzywdzeniu dzieci. Oparte na dowodach podejście do profilaktyki i interwencji*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2017.
- Groszkowska K., *Prawne możliwości ograniczenia dostępu do pornografii w Internecie w Unii Europejskiej*, „Analizy BAS” 2019, nr 1 (149).
- King R., *Digital domestic violence: Are victims of intimate partner cyber harassment sufficiently protected by New Zealand’s current legislation?*, „Victoria University of Wellington Law Review” 2017, vol. 48.
- Tobolewski A., *Kanadyjskie prawo wcale nie pachnie żywicą*, „Iustitia” 2014, nr 3.

Ekspertyzy i opinie:

- Bachrynowski S., *Sposoby walki z patotresciami w Internecie na przykładzie Francji*, <https://efektywne-prawo.org.pl/sposoby-walki-z-patotresciami-w-internecie-na-przykladzie-francji-dr-szymon-bachrynowski/>.
- Eska-Mikołajewska J., *Działania prewencyjne zapobiegające wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w Internecie: doświadczenia nowozelandzkie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dzialania-prewencyjne-zapobiegajace-wykorzystywaniu-seksualnemu-dzieci-w-internecie-doswiadczenia-nowozelandzkie-dr-justyna-eska-mikolajewska/>.
- Eska-Mikołajewska J., *Przemoc seksualna w cyberprzestrzeni: doświadczenia australijskie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-seksualna-w-cyberprzestrzeni-doswiadczenia-australijskie-dr-justyna-eska-mikolajewska/>.

- Grądzka I., *Przemoc seksualna w Internecie w Wielkiej Brytanii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przemoc-seksualna-w-internecie-w-wielkiej-brytanii-dr-ilona-gradzka/>.
- Grądzka I., *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej w Kanadzie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczących-przemocy-seksualnej-w-kanadzie-dr-ilona-gradzka/>.
- Groszkowska K., *Dobre praktyki reagowania na treści przedstawiające seksualne wykorzystanie dzieci przez podmioty świadczące usługi drogą telefoniczną*, <https://efektywne-prawo.org.pl/dobre-praktyki-reagowania-na-tresci-przedstawiajace-seksualne-wykorzystywanie-dzieci-przez-podmioty-swadczone-uslugi-droga-elektroniczna-mgr-kamila-groszkowska/>.
- Groszkowska K., *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej wobec dzieci w Internecie w Wielkiej Brytanii*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przeciwdzialanie-przemocy-seksualnej-wobec-dzieci-w-internecie-w-wielkiej-brytanii-mgr-kamila-groszkowska/>.
- Groszkowska K., *Przeciwdziałanie przemocy seksualnej wobec dzieci w Internecie w Stanach Zjednoczonych*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przeciwdzialanie-przemocy-seksualnej-wobec-dzieci-w-internecie-w-stanach-zjednoczonych-mgr-kamila-groszkowska/>.
- Groszkowska K., *Zagrożenia dla nieletnich w obszarze Internetu*, <https://efektywne-prawo.org.pl/zagrozenia-dla-nieletnich-w-obszarze-internetu-kamila-groszkowska/>.
- Skrobotowicz G., *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej w Afryce na przykładzie RPA*, <https://efektywne-prawo.org.pl/rozwiązania-w-zakresie-patotresci-w-internecie-dotyczących-przemocy-seksualnej-w-afryce-na-przykladzie-rpa-dr-grzegorz-skrobotowicz/>.
- Tuora-Schwierskott E., *Rozwiązania w zakresie patotresci w Internecie dotyczących przemocy seksualnej w Księżstwie Liechtensteinu*, <https://efektywne-prawo.org.pl/profilaktyka-skierowana-wobec-potencjalnych-sprawcow-wykorzystania-seksualnego-dzieci-w-ksiestwie-liechtensteinu-prof-dr-hab-ewa-tuora-schwierskott/>.
- Zaleśny J., *Oferta pomocowa i profilaktyka skierowana wobec potencjalnych sprawców wykorzystywania seksualnego dzieci w Republice Kazachstanu*, <https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/>

uploads/2023/01/Profilaktyka_sprawcow_Kazachstan_prof_J_Zalesny_O.pdf.

Netografia:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/985033/Draft_Online_Safety_Bill_Bookmarked.pdf
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000608>
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000608>
<https://www.legislation.govt.nz/act/public/1993/0094/55.o/DLM312895.html>
<https://www.legislation.govt.nz/act/public/2018/0004/latest/whole.html>
<https://www.publicsafety.gc.ca/index-en.aspx>

Inne:

Fitzsimmons C., *Australia among the worst for online sexual harm to children*, <https://www.smh.com.au/national/australia-among-the-worst-for-online-sexual-harm-to-children-20211018-p590xt.html>
Five Country Ministerial, *Voluntary Principles to Counter Online Child Sexual Exploitation and Abuse*, <https://www.weprotect.org/wp-content/uploads/11-Voluntary-principles-detailed.pdf>
Global digital population as of October 2020, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide>
Home Office, Interim Code of Practice on Online Child Sexual Exploitation and Abuse, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/944034/1704_HO_INTERIM_CODE_OF_PRACTICE_CSEA_v.2.1_14-12-2020.pdf
Landesverwaltung Fürstentum Lichtenstein, *Berichte und Anträge, Regierungskanzlei RK, BuA – Nummer 2015 / 56.*

- Morgan S., *Humans On The Internet Will Triple From 2015 To 2022 And Hit 6 Billion*, <https://cybersecurityventures.com/how-many-internet-users-will-the-world-have-in-2022-and-in-2030/>
- The digital lives of Aussie teens*, eSafety Commissioner, February 2021, <https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2021-02/The%20digital%20lives%20of%20Aussie%20teens.pdf>
- UK Parliament, *Law but no law*, <https://lordslibrary.parliament.uk/law-but-not-law/>
- UN Broadband Commission For Digital Development Working Group On Broadband And Gender, *Cyber violence against women and girls a world-wide wake-up call*, https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2015/cyber_violence_gender%20report.pdf?vs=4259
- Wykorzystywanie i wykorzystywanie seksualne dzieci w Internecie w Kanadzie: profil statystyczny zgłoszonych przez policję incydentów i zarzutów sądowych w latach 2014–2020*, <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/85-002-x/2022001/article/00008-eng.htm>

IV. Realizacja praw podstawowych – wybrane zagadnienia

1. Wolność sumienia i wyznania

1.1. Wstęp

Wolność sumienia i religii została określona przez polski Trybunał Konstytucyjny jako fundamentalna (podstawowa) wolność człowieka. Jest ona zaliczana do wolności i praw o charakterze osobistym, jej wykorzystywanie bowiem związane jest ściśle z osobowością człowieka. Jednostka według własnego wyboru może wyznawać lub przyjmować religię indywidualnie lub z innymi osobami, publicznie lub prywatnie. Poszanowanie wolności religii jest obowiązkiem związanym z ochroną przyrodzonej, niezbywalnej godności człowieka, która stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela.

Integralną częścią wolności religii są uczucia religijne, które mogą zostać naruszone poprzez chociażby wolność wyrażania opinii, w tym również wolność artystyczną. Dodatkowo działanie jednostki naruszające wolność religii i sumienia może mieć postać czynów karalnych.

1.2. Ewolucja regulacji prawnych dotyczących wolności sumienia i religii

Pierwsze regulacje prawne dotyczące wolności sumienia i religii pojawiły się pod koniec XVII wieku – w okresie oświecenia zaczął zdobywać uznanie pogląd, iż prawo państwowe powinno zapewniać obywatelom tę wolność. Uznano, że państwo nie może karać za porzucenie religii i wolność religii zaczęła być regulowana w aktach prawnych po dziś dzień uznawanych za kamienie węgielne współczesnego demokratycznego konstytucjonalizmu⁶¹⁰.

Na kontynencie amerykańskim pierwszym aktem odnoszącym się do zagadnień wolności religii była Deklaracja Praw Wirginii z 12 czerwca 1776 r., która stanowiła, że religię, czyli powinność wobec naszego Stwórcy i sposób jej spełniania, może nakazywać wyłącznie rozum i przekonanie, nie zaś siła czy przemoc, dlatego wszyscy ludzie mają równe prawo do swobodnego wyznawania religii zgodnie z nakazami sumienia, wzajemnym obowiązkiem wszystkich jest okazywanie chrześcijańskiej wyrozumiałości, miłości i miłosierdzia (art. 16)⁶¹¹. Konstytucja Stanów Zjednoczonych uchwalona 17 września 1787 r. w I poprawce odwołuje się do wolności religii, zabraniając jakiegokolwiek ustawie Kongresu wprowadzenia zakazu swobodnego praktykowania religii⁶¹².

W Europie powstała – inspirowana tekstami deklaracji poszczególnych stanów, takich jak Wirginia czy Massachusetts – francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r. Głosiła ona, iż nikt nie powinien być niepokoiony z powodu swoich przekonań, także religijnych, pod warunkiem że ich wyrażanie nie zakłóca porządku publicznego ustanowionego

⁶¹⁰ B. Szmulik, *Konstytucyjna wolność sumienia i religii (wyznania)*, <https://efektywne-prawo.org.pl/konstytucyjna-wolnosc-sumienia-i-religii-wyznania-dr-hab-bogumil-szmulik-prof-uksw/> [dostęp: 7.07.2023], s. 2.

⁶¹¹ Tekst aktu, <https://liberte.pl/deklaracja-praw-wirginii/> [dostęp: 7.07.2023].

⁶¹² Tekst aktu, <http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/konst/usa.html> [dostęp: 7.07.2023].

na podstawie ustawy (art. 10)⁶¹³. Wskazuje się, że bez deklaracji amerykańskich francuska wyglądałaby inaczej i nie wywarłaby tak głębokiego wpływu na kontynentalną kulturę prawa⁶¹⁴. W tekście Jakobińskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1793 r. znajduje się artykuł zezwalający na swobodne wykonywanie praktyk religijnych⁶¹⁵. Karta Konstytucyjna z 4 czerwca 1814 r. uznawała prawo każdego do wyznawania swojej religii z jednakową wolnością i korzystania z takiej samej ochrony praktyk religijnych⁶¹⁶. Takie ujęcie będą powtarzać kolejne konstytucje, aż do III Republiki. Dodatkowo Karta Konstytucji z 1814 r. po raz ostatni w dziejach Francji ustanawiała religię katolicką państwową⁶¹⁷.

Wskazuje się, że spośród konstytucji państw europejskich to Konstytucja Prus z 31 stycznia 1850 r. otwiera współczesne regulacje zagadnienia wolności religijnej⁶¹⁸. We wspomnianej konstytucji gwarantuje się wolność przekonań religijnych oraz wolność zrzeszania się we wspólnoty religijne i wspólnego, domowego lub publicznego, wykonywania praktyk religijnych. Spełnianie obowiązków cywilnych i obywatelskich nie może jednak doznawać uszczerbku z powodu korzystania z wolności religii (art. 12).

Współczesne konstytucje państw demokratycznych odwołujące się do wolności sumienia i religii są w znacznej mierze zbliżone. Ponadto tworzone były na podstawie regulacji prawa międzynarodowego. Dla przykładu przedstawiono kilka unormowań konstytucyjnych przyjętych w państwach Europy Środkowej takich jak Albania, Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Macedonia, Rumunia, Węgry i Polska⁶¹⁹.

W kategorii regulacji międzynarodowych na uwagę zasługują takie akty jak: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1984 r.,

⁶¹³ Tekst aktu, <http://libr.sejm.gov.pl/tekoi1/txt/konst/francja-18.html> [dostęp: 07.07.2023].

⁶¹⁴ Z. Filipiak, *Trzy Deklaracje praw człowieka i obywatela – zmienne pryncypia Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, „Kultura i Edukacja” 2017, nr 3, s. 77, <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/kie/117/kie11705.pdf>, [dostęp: 7.07.2023].

⁶¹⁵ Art. 7 jakobińskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela.

⁶¹⁶ Art. 5 Karty Konstytucyjnej.

⁶¹⁷ B. Szmulik, *Konstytucyjna wolność sumienia...*, op. cit., s. 2.

⁶¹⁸ Ibidem.

⁶¹⁹ Ibidem, s. 1–2.

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r., Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r., Deklaracja w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach (przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 25 listopada 1981 r.)⁶²⁰. Ta ostatnia w szczególności sposób określa prawa przysługujące jednostce, stanowiąc, że:

Każda osoba będzie miała prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to będzie obejmowało wolność wyznawania religii bądź jakichkolwiek przekonań według własnego wyboru, jak również wolność manifestowania swojej religii lub przekonań – indywidualnie lub we wspólnocie z innymi, publicznie lub prywatnie – w modlitwie, obrzędach, praktykach i nauczaniu. Nikt nie będzie podlegać przymusowi, który naruszałby jego wolność wyznawania religii lub przekonań według własnego wyboru. Wolność manifestowania czyjejs religii lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, jakie są przewidziane prawem i konieczne w demokratycznym społeczeństwie dla ochrony bezpieczeństwa, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób [art. 1]⁶²¹.

Deklaracja określa, jakie skuteczne środki mają podejmować państwa dla zapobiegania i eliminowania dyskryminacji na podstawie religii lub przekonań w uznaniu, urzeczywistnianiu i korzystaniu z praw człowieka i podstawowych wolności we wszystkich dziedzinach życia obywatelskiego, gospodarczego, politycznego, społecznego i kulturalnego. Zaznacza ona dodatkowo, że wszystkie państwa będą czynić wszelkie wysiłki na

⁶²⁰ Więcej na temat regulacji międzynarodowej w: J. Potrzezszcz, *Prawomiędzynarodowa ochrona wolności religijnej*, <https://efektywne-prawo.org.pl/prawnomiedzynarodowa-ochrona-wolnosc-religijnej-dr-hab-jadwiga-potrzeszcz-prof-kul/> [dostęp: 7.07.2023], s. 6 i nast.

⁶²¹ Tekst aktu: <http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/onz/1981.html> [dostęp: 7.07.2023].

rzecz wydania bądź – tam, gdzie zachodzi taka potrzeba – uchylenia ustawodawstwa celem zakazania jakiegokolwiek tego rodzaju dyskryminacji, jak też na rzecz podjęcia wszelkich właściwych środków służących zwalczaniu w tej dziedzinie nietolerancji na podstawie religii bądź innych przekonań (art. 4).

Ważnym aktem w zakresie regulacji prawa międzynarodowego jest Europejska Konwencja Praw Człowieka z 1950 r., która w art. 9 przyznaje jednostce:

[...] prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób⁶²².

Prawo Unii Europejskiej reguluje zagadnienie wolności sumienia i religii również w Karcie Praw Podstawowych. Wskazuje ona, że:

Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach. Uznaje się prawo do odmowy działania sprzecznego z własnym

⁶²² Tekst aktu: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_pol [dostęp: 7.07.2023].

sumieniem, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa⁶²³.

W art. 14 karta przyznaje rodzicom prawo do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi.

1.3. Zasada wolności sumienia i religii w Polsce

Obecnie obowiązująca Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. statuuje dwie ściśle ze sobą powiązane wolności o charakterze osobistym – wolność sumienia i wolność religii⁶²⁴. Zanim jednak doszło do uregulowania wolności sumienia i religii w obecnym kształcie, pojawiło się kilka aktów prawnych będących jej podstawą. W II połowie XVI wieku wolność sumienia i wyznania została w Polsce po raz pierwszy zagwarantowana w Akcie Konfederacji Warszawskiej z 1573 r. Zapisano w nim następujące słowa:

A iż w Rzeczypospolitej naszej jest różnorodność nie-mała ze strony wiary chrześcijańskiej, zabiegając temu, aby się z tej przyczyny między ludźmi rozruchy jakie szkodliwe nie wszczęły, które po inszych królestwach jaśnie widzimy, obiecujemy to sobie wspólnie za nas i za potomki nasze na wieczne czasy pod obowiązkiem przysięgi, pod wiarą, czcią i sumieniem naszym, iż którzy jestechny różni w wierze, pokój między sobą zachować, a dla różnej wiary i odmiany w Kościołach krwie nie przelewać ani się penować odsądzeniem majątności, poczciwością, więzieniem i wywołaniem i zwierzchności żadnej ani urzędowi do takowego progressu żadnym sposobem nie pomagać. I owszem, gdzie by ją kto przelewać chciał, z tej przyczyny zastawiać się o to wszyscy będziemy powinni, choćby też za pretekstem

⁶²³ Art. 10 Karty Praw Podstawowych (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

⁶²⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997, nr 78, poz. 483).

dekretu albo za postępkim jakim sądowym kto to czynić chciał⁶²⁵.

Akt ten ma duże znaczenie i można go porównać do aktu prawnego o randze współczesnej konstytucji. Odmienne do wolności wiary podchodziła Ustawa Rządowa z 3 maja 1791 r., która uznawała jako religię narodową jedynie „wiarę świętą rzymską katolicką ze wszystkimi jej prawami”. Konstytucja majowa zakazywała zmiany „wiary panującej” na jakąkolwiek inną pod groźbą apostazji. Pomimo zakazu ustawa dopuszczała wolność wyznawania innych religii. W tekście aktu czytamy: „że zaś ta sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom, jakiegokolwiek bądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy i dlatego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich, podług ustaw krajowych, warujemy”⁶²⁶.

Analizując treść kolejnych konstytucji polskich należy wskazać, iż Konstytucja Marcowa (a później również i Kwietniowa) poświęcała dużo uwagi problematyce wolności religii. Zapewniała wolność sumienia i wyznania, zakazywała wprowadzania ograniczeń w prawach z powodu wyznania i przekonań religijnych. Przyznawała wszystkim mieszkańcom państwa polskiego „prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie, jak prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religii lub obrządku, o ile to nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej”⁶²⁷. Konstytucja Kwietniowa pozostawiła w mocy niektóre przepisy Konstytucji Marcowej, w tym artykuły odnoszące się do wolności religii.

⁶²⁵ Akt konfederacji warszawskiej z 28 stycznia 1573 r., <https://historia.org.pl/2009/10/27/akt-konfederacji-warszawskiej-28-stycznia-1573-1/> [dostęp: 9.07.2023].

⁶²⁶ Tekst aktu: <http://libr.sejm.gov.pl/tekoi1/txt/kpol/1791.html> [dostęp: 9.07.2023].

⁶²⁷ Art. 111 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19210440267/O/D19210267.pdf> [dostęp: 9.07.2023].

Konstytucja PRL z 1952 r. teoretycznie zapewniała obywatelom wolność sumienia i wyznania⁶²⁸. Kościół i inne związki wyznaniowe miały mieć swobodę przy wypełnianiu swoich funkcji religijnych. Konstytucja zabraniała zmuszania obywateli do niebrania udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych lub zmuszania do udziału w nich (art. 82). W praktyce gwarancje konstytucyjne były ograniczane i naruszane.

Zagadnienie wolności sumienia i religii wpisane do obecnie obowiązującej Konstytucji RP zostało przeanalizowane w komentowanej powyżej ekspertyzie⁶²⁹. Autor wskazuje, że rozpatrywane przez Komisję Konstytucyjną Zgromadzenia Narodowego projekty przyszłej Konstytucji w jakimś zakresie odwoływały się do wolności sumienia i religii. Ostateczna wersja art. 53 Konstytucji przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe ukształtowana została w wyniku burzliwych sporów między uczestnikami prac ustrojowych. Z treści tego artykułu wynika, że wolność sumienia i religii przysługuje „każdemu”, czyli każdej jednostce bez względu na obywatelstwo. Powołując się na stanowisko doktryny wolność sumienia i wolność wyznania należy rozumieć jako swobodę wyznawania, przyjmowania i uzewnętrzniania religii lub światopoglądu według swego uznania⁶³⁰. Pojęcia te należy rozróżnić i wyjaśnić bliżej ze względu na duże znaczenie przy stosowaniu unormowań zawartych w art. 53 Konstytucji. Związane jest to z faktem, że niektóre z uprawnień wymienionych w kolejnych ustępach tego artykułu są adresowane wyłącznie do osób wierzących, a więc korzystających obok „wolności sumienia” także z „wolności religii”. Takie rozróżnienie wynika ze sformułowań zawartych w Konstytucji, np. w ust. 2 mowa jest o wolności religii, która obejmuje wolność wyznania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie albo z innymi. W ust. 4 i 5 Konstytucja stanowi, że religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji

⁶²⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 22 lipca 1952 r. (Dz.U. z 1976 r., nr 7, poz. 36).

⁶²⁹ B. Szmulik, *Konstytucyjna wolność sumienia...*, op. cit., s. 6.

⁶³⁰ B. Banaszak, M. Jabłoński, *Art. 53*, [w:] J. Boć (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej i komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998, s. 104, [za:] B. Szmulik, *Konstytucyjna wolność sumienia...*, op. cit., s. 6.

prawnej może być przedmiotem nauczania w szkołach. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i po zaistnieniu określonych przesłanek. W takim razie można wyprowadzić tezę, że osoby niewierzące są wyłączone z praw przewidzianych w komentowanych powyżej ustępach.

W ramach ustawodawstwa polskiego znaczenie w tej materii ma również Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁶³¹. Stanowi ona, że Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu obywatelowi wolność sumienia i wyznania. Wolność sumienia i wyznania obejmuje swobodę wyboru religii lub przekonań oraz wyrażania ich indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie. Obywatele wierzący wszystkich wyznań oraz niewierzący mają równe prawa w życiu państwowym, politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym (art. 1). Ustawa zawiera otwarty katalog uprawnień dla osób korzystających z wolności sumienia i wyznania. Zalicza się do nich w szczególności prawo do: tworzenia wspólnot religijnych, uczestnictwa w czynnościach i obrzędach religijnych, przynależności do kościołów i innych związków wyznaniowych, głoszenia swojej religii lub przekonań, wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w sprawach religijnych, wytwarzania i nabywania przedmiotów potrzebnych do celów kultu i praktyk religijnych, wyboru stanu duchownego lub zakonnego, zrzeszania się w organizacjach świeckich w celu realizacji zadań wynikających z wyznawanej religii bądź przekonań w sprawach religii, otrzymywania pochówku zgodnego z wyznawanymi zasadami religijnymi lub z przekonaniem w sprawach religii (art. 2).

Na podstawie regulacji konstytucyjnej, w szczególności brzmienia art. 53 ust. 4, zdaniem autora opracowania niewierzący nie mogą powoływać się na zasadę równości w kwestii nauczania religii w szkołach. Bogumił Szmulik uważa, że jest to wykluczone, gdyż uprawnienie tam zawarte jest wyraźnie przewidziane dla wierzących. Niewierzący mogą tworzyć swoje odrębne organizacje czy też uzewnętrzniać swoje przekonania, korzystając w szczególności z wolności wyrażania poglądów

⁶³¹ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. z 2023 r., poz. 265).

z art. 54 Konstytucji, wolności zgromadzeń z art. 57 Konstytucji i wolności zrzeszania się z art. 58 Konstytucji z zachowaniem przewidzianych tam zasad i ograniczeń. Jak dalej pisze autor, z unormowania Konstytucji wynika, że nie ma potrzeby rozciągać na niewierzących uprawnień służących wierzącym, skoro mogą oni swoje uprawnienia realizować poprzez inne, bardziej odpowiednie do ich sytuacji postanowienia Konstytucji⁶³².

W rozważaniach na temat wolności sumienia i wolności religii znaczenie ma rozróżnienie tych pojęć. Na podstawie wypowiedzi przedstawicieli doktryny można ogólnie przyjąć, iż pod pojęciem wolności sumienia rozumieć należy możliwość wolnego wyboru wyznawanego systemu etycznego (filozoficznego), który obejmuje określone założenia w sferze aksjologicznej. Dodać należy, że wolność sumienia jest nieodłącznie związana z daną osobą. Natomiast definiując pojęcie wolności religii, należy posiłkować się unormowaniem zawartym w art. 53 ust. 2 Konstytucji – jest to możliwość swobodnego przyjmowania i wyznawania religii, kierowania się w życiu głoszonymi przez nią zasadami etycznymi. Wolność religii związana jest z przyjęciem wiary w istnienie Boga (bogów). Zobowiązuje ona organy władzy publicznej do zapewnienia osobom wierzącym warunków swobodnego praktykowania wyznawanej wiary, powstrzymywania się od jakiegokolwiek interwencji w tę sferę, z wyjątkiem przesłanek zawartych w art. 53 ust. 5 Konstytucji. W ustępie tym ustrojodawca wymienia takie przesłanki jak ochrona bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. Wolność sumienia osób niewierzących będzie podlegała ograniczeniom z art. 31 ust. 3 Konstytucji lub ograniczeniom wynikającym z odrębnych praw i wolności konstytucyjnych, z których korzystają oni dla jej wyrażania.

Współczesne społeczeństwo, bardzo pluralistyczne etycznie i religijnie, dość często podejmuje dyskusje na temat postępowania wbrew własnemu sumieniu. Dlatego prawo ma na celu wprowadzać stosowne uregulowania, aby unikać stawiania jednostki w sytuacji konfliktu sumienia ze względu na wyznawane przekonania religijne lub filozoficzne. Służą temu klauzule

⁶³² B. Szmulik, *Konstytucyjna wolność sumienia...*, op. cit., s. 6 i 7.

sumienia umożliwiające osobie, której przekonania lub religia nie pozwalają podejmować określonych działań, niepodjęcie ich bez konsekwencji prawnych. Można tu wymienić takie przykłady jak klauzula sumienia w odniesieniu do służby wojskowej czy niewykonania zabiegu aborcji. Takich przykładów oczywiście jest więcej, a ustawodawca obowiązany jest na bieżąco je uwzględniać, w przeciwnym wypadku wolność sumienia może zostać naruszona.

Dość radykalny pogląd autor ekspertyzy wyraził, stwierdzając, że na klauzulę sumienia można powoływać się, nie wykonując działań, w których jednostka nie uczestniczy. Odwołując się do pluralizmu etycznego i światopoglądowego współczesnego społeczeństwa nasuwa się refleksja, że skoro ustawodawca powinien przewidywać klauzule sumienia dla osób, które bezpośrednio mogą znaleźć się w sytuacji konfliktu sumienia, to powinien także umożliwić jednostce wyrażanie sprzeciwu wobec finansowania ze środków publicznych procedur, które zgodnie z wyznawanym przez nią systemem wartości są nieetyczne. Skoro są to środki pochodzące z podatków członków społeczeństwa krajowego, to jednostka powinna móc wyrazić swój sprzeciw. Autor wskazał tu m.in. refundowanie tzw. procedury *in vitro*, zmiany płci czy refundowanie antykoncepcji. W każdym z tych przypadków zdaniem autora u wielu osób pojawia się sprzeciw sumienia, którego w państwie demokratycznym nie można lekceważyć, a którego naruszenie oznacza łamanie sumień obywateli. W związku z czym stanowi to naruszenie gwarantowanej przez Konstytucję wolności sumienia⁶³³.

Wolność religii obejmuje także jej uzewnętrznianie – indywidualnie lub z innymi osobami, publicznie lub prywatnie. Uzewnętrznianie to ma miejsce, jeśli jednostka uczestniczy w uprawianiu kultu, modli się, uczestniczy w różnych obrzędach, praktykach i nauczaniach. Osoby wierzące mogą korzystać z wolności religii zarówno indywidualnie i w sferze prywatnej (np. w domu), jak i publicznie oraz z innymi osobami. Na podstawie tych wywodów można postawić tezę, że wyznawanie religii nie jest sprawą wyłącznie prywatną, ponieważ jest ona także częścią

⁶³³ Ibidem, s. 10.

sferę publicznej i ma prawo do obecności w tej sferze. Publiczne uzewnętrznianie przekonań religijnych przez osoby wierzące może się przejawiać w noszeniu symboli religijnych (np. krzyżyka, medalika) czy noszeniu przez osoby duchowne specjalnego stroju. Ograniczenia tego prawa mogą wynikać z przepisów dotyczących bezpieczeństwa lub być związane z zasadami narzuconymi przez prawo (np. wymóg zamieszczenia w dokumencie zdjęcia z odsłoniętą twarzą lub zasady związane z wykonywaniem określonego zawodu). Przesłanki ograniczania wolności uzewnętrzniania religii wyliczone zostały w art. 53 ust. 5 Konstytucji.

Niedozwolone zatem będą takie formy uprawiania kultu, praktyk czy obrzędów religijnych, które naruszają powszechnie uznane w naszym kręgu kulturowym zasady etyczne, stojąc w sprzeczności z obowiązującym prawem. W związku z tym zakazane jest składanie ofiar z ludzi, zwierząt czy kanibalizm. Za niedopuszczalne należy uznać zażywanie w celach kultu religijnego środków odurzających czy narkotyków. Trzeba również brać pod uwagę różnego rodzaju ograniczenia wynikające z bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Organizacja procesji po drodze publicznej wymaga dopełnienia określonych wymogów formalnych. Jak się wskazuje w opracowaniu: „religia nie może służyć za parawan mający na celu przyzwolenie na określone praktyki pod pozorem kultu, obrzędów czy praktyk religijnych”⁶³⁴.

1.4. Formy przemocy i dyskryminacji z powodu przynależności wyznaniowej w Polsce i na świecie

Wolność sumienia i wyznania to jedne z podstawowych wartości gwarantowanych konstytucyjnie. Z podrozdziału 1.2 niniejszego opracowania, zawierającego historyczny opis ewolucji regulacji prawnej wolności sumienia i religii, wynika, iż prawie każde państwo demokratyczne, choćby formalnie, uwzględnia w swym prawodawstwie tę wolność jednostki. Wolność religii przejawia się w wolności przyjmowania religii i jej wyznawania oraz wolności jej

⁶³⁴ Ibidem, s. 12.

uzewnętrzniania⁶³⁵. Wynika z tego, iż wolność sumienia i religii z jednej strony związana jest z psychiką i osobowością ludzką, wiarą w Boga lub bogów, z drugiej strony oznacza zachowanie jednostki wobec innych ludzi i wobec całej społeczności. Przyjęty światopogląd i wyznawana religia wymagają pewnych działań publicznych⁶³⁶. Tak ścisły ich związek z osobowością ludzką spowodował, że akty prawa międzynarodowego, w szczególności Europejska Konwencja Praw Człowieka i Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności poddają obie te wolności regulacji prawnej.

Często akty uzewnętrzniania wiary spotykają się z aktami przemocy i dyskryminacji, problem ten dotyczy również bezwyznaniowości. Raport ośrodka opinii publicznej Pew Research Center *Global Religious Constraints* opublikowany w 2019 roku wskazuje, że prześladowania na tle religijnym przybrały na sile. W badaniu brano pod uwagę akty wrogości społecznej i prawne ograniczenia praktyk religijnych. Osiem krajów o bardzo wysokim poziomie wrogości społecznej to: Indie, Nigeria, Irak, Izrael, Pakistan, Sri Lanka, Libia i Syria. Niemcy zaliczane są do kategorii „wysokich” – wartość ta wzrosła tu prawie trzykrotnie od 2007 roku Austria i Szwajcaria należą do kategorii „umiarkowanych”⁶³⁷. Liczba krajów, w których rząd nakłada surowe ograniczenia na swobodne praktykowanie religii, w przeciwieństwie do wrogości społecznej wzrosła do rekordowego poziomu. W 91% wszystkich krajów rządy w jakiś sposób ograniczały religie, a 48% stosowało przemoc wobec grup religijnych. Chrześcijanie pozostają najbardziej prześladowaną grupą religijną na świecie. W co najmniej 153 krajach lub terytoriach są ofiarami dyskryminacji, nadużyć lub ukierunkowanych ataków ze strony podmiotów

⁶³⁵ Komentarz do art. 53 Konstytucji, [w:] T. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer LEX, Warszawa 2021, www.lex.pl [dostęp: 10.07.2023].

⁶³⁶ Komentarz do art. 53 Konstytucji, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, wyd. II, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2016, www.lex.pl [dostęp: 10.07.2023].

⁶³⁷ Dane z raportu zamieszczone na stronie: <https://www.polskieradio.pl/196/3534/artykul/2826471,najnowszy-raport-pew-research-center-poswieconego-przesladowaniom-religijnym> [dostęp: 10.07.2023].

powiązanych z państwem lub innych grup religijnych. Z kolei muzułmanie są obiektem prześladowań lub ataków w 147 krajach, a żydzi – w 89 krajach. Dane te są niepokojące w porównaniu z danymi z 2007 r., kiedy to opublikowano pierwsze coroczne badanie Pew. W tym czasie na świecie było 107 krajów lub terytoriów, w których chrześcijanie byli prześladowani lub atakowani. W ciągu niespełna 15 lat do tej listy dołączyło 46 krajów. Jeśli chodzi o prześladowania ze strony państwa, od 2007 roku liczba ta wzrosła o ponad 60%⁶³⁸.

Z kolei chrześcijańska organizacja non-profit OpenDoors sporządza co roku raport, w którym zawiera Światowy Indeks Prześladowań⁶³⁹. Jest to ranking 50 krajów, w których chrześcijanie są prześladowani z powodu wiary w Chrystusa. Ranking jest publikowany corocznie od 30 lat. Dodatkowo zawiera on charakterystykę krajów, w których łamane są niezbywalne prawa obywateli, m.in. prawo do myśli, sumienia i wyznania. Celem organizacji jest zwrócenie uwagi Kościołów, mediów, polityki oraz społeczeństwa na sytuację prześladowań chrześcijan będących wyznawcami różnych nurtów chrześcijańskich. Według organizacji OpenDoors obecnie prześladowania chrześcijan bardzo się nasiliły – ok. 360 mln z nich spotyka się z bardzo wysokim lub ekstremalnym poziomem prześladowań i dyskryminacji za wyznawanie Chrystusa. Według raportu z 2023 roku pierwsza dziesiątka państw, na terenie których dochodzi do największej liczby prześladowań, to: Korea Północna, Somalia, Jemen, Erytrea, Libia, Nigeria, Pakistan, Iran, Afganistan, Sudan.

Ostatnie wydarzenia na świecie pokazują, jak duże oddziaływanie w skali światowej mogą mieć konflikty na tle religijnym. Podczas antymuzułmańskiej demonstracji w Sztokholmie (2023 r.) spalono Koran. Reakcją na to wydarzenie była manifestacja w Iraku, podczas której kilkadziesiąt osób wtargnęło do ambasady Szwecji w Bagdadzie. W akcie protestu Maroko

⁶³⁸ Ibidem.

⁶³⁹ OpenDoors to sieć 25 stowarzyszeń w Europie i Ameryce, których celem jest informowanie opinii publicznej o prześladowaniach chrześcijan w XXI w.; <https://www.opendoors.pl/przesladowania-chrzescijan/swiatowy-indeks-przesladowan> [dostęp: 10.07.2023].

odwołało swojego ambasadora ze Sztokholmu. Wydarzenia ze Szwecji potępiły takie kraje jak Turcja, Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie oraz Jordania. W przestrzeni medialnej cytuje się wypowiedź prezydenta Turcji, Recepta Erdogana, który powiedział: „nauczmy ludzi Zachodu, że obrażanie muzułmanów nie jest kwestią wolności słowa”⁶⁴⁰. Dodatkowo szef tureckiej dyplomacji, Hakan Fidan, we wpisie na Twitterze odniósł się do spalenia Koranu i napisał: „Potępiam nikczemny protest w Szwecji przeciw naszej świętej księdze w pierwszym dniu błogosławionego (święta) Id al-Adha”⁶⁴¹.

Wydarzenie takie nie było pierwszym, ponieważ kilka miesięcy wcześniej duńsko-szwedzki aktywista i założyciel antymuzułmańskiej partii Rasum Paludan dokonał aktu spalenia świętej księgi islamu przed ambasadą Turcji. Konsekwencje takiego czynu miały charakter polityczny dla Szwecji, ponieważ Turcja zerwała szwedzko-tureckie rozmowy w sprawie zgody Ankary na przystąpienie Szwecji do NATO⁶⁴².

Już wcześniej zwracano uwagę na wybuchające konflikty o podłożu religijnym. W 2009 roku Rada Praw Człowieka ONZ na wniosek Pakistanu przyjęła rezolucję wzywającą państwa do wprowadzenia przepisów „chroniących religię przed zniesławieniem”⁶⁴³. Rezolucja ta nie jest wiążąca, ale i tak wzbudziła sprzeciw krajów zachodnich, które uważają, że zagraża ona wolności słowa. Za jej przyjęciem były 24 kraje, przeciw 11, zaś 13 wstrzymało się od głosu. Pakistan zaproponował uchwalenie rezolucji w imieniu Organizacji Konferencji Islamskiej. Przedstawiciele państw muzułmańskich jako przykład nadużycia wolności słowa podawali karykatury Mahometa, których opublikowanie

⁶⁴⁰ Dane dostępne na stronie: <https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-spalenie-koranu-w-sztokholmie-irakijczycy-wtargneli-do-ambas,nId,6871889> [dostęp: 10.07.2023].

⁶⁴¹ Dane dostępne na stronie: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1590770%2Cspalenie-koranu-w-szwecji-turcja-ostro-reaguje.html> [dostęp: 10.07.2023].

⁶⁴² Dane dostępne na stronie: <https://www.stefczyk.info/2023/06/28/szwedzki-aktywista-będzie-musiał-odwołać-zaplanowany-antymuzułmański-protest-i-spalenie-koranu-wszystko-z-powodu-suszy/> [dostęp: 10.07.2023].

⁶⁴³ Dane dostępne na stronie: <https://www.rp.pl/swiat/art15710271-onz-religie-nalezyc-chronic-przed-obrazami> [dostęp: 10.07.2023].

w duńskiej gazecie wywołało w 2005 roku gwałtowne protesty muzułmanów na całym świecie⁶⁴⁴. W treści rezolucji wezwano kraje członkowskie ONZ do walki ze zniesławieniem religii i podżeganiem do nienawiści religijnej.

W 2019 roku Sekretarz Generalny ONZ, Antonio Guterres, zainaugurował strategię i plan działania ONZ w kwestii mowy nienawiści. Jest to pierwsza inicjatywa całego systemu Narodów Zjednoczonych, której głównym celem jest przeciwdziałanie mowie nienawiści oraz zapewnienie wsparcia państwom członkowskim. Dalszym działaniem w tym zakresie było przyjęcie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucji A/RES/75/309 w sprawie promowania dialogu międzyreligijnego i międzykulturowego oraz tolerancji w przeciwdziałaniu mowie nienawiści. Rezolucja ustanowiła również 18 czerwca Międzynarodowym Dniem Przeciwdziałania Mowie Nienawiści, który po raz pierwszy był obchodzony w 2022 roku⁶⁴⁵.

W Polsce również mają miejsce akty obrażania uczuć religijnych. W 2007 roku na koncercie polskiego zespołu blackmetalowego zniszczono Biblię, w kolejnych latach lider tego zespołu znieważał również wizerunek Matki Boskiej czy wizerunek Chrystusa. W 2021 roku wicedyrektor Galerii Miejskiej Arsenał w Poznaniu obrzuciła jajkami drzwi kościoła. Sąd uznał ją winną obrażania uczuć religijnych innych osób przez publiczne znieważenie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Jednak ze względu na niską szkodliwość społeczną czynu warunkowo umorzył postępowanie i orzekł rok próby wobec kobiety. W dzisiejszych czasach agresja słowna często też ma miejsce w Internecie, gdzie ludzie są anonimowi, co daje im większą swobodę wypowiedzi, a co za tym idzie – bardziej wulgarną.

⁶⁴⁴ Ibidem.

⁶⁴⁵ Dane dostępne na stronie: <https://www.unic.un.org.pl/oionz/onz-zwalcza-mowe-nienawisci/3487> [dostęp: 10.07.2023].

1.5. Naruszenia wolności sumienia i wolności religii

Z wolnością religii związany jest wymóg jej poszanowania. Naruszenie go może być związane z przeszkadzaniem podczas praktykowania w obrzędach religijnych, niszczeniem obiektów lub przedmiotów kultu, znieważaniem uznawanych w danej religii za otaczane czcią wizerunków świętych. W celu ochrony poszanowania wolności religii wprowadza się w formie ustawy sankcje karne za naruszenie tej wolności. Na gruncie prawa polskiego ustawodawca w kodeksie karnym poświęcił temu cały rozdział pt. *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*⁶⁴⁶. Kodeks zabrania dyskryminacji wyznaniowej, co oznacza zakaz ograniczania człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość (art. 194 k.k.). Usankcjonowane jest złośliwe przeszkadzanie publicznie wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, złośliwe przeszkadzanie w pogrzebie, uroczystościach lub obrzędach żałobnych (art. 195 k.k.) Ponadto kodeks sankcjonuje działania mające na celu obrażanie uczuć religijnych innych osób, znieważanie publicznie przedmiotów czci religijnej lub miejsca przeznaczanego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych.

Kodeks karny penalizuje również inne czyny zabronione, w przypadku których wolność sumienia i wyznania stanowi jedno z dóbr chronionych ubocznych, art. publiczne znieważenie grupy z powodu jej przynależności wyznaniowej (art. 257 k.k.), ludobójstwo określonej grupy wyznaniowej (art. 118 k.k.), stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec grupy wyznaniowej (art. 119 k.k.). Taka regulacja kodeksowa ma w sposób możliwie najszerszy przeciwdziałać wszelkiego rodzaju zachowaniom, które byłyby wymierzone w powyższą wolność⁶⁴⁷. Autorka eksperytyzy pt. *Współczesne zagrożenia dla wolności sumienia i wyznania*

⁶⁴⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 2022 r., poz. 1138).

⁶⁴⁷ Z. Gądzik, *Współczesne zagrożenia dla wolności sumienia i wyznania*, <https://efektywne-prawo.org.pl/wspolczesne-zagrozenia-dla-wolnoscii-sumienia-i-wyznania-dr-zuzanna-gadzik/> [dostęp: 20.05.2023], s. 2.

wskazuje, że kryminalizacja zachowań wymierzonych w wolność sumienia i wyznania nie stanowi jedynej formy ochrony tych wartości. Wynika to z faktu, że prawo karne ma charakter subsydiarny, a co za tym idzie – znajduje zastosowanie w ostateczności, gdy inne formy ochrony dóbr prawnych okazują się niewystarczające⁶⁴⁸. Dodatkowe środki ochrony wolności sumienia i wyznania znajdują się w kodeksie cywilnym, w ramach ochrony dóbr osobistych⁶⁴⁹.

W komentowanym opracowaniu zwrócono uwagę na zagrożenia dotyczące osób duchownych polegające na zniesławieniu, znieważeniu lub naruszeniu ich nietykalności cielesnej. Przypadki agresji mogą być skierowane w stronę osób duchownych różnych wyznań, art. kapłanów, prezbiterów, pastorów, rabinów, imamów. Zachowania sprawców tych czynów mogą wynikać z wcześniejszych zachowań osób duchownych i stanowić pewną odpłatę za nie, jednak znaczna część ataków ma charakter abstrakcyjny, oderwany od konkretnego postępowania danego duchownego. Działania takie są motywowane przewinieniami innych osób ze stanu duchownego lub po prostu niechęcią do jakiegokolwiek religii lub określonego wyznania, które są kojarzone z osobami duchownymi. Naruszenia mogą mieć postać ataku słownego, pomówienia lub znieważenia osoby duchownej za pomocą pisma, rysunku, filmu, gestu lub naruszenia jego nietykalności cielesnej poprzez uderzenie, oblanie jakąś cieczą⁶⁵⁰. Należy zaznaczyć, iż osoba duchowna nie jest przedmiotem wykonawczym przestępstwa obrazy uczuć religijnych określonego w art. 196 k.k., ponieważ mogą być nim jedynie przedmioty czci religijnej (art. krzyż, gwiazda Dawida, szaty liturgiczne, posągi przedstawiające bóstwo) lub miejsca kultu (art. cerkiew, kościół, synagoga). Jednak ataki słowne lub fizyczne na osobę duchowną w dalszym ciągu pozostają zachowaniami bezprawnymi zagrożonymi odpowiedzialnością karną. Sprawca takiego czynu może podlegać

⁶⁴⁸ Ibidem.

⁶⁴⁹ Art. 23–24 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r., poz. 1360).

⁶⁵⁰ A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2021, s. 1294, [za:] Z. Gądzik, *Współczesne zagrożenia...*, op. cit., s. 7.

karze za zniesławienie (art. 212 k.k.), znieważenie (art. 216 k.k.) lub naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.). Przestępstwa te są ścigane z oskarżenia prywatnego i wymagają działania samego pokrzywdzonego. W przypadku gdy działanie sprawcy motywowane było przynależnością religijną ofiary, poniesie on odpowiedzialność za przestępstwa ścigane z urzędu, tj. za czyny stypizowane w art. 119 § 1 k.k. oraz z art. 257 k.k.

Powołując się na statystyki policyjne, można wskazać, że jednym z dostrzegalnych obecnie przejawów zachowań wymierzonych w wolność sumienia i religii są czyny niszczące i znieważające przedmioty czci religijnej i miejsca przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych⁶⁵¹. Konsekwencją zachowania tego typu są sankcje karne określone w art. 196 k.k. Mogą one wiązać się z odpowiedzialnością za wybrane przestępstwa przeciwko mieniu (art. zniszczenie mienia) lub przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu (art. znieważenie pomnika lub znieważenie miejsca spoczynku zmarłego).

Zbzczeszczenie przedmiotu czci lub miejsca kultu może nastąpić w trakcie realizacji tzw. wolności wypowiedzi lub wyrazu artystycznego. Artysta chcąc „zaistnieć” w świecie kultury niejednokrotnie stara się zszokować odbiorcę, żeby zostać zapamiętanym. Jego wyrażenie artystyczne może naruszać uczucia religijne innych osób (art. podarcie Biblii podczas koncertu czy narysowanie i opublikowanie karykatury Mahometa). Osoby, które dopuszczają się naruszenia uczuć religijnych w takiej formie, często odwołują się do tzw. kontratypu sztuki jako okoliczności wyłączającej bezprawność ich zachowania. Co jednak istotne, tego rodzaju kontratyp to tzw. kontratyp pozaustawowy, którego podstawą jest orzecznictwo bądź poglądy doktryny. Oznacza to, że powoływanie się na kontratyp sztuki nie ma podstaw prawnych. Co więcej, wyłączenie bezprawności zachowań wymierzonych w ochronę uczuć religijnych podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 marca 2015 r.:

Forma artystyczna lub cel naukowy działania mającego charakter znieważający nie powodują same przez się

⁶⁵¹ Z. Gądzik, *Współczesne zagrożenia...*, op. cit., s. 9.

wyłączenia odpowiedzialności karnej za obrazę uczuć religijnych bądź znieważenie publiczne przedmiotu czci religijnej. Cel kreacji artystycznej może zakładać, iż w sposób konieczny dojdzie do znieważenia przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych⁶⁵².

Przestępstwo naruszenia uczuć religijnych może być popełnione z zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym. Oznacza to, że:

Z wyczerpaniem znamion tego przestępstwa będziemy mieli do czynienia wtedy, gdy działanie sprawcy polegające na publicznym znieważeniu przedmiotu czci religijnej (lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych) będzie skierowane wprost na dokonanie tego czynu, jak i wówczas, gdy sprawca podejmuje publicznie takie czynności sprawcze, co do których godzi się, z uwagi na ich formę, że mają one charakter znieważający. W efekcie tego albo chce obrazić takim zachowaniem uczucia religijne innych osób, albo, przewidując taki skutek swojego zachowania, na ten skutek godzi się⁶⁵³.

Podobny charakter wypowiedzi ma orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W wyroku z 31 października 2006 r. (72208/01 LEX nr 195947) orzekł on, że z art. 10 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności wynika, iż swoboda wypowiedzi wiąże się z obowiązkami i odpowiedzialnością, co oznacza unikanie wypowiedzi, które są bezzasadnie obraźliwe w odniesieniu do przedmiotów kultu religijnego⁶⁵⁴.

⁶⁵² Ibidem, s. 10; wyrok Sądu Najwyższego z 5 marca 2015 r. (III KK 274/14, LEX nr 1734689).

⁶⁵³ Ibidem; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2012 r. (I KZP 12/12, Legalis nr 538443).

⁶⁵⁴ Ibidem, s. 13.

Poza wymienionymi powyżej przejawami dyskryminacji ze względu na przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość mogą mieć miejsce również inne formy działania, ingerujące niemalże w każdy aspekt życia społecznego. Mogą one dotyczyć m.in. swobody uprawiania kultu i przestrzegania zasad danej religii, nauczania religii w szkole czy odmowy pełnienia służby wojskowej z uwagi na przekonania religijne.

W świetle tego, co zostało wyżej napisane, zasadnym wydaje się stwierdzenie potrzeby dokonania zmian w prawie mających przyczynić się do lepszej ochrony wolności religii. W kwietniu 2022 roku wpłynął do Sejmu obywatelski projekt ustawy przygotowany z inicjatywy Solidarnej Polski. Projekt został nazwany przez jego inicjatorów *W obronie chrześcijan*. W uzasadnieniu do projektu wskazano, iż prace nad nim zostały rozpoczęte z potrzeby wzmocnienia ochrony prawnokarnej przed czynami godzącymi w tak fundamentalną wartość, jaką jest wolność sumienia i religii⁶⁵⁵. Gwarantowana konstytucyjnie wolność sumienia i religii, a także wolność uzewnętrzniania swojej religii nie może być ograniczana albo wręcz likwidowana w sposób i w zakresie innym niż wprost wskazane w Konstytucji RP i ustawie. Jak dalej czytamy w uzasadnieniu do projektu, wolność sumienia i religii jako niekwestionowane dobro prawne jest przedmiotem ochrony ze strony państwa. Zakres tej ochrony obejmuje również ochronę karną polegającą na zabezpieczeniu społeczeństwa bądź poszczególnych jednostek przed przestępstwami, czyli społecznie szkodliwymi czynami stanowiącymi naruszenie lub stwarzającymi zagrożenie dla dóbr prawnych. Zadaniem państwa jest ukształtowanie przepisów karnych w taki sposób, aby prawo skutecznie spełniało swoją funkcję ochronną. Autorzy projektu zauważają, że coraz częściej dochodzi do przybierających różne formy ataków na chrześcijan ze względu na ich przynależność religijną.

Na podstawie raportu Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości pt. *Raport przedstawiający przypadki naruszenia prawa do wolności religijnej w Polsce w odniesieniu do chrześcijan w 2019 r.* można

⁶⁵⁵ Tekst uzasadnienia: [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekt/9-020-881-2022/\\$file/9-020-881-2022.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekt/9-020-881-2022/$file/9-020-881-2022.pdf) [dostęp: 10.07.2023].

stwierdzić, że w 2019 roku zaobserwowano szereg aktów wandalizmu w postaci zniszczonych bądź uszkodzonych pomników, przydrożnych figur, kościołów i innych obiektów, a także liczne profanacje świątych dla chrześcijan osób i symboli. Akty agresji wobec księży kończyły się pobiciem. Chrześcijanie są ośmieszani, parodiowani i dyskryminowani w przestrzeni publicznej, zarówno w rzeczywistości, jak i w Internecie. Akty nienawiści w stosunku do chrześcijan powodują wzrost poczucia zagrożenia, strachu, zawstydzenia, nieakceptowania ze względu na swoją przynależność religijną i chęć jej manifestowania. Sprawcy nie zawsze zostają ukarani za działania naruszające wolność religijną obywateli, co może powodować poczucie nieskuteczności prawa w Polsce. Prace nad projektem ustawy nadal toczą się w Sejmie.

1.6. Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania

Wolność sumienia i religii ze względu na swój szczególny charakter jest narażona na różne formy naruszeń, dlatego wymaga ochrony prawnej. Szczegółowa analiza tego typu przepęstw została przeprowadzona w ekspertyzie pt. *Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*⁶⁵⁶. Jej autorka przeanalizowała charakter prawny czynów zabronionych zawartych w rozdziale XXIV kodeksu karnego.

Pierwszym z czynów zabronionych jest tzw. dyskryminacja wyznaniowa. Polega ona na bezprawnym ograniczaniu człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość. Karami, które przewiduje kodeks karny, są grzywna, ograniczenie wolności albo pozbawienie wolności do lat 2.

Zakaz dyskryminacji jest przedmiotem regulacji Konstytucji RP, a skoro jest to akt będący fundamentem porządku ustrojowego i prawnego państwa, to wymaga wyraźnego zaakcentowania. W art. 32 ust. 2 Ustawa zasadnicza stanowi, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub

⁶⁵⁶ Z. Gądzik, *Przepęstwa przeciwko...*, op. cit.

gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Literalna wykładnia tego przepisu pozwala stwierdzić, że objęte nim są wszystkie podmioty – w omawianym zakresie chodzi o jednostki – konstytucyjnych wolności i praw⁶⁵⁷. Określenie „z jakiegokolwiek przyczyny” podkreśla, iż nie istnieją takie okoliczności, które można uznać za konstytucyjnie usprawiedliwioną podstawę dyskryminującego traktowania⁶⁵⁸.

Zakaz dyskryminacji jest szczegółowo regulowany w aktach niższego rzędu. W kodeksie pracy (art. 11³) ustawodawca wprowadził regulację, że jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub niepełnym wymiarze czasu pracy – jest niedopuszczalna⁶⁵⁹. Wyniki badań na temat dyskryminacji w pracy ze względu na wyznanie zostały przedstawione w raporcie pt. *Równe traktowanie ze względu na wyznanie w zatrudnieniu* przygotowanym na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich⁶⁶⁰. Raport ma na celu zmianę niektórych wyobrażeń i stereotypów o polskim rynku pracy. Ma uświadomić opinii społecznej, jakich grup pracowniczych dotyczą najczęściej przypadki nierównego traktowania ze względu na wyznanie. Według raportu dyskryminacji mogą podlegać przede wszystkim osoby, które ujawniają swoje wyznanie (bez względu na to, jakie ono jest), czyli ukazują jego przejawy w przestrzeni publicznej (np. w restauracji lub w miejscu pracy). Zwrócono uwagę, że w rozumieniu problemu znaczenie ma intensywność praktyk religijnych i spójność w przestrzeganiu zasad moralnych

⁶⁵⁷ J. Podkowik, *Konstytucyjna zasada równości i zakaz dyskryminacji w prawie cywilnym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2016, z. 2, s. 256.

⁶⁵⁸ Ibidem, s. 257.

⁶⁵⁹ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – kodeks pracy (Dz.U. z 2022 r., poz. 1510).

⁶⁶⁰ Treść raportu dostępna jest na stronie: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/R%C3%B3wne%20traktowanie%20ze%20wzgl%C4%99du%20na%20wyznanie%20w%20zatrudnieniu.pdf> [dostęp: 10.07.2023].

związanych bezpośrednio lub pośrednio z danym wyznaniem⁶⁶¹. Problem dostrzegalny jest w większym stopniu przy zatrudnianiu przedstawicieli społeczności muzułmańskiej niż w przypadku przedstawicieli społeczności katolickiej. Wskazuje się, że w Polsce muzułmanie są skazani z góry na porażkę, niepowodzenie, już na samym początku, kiedy w procesie rekrutacyjnym pojawia się ich nazwisko (np. w CV). Należy jednak podkreślić, że dyskryminacyjne motywy pracodawców pozostają w sferze domysłów. Pracodawcy wprost nie uzasadniają odmowy zatrudnienia przynależnością religijną. Grupą, która wyraźnie wskazała na przełożenie przynależności wyznaniowej na zwolnienia z pracy, byli prawosławni. Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, kiedy zmianie uległa pozycja Kościoła, osoby prawosławne zaczęły być zwalniane z pracy. Wcześniej preferowano zatrudnianie ich na kluczowych stanowiskach – związane to było ze stosunkiem władz komunistycznych wobec Kościoła i dążeniem do osłabienia jego pozycji na ścianie wschodniej. Po przemianach ustrojowych sytuacja zmieniła się na korzyść katolików⁶⁶². Motywy religijne widoczne są również, kiedy pracownicy dążą do doskonalenia zawodowego i awansu. Dodatkowo pracodawcy – być może nie całkiem świadomie – utrudniają katolikom udział w praktykach religijnych w niedzielę z powodu szkolenia wyznaczonego na ten dzień. Natomiast muzułmanie zarzucają pracodawcom bierność w rozdzielaniu awansów i zwiększeniu ich kwalifikacji czy kierowanie do pracy poniżej kwalifikacji⁶⁶³.

W dyskryminacji czynność sprawcza polega na ograniczaniu człowieka w przysługujących mu prawach. Może ona przybrać formę działania lub zaniechania. Kodeks nie precyzuje, na czym dokładnie miałyby polegać, więc należy przez nią rozumieć każde zachowanie, które będzie prowadzić do naruszenia poszczególnych uprawnień – przez uszczuplenie lub umniejszenie ich katalogu⁶⁶⁴. Przystępstwo to ma zatem charakter materialny. Jeśli ustawodawca nie wymienia pierwszeństwa żadnych konkret-

⁶⁶¹ Ibidem, s. 66.

⁶⁶² Ibidem, s. 67.

⁶⁶³ Ibidem, s. 69.

⁶⁶⁴ Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 4.

nych praw, które przysługują pokrzywdzonemu, oznacza to, że ograniczenie jakichkolwiek praw z powodów, o których mowa w przepisie art. 194 k.k., będzie wypełniać znamiona tego czynu. Do praw tych zalicza się prawa mające swoje źródło w prawie cywilnym, prawie pracy, prawie działalności gospodarczej, kulturalnej, charytatywnej itd.⁶⁶⁵ W szczególności należy się skupić na prawach, które wynikają z wolności religii, np. ograniczenie prawa do wykonywania określonej służby publicznej, prowadzenia i zakładania szkół, uzyskiwania wynagrodzenia o określonej wysokości, uzyskiwania awansu zawodowego⁶⁶⁶. Należy jednak odróżnić od dyskryminacji manifestowanie symboli religijnych w miejscu publicznym. Sam fakt zawieszenia takiego symbolu w budynku władz publicznych nie będzie wystarczający dla uznania naruszenia swobody sumienia⁶⁶⁷.

Zwrócono uwagę, że nie każdy rodzaj zachowania stanowi przejaw dyskryminacji, czyli nie każdy przejaw ograniczania człowieka w jego prawach będzie od razu stanowił podstawę do przyjęcia, że doszło do dyskryminacji. Powołując się na zdania doktryny, autorka ekspertyzy wskazała, że:

Równość nie oznacza identycznego traktowania wszystkich podmiotów. Znajdują się one bowiem w odmiennych sytuacjach, przez co mają odmienne możliwości realizacji praw. Identyczne traktowanie podmiotów znajdujących się na odmiennych pozycjach prowadzi do utrzymania ich na niezmiennych pozycjach.

⁶⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶⁶ W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art.117–211a*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 634; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Lublin 2005, s. 87, [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 5.

⁶⁶⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 28 października 1998 r., ACA 612/98, OSP 1999, nr 10 poz. 177; por. także W. Brzozowski, *Uzewnętrzniecie przynależności religijnej. Zagadnienia systemowe*, [w:] R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondratiewa-Bryzik (red.), *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 276 i nast., [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 5.

Różnicowanie zatem prowadzi do wyrównania szans, a więc do faktycznego zrównania pozycji⁶⁶⁸.

Przykładowo nie będzie stanowiła dyskryminacji odmowa przyjęcia danej osoby do organizacji, której statutowych wymagań osoba ta nie będzie realizowała (np. w przypadku odmowy przyjęcia ateisty do stowarzyszenia o charakterze religijnym)⁶⁶⁹.

Należy zaznaczyć, że ochroną na gruncie przepisu art. 194 k.k. objęta jest wyłącznie przynależność wyznaniowa do grupy lub wspólnoty religijnej, która jest uznawana przez państwo i której funkcjonowanie nie stoi w sprzeczności z porządkiem publicznym i obyczajowością publiczną. Kolejny element to umyślne działanie sprawcy z zamiarem bezpośrednim o szczególnym zabarwieniu. Działanie sprawcy musi być motywowane przynależnością wyznaniową pokrzywdzonego lub jego bezwyznaniowością, zatem nie będzie wypełniać znamion powyższego czynu ograniczenie człowieka w jego prawach z innych przyczyn. Niezbędny element to wykazanie, że dyskryminujące zachowanie było związane z zestawem cech decydujących o uczestnictwie w danej wspólnocie religijnej lub separacji od jakiegokolwiek, które były dla sprawcy decydującą przesłanką szczególnego potraktowania⁶⁷⁰.

⁶⁶⁸ R. Paprzycki, *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 103, [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 5.

⁶⁶⁹ M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1200; podobnie: wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 3 lutego 2011 r., 18136/02, LEX nr 694143. W wyroku tym Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że „okoliczność, iż przyczyną przedmiotowego zwolnienia z pracy było zachowanie skarżącej mające miejsce poza sferą jej obowiązków zawodowych, nie ma znaczenia w niniejszej sprawie. Należy wskazać na szczególny charakter wymogów zawodowych nałożonych na skarżącą, które wynikały z faktu, iż została ona zatrudniona przez pracodawcę, którego etyka opiera się na religii i przekonaniach wyznaniowych [podczas gdy skarżąca należała do innej wspólnoty religijnej – przyp. Z.G.]. Trybunał w tej mierze uznaje, iż sądy pracy wystarczająco wykazały, że obowiązki lojalności nałożone na skarżącą były dopuszczalne oraz iż miały one na celu ochronę wiarygodności Kościoła protestanckiego względem społeczeństwa i rodziców dzieci uczęszczających do przedszkola”, [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 5.

⁶⁷⁰ Por. Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 6.

Komentowany rodzaj przestępstwa obejmuje ochroną również prawo do braku przynależności do jakiejkolwiek grupy wyznaniowej. Odwołując się do przekonani światopoglądowych, bezwyznaniowość sprowadza się do koncepcji ateistycznej, areligijnej.

Kolejnym czynem zabronionym na gruncie kodeksu karnego jest tzw. złośliwe przeszkadzanie w wykonywaniu aktów religijnych (art. 195 § 1 k.k.). Kodeks precyzuje, że kto złośliwie przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Takiej samej karze podlega ten, kto złośliwie przeszkadza pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędowi żałobnym (art. 195 § 2 k.k.). Akt religijny to wszelkiego rodzaju czynności o charakterze religijnym, których miejsce i sposób wykonywania sprecyzowane są ceremoniałem danego wyznania, jak np. msza, nabożeństwo, chrzest, ślub, procesja, pielgrzymka. Pojęcie to dotyczy zarówno zbiorowych, jak i indywidualnych aktów religijnych⁶⁷¹. Natomiast przeszkadzanie to zachowanie sprawcy, które przez krótszy lub dłuższy czas uniemożliwia uczestnictwo w konkretnym akcie religijnym, zakłóca nastrój skupienia czy transu religijnego. Do tych zachowań zalicza się także utrudnianie lub uniemożliwianie wykonania aktu religijnego (np. uniemożliwienie odmówienia modlitwy, zablokowanie drogi w czasie procesji)⁶⁷².

Dodatkowo ustawodawca wprowadza wymogi, jakie spełnić musi akt religijny, żeby zachowanie sprawcy było kryminalizowane na gruncie art. 195 k.k. Akt religijny musi być wykonywany w sposób publiczny, czyli musi odbywać się w sposób ogólnie dostępny dla bliżej nieokreślonej liczby osób. Jak się wskazuje, w przypadku niniejszego przestępstwa chodzi o Kościoły lub inne związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej – celem tego doprecyzowania jest wyeliminowanie lub przynajmniej ograniczenie potencjalnych wątpliwości co do religijnego charakteru zachowania członków danego Kościoła lub związku wyznaniowego.

⁶⁷¹ Komentarz do art. 195 k.k., [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2023.

⁶⁷² Ibidem.

Formalna sytuacja prawna wiąże się z pewnością w zakresie ochrony przejawów działalności poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych – w tym również odnośnie do przejawów kultu religijnego. Należy również zaznaczyć, że dzięki takiemu rozwiązaniu ochroną nie zostaną objęte akty religijne kościołów lub związków wyznaniowych, których cele, źródła i zasady doktrynalne oraz obrzędy religijne mogłyby naruszać prawa i wolności innych osób (np. w postaci składania ofiar z ludzi lub rytualnego zgwałcenia)⁶⁷³.

Komentowany czyn jest przestępstwem formalnym (bezsukutowym). Jego dokonanie będzie miało miejsce już w chwili realizacji znamion tego czynu, niezależnie od tego, czy dojdzie do faktycznego przeszkodzenia w wykonywaniu aktu religijnego. Sprawcą tego przestępstwa może być każdy, niezależnie od szczególnych cech, jakie można sprawcy przypisać.

W § 2 komentowanego artykułu mowa jest o złośliwym przeszkadzaniu w pogrzebie, uroczystościach lub obrzędach religijnych. Z. Gądzik wskazuje, że kryminalizując zachowanie tego typu, ustawodawca chciał chronić nie tylko aspekt duchowy związany z rytuałami i grzebaniem zmarłych – przecież nie każdy pogrzeb ma charakter religijny, dlatego ochroną objęto również niezakłócony przebieg pogrzebu świeckiego. Dobrem chronionym jest więc tutaj sam szacunek dla zmarłego i bliskich mu osób, a także niezakłócony przebieg czynności, które mają na celu jego pogrzebanie i oddanie czci jego pamięci⁶⁷⁴.

Wspomniany powyżej projekt ustawy *W obronie chrześcijan* zawiera propozycję zmiany m.in. art. 195 § 1 k.k., który miałby brzmieć: „kto przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”⁶⁷⁵. Ponadto propo-

⁶⁷³ Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 9.

⁶⁷⁴ Ibidem, s. 12.

⁶⁷⁵ Dane dostępne na stronie: [https://orka.sejm.gov.pl/Drukigka.nsf/Projekt/9-020-881-2022/\\$file/9-020-881-2022.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Drukigka.nsf/Projekt/9-020-881-2022/$file/9-020-881-2022.pdf) [dostęp: 10.07.2023].

nuje się dodanie do art. 195 § 3 k.k., że „sprawca czynu określonego w § 1 lub 2, który doprowadza do przerwania wykonywania aktu religijnego lub przebiegu pogrzebu, uroczystości lub obrzędów żałobnych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”. Oznaczałoby to, że karalny mógłby być czyn zarówno przeszkadzania, jak i przerwania wykonywania aktu religijnego. Zwrócić należy uwagę na zmianę § 1 tego artykułu, polegającą na wykreśleniu słów „złośliwe przeszkadzanie”. Obecne brzmienie stanowi, że sprawca takiego czynu może się dopuścić wyłącznie z winy umyślnej – z zamiarem bezpośrednim o szczególnym zabarwieniu. Motywem, którym kieruje się sprawca, jest chęć przeszkodzenia w wykonywaniu aktów religijnych jedynie w celu sprawienia przykrości, dokuczenia członkom danego kościoła lub związku wyznaniowego. Przeszkadzanie złośliwe to również przeszkadzanie „dla zabawy”. W uzasadnieniu do projektu wyłączenie elementu złośliwości tłumaczy się następująco:

Ujawniające się negatywne zjawiska społeczno-kulturowe, przejawiające się m.in. w publicznych i niejednokrotnie bardzo wulgarnych atakach na osoby wierzące i sprawujące kult religijny, profanowaniu świątyń i przedmiotów kultu religijnego, związane są również z deficytem prawnokarnej ochrony w zakresie wolności sumienia i religii, co prowadzi do wniosku, że przysługujące w tym zakresie obywatelom, wynikające z Konstytucji gwarancje, nie są przez państwo dostatecznie realizowane⁶⁷⁶.

Projekt proponuje likwidację znamienia złośliwego charakteru zachowania sprawcy, które ogranicza karalność do działania sprawcy z zamiarem bezpośrednim kierunkowym (*cum dolo directo colorato*). Znamię „złośliwości” nie zawsze jest adekwatne do działań sprawcy, który dopuszcza się ich ze względu na wrogość przejawianą do osób wierzących, kościołów i związków wyznaniowych albo deklaruje określoną motywację ideologiczną, co w jego przekonaniu uzasadnia naruszenie prawa innych osób

⁶⁷⁶ Ibidem.

do wyznawania i uzewnętrzniania religii. W myśl obecnych pojęć zachowania motywowane takimi względami nie są popełniane „złośliwie”. Wnioskodawcy zaznaczają, że w świetle gwarancji konstytucyjnych publiczne sprawowanie aktów religijnych stanowi samoistny przedmiot ochrony, a motywacja sprawcy nie powinna mieć znaczenia dla bytu przestępstwa, lecz co najwyżej dla wymiaru kary. Jak dalej czytamy w uzasadnieniu:

Zapewnienie efektywnej prawnokarnej ochrony przed naruszeniami wolności sumienia lub wyznania wymaga szerszego ukształtowania strony podmiotowej czynów zabronionych z art. 195 k.k., gdyż sprawcy działają również w wyniku innych niż złośliwość, lecz również nagannych motywacji, ale w obecnym stanie prawnym nie ponoszą oni odpowiedzialności karnej pomimo bezspornego naruszenia przysługujących każdemu człowiekowi gwarancji nieskrępowanego uzewnętrzniania własnych przekonań religijnych. Należy więc objąć karalnością każde umyślne działanie sprawcy.

Ostatnim przestępstwem przeciwko wolności sumienia i wyznania jest przestępstwo obrazy uczuć religijnych określone w art. 196 k.k. Powołując się na statystyki policyjne, można stwierdzić, że jest to najczęściej popełniane przestępstwo przeciwko wolności sumienia i religii. Dostępne statystyki policyjne kończą się co prawda na 2020 r., ale mogą posłużyć do lepszego zobrazowania sytuacji. W tej kategorii w 2017 roku liczba postępowań wszczętych to 70, a liczba przestępstw stwierdzonych to 60. W roku następnym liczby te kolejno wynosiły 58 i 45, ale w 2019 roku nastąpił wzrost – 80 postępowań wszczętych i 53 przestępstw stwierdzonych. Kolejny wzrost nastąpił w 2020 roku (postępowania wszczęte 130, przestępstwa stwierdzone 97)⁶⁷⁷.

Kodeks karny stanowi: kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce

⁶⁷⁷ Dane dostępne na stronie: <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-5/63492,Obraza-uczuc-religijnych-art-196.html> [dostęp: 11.07.2023].

przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 196 k.k.). Celem ochrony na gruncie powyższego przepisu są nie tylko psychologiczne przeżycia osób wierzących, ale również relacje człowieka z sacrum. Przez uczucia religijne należy rozumieć jeden z elementów religii, na którą składa się określony sposób zachowania się (np. obrzędy), specyficzna mowa (mowa religijna, sakralna) oraz zespół pewnych poglądów (credo). Jest to więc osobisty stosunek do danego wyznania⁶⁷⁸.

Opisany czyn jest przestępstwem materialnym. Do jego dokonania konieczne jest wystąpienie określonego w kodeksie karnym skutku w postaci obrazy uczuć religijnych. Autorka ekspertyzy w tym zakresie przywołała uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2012 r.: „Przedmiotem ochrony, do którego odnosi się przestępstwo z art. 196 k.k., jest – wynikające z wolności sumienia i wyznania – prawo do ochrony uczuć religijnych. Do tych uczuć odnieść należy wskazany w tym przepisie skutek w postaci ich obrazy”⁶⁷⁹. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego również zwraca uwagę na konieczność ochrony uczuć religijnych. W orzeczeniu z 7 czerwca 1994 r. Trybunał wskazał, że:

Uczucia religijne, ze względu na ich charakter, podlegają szczególnej ochronie prawa. Bezpośrednio powiązane są bowiem z wolnością sumienia i wyznania, stanowiącą wartość konstytucyjną. Potwierdzają to także akty międzynarodowe (np. Deklaracja o eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji z powodu

⁶⁷⁸ E. Kruczoń, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 2, s. 40 i cyt. tam literatura; P. Kroczek, *Kaznodziejstwo w optyce polskiego prawa karnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2014, t. 17, s. 80, [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 15.

⁶⁷⁹ Uchwała z dnia 29 października 2012 r., I KZP 12/12. OSNKW 2012, nr 11, poz. 112; Ł. Pohl oraz S. Czepita stoją natomiast na stanowisku, że przestępstwo z art. 196 k.k. jest przestępstwem formalnym – bezskutkowym. Ich zdaniem nie jest konieczne, aby u danych osób wystąpił stan w postaci obrażenia ich uczuć religijnych (zob. Ł. Pohl, S. Czepita, *Strona podmiotowa przestępstwa obrazy uczuć religijnych i jego formalny charakter*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12, s. 78 i nast.).

religii lub przekonań uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 21 listopada 1981 r.). Dlatego też działania naruszające uczucie religijne mogą być przedmiotem zakazu ustawowego także wówczas, gdyby były podejmowane za pomocą środków służących realizacji wolności słowa⁶⁸⁰.

Znieważenie należy interpretować w sposób analogiczny jak w przypadku np. przestępstwa z art. 216 k.k., art. 257 k.k. lub art. 261 k.k. Istotą znieważenia jest bowiem wyrażenie pogardy, zlekceważenia, obrażenie kogoś. Nie chodzi przy tym o każdą krytyczną i niepochlebłą formę wyrazu, lecz taką, która narusza pewne społeczne normy kulturowo-obyczajowe i przyjęte kryteria oceny⁶⁸¹. Oznacza to, że zachowanie sprawcy jest wymierzone w uczucia religijne danej osoby lub grupy osób. Obraza nie ma charakteru abstrakcyjnego – ustawodawca ogranicza zakres, w jakim musi mieścić się zachowanie sprawcy (tj. w zakresie znieważenia przedmiotu czci religijnej lub miejsca, które jest przeznaczone do publicznego wykonywania kultu). Powyższe przedmioty i miejsca muszą być ściśle skorelowane z uczuciami religijnymi osób wierzących⁶⁸². Znieważenie może przybrać różne formy, nie ogranicza się wyłącznie do zniewagi słownej – mogą to być obelżywe gesty, słowa pisane i śpiewane, happeningi, materiały audiowizualne lub instalacje, które zawierają obraźliwe treści z udziałem przedmiotów kultu, parodiujące obrzędy. Przejawem znieważenia może być także zniszczenie przedmiotu czci religijnej lub takie jego przekształcenie, że można przypisać mu treść znieważającą (np. oblanie farbą obrazu przedstawiającego Matkę Boską).

Sąd Najwyższy w uchwale z 29 października 2012 r. stwierdził, iż „należy odrzucić rozumienie w języku prawniczym zwrotów

⁶⁸⁰ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 7 czerwca 1994 r. (K 17/93, OTK 1994, nr 1, poz. 11).

⁶⁸¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 17 lutego 1993 r. (III KRN 24/92, LEX nr 22114).

⁶⁸² Ustawodawca przewidział natomiast odpowiedzialność karną za inne czyny, w przypadku których doszło do naruszenia dóbr chronionych ze względu na bezwyznaniowość pokrzywdzonego (np. 194 k.k., art. 257 k.k.).

«obraża» i «znieważa» jako jednoznacznych, ponieważ można przyjmować jako ustalone w języku prawniczym znaczenie określonych pojęć jedynie wtedy, gdy jest ono w nim przyjęte powszechnie, w sposób niebudzący wątpliwości, tj. panuje do jego treści pełna zgodność w doktrynie, a tak w istocie nie jest”⁶⁸³.

Czynność uznana za karalną musi być dokonana w miejscu przeznaczonym do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, a zachowanie musi mieć charakter publiczny. Wskazane miejsce to takie, które przeznaczone jest do publicznego wykonywania takich obrzędów (np. cerkiew, kościół, meczet, synagoga). Co więcej, do takich miejsc zalicza się również te tymczasowo przystosowane do wspomnianego celu (np. plac lub polana zaadaptowane do odprawienia na nich mszy polowej) z zastrzeżeniem, że muszą one mieć charakter publiczny – przeznaczony do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Należy zaznaczyć, iż nie będzie znieważeniem np. zniszczenie miejsca, które uległo desakralizacji (np. opuszczony kościół niepełniący już swojej dotychczasowej funkcji), jednak jeśli w miejscu takim w dalszym ciągu występują m.in. symbole religijne, to ich publiczne znieważenie wciąż jest kryminalizowane.

Sprawca może działać za pomocą środków masowego komunikowania się (np. poprzez zamieszczenie określonego tekstu na publicznym portalu w mediach społecznościowych, blogu lub forum internetowym, publikację artykułu w prasie, wypowiedź w telewizji lub na kanale YouTube). Znamion przestępstwa nie będzie w sytuacji, kiedy zdarzenie nie miało charakteru publicznego, wystąpiło podczas prywatnej rozmowy lub w ramach zamkniętego spotkania. Potwierdza to postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r.:

Znamiona przestępstwa określonego w art. 196 k.k. wypełnia jedynie takie znieważenie przedmiotu czci religijnej, które ma miejsce publicznie. Publiczny

⁶⁸³ J. Potrzezszcz, *Praktyka orzecznicza sądów w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności religijnej*, <https://efektywne-prawo.org.pl/praktyka-orzecznicza-sadow-w-sprawach-o-przestepstwa-przeciwko-wolnoscireligijnej-dr-hab-jadwiga-potrzeszcz-prof-kul/> [dostęp: 11.07.2023], s. 4.

charakter przestępstwa z art. 196 k.k. sprowadza się do tego, że znieważenie przedmiotu czci religijnej może zostać dostrzeżone przez większą lub bliżej nieokreśloną liczbę osób. Znamię publiczności nie jest spełnione, jeśli zachowanie polegające na znieważeniu zostało zarejestrowane i przekazane następnie za pośrednictwem prasy drukowanej bądź przekazu internetowego szerszej grupie osób. Osoba, która publikuje taki przekaz, może natomiast wypełniać znamiona przestępstwa określonego w art. 196 k.k. W konsekwencji nie wypełnia znamion przestępstwa określonego w art. 196 k.k. zachowanie adresowane do osoby lub grupy osób, które dobrowolnie wyrażają zgodę na kontakt z treściami, które mogą prowadzić do obrazy uczuć religijnych⁶⁸⁴.

To od wyznawców danego kultu religijnego zależy, jaki przedmiot uznają za przedmiot czci religijnej i jaki mają do niego stosunek. Wynika to z przypisywanego mu znaczenia oraz treści religii i jej dogmatów. W związku z tym jako przedmiot czci religijnej wymienia się np. krzyż, gwiazdę Dawida, różaniec, hostię, obrazy i wizerunki świętych, księgi będące źródłem dogmatów, praw i obowiązków religijnych (np. Koran, Pismo Święte)⁶⁸⁵.

Rozstrzygając kwestie możliwości traktowania samego bóstwa jako przedmiotu czci religijnej, autorka wskazała za S. Dziwiszem, że:

Pewne wątpliwości budziło uznanie jako przedmiotu czci religijnej samego bóstwa. Z punktu widzenia literalnej wykładni tego przepisu Bóg czy bóstwo nie jest bowiem przedmiotem materialnym. Zasadniczo jednak uznaje się, że przez pojęcie „przedmiot”, o którym mowa w przepisie art. 196 k.k., rozumie się obiekt

⁶⁸⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z 5 marca 2015 r. (III KK 274/14, OSNKW 2015, nr 9, poz. 72).

⁶⁸⁵ R. Paprzycki, *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 116 i cyt. tam literatura, [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 17.

czyjegoś zainteresowania lub uczuć. Z uwagi na to, że Bóg (lub bóstwo) jest w ramach każdej religii postrzegany jako święty, godzien szacunku, poważania i uwielbienia, należy uznać, że stanowi On również przedmiot czci religijnej⁶⁸⁶.

Co więcej:

Z punktu widzenia celu zamieszczenia tego przepisu w ustawie karnej, trudno byłoby zaakceptować sytuację, w której zakazane byłoby atakowanie przedmiotów materialnych związanych z religią, a nie samego nadprzyrodzonego bóstwa, któremu należne jest najwyższe oddanie wyznawcy. Tym bardziej, że przedmiotem ochrony tego przepisu są uczucia wyznawców, a nie same przedmioty czci religijnej, a te uczucia wiążą się głównie z samym obiektem kultu⁶⁸⁷.

Autorka ekspertyzy przywołuje również wyrok TK z 2015 r.:

Nie można zatem uznać, że dochodzi w tym przypadku do stosowania wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy (w myśl zasady *nullum crimen, nulla poena sine lege stricta*). Określenie „przedmiot czci religijnej”, pomimo że pozornie wieloznaczne, zostało bowiem odpowiednio doprecyzowane w doktrynie prawa karnego – z uwzględnieniem kontekstu normatywnego. Ma ono jasne i ugruntowane znaczenie i nie ulega wątpliwości, że rozumienie przedmiotu czci religijnej w odniesieniu do religii powszechnie wyznawanych

⁶⁸⁶ S. Dziwisz, *Ochrona uczuć religijnych w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2019, s. 153, [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 17.

⁶⁸⁷ R. Paprzycki, *Czy bluźnierca jest przestępcą? Rozważania na temat znamienia „przedmiotu czci religijnej” przestępstwa obrazy uczuć religijnej – art. 196 k.k.*, „Palestra” 2008, nr 5–6, s. 83, [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 17.

w danym kręgu kulturowym jest dookreślone w odczuciu społecznym – na płaszczyźnie językowej⁶⁸⁸.

Do przedmiotów czci religijnej nie zalicza się osób duchownych (np. księdza, rabina, imama)⁶⁸⁹. Natomiast wśród innych przedmiotów czci religijnej, niebędących jednak przedmiotami w sensie materialnym, wymienia się też m.in. imiona świętych, rytuały lub słowa mające charakter sprawowania sakramentów. Ponadto nie wypełnia znamion przestępstwa krytyka przekonań religijnych, krytyka określonej wspólnoty religijnej, sposobu jej funkcjonowania – w tym głoszonych przez nią poglądów. Autorka zgadza się, że „za słuszny należy uznać pogląd, zgodnie z którym pożądaną granicą pomiędzy ochroną uczuć religijnych a prawem do wolności słowa jest sposób głoszenia odmiennych poglądów, który powinien mieć miejsce we wzajemnym szacunku co do wyrażanych odmienności i nie prowadzić do znieważenia”⁶⁹⁰.

Projekt ustawy zmieniającej niektóre przepisy kodeksu karnego zakłada również modyfikację art. 196:

⁶⁸⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 6 października 2015 r., SK 54/13, OTK-A 2015, nr 9, poz. 142; por. także: S. Zieliński, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 6 października 2015 r. (sygn. akt SK 54/13)*, „Przegląd Sejmowy” 2017, nr 1, s. 249 i nast.; M. Skwarzyński, *Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego w sprawie sygn. akt SK 54/13 w przedmiocie przestępstwa obrazy uczuć religijnych w świetle standardów strasburskich*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2016, t. 8, s. 115 i nast., [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 18.

⁶⁸⁹ Nie oznacza to jednak oczywiście, że znieważenie osoby duchownej jest zachowaniem legalnym. W przypadku tym możliwe jest pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej na gruncie przepisu art. 216 k.k., kryminalizującego znieważenie jakiegokolwiek osoby. Co jednak w tym względzie istotne – przestępstwo z art. 216 k.k. jest przestępstwem ściganym z oskarżenia prywatnego (art. 216 § 5 k.k.). Oznacza to, że jedynie sam pokrzywdzony może w tym przypadku wystąpić z prywatnym aktem oskarżenia. Nie może tego zrobić natomiast osoba, której uczucia religijne zostały w związku z takim znieważeniem naruszone; por. także: M. Małecki, *Kontratyp sztuki de lege lata*, [w:] F. Cieplý (red.), *Odpowiedzialność karna artysty za obrazę uczuć religijnych*, Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, Warszawa 2014, s. 141, [za:] Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 18.

⁶⁹⁰ Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko...*, op. cit., s. 19.

§ 1: Kto publicznie łży lub wyszydza Kościół lub inny związek wyznaniowy o uregulowanej sytuacji prawnej, jego dogmaty lub obrzędy, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2: Tej samej karze podlega, kto publicznie znieważa przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych.

§ 3: Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego § 1 lub § 2 w czasie i miejscu odprawiania nabożeństwa lub wykonywania innego aktu religijnego lub za pomocą środków masowego komunikowania, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3⁶⁹¹.

Propozycja zmiany art. 196 k.k. rozszerza zawartość obecnie obowiązującego artykułu i uwzględnia głosy doktryny, które zostały powyżej przedstawione. W uzasadnieniu do projektu czytamy:

W obecnym stanie prawnym ściganie za to przestępstwo uzależnione jest od indywidualnego odczucia wiernych. Po zmianie nie będzie to konieczne, z uwagi na obiektywizację strony przedmiotowej przestępstwa. Za konstrukcją taką przemawia dodatkowo fakt, że publicznie znieważanie przedmiotu czci religijnej albo lżenie lub wyszydzanie kościoła lub związku wyznaniowego narusza zarówno wolność innych osób do spokojnego wyznawania własnej religii, jak też może potencjalnie doprowadzić do pogłębienia podziałów społecznych i zakłóceń porządku publicznego. [...] Sankcja karna za typ kwalifikowany przestępstwa określonego w proponowanym w projekcie brzmieniu art. 196 k.k. (§ 3), odzwierciedla podwyższony stopień społecznej szkodliwości czynu, wynikający z faktu równoczesnego godzenia w przebieg nabożeństwa lub

⁶⁹¹ Dane dostępne na stronie: [https://orka.sejm.gov.pl/Drukigka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/\\$file/9-020-881-2022.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Drukigka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/$file/9-020-881-2022.pdf) [dostęp: 11.07.2023].

innego aktu religijnego albo znacznego zwielokrotnienia negatywnych skutków czynu, z uwagi na rozpowszechnienie naganego zachowania przez środki masowego komunikowania⁶⁹².

1.7. Wnioski

Wolność sumienia i religii zaczęła się kształtować w systemach prawnych państw pod koniec XVII wieku, kiedy w okresie oświecenia ludzie zwrócili uwagę na fakt, iż państwo powinno zapewniać obywatelom wolność sumienia i religii, a wszyscy mają równe prawo do swobodnego wyznawania religii zgodnie z nakazami sumienia.

Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. gwarantuje każdemu człowiekowi wolność sumienia i wyznania. Oznacza to swobodę wyznawania, przyjmowania i uzewnętrzniania religii lub światopoglądu według swego uznania. Równe prawa w życiu państwowym, politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym przysługują obywatelom państwa bez względu na ich wyznanie. Należy również zauważyć, że swoboda wyznania wiąże się z wyznawaniem danej religii zarówno prywatnie, jak i w sferze publicznej. Publiczne uzewnętrznianie przekonań religijnych może się objawiać przez noszenie symboli religijnych lub praktykowanie kultu.

Jednak akty uzewnętrzniania wiary niejednokrotnie spotykają się z aktami przemocy i dyskryminacji – problem ten dotyczy także bezwyznaniowości. W niniejszym rozdziale przeanalizowano dane statystyczne dotyczące prześladowania na tle religijnym. W analizie tej brano pod uwagę akty wrogości społecznej i prawne ograniczenia praktyk religijnych oraz przypadki dyskryminacji ze względu na wyznanie. Przeprowadzone badania dowodzą, że problem naruszeń wolności sumienia i religii staje się coraz poważniejszy, co wymaga zdecydowanych reakcji prawnych.

⁶⁹² Ibidem, s. 7.

Bibliografia

Akty normatywne:

Akt konfederacji warszawskiej z 28 stycznia 1573 r.

Karta Praw Podstawowych (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

(Dz.U. z 1997, nr 78, poz. 483).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 1952 r.

(Dz.U. z 1976 r. nr 7, poz. 36).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia

i wyznania (Dz.U. z 2023 r., poz. 265).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r.,

poz. 1360).

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – kodeks pracy (Dz.U. z 2022 r.,

poz. 1510).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (Dz.U. z 2022 r.,

poz. 1138).

Orzecznictwo:

Postanowienie Sądu Najwyższego z 5 marca 2015 r., III KK 274/14,

OSNKW 2015, nr 9, poz. 72.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2012 r., I KZP

12/12. OSNKW 2012.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 3 lutego

2011 r., 18136/02, LEX nr 694143.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 28 października 1998 r., ACA

612/98, OSP 1999, nr 10 poz. 177.

Wyrok Sądu Najwyższego z 17 lutego 1993 r., III KRN 24/92, LEX

nr 22114.

Publikacje zwarte:

- Banaszak B., Jabłoński M., Art. 53, [w:] J. Boć (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej i komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998.
- Brzozowski W., *Uzewnętrzanie przynależności religijnej. Zagadnienia systemowe*, [w:] R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondratiewa-Bryzik (red.), *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Dziwiisz S., *Ochrona uczuć religijnych w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2019.
- Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2021.
- Komentarz do art. 195 k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2023.
- Komentarz do art. 53 Konstytucji*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, wyd. II, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2016.
- Komentarz do art. 53 Konstytucji*, [w:] T. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer LEX, Warszawa 2021.
- Makarska M., *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2005.
- Małecki M., *Kontratyp sztuki de lege lata*, [w:] F. Ciepły (red.), *Odpowiedzialność karna artysty za obrazę uczuć religijnych*, Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, Warszawa 2014.
- Paprzycki R., *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Wróbel W., Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.

Artykuły naukowe:

- Filipiak Z., *Trzy Deklaracje praw człowieka i obywatela – zmienne pryncypia Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, „Kultura i Edukacja” 2017, nr 3.
- Kroczek P., *Kaznodziejstwo w optyce polskiego prawa karnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2014, t. 17.
- Kruczoń E., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 2.
- Paprzycki R., *Czy bluźnierca jest przestępcą? Rozważania na temat znamienia „przedmiotu czci religijnej” przestępstwa obrazy uczuć religijnej – art. 196 k.k.*, „Palestra” 2008, nr 5–6.
- Podkowik J., *Konstytucyjna zasada równości i zakaz dyskryminacji w prawie cywilnym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2016, z. 2.
- Pohl Ł., Czepita S., *Strona podmiotowa przestępstwa obrazy uczuć religijnych i jego formalny charakter*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12.
- Skwarzynski M., *Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego w sprawie sygn. akt SK 54/13 w przedmiocie przestępstwa obrazy uczuć religijnych w świetle standardów strasburskich*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2016, t. 8.
- Zieliński S., *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 6 października 2015 r. (sygn. akt SK 54/13)*, Przegląd Sejmowy 2017, nr 1.

Ekspertyzy i opinie:

- Gądzik Z., *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, <https://efektywne-prawo.org.pl/przestepstwa-przeciwko-wolnosc-sumienia-i-wyznania-dr-zuzanna-gadzik/>.
- Gądzik Z., *Współczesne zagrożenia dla wolności sumienia i wyznania*, <https://efektywne-prawo.org.pl/wspolczesne-zagrozenia-dla-wolnosc-sumienia-i-wyznania-dr-zuzanna-gadzik/>.
- Potrzeszcz J., *Praktyka orzecznicza sądów w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności religijnej*, <https://efektywne-prawo.org.pl/praktyka-orzecznicza-sadow-w-sprawach-o-przestepstwa-przeciwko-wolnosc-religijnej-dr-hab-jadwiga-potrzeszcz-prof-kul/>.
- Potrzeszcz J., *Prawno międzynarodowa ochrona wolności religijnej*, <https://efektywne-prawo.org.pl/prawnomiedzynarodowa-ochrona-wolnosc-religijnej-dr-hab-jadwiga-potrzeszcz-prof-kul/>.

Szmulik B., *Konstytucyjna wolność sumienia i religii (wyznania)*, <https://efektywne-prawo.org.pl/konstytucyjna-wolnosc-sumienia-i-religii-wyznania-dr-hab-bogumil-szmulik-prof-uksw/>.

Netografia:

<http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/konst/francja-18.html>
<http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/konst/usa.html>
<http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/kpol/1791.html>
<http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/kpol/1791.html>
<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/R%C3%B3wne%20otraktowanie%20ze%20wzgl%C4%99du%20na%20wyznanie%20w%20zatrudnieniu.pdf>
<https://liberte.pl/deklaracja-praw-wirginii/>
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/\\$file/9-020-881-2022.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/$file/9-020-881-2022.pdf)
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/\\$file/9-020-881-2022.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-881-2022/$file/9-020-881-2022.pdf),
<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-5/63492,Obraza-uczuc-religijnych-art-196.html>
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_pol
<https://www.opendoors.pl/przesladowania-chrzescijan/swiatowy-indeks-przesladowan>
<https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1590770%2Cspalenie-koranu-w-szwecji-turcja-ostro-reaguje.html>
<https://www.polskieradio.pl/196/3534/artykul/2826471,najnowszy-raport-pew-research-center-poswieconego-przesladowaniom-religijnym>
<https://www.rp.pl/swiat/art15710271-onz-religie-nalezy-chronic-przed-obraza>
<https://www.stefczyk.info/2023/06/28/szwedzki-aktywista-bedzie-musial-odwolac-zaplanowany-antymuzulmanski-protest-i-spalenie-koranu-wszystko-z-powodu-suszy/>
<https://www.unic.un.org.pl/oionz/onz-zwalcza-mowe-nienawisci/3487>
<https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-spalenie-koranu-w-sztokholmie-irakijczycy-wtargneli-do-ambas,nId,6871889>
www.lex.pl

2. Ochrona praw mniejszości seksualnych – prawa osób LGBT+

Prawa osób LGBT+ są częścią międzynarodowego systemu praw człowieka, na który składają się międzynarodowe akty prawne oraz instrumenty tzw. soft law. Europejskie standardy ochrony praw osób LGBT+ wyrażone są przede wszystkim w dokumentach Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rady Europy oraz Unii Europejskiej⁶⁹³.

Podstawowymi aktami prawnymi ogłoszonymi przez Zgromadzenie Narodowe ONZ są Powszechna Deklaracja Praw Człowieka⁶⁹⁴, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych⁶⁹⁵. Z dokumentów tych oraz z przyjętych później traktatów wynika obowiązek poszanowania praw osób LGBT+, w tym prawa do życia, do poszanowania prywatności życia prywatnego, do wolności od tortur, arbitralnego aresztowania,

⁶⁹³ K. Groszkowska, *Międzynarodowe standardy ochrony osób LGBT+*, <https://efektywne-prawo.org.pl/miedzynarodowe-standardy-ochrony-praw-osob-lgbt-mgr-kamila-groszkowska/> [dostęp: 12.06.2023], s. 8 i nast.

⁶⁹⁴ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, <http://libr.sejm.gov.pl/tekoi1/txt/onz/1948.html> [dostęp: 2.07.2023].

⁶⁹⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

dyskryminacji, wolności wypowiedzi, wyrazu, stowarzyszania się i pokojowych zgromadzeń.

System ochrony praw osób LGBT+ zgodnie z rekomendacjami ONZ oparty jest na 5 filarach:

- ochrona osób LGBT+ przed homofobiczną i transfobiczną przemocą i przestępstwami z nienawiści, zapewnienie skutecznego systemu zgłaszania i prowadzenia postępowań w związku z takimi przestępstwami;
- zapobieganie torturom i niehumanitarnemu traktowaniu osób LGBT+ osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, monitorowanie i sankcjonowanie takich naruszeń przez władze państwowe⁶⁹⁶;
- zniesienie przepisów kryminalizujących homoseksualizm, zakazujących aktów seksualnych pomiędzy osobami tej samej płci lub zmuszających do poddania się bezpodstawnym badaniom mającym na celu ustalenie orientacji seksualnej danej osoby⁶⁹⁷;
- przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową, w szczególności w obszarze zatrudnienia i ochrony zdrowia⁶⁹⁸;
- zapewnienie wolności wypowiedzi, wolności zgromadzeń i stowarzyszania się osób LGBT+.

W celu ochrony praw osób LGBT+ w ramach biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka utworzony został urząd niezależnego eksperta ds. ochrony przed przemocą i dyskryminacją ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową⁶⁹⁹.

Równość szans i zakaz dyskryminacji stanowią jeden z filarów, na których oparta jest Unia Europejska. Orientacja seksualna jest wymieniona jako podstawa dyskryminacji w prawie pierwotnym Unii, tj. w Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dalej: TFUE) oraz w Karcie Praw Podstawowych (dalej: KPP). Ochrona prawna osób LGBT+ zapewniona jest także na gruncie dyrektyw

⁶⁹⁶ K. Groszkowska, *Międzynarodowe standardy...*, op. cit., s. 8 i nast.

⁶⁹⁷ Ibidem.

⁶⁹⁸ Ibidem.

⁶⁹⁹ Ibidem.

unijnych, szczególnie w obszarze zatrudnienia i pracy. Teoretyczne ramy prawne nie okazały się wystarczające do zapewnienia odpowiedniego poziomu ochrony osobom LGBT+. Problem ten został dostrzeżony przez Parlament Europejski, który w 2014 roku przyjął sprawozdanie w sprawie unijnego planu przeciwdziałania homofobii i dyskryminacji ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową i wezwał Komisję Europejską do opracowania strategii lub planu działania w perspektywie wieloletniej, dotyczących kompleksowej polityki ochrony praw podstawowych osób LGBT+⁷⁰⁰. Efektem wieloletnich prac było opracowanie i ogłoszenie w listopadzie 2020 roku pierwszej unijnej strategii na rzecz równości osób LGBTIQ⁷⁰¹. Strategia została oparta na czterech filarach: walce z dyskryminacją osób LGBT+, zapewnieniu bezpieczeństwa osobom LGBT+, budowaniu społeczeństw inkluzyjnych wobec osób LGBT+ oraz działaniach na rzecz równości osób LGBT+ na całym świecie.

Na system ochrony praw osób LGBT+ Rady Europy – obok Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (dalej: EKPCz) i bogatego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (dalej: ETPCz) – składa się szereg rekomendacji Komitetu Ministrów i Zgromadzenia Parlamentarnego. Najważniejszym takim dokumentem, będącym jednocześnie pierwszym dokumentem o zasięgu międzynarodowym odnoszącym się bezpośrednio do dyskryminacji osób LGBT+, jest Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 31 marca 2010 r. w sprawie środków zwalczania dyskryminacji ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową [dalej: zalecenie KM 2010(5)]⁷⁰². Wyróżnia ono

⁷⁰⁰ Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, <https://www.ohchr.org/en/issues/sexualorientationgender/pages/index.aspx> [dostęp: 30.06.2023].

⁷⁰¹ Sprawozdanie z dnia 8 stycznia 2014 r. w sprawie unijnego planu przeciwdziałania homofobii i dyskryminacji ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową (2013/2183(INI)).

⁷⁰² Zalecenie CM/Rec (2010)5 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w zakresie środków zwalczania dyskryminacji opartej na orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej; przyjęte przez Komitet Ministrów dnia 31 marca 2010 r. na 1081. posiedzeniu Zastępców Ministrów, dostępne na stronie: <https://www.coe.int/en/web/sogi/rec-2010-5> [dostęp: 22.03.2021].

11 obszarów, w których państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia osobom LGBT+ równych praw:

1. Prawo do życia, bezpieczeństwa i ochrony przed przemocą;
2. Wolność stowarzyszania się;
3. Wolność wyrażania opinii i pokojowych zgromadzeń;
4. Prawo do poszanowania życia rodzinnego i prywatnego;
5. Prawo do pracy;
6. Prawo do edukacji;
7. Prawo do ochrony zdrowia;
8. Prawo do mieszkania i własności;
9. Prawo do równego traktowania w sporcie;
10. Prawo do ubiegania się o azyl;
11. Wolność od dyskryminacji opartej na wielu podstawach⁷⁰³.

2.1. Strategia na rzecz równości osób LGBTIQ na lata 2020–2025

Drugim niezwykle ważnym aktem prawnym jest dokument przygotowany przez Komisję Europejską – strategia na rzecz równości osób LGBTIQ na lata 2020–2025⁷⁰⁴ stanowiąca integralną część działań Komisji Europejskiej na rzecz budowania Unii równości. Strategia oparta została na czterech filarach, którymi są: walka z dyskryminacją osób LGBTIQ, zapewnienie bezpieczeństwa osobom LGBTIQ, budowanie społeczeństw inkluzywnych wobec osób LGBTIQ oraz działania na rzecz równości osób LGBTIQ na całym świecie.

Za pośrednictwem tego dokumentu Komisja Europejska objęła ochroną osoby określane jako LGBTIQ, czyli:

⁷⁰³ K. Groszkowska, *Międzynarodowe standardy...*, op. cit., s. 7 i nast.

⁷⁰⁴ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Unia równości: strategia na rzecz równości osób LGBTIQ na lata 2020-2025 (COM(2020) 698 final).

- osoby, które odczuwają popęd płciowy do innych osób tej samej płci lub każdej płci (Lesbijki, Geje, Biseksualne);
- osoby, których tożsamość lub ekspresja płciowa nie odpowiadają płci przypisanej przy narodzinach (Transpłciowe);
- osoby, które urodziły się z cechami płciowymi, które nie odpowiadają typowej definicji mężczyzny lub kobiety (Interseksualne);
- osoby, których tożsamość nie odpowiada binarnej klasyfikacji seksualności lub płci (Queer).

2.2. Przedmiotowy zakres ochrony osób LGBTIQ – prawa osób LGBT+

2.2.1. Ochrona przed dyskryminacją

Celem powyżej opisanych aktów prawnych i dokumentów jest ochrona osób LGBT+ przed dyskryminacją. Zakaz dyskryminacji i zasada równego traktowania stanowią fundament międzynarodowego systemu praw człowieka i są wyrażone w najważniejszych aktach prawa międzynarodowego i europejskiego. W prawie Unii Europejskiej zakaz dyskryminacji wyrażony jest w Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁷⁰⁵ oraz Karcie Praw Podstawowych⁷⁰⁶. Zgodnie z art. 10 TFUE Unia dąży do zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Artykuł 21 KPP stanowi, że zakazana jest wszelka dyskryminacja, w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy,

⁷⁰⁵ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

⁷⁰⁶ Karta Praw Podstawowych (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną⁷⁰⁷.

2.2.2. Prawo do życia i bezpieczeństwa

W obszarze bezpieczeństwa i ochrony przed przemocą osoby LGBT+ mogą stać się ofiarami przestępstw motywowanych nienawiścią oraz mowy nienawiści. Komitet Ministrów Rady Europy w zaleceniu KM 2010(5) zalecił państwom członkowskim przyjęcie środków umożliwiających prowadzenie szybkich i niezależnych śledztw w sprawach domniemanych przestępstw, gdzie motywem sprawcy była tożsamość płciowa lub orientacja seksualna ofiary. Szczególną uwagę powinny zostać objęte śledztwa w sprawach przestępstw popełnionych przez funkcjonariuszy publicznych, w tym funkcjonariuszy organów ścigania. Przestępstwa popełnione ze względu na tożsamość płciową lub orientację seksualną powinny być także zagrożone wyższym wymiarem kary.

Na państwach członkowskich UE ciąży obowiązek zagwarantowania bezpieczeństwa osobom LGBT+ wynikający z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Zgodnie z art. 3 EKPCz nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. Państwa są zobowiązane do wdrożenia procedur w celu zapewnienia bezpieczeństwa takim osobom oraz pociągnięcia do odpowiedzialności osób dopuszczających się aktów przemocy lub zaniedbania. W memorandum wyjaśniającym do zalecenia KM 2010(5) wskazano konieczność uwzględnienia specyficznej sytuacji osób transpłciowych przy wyborze rodzaju jednostki penitencjarnej. Władze powinny wziąć pod uwagę zapis z dokumentów urzędowych, subiektywny wybór osoby oraz stan zaawansowania procesu uzgodnienia płci⁷⁰⁸. Państwa są wezwane także do wdrożenia narzędzi do zbierania i analizy danych na

⁷⁰⁷ K. Groszkowska, *Międzynarodowe standardy...*, op. cit., s. 8 i nast.

⁷⁰⁸ Memorandum wyjaśniające do projektu zalecenia KM 2010(5), pkt. 2.

temat przestępstw i innych incydentów na tle nienawiści związanych z orientacją seksualną lub tożsamością płciową⁷⁰⁹.

Zgodnie z zaleceniem Rady Europy KM 2010(5) państwa członkowskie powinny przyjąć odpowiednie środki w celu zwalczania wszelkich form wypowiedzi, także w mediach i Internecie, mogących skutkować podżeganiem lub promowaniem nienawiści lub innych form dyskryminacji przeciwko osobom LGBT+. Jednocześnie takie środki powinny zapewniać poszanowanie fundamentalnego prawa do wolności wyrażania opinii zgodnie z artykułem 10 EKPCz⁷¹⁰.

2.2.3. Wolność stowarzyszania się i pokojowych zgromadzeń

Wolność zgromadzeń i stowarzyszania się jest zagwarantowana w art. 11 EKPCz oraz w art. 20 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Zgodnie z zaleceniem Rady Europy KM 2010(5) szczególnie istotne jest znoszenie dyskryminujących procedur administracyjnych, zbyt obciążających formalności przy rejestracji i prowadzeniu stowarzyszeń. Odmowa rejestracji stowarzyszenia może być wydana jedynie na podstawie obiektywnej i uzasadnionej decyzji, z możliwością odwołania się. Organizacje i stowarzyszenia osób LGBT+ powinny mieć zapewniony równy dostęp do finansowania ze środków publicznych. Powinny być również włączone w konsultacje przy uchwalaniu i wdrażaniu środków, które mogą mieć wpływ na prawa człowieka tych osób. EKPCz przewiduje możliwość ograniczenia swobodnego stowarzyszania się z uwagi na interesy bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwu,

⁷⁰⁹ K. Groszkowska, *Międzynarodowe standardy...*, op. cit., s. 10 i nast.

⁷¹⁰ A. Bodnar (red.), *Sytuacja prawna osób nieheteroseksualnych i transpłciowych w Polsce. Międzynarodowy standard ochrony praw człowieka osób LGBT i stan jego przestrzegania z perspektywy Rzecznika Praw Obywatelskich*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2019, nr 6, s. 23; Countering illegal hate speech online, https://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=54300 [dostęp: 16.08.2023].

ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób⁷¹¹.

2.2.4. Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego

Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego wyrażone jest w art. 8 EKPCz oraz art. 7 KPP. Składa się na nie prawo do tożsamości, w tym tożsamości płciowej, integralności fizycznej i psychicznej, relacji partnerskich, małżeńskich i rodzicielskich.

Z prawem do tożsamości płciowej związana jest procedura uzgadniania płci w przypadku osób transpłciowych. Komitet Ministrów Rady Europy zwraca uwagę na konieczność dokonania przeglądu istniejących procedur w państwach członkowskich w celu usunięcia nieproporcjonalnych wymagań. Uzależnianie dostępu do procedur medycznych lub prawnych od leczenia hormonalnego, nieodwracalnej sterylizacji, operacji chirurgicznych lub wykazywania zdolności życia przez dłuższy czas w nowej płci może być uznane za nieproporcjonalne. Z orzecznictwa ETPCz wynika, że odmowa prawnego uznania przez państwo zakończonego procesu uzgodnienia płci, sprostowania aktu urodzenia i innych dokumentów stanowi naruszenie art. 8 EKPCz. Na państwach spoczywa pozytywny obowiązek uznania nowej tożsamości osoby transpłciowej, wydania nowych dokumentów urzędowych (takich jak akt urodzenia, dokument tożsamości, paszport, prawo jazdy, dokumenty związane z ubezpieczeniem społecznym i rejestrem podatkowym) oraz zapewnienia, by procedura uzgodnienia płci była przejrzysta, ogólnodostępna i zapewniająca poszanowanie integralności osoby transpłciowej. Ponadto osoby transpłciowe po prawnym uzgodnieniu płci mają prawo zawierania związków małżeńskich z osobami o płci przeciwnej⁷¹².

⁷¹¹ A. Bodnar (red.), *Sytuacja prawna...*, op. cit., s. 34; L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18, Art. 11*, C.H. Beck, Warszawa 2010; K. Groszkowska, *Międzynarodowe standardy...*, op. cit., s. 13 i nast.

⁷¹² Memorandum wyjaśniające do projektu zalecenia KM 2010(5), pkt. 20–21; A. Bodnar (red.), *Sytuacja prawna...*, op. cit., s. 34; L. Garlicki (red.),

2.2.5. Prawa osób homoseksualnych na świecie

Stosunki seksualne osób tej samej płci nadal podlegają kryminalizacji w co najmniej 67 państwach, przy czym należy zauważyć, że nie jest to liczba stała ze względu na zmieniające się rządy oraz wyznawane przez nie wartości. Karalność stosunków płciowych między osobami tej samej płci obowiązuje w porządkach prawnych następujących państw: Afganistan, Algieria, Antigua i Barbuda, Arabia Saudyjska, Bangladesz, Barbados, Bhutan, Brunei, Burundi, Kamerun, Czad, Komory, Dominikana, Egipt, Erytrea, Eswatini, Etiopia, Gambia, Ghana, Grenada, Gwinea, Gujana, Iran, Jamajka, Kenia, Kiribati, Kuwejt, Liban, Liberia, Libia, Malawi, Malezja, Malediwy, Mauretania, Mauritius, Maroko, Myanmar, Namibia, Nigeria, Oman, Pakistan, Papua Nowa Gwinea, Katar, Saint Kitts i Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent i Grenadyny, Samoa, Senegal, Sierra Leone, Singapur, Wyspy Cooka, Wyspy Salomona, Somalia, Sudan Południowy, Sri Lanka, Sudan, Syria, Tanzania, Togo, Tonga, Tunezja, Turkmenistan, Tuvalu, Uganda, Uzbekistan, Jemen, Zambia, Zimbabwe⁷¹³.

Spośród wyżej wymienionych państw w drugiej kategorii podmiotów, które w swoim kodeksie karnym mają najwyższy wymiar kary w postaci kary śmierci za obcowanie płciowe z osobą tej samej płci, znajdują się Arabia Saudyjska, Brunei, Iran, Mauretania, Katar, Sudan i Jemen, czyli kraje muzułmańskie. Wyrażanie poglądów odnoszących się do gender oraz nieutożsamianie się z żadną płcią czy orientacją płciową jest karane w następujących państwach: Arabia Saudyjska, Brunei, Kuwejt, Malawi, Malezja, Oman, Sudan Południowy, Tonga i Zjednoczone Emiraty Arabskie. Do ostatniej kategorii państw, w której stosunki seksualne między kobietami są karane, należą: Algieria, Antigua i Barbuda, Barbados, Brunei, Burundi, Kamerun, Czad, Komory, Dominikana, Erytrea, Etiopia, Gambia, Grenada, Iran, Liberia, Libia,

Konwencja..., op. cit.; K. Groszkowska, *Międzynarodowe standardy...*, op. cit., s. 15 i nast.

⁷¹³ J. Siekiera, *Prawna regulacja związków jedнопłciowych na świecie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/prawna-regulacja-zwiazkow-jednopłciowych-na-swiecie-dr-joanna-siekiera/> [dostęp: 12.06.2023], s. 8.

Malawi, Malesja, Malediwy, Mauretania, Maroko, Nigeria, Oman, Katar, Saint Lucia, Saint Vincent i Grenadyny, Senegal, Wyspy Salomona, Somalia, Sri Lanka, Sudan, Tanzania, Togo, Tunezja, Uganda, Jemen oraz Zambia⁷¹⁴.

Kraje muzułmańskie, w których obowiązują przepisy prawa szariatu, należą do najbardziej zagorzałych przeciwników homoseksualizmu na świecie⁷¹⁵.

Równe prawa dla osób chcących zawrzeć związek małżeński z osobą tej samej płci zostały po raz pierwszy na świecie nadane w Niderlandach w 2001 roku. Według stanu prawnego z I kwartału 2021 roku w 29 państwach możliwe jest obecnie legalne zawarcie małżeństwa pomiędzy osobami tej samej płci. Dotyczy to następującej grupy państw: Argentyna, Australia, Austria, Belgia, Brazylia, Kanada, Kolumbia, Kostaryka, Dania, Ekwador, Finlandia, Francja, Hiszpania, Islandia, Irlandia, Luksemburg, Malta, Meksyk, Niderlandy, Nowa Zelandia, Niemcy, Norwegia, Portugalia, Republika Południowej Afryki, Szwecja, Tajwan, Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Urugwaj⁷¹⁶.

Australia, Malta i Niemcy zalegalizowały małżeństwa osób tej samej płci w 2017 roku, natomiast Tajwan uczynił to w 2019 roku. Reformy te zostały poprzedzone wprowadzeniem w ustawodawstwach tych państw instytucji związku partnerskiego. Należy tu zwrócić uwagę, że wraz z wprowadzeniem możliwości zawierania związków małżeńskich przez osoby tej samej płci nastąpiło jednoczesne usunięcie z systemu prawnego możliwości zawarcia związku partnerskiego. Doszło tu do sytuacji, w której instytucja małżeństwa jest dostępna dla wszystkich, niezależnie od tego, czy jest to związek osób tej samej czy odmiennej płci. Małżeństwo jako instytucja jest regulowane przez przepisy odpowiednich kodeksów rodzinnych i opiekuńczych. Instytucja małżeństwa zastąpiła instytucję związku partnerskiego. Odmienna sytuacja istnieje natomiast w ustawodawstwie austriackim, w którym

⁷¹⁴ Ibidem.

⁷¹⁵ M. Puzio, „Miłość to nie zbrodnia”. *Sytuacja mniejszości seksualnych we współczesnym Maroku*, [w:] P. Niziński, K. Rak (red.), *Współczesne Maroko: wybrane aspekty historyczne, społeczne, kulturowe i gospodarcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, s. 61–88.

⁷¹⁶ J. Siekiera, *Prawna regulacja...*, op. cit., s. 9 i nast.

początkowo wprowadzono związki partnerskie, a następnie możliwość zawarcia związku małżeńskiego (nie uchylając przepisów o związkach partnerskich). Ustawodawca nie przewidział możliwości prawnej posiadania dzieci przez partnerów w związku partnerskim i dlatego nie uregulował konieczności płacenia alimentów na dzieci lub pozostawionego partnera. Obecnie na mocy wyroku Trybunału Konstytucyjnego Austrii związki partnerskie są dopuszczalne dla osób zarówno tej samej, jak i różnej płci, albowiem brak konieczności płacenia alimentów w przypadku rozwodu w związku partnerskim okazał się tak atrakcyjny, że wiele par heteroseksualnych preferuje zawarcie związku partnerskiego. Jest to ważna wskazówka dla ustawodawcy, aby przemyśleć wprowadzane w życie rozwiązania prawne.

2.3. Regulacje prawne dotyczące zmiany płci

Transpłciowość oznacza niezgodność płci przypisywanej przy urodzeniu dziecka z płcią samoprzypisaną. Nie jest to termin prawny, ale umownie przyjęty w kategoriach medycznych i społecznych, gdzie nie uznaje się *per se* rozróżnienia na dwie biologiczne płcie, kobietą i mężczyzną. Wyróżniać zaczęto kulturowo, a następnie i naukowo, więcej płci, tzw. płci kulturowych (ang. *gender*).

Nie należy jednak mylić transpłciowości, a zatem określenia własnej osoby względem innej niż przypisana przy urodzeniu płci, z transseksualizmem. Termin ten oznacza zaburzenie tożsamości płciowej u młodzieży oraz dorosłych i jest oznaczony międzynarodową jednostką chorobową (Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10, ang. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems) F64.0. Leczenie odbywa się w sposób farmakologiczny za pomocą środków hormonalnych, ale może także zapaść decyzja o konieczności przeprowadzenia operacji chirurgicznej. Zgodnie z psychologiczną definicją przedstawioną przez Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne (American Psychological Association, APA), na które powołują się liczne publiczne instytucje zdrowia psychicznego na świecie,

transseksualizm jest podzbiorem transpłciowości (inaczej transgenderyzmu). Transgenderyzm to ogólny termin obejmujący osoby, których tożsamość płciowa lub role płciowe różnią się od tych, które są zwykle związane z płcią, do której zostały przypisane po urodzeniu⁷¹⁷.

APA publicznie wyraża poparcie dla osób transpłciowych oraz wskazuje na konieczność pomocy ze strony państw w zabiegach operacji zmiany płci, tzw. korekty płci. W 2008 roku Rada Reprezentantów Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego przyjęła rezolucję w sprawie niedyskryminacji osób transpłciowych, tożsamości płciowej i wyrażania płci, „aby wspierać pełną równość oraz prawne i społeczne uznanie osób transpłciowych zgodnie z ich tożsamością i ekspresją płciową”⁷¹⁸. W rezolucji wskazano również korzyści z i konieczność leczenia klinicznego zmiany płci dla niektórych osób. Oprócz medycznego aspektu ochrony zdrowia fizycznego oraz psychicznego APA podkreśliło także nieodzowność pokrycia kosztów tych zabiegów przez państwowych ubezpieczycieli w przypadku, gdy profesjonalne oceny psychologów i specjalistów z dziedzin medycyny, socjologii czy innych koniecznych do uzyskania pełnej i rzetelnej opinii uznały je za niezbędne z medycznego punktu widzenia⁷¹⁹.

Taką perspektywę przyjęły także państwa skandynawskie. Korekty płci (czyli zarówno sama kuracja hormonalna, jak i kuracja farmakologiczna wraz z operacją chirurgiczną) są uznawane w systemie wartości konstytucyjnych Norwegii, Szwecji i Danii jako pomoc udzielana jednostkom, które tego potrzebują z uwagi na uwarunkowania psychologiczne i medyczne⁷²⁰. W Danii regulacja prawna przewiduje, że zainteresowana osoba powinna złożyć pisemne oświadczenie do Ministerstwa Gospodarki

⁷¹⁷ APA, *A glossary: Defining transgender terms*: <https://www.apa.org/monitor/2018/09/ce-corner-glossary> [dostęp: 8.12.2020]; J. Siekiera, *Regulacje zmiany płci w państwach skandynawskich*, <https://efektywne-prawo.org.pl/regulacje-zmiany-plci-w-panstwach-skandynawskich-dr-joanna-siekiera/> [dostęp: 12.06.2023], s. 8.

⁷¹⁸ Ibidem.

⁷¹⁹ APA, *Transgender today*: <https://www.apa.org/monitor/2013/04/transgender> [dostęp: 8.12.2020]; J. Siekiera, *Regulacje...*, op. cit., s. 9.

⁷²⁰ Ibidem, s. 10.

i Spraw Wewnętrznych o nadanie jej nowego numeru identyfikacyjnego (duń. *personnummer*) wraz z oświadczeniem, że czuje swoją przynależność do płci przeciwnej. Osoba zainteresowana musi potwierdzić swoje oświadczenie po upływie sześciu miesięcy – upływ czasu ma zapewnić stałość decyzji. Warunkiem jest również, aby dana osoba w chwili składania wniosku miała ukończone 18 lat. Po spełnieniu tych warunków Ministerstwo Gospodarki i Spraw Wewnętrznych nadaje nowy osobisty numer identyfikacyjny osobie zainteresowanej⁷²¹. Następnie osoba zainteresowana składa kolejny wniosek, tym razem o zmianę imienia na zgodne z nowym numerem w rejestrze stanu cywilnego. Regulacja prawna wskazuje także na konieczność powiadomienia lekarza, pracodawcy, instytucji edukacyjnej, banku, towarzystwa ubezpieczeniowego i emerytalnego, firmy telefonicznej itp., aby upewnić się m.in., że płatności są kontynuowane bez problemów, a osoba pozostaje objęta ubezpieczeniem zdrowotnym i społecznym⁷²².

W Norwegii podjęcie decyzji o zmianie płci jest możliwe po ukończeniu 16. roku życia. Osoba zainteresowana składa odpowiedni wniosek na podstawie ustawy o zmianie płci do regionalnego oddziału urzędu skarbowego (nor. *skattekontoret*), który podejmuje decyzję o zmianie statusu prawnego płci i nadaje nowy numer identyfikacji personalnej w ewidencji ludności⁷²³. Dzieci i młodzież w wieku od 6 do 16 lat muszą złożyć wniosek razem z rodzicami czy opiekunami prawnymi. Jeśli tylko jedno z rodziców wyrazi zgodę, wojewoda (nor. *fylkesmann*) może przyjąć wniosek o zmianę płci prawnej, jeśli leży to w najlepszym interesie dziecka.

⁷²¹ Centralny rejestr osobowy Danii (Det Centrale Personregister): <https://cpr.dk/borgere/kan-jeg-faa-et-nyt-personnummer/> [dostęp: 8.12.2020]; J. Siekiera, *Pojęcie gender w prawie międzynarodowym*, <https://efektywne-prawo.org.pl/pojecie-gender-w-prawie-miedzynarodowym-dr-joanna-siekiera/> [dostęp: 12.06.2023], s. 11.

⁷²² Juridiske forhold omkring kønskifte: <https://www.rigshospitalet.dk/afdelinger-og-klinikker/julianemarie/center-for-koensidentitet/behandling-og-patientforloeb/Sider/juridiske-forhold-omkring-koensskifte.aspx> [dostęp: 8.12.2020]; J. Siekiera, *Pojęcie gender...*, op. cit., s. 11.

⁷²³ Forskrift til folkeregisterloven (folkeregisterforskriften) FOR-2017-07-14-1201; J. Siekiera, *Pojęcie gender...*, op. cit., s. 12.

Szwecja była pierwszym państwem na świecie, które już w 1972 roku uregulowało kwestię zmiany płci – wymagano wówczas wykonania sterylizacji przed dokonaniem chirurgicznej zmiany płci. Taka regulacja prawna została uznana przez sąd za niezgodną ze szwedzką konstytucją i prawami człowieka zawartymi w konwencjach międzynarodowych⁷²⁴. Obecnie ustawa ta została zastąpiona przez dwie nowe: ustawę o zmianie płci w ewidencji ludności i ustawę o zabiegach chirurgicznych na genitaliach. Na mocy tych ustaw osoby powyżej 18. roku życia mogą zdecydować o swojej płci. Jak uzasadniał ustawodawca: „Nowe prawo opiera się na samoidentyfikacji jednostki. Tylko sama osoba może wiedzieć, w jaki sposób dana osoba się identyfikuje. Każdy, kto potrzebuje opieki i leczenia, powinien je otrzymać. Zmiana płci prawnej powinna być szybkim i łatwym procesem. Rząd ułatwia ten proces tym, którzy wcześniej zdadzą sobie sprawę, że nie urodzili się we właściwym ciele. Nie powinni oni czekać zbyt długo”⁷²⁵.

2.4. Gender jako kategoria prawna i społeczna

Stosowanie słowa „gender” do określenia kulturowo nabytych różnic między kobietami i mężczyznami zapoczątkował John Money (nowozelandzko-amerykański psycholog i seksuolog specjalizujący się w badaniach nad tożsamością seksualną i biologią płci), który w 1955 roku w jednej ze swoich publikacji naukowych użył sformułowania *gender role*, mając na myśli przyjmowanie określonych ról społecznych. Zgodnie z definicją przyjętą przez WHO gender odnosi się do społecznie skonstruowanych cech obu płci – takich jak normy, role i relacje w grupach kobiet i mężczyzn oraz między nimi. Do tej pory definicja tego terminu nie została

⁷²⁴ Sprawa z powództwa cywilnego wytoczonego państwu przez Love Elfvelin; zob. J. Stiernstedt, *Nytt hopp för transpersoner*, <https://www.svd.se/nytt-hopp-for-transpersoner> [dostęp: 11.10.2023].

⁷²⁵ A. Strandhäll, *Vissa kirurgiska ingrepp i könsorganen och ändring av det kön som framgår av folkbokföringen*, Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet, Stockholm den 30 augusti 2018; J. Siekiera, *Pojęcie gender...*, op. cit., s. 13.

zawarta w żadnym akcie prawnym prawa międzynarodowego ani na poziomie uniwersalnym, tj. globalnym ani regionalnym⁷²⁶.

Płeć w znaczeniu gender (którą często w literaturze polskiej tłumaczy się na płeć kulturową, aby odróżnić ją od płci biologicznej) odnosi się do społecznej konstrukcji norm, postaw i ról przypisanych kobietom i mężczyznom, gdzie te dwie kategorie ludzi są jasno zarysowane, zgodnie z podziałem biologicznym, a dokładniej genetycznym. Gender nie odnosi się do różnic biologicznych nazywanych od zawsze klasyfikacją ze względu na płeć (ang. *sex*)⁷²⁷.

Płeć (*sex*) odnosi się do dwóch płci zdefiniowanych biologicznie, podczas gdy gender odnosi się do roli społecznej, którą dana osoba przyjmuje⁷²⁸. Rola płciowa (gender) jest publiczną manifestacją tożsamości płciowej. Jest to szeroko rozumiana aktywność nabywania „typowych” dla chłopców i dziewczynek zachowań w procesie socjalizacji, a także realizacja zadań społeczno-kulturowych charakterystycznych dla danej płci. Gender odnosi się do postrzegania roli społecznej jednostki w społeczeństwie oraz jej obrazu widzianego przez otaczających ją ludzi (we wspólnocie lokalnej, narodowej, regionalnej). Płeć, tożsamość płciowa, wizerunek własny, wygląd, zachowanie lub ekspresja są niezależne od tego, czy właśnie tożsamość seksualna, wizerunek, wygląd, zachowanie lub ekspresja różnią się od tradycyjnie kojarzonych z płcią przypisaną przy urodzeniu. Dopiero w ostatniej warstwie roli społecznej jednostki zostało uwzględnione funkcjonowanie seksualne, a zatem realizacja aktywności seksualnej⁷²⁹.

Od czasów tzw. rewolucji seksualnej lat 60. XX wieku naukowcy debatuje nad pojęciem gender. Efektem tejszy debaty jest kierunek

⁷²⁶ J. Siekiera, *Pojęcie gender...*, op. cit., s. 4 i nast. oraz 14 i nast.

⁷²⁷ Ibidem, s. 8–9.

⁷²⁸ Commissioner for Human Right, *Human Rights and Gender Identity*, CommDH/IssuePaper (2009)2 Original version, Strasbourg, 29 July 2009.

⁷²⁹ Gender Equality Law Centre, *Getting Our Definitions Right*, <https://www.genderequalitylaw.org/lgbtqdefinitions> [dostęp: 10.05.2021]; por. J. Siekiera, *Tożsamość seksualna jednostki jako prawo podmiotowe*, <https://efektywne-prawo.org.pl/tozsamosc-seksualna-jednostki-jako-prawo-podmiotowe-dr-joanna-siekiera/> [dostęp: 12.06.2023], s. 6.

studiów o nazwie *gender studies*. Badania nad płcią kulturową opisują indywidualne i zbiorowe praktyki, doświadczenia, reprezentacje kulturowe i struktury regulacyjne, które kształtują poczucie własnej osobowości w odniesieniu do kulturowo przyjętych ról kobiet i mężczyzn w społeczeństwie. Są to często bardzo ważne badania, wskazujące przykładowo na różnice w diagnozie zawałów serca u kobiet i mężczyzn – w niemieckich badaniach stwierdzono niższą wykrywalność zawałów u kobiet z powodu przekonania diagnozujących lekarzy, że zawał to choroba męska. Z kolei w polskich badaniach gender nad zawałem stwierdzono niechęć kobiet do usłyszonej diagnozy z powodu poczucia obojętności zająca się rodziną.

Od lat 70. XX wieku w *gender studies* nastąpił znaczny rozwój tejże dziedziny jako dziedziny nauki. Należy tu podkreślić, że istnieje także grupa badaczy queer (ang. *queer* – osoby sugerujące nieadekwatność identyfikowania się poszczególnych jednostek z jedną, konkretną płcią biologiczną czy kulturową, a także osoby wątpiące czy niepewne swojej tożsamości płciowej czy kulturowej, tzw. *questioning*) – obie grupy sprzeciwiają się binarnemu podziałowi na dwie płcie, sugerując płynność pozornie ugruntowanych kategorii tożsamości takich jak „kobieta”, „gej” czy „lesbijka”⁷³⁰.

Należy podkreślić bezwzględny zakaz dyskryminacji osób ze względu na ich tożsamość seksualną w sferze publicznej oraz prywatnej, w miejscu pracy, działalności zawodowej, uprawiania sportu czy nauki. Ochronę wolności i praw człowieka i obywatela polskiego zapewnia rozdział II Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Art. 31 Konstytucji RP stanowi, iż „Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych”, co należy rozumieć jako obowiązek poziomy, na linii obywatel–obywatel. Natomiast obowiązek pionowy, który zobowiązuje władze państwowe do ochrony, obrony i ewentualnej egzekucji praw w przypadku naruszenia praw przez zarówno współobywateli, jak i jednostki państwowe, został zawarty w art. 32 Konstytucji RP: „Nikt nie

⁷³⁰ J. Siekiera, *Pojęcie gender...*, op. cit., s. 8; I. Isailović, *Gender & Private International Law: Defining “Gender”*, Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, <https://www.mpipriv.de/1118967/defining-gender> [dostęp: 15.01.2021].

może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny” oraz „Wszyscy są wobec prawa równi”. Kolejne ważne postanowienie zawiera art. 33 Konstytucji RP, wskazując wyraźnie na bezwzględny zakaz dyskryminacji ze względu na płeć, ukazaną jako płeć biologiczna (binarna): „Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym”⁷³¹.

Ogólne prawa człowieka, w tym prawo do tożsamości seksualnej, wolności, integralności i równości, wpisane są w kodeks wartości społeczności demokratycznych państw z kręgu kultury chrześcijańskiej. Stosowanie międzynarodowego prawa dotyczącego praw człowieka w odniesieniu do tożsamości płciowej oraz orientacji seksualnej jest analizowane, a także kodyfikowane w zależności od wachlarza kulturowego danej społeczności ze względu na jego kanony wartości społecznych, historycznych czy religijnych. Zagadnienia dotyczące tożsamości jednostki dotyczą prywatnej sfery tejże jednostki, sięgającej głębi ludzkiego istnienia, jego najbardziej intymnej części, prywatności oraz godności ludzkiej. Dlatego też należy podchodzić do tych kwestii nie tylko społecznie, ale także i prawnie, kształtując nowe normy, w sposób oddający szacunek mniejszościom, ale również wartościom prezentowanym przez większość społeczeństwa⁷³².

Należy podkreślić, że dopiero zaledwie kilka krajów stworzyło w ostatniej dekadzie w swoich porządkach prawnych trzecią kategorię płci (gender). Uznano tym samym w ramach ustawodawstw istnienie grupy osób nieidentyfikujących się z przypisaną im przy urodzeniu płcią biologiczną (*sex*). Wraz z pojawieniem się trzeciej kategorii, tzw. trzeciej płci czy płci niesklasyfikowanej, zaznaczanej jako „X” w dowodach tożsamości i paszportach, uwypukliła się luka prawna wynikająca z braku definicji prawnej pojęcia „gender”, która wyjaśniałaby, czym jest to zjawisko, jak je rozumieć, a także jakie prawa oraz obowiązki wynikają z przynależności do nieheteronormatywnej grupy ludności⁷³³.

⁷³¹ J. Siekiera, *Tożsamość seksualna...*, op. cit., s. 8.

⁷³² Ibidem, s. 10.

⁷³³ Ibidem.

W regionach rozwijających się, w państwach azjatyckich, afrykańskich czy na wyspach Pacyfiku gender rozumiane jest jako odwrotna dyskryminacja, aby prawnie i faktycznie pomóc kobietom oraz dziewczynkom w uzyskaniu, a następnie egzekwowaniu ich praw. Nie jest to łatwe z uwagi na zwyczaje plemienne czy panujące na poziomie lokalnym, a nierzadko także w strukturach administracji publicznej, w myśl których to rola mężczyzny jest ważniejsza dla społeczeństwa, stąd należne są mu szersze uprawnienia. Jak słusznie jednak wskazuje kanadyjskie centrum analiz International Development Research Centre, państwa, które ratyfikowały Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 18 grudnia 1979 r. oraz wspomniany wcześniej Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r., nałożyły na siebie prawny obowiązek wdrażania oraz egzekwowania norm międzynarodowych we własnym ustawodawstwie⁷³⁴.

2.5. Wnioski końcowe

Kwestie ochrony praw mniejszości seksualnych i osób LGBT+, regulacje prawne dotyczące zmiany płci oraz gender jako kategoria prawna i społeczna to wynik rozwoju społeczeństwa z ostatnich kilku dekad. Należy stwierdzić, że międzynarodowe akty prawne i akty prawa krajowego w państwach europejskich przyjmują ochronę osób LGBT+, możliwość zmiany płci oraz małżeństwa jedнопłciowe jako standard ochrony praw człowieka. Brak tego typu ochrony dotyczy państw rozwijających się. Także badania gender rozumiane jako badania różnych ról społecznych należy uznać za pozytywny wkład w naukę, albowiem badanie zachowania jednostek ze względu na przyjmowane przez nich role społeczne może przyczynić się do pozytywnych zjawisk w społeczeństwie. Chodzi tu przede wszystkim o badania socjologiczne i medyczne, albowiem nawet w medycynie często prawidłowa

⁷³⁴ M. Puzio, „Miłość to nie zbrodnia” ..., op. cit., s. 61–88; J. Siekiera, *Tożsamość...*, op. cit., s. 10 i nast.

diagnoza zależna jest od społecznego postrzegania typowych chorób dla poszczególnych płci.

Bibliografia

Akty normatywne:

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, <http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/onz/1948.html>

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 kwietnia 1997 r.

Publikacje zwarte:

Bodnar A. (red.), *Sytuacja prawna osób nieheteroseksualnych i transpłciowych w Polsce. Międzynarodowy standard ochrony praw człowieka osób LGBT i stan jego przestrzegania z perspektywy Rzecznika Praw Obywatelskich*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2019.

Garlicki L. (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18*, C.H. Beck, Warszawa 2010.

Artykuły naukowe:

M. Puzio, „Miłość to nie zbrodnia”. *Sytuacja mniejszości seksualnych we współczesnym Maroku*, [w:] P. Niziński, K. Rak (red.), *Współczesne Maroko: wybrane aspekty historyczne, społeczne, kulturowe i gospodarcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017.

Ekspertyzy i opinie:

- Groszkowska K., *Międzynarodowe standardy ochrony osób LGBT+*, <https://efektywne-prawo.org.pl/miedzynarodowe-standardy-ochrony-praw-osob-lgbt-mgr-kamila-groszkowska/>.
- Siekiera J., *Regulacje zmiany płci w państwach skandynawskich*, <https://efektywne-prawo.org.pl/regulacje-zmiany-plci-w-panstwach-skandynawskich-dr-joanna-siekiera/>.
- Siekiera, *Pojęcie gender w prawie międzynarodowym*, <https://efektywne-prawo.org.pl/pojecie-gender-w-prawie-miedzynarodowym-dr-joanna-siekiera/>.
- Siekiera J., *Prawna regulacja związków jedнопłciowych na świecie*, <https://efektywne-prawo.org.pl/prawna-regulacja-zwiazkow-jednopłciowych-na-swiecie-dr-joanna-siekiera/>.
- Siekiera J., *Tożsamość seksualna jednostki jako prawo podmiotowe*, <https://efektywne-prawo.org.pl/tozsamosc-seksualna-jednostki-jako-prawo-podmiotowe-dr-joanna-siekiera/>.
- Strandhäll, *Vissa kirurgiska ingrepp i könsorganen och ändring av det kön som framgår av folkbokföringen*, Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet, Stockholm den 30 augusti 2018.

Netografia:

- <https://www.mpipriv.de/1118967/defining-gender>
- <https://www.rigshospitalet.dk/afdelinger-og-klinikker/julianemarie-center-for-koensidentitet/behandling-og-patientforloeb/Sider/juridiske-forhold-omkring-koensskifte.aspx>
- <https://cpr.dk/borgere/kan-jeg-faa-et-nyt-personnummer/>
- <https://www.genderequalitylaw.org/lgbtqdefinitions>
- <https://www.ohchr.org/en/issues/sexualorientationgender/pages/index>
- <https://www.mpipriv.de/1118967/defining-gender>
- <https://www.coe.int/en/web/sogi/rec-2010-5>
- <https://www.ohchr.org/en/issues/sexualorientationgender/pages/index.aspx>
- <https://www.apa.org/monitor/2018/09/ce-corner-glossary>
- <https://www.apa.org/monitor/2013/04/transgender>

https://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=54300

Inne:

Commissioner for Human Right, *Human Rights and Gender Identity*, CommDH/IssuePaper (2009)2 Original version, Strasbourg, 29 July 2009.

Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, <https://www.ohchr.org/en/issues/sexualorientationgender/pages/index.aspx>

Isailović I., *Gender & Private International Law: Defining "Gender"*, Max Planck Institute for Comparative and International Private Law: <https://www.mpipriv.de/1118967/defining-gender>

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Unia równości: strategia na rzecz równości osób LGB-TIQ na lata 2020–2025 (COM(2020) 698 final).

Memorandum wyjaśniające do projektu zalecenia KM 2010(5).

Sprawozdanie z dnia 8 stycznia 2014 r. w sprawie unijnego planu przeciwdziałania homofobii i dyskryminacji ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową (2013/2183(INI)).

Zalecenie CM/Rec (2010)5 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w zakresie środków zwalczania dyskryminacji opartej na orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej; przyjęte przez Komitet Ministrów dnia 31 marca 2010 r. na 1081. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

3. Wykonywanie praw pobytowych obywateli migrujących w Unii Europejskiej

3.1. Uwagi wstępne

Unia Europejska jest organizacją międzynarodową, która kształtowała się od 1951 r., czyli od chwili przyjęcia pierwszego traktatu założycielskiego – Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Węgla i Stali. Pierwszy okres integracji opierał się na współpracy gospodarczej między państwami. Jednakże wraz z kolejnymi traktatami zmieniającymi UE stała się organizacją międzynarodową, która rozszerzyła swój przedmiot zainteresowania m.in. na współpracę w zakresie polityki zagranicznej, utworzenie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości oraz szczególną ochronę jednostki na rynku unijnym.

Przedmiotem niniejszego rozdziału będzie realizacja jednej ze swobód rynku wewnętrznego, którą jest swobodny przepływ osób w UE, ale analizowany z perspektywy realizacji jednego z praw podstawowych – prawa pobytu obywateli UE na terytorium państwa przyjmującego.

3.2. Obywatelstwo i swoboda migracji

Podobnie jak sama Unia Europejska, tak status jednostki w UE przeszedł długą drogę. Początkowo jednostka postrzegana była jedynie z perspektywy gospodarczej, a więc jako uczestnik wspólnego rynku, czyli pracownik migrujący, usługodawca czy podmiot prowadzący działalność gospodarczą na terytorium państwa przyjmującego. Konsekwentnie traktaty normowały jedynie swobodny przepływ pracowników, usług i przedsiębiorczości. Wraz z wejściem w życie traktatu z Maastricht⁷³⁵ wprowadzono instytucję obywatelstwa unijnego – zgodnie z brzmieniem art. 9 TUE⁷³⁶ oraz art. 20 TFUE⁷³⁷: „Obywatelem Unii jest każda osoba mająca przynależność Państwa Członkowskiego. Obywatelstwo Unii ma charakter dodatkowy w stosunku do obywatelstwa krajowego i nie zastępuje go”. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że obywatelstwo UE stanowi szczególną więź formalnoprawną, jaka łączy obywateli państw członkowskich z UE⁷³⁸, a dokładniej jest ono postrzegane jako „personalna, wzajemna, akcydentalna, zależna i pozorna więź prawna osoby fizycznej [...] z Unią Europejską”⁷³⁹. Jak wynika bezpośrednio z brzmienia przywołanego już art. 20 TFUE, warunkiem uzyskania obywatelstwa UE jest przynależność do jednego z państw członkowskich. Tym samym jego nabycie czy utrata są niezależne od woli obywatela państwa

⁷³⁵ Traktat o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 r. (Dz.U. z 2004 r., nr 90, poz. 864/30).

⁷³⁶ Traktat o Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2012 C 326).

⁷³⁷ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

⁷³⁸ Np. R.M. Pal, *Obywatelstwo UE a problem migracji*, [w:] E. Krzysztofik, R.M. Pal (red.), *Prawno-historyczne uwarunkowania migracji Polaków po II wojnie światowej, w okresie solidarnościowym i po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, s. 77; A. Parol, *Status jednostki w prawie Unii Europejskiej i prawa podstawowe*, [w:] E. Krzysztofik (red.), *Wstęp do źródeł prawa Unii Europejskiej*, Wydawnictwo SWWS, Warszawa 2023, s. 64; R. Grzeszczak, *The citizenship of the European Union and the Free Movement of Workers or There and Back Again*, [w:] E. Krzysztofik (red.), *Personal Freedoms of the Internal Market of the European Union in the Light of the Changing Political and Economic Situation in Europe*, DE iure PL, Berlin 2017, s. 14–27.

⁷³⁹ J. Galster, C. Mik, *Podstawy europejskiego prawa wspólnotowego: zarys wykładu*, Comer, Toruń 1995, s. 193.

członkowskiego. Nie jest możliwe zrzeczenie się obywatelstwa UE bez jednoczesnej utraty obywatelstwa państwa pochodzenia. Należy zatem podkreślić, że jedynie państwa członkowskie mają prawo do nadania obywatelstwa zgodnie ze swoimi zasadami, natomiast pozostałe podmioty, w tym UE, są zobowiązane do jego uznania⁷⁴⁰. Obywatelstwo UE jest źródłem praw, które obejmują kilka kategorii: swoboda przemieszczania się⁷⁴¹, prawa wyborcze⁷⁴², opieka dyplomatyczna i konsularna⁷⁴³, prawo dostępu do instytucji i organów UE⁷⁴⁴ oraz do pozasądowych środków

⁷⁴⁰ Por. Wyrok TS z dnia 20 lutego 2001 r. w sprawie C 192/99 Manijit Kaur, ECLI:EU:C:2001:106; wyrok TS z dnia 7 lipca 1992 r. w sprawie C 369/90 Mario Vicente Micheletti i inni przeciwko Delegación del Gobierno en Cantabria, ECLI:EU:C:1992:295; wyrok TS z dnia 19 października 2004 r. w sprawie C 200/02 Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen przeciwko Secretary of State for the Home Department, ECLI:EU:C:2004:639; wyrok TS z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie C 135/08 Janko Rottman przeciwko Freistaat Bayern, ECLI:EU:C:2010:104; wyrok TS z dnia 9 czerwca 2022 r. w sprawie C 673/20 EP przeciwko Préfet du Gers, Institut national de la statistique et des études économiques (INSEE), ECLI:EU:C:2022:449.

⁷⁴¹ Art. 24 TFUE, a jego uszczegółowienie znajduje się w Dyrektywie 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium Państw Członkowskich, zmieniającej rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylającej dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG (Dz. Urz. UE 2004 L 158).

⁷⁴² Art. 22 TFUE. Obejmują one bierne i czynne prawo wyborcze w wyborach do władz lokalnych oraz do Parlamentu Europejskiego. Szczegółowe rozwiązania patrz: Dyrektywa Rady 94/80/WE z dnia 19 grudnia 1994 r. ustanawiająca szczegółowe warunki wykonywania prawa głosowania i kandydowania w wyborach lokalnych przez obywateli Unii mających miejsce zamieszkania w Państwie Członkowskim, którego nie są obywatelami (Dz. Urz. UE 1994 L 368); Dyrektywa Rady 93/109/WE z dnia 6 grudnia 1993 r. ustanawiająca szczegółowe warunki wykonywania prawa głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego przez obywateli Unii mających miejsce zamieszkania w Państwie Członkowskim, którego nie są obywatelami (Dz. Urz. UE 1993 L 329).

⁷⁴³ Art. 23 TFUE. Szerzej patrz: Dyrektywa Rady (UE) 2015/637 z dnia 20 kwietnia 2015 r. w sprawie środków koordynacji i współpracy mających ułatwić ochronę konsularną niereprezentowanych obywateli Unii w państwach trzecich oraz uchylająca decyzję 95/553/WE (Dz. Urz. UE 2015 L 106).

⁷⁴⁴ Art. 24 TFUE.

ochrony prawnej⁷⁴⁵. Tym samym, jak podkreślono, swoboda przemieszczania się stała się prawem każdego obywatela UE wynikającym z samego faktu bycia jej obywatelem, bez potrzeby wykazywania jakiegokolwiek aktywności ekonomicznej.

Kolejnym elementem wzmacniającym znaczenie wskazanej swobody było przyjęcie Karty Praw Podstawowych oraz nadanie jej charakteru wiążącego⁷⁴⁶. Zgodnie z jej postanowieniami swoboda przemieszczania się obywateli UE należy do katalogu praw i wolności gwarantowanych w UE.

Sumując powyższe uwagi, należy zauważyć, że współcześnie prawa pobytowe stanowią jedno z podstawowych praw obywateli UE. Unormowane zostały w traktatach założycielskich: w postanowieniach traktatu o UE, gdzie stanowią one element składowy zasady równości⁷⁴⁷, oraz w traktacie o FUE, gdzie zawarte zostały prawa wynikające z obywatelstwa⁷⁴⁸. Trzecim źródłem są postanowienia Karty Praw Podstawowych⁷⁴⁹.

To unormowanie pozwala przyjąć następujące wnioski. Po pierwsze, prawo pobytu nie jest już prawem stanowiącym dopełnienie ekonomicznej działalności podmiotu migrującego, ale stanowi prawo samoistne wynikające z instytucji obywatelstwa. Po drugie, jest prawem obywatelskim, a więc posiada je każdy obywatel UE. Tym samym korzystanie z niego zależy od spełnienia przesłanek warunkujących uzyskanie statusu obywatela, czyli posiadania obywatelstwa jednego z państw członkowskich. Po trzecie, jest prawem podstawowym, o czym świadczy unormowanie go jako elementu składowego zasady równości obywateli oraz w katalogu praw, wolności i zasad zawartych w KPP. Ten charakter praw pobytowych determinuje zwłaszcza przesłanki ich

⁷⁴⁵ Art. 227, 228 TFUE.

⁷⁴⁶ Art. 6 ust. 1 TUE. Szerzej temat KPP oraz sposobu obowiązywania jej postanowień autorka poruszyła w następujących pracach: E. Krzysztofik, *Ochrona praw człowieka w Unii Europejskiej po traktacie z Lizbony*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2014, nr 14 (2), s. 63–78; E. Krzysztofik, *The applicability of The Charter of Fundamental Rights in Poland*, „Law and Politics” 2018, vol. 16 (3), s. 173–184.

⁷⁴⁷ Art. 9 TUE.

⁷⁴⁸ Art. 20–25 TFUE, zwłaszcza art. 20 i 21 TFUE.

⁷⁴⁹ Tytuł V KPP, w tym art. 45 KPP, odnoszący się bezpośrednio do swobodnego przepływu osób.

ograniczenia, które muszą być zgodne z zasadami ograniczania praw podstawowych⁷⁵⁰. Trybunał Sprawiedliwości UE wielokrotnie podkreślał, że w celu ograniczenia praw pobytowych należy posługiwać się zasadami dotyczącymi praw podstawowych, a więc nie może prowadzić to do naruszenia „istoty prawa”, którą należy rozumieć jako „ostateczna i nieprzekraczalna granica wszelkich możliwych ograniczeń wykonywania takich praw”. Jej naruszenie prowadzi bowiem do tego, że są one „naruszane jako takie”. Wobec czego nie można mówić o „ograniczeniu” wykonywania tych praw, ale ich klasycznym zniesieniu⁷⁵¹.

3.3. Prawa pobytowe

Zgodnie z postanowieniami dyrektywy pobytowej należy wskazać, że prawo do przemieszczania się obejmuje trzy elementy: prawo do opuszczenia terytorium swojego państwa pochodzenia, prawo wjazdu i prawo pobytu na terytorium państwa przyjmującego. Prawo pobytu zależne jest natomiast od czasu jego trwania i obejmuje pobyt krótkoterminowy, długoterminowy i pobyt stały. Ponadto, analizując zagadnienie praw pobytowych, należy wyróżnić pierwotne i pochodne prawa pobytu. Pierwsze przysługują obywatelowi UE, który korzysta ze swojego prawa obywatelskiego. Pochodne zaś to prawa pobytu przyznane członkom rodziny obywatela migrującego i zależne są od wykazania formalnych więzi z migrującym obywatelem UE⁷⁵².

⁷⁵⁰ Szerzej patrz: E. Krzysztofik, *The Evolution of the Nature of Residence Rights of EU Citizens*, „Annals Universitatis Apulensis. Series Jurisprudentia” 2017, vol. 20, s. 90–101.

⁷⁵¹ Opinia Rzecznika Generalnego Macieja Szpunara z dnia 4 lutego 2016 r. w sprawie C 165/14 Alfredo Rendón Marín p. Administración del Estado, ECLI:EU:C:2016:75; por. stanowisko w wyroku TS z dnia 8 marca 2011 r. w sprawie C 34/09 Gerardo Ruiz Zambrano przeciwko Office national de l'emploi (ONEm), ECLI:EU:C:2011.

⁷⁵² Szerzej patrz: E. Krzysztofik, *Charakter praw pobytowych obywateli państw trzech będących członkami rodzin obywatela Unii Europejskiej w orzecznictwie*, [w:] T. Sieniow (red.), *Migracje powrotowe: nauka i praktyka*, Petit SK, Lublin 2015, s. 209–228.

3.3.1. Pierwotne prawo pobytu

Wykonując powyżej wskazane prawa, obywatel UE opuszcza terytorium swojego państwa pochodzenia i przekracza granice państwa przyjmującego z zamiarem pobytu. Już w tym miejscu należy zauważyć, że dzięki strefie Schengen w większości państw UE zniesione są kontrole na granicy, jednak nadal istnieje obowiązek okazania dokumentów tożsamości⁷⁵³. Pierwsze prawo pobytu nie wymaga żadnych formalności i trwa nie dłużej niż trzy miesiące.

Przekroczenie tego okresu wymaga formalnego zgłoszenia organom państwa przyjmującego i otrzymania tzw. prawa pobytu. Należy jednak pamiętać, że jest to czynność czysto techniczna, ponieważ jeżeli dany podmiot spełni warunki określone w dyrektywie, państwo ma obowiązek takie prawo przyznać. Zatem obywatel UE, który podjął pracę, posiada ubezpieczenie oraz środki wystarczające na utrzymanie, powinien takie prawo uzyskać⁷⁵⁴.

Trzecie prawo pobytu to pobyt stały. Przysługuje on każdemu obywatelowi, który nieprzerwanie przebywa na terytorium państwa przyjmującego przez okres powyżej 5 lat⁷⁵⁵. Należy zaznaczyć, że nie przerywa biegu terminu nieobecność nieprzekraczająca 6 miesięcy. Dyrektywa ustanawia jednak pewne wyjątki. Mianowicie zachowany zostaje bieg terminu, jeżeli nieobecność przekracza dozwoloną długość, ale podyktowana była obowiązkową służbą wojskową lub (w przypadku okresu nieobecności obejmującego 12 miesięcy) ważnymi powodami, np. ciążą i porodem, poważną chorobą, studiami, kształceniem zawodowym lub oddelegowaniem w innym państwie członkowskim lub państwie trzecim⁷⁵⁶.

Dyrektywa normuje również sytuacje wyjątkowe, kiedy w trakcie wykonywania prawa pobytu obywatel migrujący traci pracę. W takiej sytuacji zachowuje on status pracownika migrującego przy zachowaniu określonych warunków: jest okresowo

⁷⁵³ Wyrok TS z dnia 21 września 1991 r. w sprawie C 378/97: postępowanie karne przeciwko Florus Ariel Wijsenbeek, ECLI:EU:C:1999:439.

⁷⁵⁴ Art. 7 dyrektywy 2004/38.

⁷⁵⁵ Art. 16 dyrektywy 2004/38.

⁷⁵⁶ *Ibidem*.

niezdolny do pracy w wyniku choroby lub wypadku; pozostaje bez pracy w sposób niezamierzony, co zostało odnotowane w sposób zgodny z prawem, po okresie zatrudnienia przekraczającym jeden rok i zarejestrował się jako bezrobotny w odpowiednim urzędzie pracy; pozostaje bez pracy w sposób niezamierzony, co jest należycie odnotowane, po zakończeniu umowy o pracę na czas określony, obejmującej okres krótszy niż rok, lub po okresie niezamierzonego bezrobocia przez pierwsze 12 miesięcy i zarejestrował się jako bezrobotny w odpowiednim urzędzie pracy (w takim przypadku status pracownika zostaje zachowany nie dłużej niż przez 6 miesięcy); podejmuje kształcenie zawodowe, ale musi wykazać, że jest ono bezpośrednio powiązane z poprzednim zatrudnieniem⁷⁵⁷.

Należy w tym miejscu zauważyć, że ze statusu pracownika migrującego mogą korzystać emeryci, renciści, a nawet studenci. Dodatkowo z pierwotnego prawa pobytu mogą korzystać również obywatele państw trzecich, którzy nabyli je w oparciu o inne niż dyrektywa akty prawa pochodnego. Należą do nich: osoby posiadające wysokie kwalifikacje, obywatele państw trzecich korzystający ze statusu pracownika sezonowego w rozumieniu dyrektywy 2014/36, pracownicy przemieszczający się w ramach przenoszenia wewnątrz przedsiębiorstwa, obywatele państw trzecich, którzy przemieszczają się w celu prowadzenia badań naukowych, odbycia studiów, szkoleń, udziału w wolontariacie, programach wymiany młodzieży szkolnej lub projektach edukacyjnych oraz podjęcia pracy w charakterze au pair⁷⁵⁸.

3.3.2. Pochodne prawo pobytu

Jak zaznaczono powyżej, wtórne prawo pobytu jest bezpośrednio zależne od istnienia więzi rodzinnych z obywatelem migrującym.

⁷⁵⁷ Art. 7 ust. 3 dyrektywy 2004/38/WE.

⁷⁵⁸ Szerzej patrz: E. Krzysztofik, *Relacje między odpowiedzialnością karną a prawem pobytowym obywateli migrujących na terytorium państwa przyjmującego*, <https://efektywne-prawo.org.pl/relacje-miedzy-odpowiedzialnoscia-kara-a-prawem-pobytowym-obywateli-migrujacych-na-terytorium-panstwa-przyjmujacego-dr-edyta-krzysztofik/> [dostęp: 15.06.2023].

Należy w sposób wyraźny podkreślić, że prawo to niezależne jest od posiadanego obywatelstwa, a więc mogą korzystać z niego obywatele państw trzecich.

Dyrektywa wyraźnie definiuje, kogo należy uznać za członka rodziny obywatela migrującego. Katalog ten obejmuje: małżonka; partnera, z którym obywatel Unii zawarł związek partnerski na podstawie ustawodawstwa danego państwa członkowskiego, jeżeli ustawodawstwo przyjmującego państwa członkowskiego uznaje równoważność między zarejestrowanym związkiem partnerskim a małżeństwem oraz zgodnie z warunkami ustanowionymi w odpowiednim ustawodawstwie przyjmującego państwa członkowskiego; bezpośrednich zstępnych, którzy nie ukończyli 21. roku życia lub pozostają na utrzymaniu, oraz zstępnych współmałżonka lub partnera; bezpośrednich wstępnych pozostających na utrzymaniu obywatela, jego małżonka lub partnera⁷⁵⁹. Skorzystanie z prawa pochodnego możliwe jest w sytuacji, gdy wskazane powyżej osoby dołączą do obywatela migrującego lub wspólnie przekroczą granice. Sformułowanie to wyjaśnione zostało szczegółowo w kontekście małżeństwa w wyroku 370/90:

Wykładni art. 3 ust. 1 dyrektywy 2004/38 należy dokonywać w ten sposób, że obywatel państwa trzeciego, będący współmałżonkiem obywatela Unii zamieszkującego w państwie członkowskim, którego obywatelstwa nie posiada, i towarzyszący temu obywatelowi Unii lub dołączający do niego, korzysta z przepisów rzeczonyj dyrektywy, niezależnie od miejsca i daty zawarcia przez nich związku małżeńskiego oraz sposobu, w jaki ten obywatel państwa trzeciego wjechał do przyjmującego państwa członkowskiego.

Tym samym należy przyjąć, że kluczowe jest istnienie więzi w chwili występowania o przyznanie pochodnego prawa pobytu⁷⁶⁰.

⁷⁵⁹ Art. 2 ust. 2 dyrektywy 2004/38/WE.

⁷⁶⁰ Por. wyrok TS z dnia 23 września 2003 r. w sprawie C 109/01 Secretary of State for the Home Department a Hacemem Akrichech, ECLI:EU:C:2003:491.

Jak już wspomniano, podmioty korzystające z pochodnego prawa pobytu nie muszą posiadać obywatelstwa UE. Rozwiązanie to, choć bardzo korzystne z perspektywy małżeństw mieszanych, powoduje szereg poważnych problemów, takich jak wykorzystywanie instytucji małżeństwa wyłącznie do nabycia prawa pobytu na terytorium UE. Unia Europejska stale mierzy się z problemem tzw. małżeństw papierowych, które stały się już zjawiskiem analizowanym z perspektywy przestępczości zorganizowanej. Należy przyjąć, że „małżeństwo papierowe” pozorne stanowi związek zawarty jedynie w celu uzyskania prawa pobytu na terytorium państwa przyjmującego dla obywatela państwa trzeciego ze statusem małżonka, który nie otrzymałby go w innych okolicznościach. Jest to szczególnie forma nadużycia prawa unijnego. Przemawia za tym cel zawarcia małżeństwa. Trudno jednoznacznie zweryfikować, czy dany związek jest rzeczywistym, czy jedynie iluzorycznym małżeństwem. Komisja podkreśliła, że:

Małżeństwo autentyczne wyróżnia intencja pary, aby wspólnie stworzyć trwałą jednostkę rodzinną i prowadzić autentyczne życie małżeńskie. Małżeństwo dla pozorów charakteryzuje się brakiem takiego zamiaru. W celu usunięcia wszelkich wątpliwości Komisja wskazała niektóre typy małżeństw, które mylnie traktowane są jak małżeństwa pozorne. Są to: małżeństwa aranżowane (jednakże w tym przypadku oboje małżonków w pełni i dobrowolnie wyrażają zgodę na małżeństwo, chociaż ktoś inny np. rodzice, swatowie pełnią wiodącą rolę w wyborze partnera), małżeństwo zastępcze (w którym jedno lub oboje małżonkowie nie są fizycznie obecni na ceremonii ślubnej i zazwyczaj reprezentowani przez inną osobę, „pełnomocnika”, który jest upoważniony do zastępowania go/jej na ceremonii; takie małżeństwa nie są powszechne w UE) oraz małżeństwa konsularne. Inaczej należy traktować związki zawarte w wyniku oszustwa (kiedy jedna ze stron zostaje wprowadzona w błąd co do rzeczywistych powodów zawarcia małżeństwa), małżeństwa zawarte pod przymusem czy małżeństwa stanowiące element handlu ludźmi.

Małżeństwa te zostały zawarte przy zaistnieniu przesłanki stanowiącej podstawę do unieważnienia⁷⁶¹.

Kolejny problem, który obecnie szeroko komentowany jest w literaturze, dotyczy pojęcia małżonka z perspektywy małżeństw jednopłciowych. Zagadnienie jest tym bardziej złożone, że sama dyrektywa nie wprowadza żadnych dodatkowych warunków związanych z definicją małżeństwa. Zgodnie ze stanowiskiem TS w sprawie Coman współmałżonek oznacza osobę związaną z inną osobą związkiem małżeńskim oraz jest to pojęcie neutralne pod względem płci i może obejmować małżonka danego obywatela Unii posiadającego tę samą płeć⁷⁶².

3.4. Ograniczenia

Swobodny przepływ osób – mimo że jest jednym z praw obywatelskich, a prawo pobytu stanowi prawo podstawowe obywatela migrującego – nie ma jednak charakteru absolutnego i sam traktat wprowadza ograniczenie. Zgodnie z brzmieniem TFUE oraz dyrektywy pobytowej państwo może powołać się na trzy przesłanki: ochronę zdrowia, bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Pierwsza ze wskazanych jest bezpośrednio powiązana jest ze stanem zdrowia osoby przemieszczającej się. Dyrektywa podkreśla, że chorobami, które stanowią podstawę do ograniczenia praw pobytowych są „potencjalne choroby epidemiczne określone przez odpowiednie instrumenty Światowej Organizacji Zdrowia oraz inne choroby zakaźne lub zakaźne choroby pasożytnicze, jeżeli są przedmiotem przepisów ochronnych mających zastosowanie do obywateli przyjmującego Państwa Członkowskiego”⁷⁶³. Należy jednak podkreślić, że możliwość przywołania przesłanki

⁷⁶¹ E. Krzysztofik, *Problem papierowych małżeństw z perspektywy dyrektywy 2004/38*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/Problem_papierowych_malzenstw_z_perspektywy_dyrektywy_2004-38_dr_E.Krzysztofik_E.pdf [dostęp: 20.06.2023].

⁷⁶² Wyrok TS z dnia 5 czerwca 2018 r. w sprawie C 673/16 Coman, ECLI:EU:C:2018:385.

⁷⁶³ Art. 29 ust. 1 dyrektywy pobytowej.

zdrowia publicznego dotyczy sytuacji, gdy zdiagnozowanie choroby nastąpiło w okresie nieprzekraczającym 3 miesięcy od chwili wjazdu danej osoby na terytorium państwa przyjmującego. Państwo przyjmujące może, jeżeli występują uzasadnione przesłanki, wymagać, aby osoba przemieszczająca poddała się badaniom, oczywiście na koszt państwa przyjmującego. Późniejsze wykrycie choroby nie stanowi przesłanki uzasadniającej wydalenie obywateli UE z terytorium państwa przyjmującego. Trybunał Sprawiedliwości podkreślił, że przesłanka ochrony zdrowia publicznego nie może być stosowana wobec sektora ochrony zdrowia, a jedynie wobec osób, których wjazd i pobyt powodował zagrożenie dla zdrowia publicznego⁷⁶⁴.

Ważniejsze problemy interpretacyjne związane są z przesłankami ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego. Brak oficjalnej definicji wskazanych pojęć (zarówno na poziomie prawa pierwotnego, jak i wtórnego) oznacza, że kompetencje w tym obszarze posiadają państwa członkowskie, które mogą przy zachowaniu zasady proporcjonalności, przy poszanowaniu praw podstawowych oraz praw obywateli UE zastosować daną przesłankę. Komisja Europejska podkreśla, że „Państwa Członkowskie muszą ściśle określić, jakie interesy społeczne należy chronić, i muszą wprowadzić jasne rozróżnienie między porządkiem publicznym a bezpieczeństwem publicznym. Bezpieczeństwo publiczne nie może być wykorzystywane do uzasadniania środków, które powinny być uzasadnione względami porządku publicznego”⁷⁶⁵. Konsekwentnie Komisja definiuje pojęcie bezpieczeństwa publicznego, które oznacza „bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne w rozumieniu zachowania integralności terytorialnej państwa członkowskiego i jego instytucji”. Porządek publiczny utożsamia natomiast z działaniami mającymi

⁷⁶⁴ Wyrok TS z dnia 7 maja 1986 r. w sprawie C 131/85 *Emir Gül v Regierungspräsident Düsseldorf*, ECLI:EU:C:1986:200.

⁷⁶⁵ Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady: Wytyczne w celu skuteczniejszej transpozycji i stosowania dyrektywy 2004/38/WE w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich (tekst mający znaczenie dla EOG) z dnia 2 lipca 2009 r. (COM(2009)313), s. 12.

na celu „zapobieganie zakłóceniu porządku społecznego”⁷⁶⁶. Trybunał Sprawiedliwości wielokrotnie w swojej argumentacji łączył obydwie przesłanki⁷⁶⁷. Należy jednak podkreślić, że samo pojęcie „porządek i bezpieczeństwo publiczne” jest wskazane w dyrektywie w dwojaki sposób. Po pierwsze, występuje jako przesłanka ograniczająca przyznanie prawa pobytu, po drugie – jako przesłanka uzasadniająca wydalenie obywatela migrującego z terytorium państwa przyjmującego. W tym jednak przypadku wprowadza ona gradację w zakresie oddziaływania na porządek i bezpieczeństwo publiczne w zależności od „długości pobytu danej osoby na jego [państwa członkowskiego] terytorium, jego/jej wieku, stanu zdrowia, sytuacji rodzinnej i ekonomicznej, integracji społecznej i kulturalnej w przyjmującym Państwie Członkowskim oraz stopnia jego więzi z krajem pochodzenia”⁷⁶⁸. W odniesieniu do obywateli migrujących posiadających stałe prawo pobytu dyrektywa wprowadza pojęcia ważnych względów porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz nadrzędnych względów bezpieczeństwa publicznego (gdy ich pobyt przekracza 10 lat)⁷⁶⁹.

Warto również podkreślić, że wykładnia wskazanych przesłanek jest odmienna w zależności od stopnia integracji podmiotu z terytorium państwa przyjmującego. Trybunał Sprawiedliwości podkreślił, że „z brzmienia i systematyki art. 28 dyrektywy 2004/38 wynika, że ochrona przed wydaleniem, jaką przepis ten przewiduje, podlega stopniowemu zwiększaniu wraz z pogłębieniem się integracji danego obywatela Unii w przyjmującym państwie członkowskim”⁷⁷⁰. Jeżeli dany podmiot posiada stałe miejsce pobytu na terytorium państwa przyjmującego, jego wydalenie jest możliwe, jeżeli wykazane zostanie istnienie poważnych

⁷⁶⁶ Ibidem.

⁷⁶⁷ Szerzej zagadnienie to poruszone zostało w: E. Krzysztofik, *Relacje między odpowiedzialnością karną...*, op. cit., s. 4–7.

⁷⁶⁸ Art. 28 ust. 1 dyrektywy pobytowej.

⁷⁶⁹ Art. 28 ust. 2 i 3 dyrektywy pobytowej.

⁷⁷⁰ Wyrok TS z dnia 17 kwietnia 2018 r. w sprawach połączonych C 316/16 B przeciwko Land Baden-Württemberg oraz C 424/16 Secretary of State for the Home Department przeciwko Francowi Vomerowi, ECLI:EU:C:2018:256.

względów porządku publicznego lub bezpieczeństwa publicznego⁷⁷¹. W wyroku w sprawie Tsakouridis⁷⁷² TS podkreślił, że:

[...] przepis ten należy interpretować w ten sposób, że zwalczanie przestępczości związanej z obrotem środkami odurzającymi w zorganizowanej grupie przestępczej może być objęte pojęciem nadrzędnych względów bezpieczeństwa publicznego mogącym uzasadniać środek wydalenia obywatela Unii, który zamieszkiwał w przyjmującym państwie członkowskim przez poprzednich dziesięć lat. W razie gdy sąd krajowy stwierdzi, że zainteresowany obywatel Unii korzysta z ochrony art. 28 ust. 2 dyrektywy 2004/38, przepis ten należy interpretować w ten sposób, że zwalczanie przestępczości związanej z obrotem środkami odurzającymi w zorganizowanej grupie przestępczej jest objęte pojęciem poważnych względów porządku publicznego lub bezpieczeństwa publicznego.

Natomiast jeżeli pobyt przekracza 10 lat lub migrant jest nieletni (z wyjątkiem przypadków, w których wydalenie jest konieczne ze względu na dobro dziecka zgodnie z Konwencją Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.), wówczas wydalenie jest możliwe jedynie po zaistnieniu przesłanki nadrzędnych względów bezpieczeństwa publicznego. Trybunał, dokonując wykładni wskazanych pojęć, podkreślił, że:

Państwa członkowskie mają prawo uznać, że przestępstwa takie jak wymienione w art. 83 ust. 1 akapit drugi TFUE, stanowią szczególnie poważne naruszenie jednego z podstawowych interesów społeczeństwa, które może przedstawić bezpośrednie zagrożenie spokoju i fizycznego bezpieczeństwa ludności, a tym samym mieścić się w pojęciu „nadrzędnych względów

⁷⁷¹ Art. 28 ust. 2 dyrektywy 2004/38.

⁷⁷² Wyrok TS z dnia 23 listopada 2010 r. w sprawie C 145/09 Land Baden-Württemberg p. Panagiotisowi Tsakouridisowi, ECLI:EU:C:2010:708.

bezpieczeństwa publicznego”, co może uzasadniać wydalenie na podstawie tegoż art. 28 ust. 3 – pod warunkiem że sposób popełnienia takich przestępstw wykazuje cechy szczególnie poważne, co ustalić powinien sąd odsyłający poprzez indywidualne zbadanie przypadku, jaki ma miejsce w zawisłej przed nim sprawie⁷⁷³.

W każdej sytuacji, kiedy analizowany jest wpływ postępowania danego podmiotu na porządek i bezpieczeństwo publiczne, należy skoncentrować się na indywidualnym zachowaniu osoby, które zgodnie z postanowieniami dyrektywy pobytowej „musi stanowić rzeczywiste, aktualne i dostatecznie poważne zagrożenie narażające jeden z podstawowych interesów społecznych. Nie są dopuszczalne uzasadnienia, które nie są bezpośrednio związane z danym indywidualnym przypadkiem lub opierają się na względach ogólnej prewencji”⁷⁷⁴. Konsekwentnie dyrektywa 2004/38 wprowadza zastrzeżenie, że wcześniejsza karalność nie może sama w sobie stanowić podstawy do podjęcia środków ograniczających⁷⁷⁵. Wydaje się zasadne przyjęcie zatem, że wcześniejsza karalność w każdym z przypadków zastosowania wskazanej przesłanki porządku i bezpieczeństwa publicznego stanowi potencjalne zagrożenie dla porządku i bezpieczeństwa publicznego. Jednakże, jak zauważył TS, podejrzenie popełnienia czynu czy też skazanie może stanowić przesłankę uznania za stwarzanie zagrożenia dla porządku, ale tylko łącznie z innymi okolicznościami zbadanymi w indywidualnej sprawie⁷⁷⁶.

⁷⁷³ Wyrok TS z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie C 348/09 P.I. przeciwko Oberbürgermeisterin der Stadt Remscheid, ECLI:EU:C:2012:300.

⁷⁷⁴ Art. 27 ust. 2 dyrektywy pobytowej. Szerzej patrz np.: wyrok TS z 4 grudnia 1974 r. w sprawie C 41/74 Ivone Van Duyn, ECLI:EU:C:1974:133; wyrok TS z dnia 26 listopada 2002 r. w sprawie C 100/01 Oteiza Olazabad, ECLI:EU:C:2002:712; wyrok TS z dnia 26 lutego 1975 r., w sprawie C 67/74 Bon-signore, ECLI:EU:C:1975:34; podobnie por. np.: wyrok TS z dnia 19 stycznia 1999 r. w sprawie C 348/96: Postępowanie karne przeciwko Donatella Calfa, ECLI:EU:C:1999:6.

⁷⁷⁵ Art. 27 ust. 1 dyrektywy pobytowej.

⁷⁷⁶ Zagadnienie to szerzej poruszone zostało w: E. Krzysztofik, *Wpływ karalności na prawa pobytowe obywateli państw trzecich*, <https://>

3.5. Uwagi końcowe

Jednym z głównych celów UE jest osiągnięcie rynku wewnętrznego, który obejmuje realizację czterech swobód rynku wewnętrznego. Jedną z nich jest swobodny przepływ osób, który – jak wykazano powyżej – uległ dużej zmianie. Początkowo powiązana była ona z ekonomiczną działalnością obywateli migrujących. Obecnie każdy obywatel UE może swobodnie przemieszczać się i przebywać na terytorium państwa przyjmującego, przy czym pobyt przekraczający 3 miesiące wymaga już zatwierdzenia ze strony tego państwa. Należy również podkreślić, że prawo pobytu obywatela migrującego stanowi jednocześnie jego prawo podstawowe. Tak określony charakter oddziałuje na sposób ograniczania praw pobytowych – oznacza to, że nie może ono prowadzić do naruszenia istoty danego prawa. Państwo przyjmujące może powołać się na jedną z trzech klauzul derogacyjnych: ochronę zdrowia, porządku i bezpieczeństwa publicznego. O ile pierwsza z nich związana jest bezpośrednio ze stanem zdrowia podmiotu przemieszczającego się i może być jednoznacznie zdiagnozowana w chwili przekroczenia granicy, o tyle dwie kolejne wywołują szereg problemów interpretacyjnych. Ponadto zgodnie z postanowieniami dyrektywy decyzja państwa nie może opierać się na prewencji i sam wyrok karny nie stanowi jeszcze wystarczającej podstawy do zastosowania ograniczenia. Zgodnie z orzecznictwem TS w takich przypadkach należy uwzględnić indywidualne zachowanie osoby, stopień integracji z terytorium państwa przyjmującego, charakter i wagę czynu karalnego oraz wpływ decyzji o wydaleniu na prawa innych podmiotów, w tym małoletnich.

Bibliografia

Akty normatywne:

Traktat o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 r. (Dz.U. z 2004 r., nr 90, poz. 864/30).

Traktat o Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2012 C 326).

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) (Dz. Urz. UE 2016 C 202).

Dyrektywa Rady 93/109/WE z dnia 6 grudnia 1993 r. ustanawiająca szczegółowe warunki wykonywania prawa głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego przez obywateli Unii mających miejsce zamieszkania w Państwie Członkowskim, którego nie są obywatelami (Dz. Urz. UE 1993 L 329).

Dyrektywa Rady 94/80/WE z dnia 19 grudnia 1994 r. ustanawiająca szczegółowe warunki wykonywania prawa głosowania i kandydowania w wyborach lokalnych przez obywateli Unii mających miejsce zamieszkania w Państwie Członkowskim, którego nie są obywatelami (Dz. Urz. UE L 368).

Dyrektywa 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium Państw Członkowskich, zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG (Dz. Urz. UE 2004 L 158).

Dyrektywa Rady (UE) 2015/637 z dnia 20 kwietnia 2015 r. w sprawie środków koordynacji i współpracy mających ułatwić ochronę konsularną niereprezentowanych obywateli Unii w państwach trzecich oraz uchylająca decyzję 95/553/WE (Dz. Urz. UE 2015 L 106).

Orzecznictwo:

Wyrok TS z dnia 4 grudnia 1974 r. w sprawie C 41/74 Ivone Van Duyn, ECLI:EU:C:1974:133.

Wyrok TS z dnia 26 lutego 1975 r. w sprawie C 67/74 Bonsignore, ECLI:EU:C:1975:34.

- Wyrok TS z dnia 7 maja 1986 r. w sprawie C 131/85 Emir Gül v Regierungspräsident Düsseldorf, ECLI:EU:C:1986:200.
- Wyrok TS z dnia 21 września 1991 r. w sprawie C 378/97: Postępowanie karne przeciwko Florus Ariel Wijzenbeek, ECLI:EU:C:1999:439.
- Wyrok TS z dnia 7 lipca 1992 r. w sprawie C 369/90 Mario Vicente Micheletti i inni przeciwko Delegación del Gobierno en Cantabria, ECLI:EU:C:1992:295.
- Wyrok TS z dnia 19.01.1999 r. w sprawie C 348/96: Postępowanie karne przeciwko Donatella Calfa, ECLI:EU:C:1999:6.
- Wyrok TS z dnia 20 lutego 2001 r. w sprawie C 192/99 Manijt Kaur, ECLI:EU:C:2001:106.
- Wyrok TS z dnia 9 czerwca 2022 r. w sprawie C 673/20 EP przeciwko Préfet du Gers, Institut national de la statistique et des études économiques (INSEE), ECLI:EU:C:2022:449.
- Wyrok TS z dnia 26 listopada 2002 r. w sprawie C 100/01 Oteiza Olazabad, ECLI:EU:C:2002:712.
- Wyrok TS z dnia 23 września 2003 r. w sprawie C 109/01 Secretary of State for the Home Department a Hacnem Akricheem, ECLI:EU:C:2003:491.
- Wyrok TS z dnia 19 października 2004 r. w sprawie C 200/02 Kunjian Catherine Zhu i Man Lavette Chen przeciwko Secretary of State for the Home Department, ECLI:EU:C:2004:639.
- Wyrok TS z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie C 135/08 Janko Rottman przeciwko Freistaat Bayern, ECLI:EU:C:2010:104.
- Wyrok TS z dnia 23 listopada 2010 r. w sprawie C 145/09 Land Baden-Württemberg przeciwko Panagiotisowi Tsakouridisowi, ECLI:EU:C:2010:708.
- Wyrok TS z dnia 8 marca 2011 r. w sprawie C 34/09 Gerardo Ruiz Zambrano przeciwko Office national de l'emploi (ONEm), ECLI:EU:C:2011.
- Wyrok TS z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie C 348/09 P.I. przeciwko Oberbürgermeisterin der Stadt Remscheid, ECLI:EU:C:2012:300.
- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 5 czerwca 2018 r. w sprawie C 673/16 Coman, ECLI:EU:C:2018:385.
- Wyrok TS z dnia 17 kwietnia 2018 r. w sprawach połączonych C 316/16 B przeciwko Land Baden-Württemberg oraz C 424/16

Secretary of State for the Home Department przeciwko Francowi Vomerowi, ECLI:EU:C:2018:256.

Opinia Rzecznika Generalnego Macieja Szpunara z dnia 4 lutego 2016 r. w sprawie C 165/14 Alfredo Rendón Marín p. Administración del Estado, ECLI:EU:C:2016:75.

Publikacje zwarte:

Galster J., Mik C., *Podstawy europejskiego prawa wspólnotowego: zarys wykładu*, Comer, Toruń 1995.

Artykuły naukowe:

Grzeszczak R., *The citizenship of the European Union and the Free Movement of Workers or There and Back Again*, [w:] E. Krzysztofik (red.), *Personal Freedoms of the Internal Market of the European Union in the Light of the Changing Political and Economic Situation in Europe*, DE iure PL, Berlin 2017.

Krzysztofik E., *Charakter praw pobytowych obywateli państw trzech będących członkami rodzin obywatela Unii Europejskiej w orzecznictwie*, [w:] T. Sieniow (red.), *Migracje powrotowe: nauka i praktyka*, Petit SK, Lublin 2015.

Krzysztofik E., *Ochrona praw człowieka w Unii Europejskiej po traktacie z Lizbony*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2014, nr 14 (2).

Krzysztofik E., *The applicability of The Charter of Fundamental Rights in Poland*, „Law and Politics” 2018, vol. 16 (3).

Krzysztofik E., *The Evolution of the Nature of Residence Rights of EU Citizens*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Jurisprudentia” 2017, vol. 20.

Pal R.M., *Obywatelstwo UE a problem migracji*, [w:] E. Krzysztofik, R.M. Pal (red.), *Prawno-historyczne uwarunkowania migracji Polaków po II wojnie światowej, w okresie solidarnościowym i po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016.

Parol A., *Status jednostki w prawie Unii Europejskiej i prawa podstawowe*, [w:] E. Krzysztofik (red.), *Wstęp do źródeł prawa Unii Europejskiej*, Wydawnictwo SWWS, Warszawa 2023.

Ekspertyzy i opinie:

Krzysztofik E., *Problem papierowych małżeństw z perspektywy dyrektywy 2004/38*, https://efektywne-prawo.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/Problem_papierowych_malzenstw_z_perspektywy_dyrektywy_2004-38_dr_E.Krzysztofik_E.pdf

Krzysztofik E., *Wpływ karalności na prawa pobytowe obywateli państw trzecich*, <https://efektywne-prawo.org.pl/wplyw-karalnosci-na-prawa-pobytowe-obywateli-panstw-trzecich-dr-edyta-krzysztofik/>

Krzysztofik E., *Relacje między odpowiedzialnością karną a prawem pobytowym obywateli migrujących na terytorium państwa przyjmującego*, <https://efektywne-prawo.org.pl/relacje-miedzy-odpowiedzialnoscia-kara-a-prawem-pobytowym-obywateli-migrujacych-na-terytorium-panstwa-przyjmujacego-dr-edyta-krzysztofik/>

Inne:

Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady: Wytyczne w celu skuteczniejszej transpozycji i stosowania dyrektywy 2004/38/WE w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich (Tekst mający znaczenie dla EOG) z dnia 2 lipca 2009 r. (COM(2009)313).

V. Wydarzenia naukowe Fundacji w ramach projektu

Wydarzenia organizowane w ramach projektu są pewną kontynuacją spotkań, które Fundacja Instytut Prawa Ustrojowego prowadzi od 2015 roku. Skupiają się one wokół zagadnień państwa i jego miejsca na arenie międzynarodowej, w tym także w ramach struktur europejskich. W ramach spotkań podejmowano kwestie ustrojowe oraz prawne. Ich celem jest zbudowanie środowiska prawników, politologów, historyków idei, pedagogów, którzy wyznają pewne wspólne idee i poglądy i którzy dążą do przebudowy ładu ustrojowego w duchu wartości republikańskich.

Dotychczas odbyło się kilka tego rodzaju seminariów:

1. **Spór o TK: doraźny spór polityczny czy coś więcej?** (Warszawa, grudzień 2015) – zagajenie: B. Szmulik – uczestnicy spotkania: B. Banaszak, M. Marszał, J. Szymanek, K. Warchałowski, W. Orłowski, H. Lorenc-Vogel, A. Goławski, K. Nowak;
2. **Komisja Wenecka jako twórca standardów *Rule of Law*** (Warszawa, czerwiec 2016) – zagajenie: B. Banaszak – uczestnicy spotkania: B. Szmulik, J. Szymanek, W. Orłowski, A. Pogłódek, A. Goławski, B. Starzec, M. Maksymiuk, K. Nowak, H. Lorenc-Vogel, A. Trubalski;

3. **Trybunał Konstytucyjny w systemie podziału władzy państwowej** (Warszawa, styczeń 2017) – zagajenie: J. Szymanek – uczestnicy spotkania: B. Szmulik, B. Banaszak, M. Marszał, W. Orłowski, B. Starzec, A. Pogłódek, A. Trubalski;
4. **O usprawnieniu procesu tworzenia prawa** (Warszawa, czerwiec 2017) – zagajenie: A. Goławski – uczestnicy spotkania: B. Szmulik, A. Pogłódek, B. Starzec, M. Maksymiuk, A. Trubalski, K. Nowak;
5. **O potrzebie reformy sądownictwa w Polsce** (Warszawa, grudzień 2017) – zagajenie: B. Szmulik – uczestnicy spotkania: K. Warchałowski, A. Pogłódek, B. Starzec, A. Trubalski, K. Nowak, H. Lorenc-Vogel, A. Goławski;
6. **System awansu sędziów** (Sulejówek, grudzień 2018) – zagajenie: B. Szmulik – uczestnicy spotkania: J. Szymanek, A. Pogłódek, B. Starzec, A. Goławski, H. Lorenc-Vogel, M. Maksymiuk, K. Warchałowski, A. Trubalski, K. Nowak;
7. **Bezpłatna pomoc prawna** (Sulejówek, czerwiec 2019) – zagajenie: A. Trubalski – uczestnicy spotkania: B. Szmulik, J. Szymanek, B. Starzec, A. Goławski, H. Lorenc-Vogel, M. Maksymiuk, T.W. Szklarski;
8. **Metodologia pracy sędziego** (Sulejówek, grudzień 2019) – zagajenie: H. Lorenc-Vogel – uczestnicy spotkania: B. Szmulik, J. Szymanek, A. Goławski, B. Starzec, M. Maksymiuk, A. Trubalski, K. Nowak.
9. **Spór o praworządność w Polsce i jego europejskie implikacje** (Sulejówek, marzec 2020) – zagajenie: J. Szymanek – uczestnicy spotkania: B. Szmulik, A. Goławski, B. Starzec, M. Maksymiuk, H. Lorenc-Vogel, T.W. Szklarski, B. Przywora, K. Warchałowski.

W ramach projektu „Efektywne prawo w efektywnym państwie. Uwarunkowania lokalne w kontekście globalnym wobec wyzwań XXI w. w walce z przestępczością” oprócz powyższej tematyki poruszano także kwestie przeciwdziałania przestępczości, pomocy pokrzywdzonym, a także zagadnienia związane ze sprawcami. Dotyczyły one również efektywnego działania państwa i prawa w perspektywie wewnętrznej oraz międzynarodowej.

Spotkania organizowane w ramach projektu były przeprowadzane w dwóch formułach: niektóre z nich stanowiły seminaria naukowe, zaś inne odbywały się w ramach konferencji prasowych połączonych z eksperckimi panelami dyskusyjnymi.

1. Seminaria eksperckie

Organizowanie seminariów eksperckich dotyczących tematyki projektu stanowiło pewne podsumowanie bieżących prac badawczych, a także reakcję na bieżące wydarzenia na scenie politycznej i prawnej. Były one doskonałą okazją do wymiany doświadczeń pomiędzy wykonawcami projektu, zebraniem gremium naukowym i przedstawicielami podmiotów, które są nastawione na przeciwdziałanie przyczynom przestępczości.

W ramach projektu Fundacja Instytut Prawa Ustrojowego zorganizowała seminaria naukowe opisane pokrótce w kolejnych podrozdziałach.

1.1. Strategia dla Polski w środowisku Unii Europejskiej (Józefów, 17–18 października 2020 r.)

Seminarium było poświęcone problemowi określenia miejsca Polski w zmieniającym się środowisku Unii Europejskiej. Przedmiotem zainteresowania były szczególnie zmiany o charakterze politycznym i ekonomicznym. Ważne również było zaznaczenie różnic i zmian, do których dochodzi na płaszczyźnie aksjologicznej, co znajduje wyraz zazwyczaj w nowych regulacjach prawnych, które obciążają państwa, pomimo prezentowanych

i głośno wskazanych różnic. Do zmian dochodzi również w społeczeństwie – są one uzewnętrznione w zachowaniach wyborczych oraz trendach, które odzwierciedlają badania opinii publicznej.

Dwudniowe seminarium w podwarszawskim Józefowie składało się z dwóch paneli. W czasie pierwszego panelu (sobota – 17 października) uczestnicy seminarium skupili się na wystąpieniu Jana Kowalczyka, który pokazał szeroką perspektywę zmian zachodzących w Unii Europejskiej, akcentując przede wszystkim zmiany polityczne i ekonomiczne. Podkreślono, że Unia jest przede wszystkim platformą wymiany informacji i budowania interesów, szczególnie na płaszczyźnie gospodarczej. Wymaga to aktywnej postawy państw członkowskich, które przyjmują w tym względzie różne strategie działania (np. postawa aktywna, wyczekująca, nastawiona na kontestację albo tworzenie sojuszy z mniejszymi partnerami). Referent wskazał zarazem, że interesy polityczne poszczególnych państw członkowskich są w największym stopniu napędzane interesami gospodarczymi. W czasie dyskusji uczestnicy seminarium skoncentrowali się na takich kwestiach jak: rola Niemiec i Francji w Unii Europejskiej, znaczenie państw małych w ramach sojuszu, zawiązywanie sojuszy z innymi państwami, nowe technologie a przyszłość ekonomii w UE, a także Unia Europejska jako globalny gracz w obszarze polityki i gospodarki.

Na drugi panel (niedziela – 18 października) złożyły się wystąpienia Jarosława Szymanka i Marka Grabowskiego. Pierwszy z nich podjął kwestię aksjologii i prawa, które budują Unię Europejską. Tworzą one zarazem napięcie między interesami państw członkowskich, które mają traktatowo gwarantowaną tożsamość konstytucyjną, a Unią, która dąży do poszerzania swoich kompetencji, nawet przekraczając czasami linię demarkacyjną między kompetencjami państw członkowskich a kompetencjami Unii. Referent wskazał ponadto, że w obrębie organizacji toczy się dziś zasadniczy spór aksjologiczny, który dowodzi tego, że choć traktat lizboński miał być „tylko traktatem”, to w rzeczywistości europejski establishment odczytuje go tak, jakby był on europejską konstytucją, której projekt odrzuciły narody państw członkowskich. Drugi z referentów, Marek Grabowski, skoncentrował się na kwestiach społecznych, dowodząc, jak bardzo zróżnicowaną

strukturą jest Unia Europejska i jak różne priorytety mają poszczególne państwa, a w ich ramach społeczeństwa. Referent na podstawie procesów społecznych i badań sondażowych pokazał też zasadnicze pola rywalizacji w Unii i niektórych jej państwach członkowskich. W czasie dyskusji uczestnicy seminarium skoncentrowali się na takich kwestiach jak: rozgraniczenie kompetencji między Unią a państwami członkowskimi; zasada subsydiarności; wspólne wartości, które tworzą Unię Europejską a zarazem nabierają autonomicznego znaczenia w prawie unijnym; kwestie światopoglądowe, które rodzą napięcia między Unią a państwami członkowskimi; procesy kontestowania Unii, co znalazło najpełniejszy wyraz w Brexicie; rozmaite pomysły na reformę Unii.

1.2. Polska wobec wyzwań współczesności (Warszawa, 14 listopada 2020 r.)

Seminarium było poświęcone przedstawieniu palety wyzwań, które w perspektywie krótko-, średnio- i długookresowej stoją przed Polską. Zostało ono przeprowadzone w Centrum Edukacji Prawnej i Obywatelskiej w Warszawie i miało z założenia charakter interdyscyplinarny. Uczestnicy seminarium skupili się na dwóch generalnych grupach problemów, tj. specyfikacji poszczególnych wyzwań oraz roli Polski w ich przezwyciężaniu. Zagajeniem do dyskusji były zagadnienia podjęte przez panelistów – Jana Kowalczyka, Miłosza Horodyskiego i Jarosława Szymanka. Szczegółowymi tematami przez nich podniesionymi były: 1) zdefiniowanie wyzwań, jakie rodzi świat współczesny; 2) wyzwania o charakterze wewnętrznym; 3) wyzwania o charakterze zewnętrznym; 4) strategię działania państwa w odniesieniu do poszczególnych wyzwań. Ciekawym tematem dyskusji było również tworzenie marki narodowej, co odbywa się przy wykorzystaniu różnych narzędzi. Uczestnicy seminarium w czasie ożywionej dyskusji podnieśli następujące kwestie szczegółowe: 1) metodologiczne koncepcje wyzwań i problem działania państwa w sytuacji informacyjnej niewiedzy; 2) globalizacja jako jedno z zasadniczych wyzwań w obszarze polityki, gospodarki,

ekologii i walki z przestępczością; 3) rozwój nowych technologii, co stwarza poważne wyzwania w obszarze cyberbezpieczeństwa; 4) demografia jako istotne wyzwanie dla państwa; 5) zagrożenia ze strony środowiska zewnętrznego o charakterze politycznym, militarnym, gospodarczym; 6) mechanizmy tworzenia tzw. marki państwa przy wykorzystaniu wiedzy marketingowej. Z powodu panującej pandemii w dyskusji podniesiono również problem pandemii i wirusów, które w opinii wielu ekspertów mają być jednym z najpoważniejszych wyzwań w XXI wieku. Walka z nimi, co dobitnie pokazuje COVID-19, ma wymiar wieloaspektowy i nie dotyczy wyłącznie medycyny, ale również gospodarki czy zapobiegania nowym formom przestępczości, która w czasie pandemii ewoluje.

1.3. Praktyka decydowania politycznego (Warszawa, 28 listopada 2020 r.)

Seminarium było poświęcone analizie praktyki decydowania politycznego. Przedmiotem dyskusji, którą animowało wystąpienie moderatora, Jana Kowalczyka, były głównie aspekty praktyki decydowania politycznego. Niemniej jednak sporo rozważań, również w czasie dyskusji, poświęcono problemem teoretycznym. Pośród tych ostatnich skoncentrowano się na aksjologii decydowania politycznego, analizie tzw. sytuacji decyzyjnej, a także konceptualizacji pola decyzyjnego. Zajęto się również osobliwym przypadkiem tzw. niedecyzji jako specyficznej decyzji politycznej, w której brak decyzji jest w istocie rodzajem decyzji. Następnie szczegółowej diagnozie poddano konkretne, modelowe przypadki praktyki podejmowania decyzji politycznych. Przedmiotem dyskusji były zarówno przykłady z polityki krajowej, jak również przypadki innych państw. W ich ramach wyszczególniono doświadczenia francuskie, niemieckie czy brytyjskie, które służyły za przykłady pokazywania zarówno trafnych, jak i wadliwych decyzji. Poruszono także kwestię takich, które np. były trafione z punktu widzenia interesów prawnych czy ekonomicznych, ale wywoływały negatywne konsekwencje polityczne. Przy omówieniu kwestii decydowania politycznego położono również akcent

na potrzebę zróżnicowania tych decyzji w horyzoncie czasowym, wskazując perspektywę krótko-, średnio- i długookresową. Jednodniowe seminarium przeprowadzone w Centrum Edukacji Prawnej i Obywatelskiej w Warszawie miało z założenia charakter interdyscyplinarnej dyskusji, w czasie której brane były pod uwagę kwestie zarówno stricte prawne, jak i ekonomiczne, polityczne czy socjologiczne (które są istotne z punktu widzenia oceny podjętych decyzji i ich skutków społecznych). W czasie dyskusji wskazano również zagadnienie tzw. zaplecza eksperckiego decyzji politycznych oraz szerszej roli doradców i ekspertów w procesie podejmowania decyzji politycznych. Zwrócono uwagę na otoczenie medialne decydowania politycznego i na to, że media pełnią tutaj podwójną rolę: z jednej strony dostarczają informacji nt. podjętej decyzji i jej skutków, z drugiej natomiast kreują sytuację decyzyjną poprzez model narracji wokół problemu, który wymaga podjęcia określonej decyzji politycznej.

1.4. Strategia aktywizowania młodych w polityce (Warszawa, 21 kwietnia 2021 r.)

To seminarium odbyło się przy współpracy z Centrum Edukacji Prawnej i Obywatelskiej. W jego ramach Michał Różycki prowadził aktywny warsztat dotyczący komunikacji politycznej adresowanej do młodych. Wskazał, które kanały medialne są atrakcyjne pod względem przekazywania informacji o polityce młodemu pokoleniu. Drugim ekspertem była Urszula Dubejko, która rozmawiała z uczestnikami o budowaniu kompetencji komunikacyjnych młodych ludzi. Wskazywała na sposoby i charakter komunikacji w odniesieniu do polityki. Całe wydarzenie skierowane było do ludzi młodych uczących się w szkołach średnich bądź uczęszczających na studia wyższe.

1.5. Przeciwdziałanie przestępczości a aktualne problemy prawne podczas pandemii koronawirusa (Lublin, 29–30 lipca 2021 r.)

Pandemia koronawirusa wpłynęła na wiele sfer życia w społeczeństwie. Celem przyświecającym organizatorom spotkania było poddanie pod dyskusję kwestii przestępczości podczas pandemii COVID-19. Wstępne badania pokazały bowiem, że wiele procesów, w tym sądowych, zostało zahamowanych z powodu pandemii. Dodatkowo dyskutowano o tym, czy po wybuchu pandemii możemy zaobserwować nowe formaty przestępczości i o tym, jak sobie z nimi radzić.

W ramach dwóch paneli naukowcy przedstawili zagadnienia dotyczące obowiązku przestrzegania praw i przeciwdziałania ich łamaniu. Zostały wygłoszone trzy referaty.

Pierwszy z nich zaprezentowali dr hab. Krzysztof Wiak, prof. KUL oraz dr Zuzanna Gądzik. Dotyczył on typizacji przestępstw jako przykładu gwarancji efektywności prawa. Podjęto problematykę określoności czynu zabronionego i roli, jaką kryminalizacja odgrywa w życiu społecznym. Wyjaśniono również, w jaki sposób ustawodawca określa granice pomiędzy zachowaniami dozwolonymi a zabronionymi, a także jak istotne jest precyzyjne ustalenie znamion przestępstw i jakie konsekwencje może wywoływać naruszenie tego wymogu. Powołano się m.in. na wymóg pewności co do prawa, sprowadzający się do tego, że znamiona czynu muszą zostać sformułowane w taki sposób, aby nikt nie miał wątpliwości co do tego, jakiego rodzaju zachowania stanowią czyn zabroniony. W celu zaprezentowania istotności przywołanego zagadnienia, a także odnosząc się do problematyki trwającej pandemii koronawirusa i związanych z nią problemów prawnych, posłużono się przykładem czynów zabronionych stygizowanych w przepisach art. 161 k.k. (narażenie na zakażenie chorobą zakaźną, ciężką chorobą nieuleczalną lub realnie zagrażającą życiu) oraz art. 165 § 1 pkt 1 k.k. (spowodowanie zagrożenia epidemiologicznego).

W drugim wystąpieniu dr Iwona Bień-Węglowska poruszyła problem skuteczności postępowania mandatowego w dobie koronawirusa. Dokonano tutaj analizy stanu prawnego w zakresie

egzekwowania restrykcji wprowadzonych w związku z przeciwdziałaniem epidemii koronawirusa w świetle standardów Konstytucji RP, przepisów kodeksu wykroczeń, kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia oraz przepisów Ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu i zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi – stanu prawnego obowiązującego od dnia 14 marca 2020 roku, a więc od dnia ogłoszenia w Polsce stanu zagrożenia epidemicznego, a następnie stanu epidemii, obowiązującego od dnia 20 marca 2020 roku.

Pandemia wywołana wirusem SARS-Cov-2 wymusiła zarówno w Polsce, jak i w innych państwach na świecie wyjątkowe działania ze strony władz publicznych. Konieczne było wdrożenie wszystkich dostępnych środków w celu podjęcia walki z koronawirusem. Podstawą prawną nakazów, zakazów i obostrzeń epidemicznych obowiązujących na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej były bowiem przepisy rangi podustawowej wydane w związku ze stanem epidemii, a od 29 listopada 2020 roku również przepisy Ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu i zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi. W zakresie prawa wykroczeń wiodącym sposobem ich egzekucji jest prowadzenie postępowań przy przyjęciu kwalifikacji prawnej z art. 54 k.w. oraz art. 116 k.w. Należy podkreślić, że na mocy Ustawy z dnia 28 października 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19 (Dz. U. z 2020 r., poz. 2112) do art. 116 k.w. dodano nową jednostkę redakcyjną – § 1a, zgodnie z którym karze grzywny albo karze nagany podlega każdy, kto nie przestrzega zakazów, nakazów, ograniczeń lub obowiązków określonych w przepisach o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi.

Celem wystąpienia było więc podjęcie próby odpowiedzi na pytanie, czy wprowadzenie w związku z ogłoszeniem stanu zagrożenia epidemicznego, a następnie stanu epidemii szeregu restrykcji i ograniczeń w korzystaniu z konstytucyjnie gwarantowanych praw i wolności człowieka można uznać za uzasadnione i niezbędne dla ochrony porządku i zdrowia publicznego oraz czy ich egzekwowanie ma oparcie w obowiązujących przepisach prawa.

W kolejnym wystąpieniu dr Marcin Rola opisał kwestię prawa do wolności religijnej w kontekście formalnego aktu wystąpienia z Kościoła katolickiego. W zakresie indywidualnym uprawnienia jednostki do wolności religijnej mogą być pojmowane od strony formalnej (wolność od przymusu) lub od strony materialnej (wolność do wyznawania religii lub przekonań). W przedstawianych stronie kościelnej oświadczeniach woli wystąpienia z Kościoła katolickiego odstępcy, powołując się na prawo do wolności religijnej, domagają się uszanowania ich prawa. Istotny w tym względzie pozostaje art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 1966 r. oraz art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Odłączenie się od Kościoła, aby mogło być uznane za prawdziwy *actus formalis defectionis ab Ecclesia*, musi urzeczywistniać się poprzez: 1) wewnętrzną decyzję odstąpienia od Kościoła katolickiego; 2) wykonanie i zewnętrzną manifestację tej decyzji; 3) przyjęcie do wiadomości tej decyzji przez kompetentną władzę kościelną. Tylko wspólne zaistnienie niniejszych okoliczności powoduje skutek prawny w postaci rzeczywistego zaistnienia formalnego aktu. Istotne dla procedury opuszczenia Kościoła katolickiego pozostaje wskazanie, że musi chodzić o ważny akt prawny, dokonany przez prawnie zdolną do tego osobę i zgodnie z regulującymi go normami kanonicznymi.

1.6. Skuteczne metody walki ze zjawiskiem przestępczości w Polsce na tle rozwiązań międzynarodowych (Lublin, 9–10 września 2021 r.)

W ramach dwóch paneli naukowcy przedstawili zagadnienia związane z metodami walki ze zjawiskiem przestępczości w Polsce na tle rozwiązań międzynarodowych oraz tych, które zostały przyjęte w innych krajach. W trakcie spotkania osoby zaangażowane w działania w ramach grantu zaprezentowały swoje dotychczasowe wnioski.

Pierwszym z nich był dr Grzegorz Skrobotowicz, który podjął temat mediacji na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności jako narzędzia readaptacji skazanych. Prelegent wskazał

na ważność mediacji i opisał jej wpływ na to, w jaki sposób po odbyciu kary skazany wróci na wolność, a także rozważał, czy ma ona realny wpływ na jego adaptację w społeczeństwie i powrót do życia bez ponownego wkraczania na przestępczą ścieżkę.

Dr Edyta Krzysztofik podjęła się z kolei zaprezentowania typów przestępstw naruszających nadrzędne względy bezpieczeństwa publicznego w rozumieniu dyrektywy 2004/38. Stały wzrost gospodarczy państw członkowskich oraz polityka przyjazna migracjom spowodowały, że Unia Europejska stała się miejscem, do którego starają się przedostać obywatele państw trzecich w różnych celach. Jednakże najbardziej atrakcyjną metodą z perspektywy roszczeń wobec państwa przyjmującego jest zawarcie małżeństwa lub zarejestrowanego związku partnerskiego z obywatelem migrującym oraz uzyskanie prawa pobytu ze statusem członka rodziny obywatela migrującego. Prelegentka dokonała analizy problemu małżeństw pozornych z perspektywy dyrektywy 2004/38, a także wskazała, w jaki sposób reagują na ten problem instytucje europejskie w kontekście zwalczania przestępczości.

W kolejnym wystąpieniu dr Agnieszka Parol podjęła temat współpracy agencji siłowych Unii Europejskiej w obszarze działań operacyjnych. Agencje siłowe Unii Europejskiej (ang. *EU law-enforcement agencies*) można definiować jako agencje zdecentralizowane uprawnione do prowadzenia działań operacyjnych. Nie zastępują organów krajowych i powierzone im zadania mają zasadniczo charakter wtórny wobec kompetencji i zadań właściwych organów siłowych państw członkowskich, jednakże ich funkcjonowanie okazuje się stałym i niezbędnym elementem współpracy państw członkowskich i Unii Europejskiej.

W ostatnim wystąpieniu dr Ilona Grądzka zaprezentowała zasadę *nullum crimen sine lege* jako element systemu ochrony praw człowieka. Pierwszą z nich jest opisanie tego systemu w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Druga wskazuje na system ochrony praw człowieka w Unii Europejskiej. Trzeci zaś prezentuje system krajowy. Na podstawie własnych badań, prezentująca dokonała próby ustalenia, czy krajowy system polskiego prawa karnego stwarza możliwość wydawania merytorycznych

rozstrzygnięć w płaszczyźnie odpowiedzialności karnej jednostki, które spełniają europejskie standardy ochrony praw człowieka.

1.7. Przeciwdziałanie przestępczości w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej z perspektywy doświadczeń Unii Europejskiej (Lublin, 18 grudnia 2021 r.)

W ramach niniejszego spotkania poruszono kwestię częstych prób nielegalnego przekraczania granicy polsko-białoruskiej, która jest również granicą zewnętrzną Unii Europejskiej, przez migrantów. W ramach panelu eksperckiego przedstawiono trzy referaty. Pierwszy z nich, zaprezentowany przez dr Edytę Krzysztofik, dotyczył związku kryzysu migracyjnego z poziomem przestępczości we Włoszech w latach 2012–2015. Prelegentka wskazała, że fala nielegalnych migrantów stanowiła problem, z którym Włochy nie mogły sobie samodzielnie poradzić. Zwróciła uwagę również na zależność pomiędzy napływem nielegalnych migrantów do Włoch i wzrostem poziomu przestępczości w tym państwie. Dr Michał Zawisłak przybliżył kwestię prawnomiędzynarodowej ochrony uchodźców. Wskazał na rozróżnienie pomiędzy migrantem a uchodźcą, a także nakreślił, jakie prawa przysługują uchodźcy, a jakie imigrantowi. Zwrócił uwagę na regulacje zawarte w prawie międzynarodowym i ich przełożenie na prawo wewnętrzne. Wystąpienie dr Agnieszki Parol dotyczyło natomiast zarządzania granicami zewnętrznymi Unii Europejskiej. Prelegentka przypomniała, że problem na granicy polsko-białoruskiej musi być rozwiązywany w kontekście europejskim, ponieważ granica ta stanowi granicę zewnętrzną Unii Europejskiej. Wskazała na unijne mechanizmy, a także na możliwość współpracy pomiędzy Polską a Unią Europejską. Spotkanie zakończyło się dyskusją, po czym dr Grzegorz Skrobotowicz przeprowadził z uczestnikami warsztaty tematyczne, które ukazały sposoby migracji, cele oraz działania służb, które powinny mieć na względzie przeciwdziałanie przestępczości.

1.8. Wykorzystywanie seksualne dzieci – problemy i rozwiązania prawne w perspektywie komparatystycznej (Lublin, 17–18 listopada 2022 r.)

Wykorzystywanie seksualne dziecka to włączenie go do aktywności seksualnej bez udzielenia przez niego świadomej zgody. Jeśli dziecko do wyrażenia takiej zgody nie dojrzało, nie może się zgodzić w prawnie ważny sposób. WHO wskazuje, że z wykorzystaniem seksualnym mamy do czynienia w momencie, gdy dochodzi do aktu przemocy seksualnej pomiędzy dziećmi lub dzieckiem a dorosłym, jednakże ze względu na różnicę wieku czy stopień rozwoju występują między nimi relacje zależności albo władzy. Przemoc seksualna wobec dzieci to zjawisko występujące w skali światowej.

Szacuje się, że wykorzystywanie seksualne dzieci dotknęło ok. 15–20% dziewcząt i 8% chłopców na świecie. Badania wskazują, że aż 150 mln dziewcząt i 73 mln chłopców poniżej 18. roku życia doświadczyło wymuszonego stosunku seksualnego lub innych form przemocy seksualnej. Dane te są oczywiście zaniżone, ponieważ ofiary boją się powiedzieć komukolwiek o tym, co się stało, a dorośli, którzy podejrzewają nadużycie, nie są pewni, jakie podjąć kroki. WHO oszacowało, że od 36% do 62% ofiar napaści seksualnej to osoby poniżej 15. roku życia, a ponad 30% dziewcząt wychodzi za mąż przed ukończeniem 18 lat. Problem ten występuje w każdym państwie, bez względu na ustrój, system polityczny czy poziom rozwoju gospodarczego. Różnicami są skala zjawiska i powody społeczno-ekonomiczne, które mogą na nią wpływać.

Zespół w ramach projektu „Efektywne prawo w efektywnym państwie. Uwarunkowania lokalne w kontekście globalnym wobec wyzwań XXI w. w walce z przestępczością” podjął się badań dotyczących w głównej mierze trzech poniższych obszarów:

1. Oferta pomocowa / profilaktyka skierowana wobec potencjalnych sprawców wykorzystania seksualnego dzieci;
2. Rola i znaczenie prawników w prowadzeniu spraw o wykorzystanie seksualne dzieci;

3. Rozwiązania dotyczące przemocy seksualnej w Internecie.

Seminarium to było okazją do zaprezentowania wyników dotychczasowych badań zespołu projektowego i porównania rozwiązań prawnych w wybranych państwach. Wywiązała się również dyskusja, która pozwoliła uczestnikom spotkania wymienić spostrzeżenia, uwagi oraz poszerzyć wiedzę o prezentowanych zjawiskach.

2. Briefingi prasowe

Drugim rodzajem naukowych spotkań organizowanych w ramach projektu były briefingi prasowe. Ich zadaniem była popularyzacja rezultatów badań, wymiana wiedzy, informacji i doświadczeń pomiędzy ekspertami, a także bieżąca aktualizacja zagadnień newralgicznych, koniecznych do rozstrzygnięcia i poddanych analizie w ramach niniejszego projektu. Dotychczas odbywały się one w formie konferencji prasowej połączonej z eksperckim panelem dyskusyjnym i opierały się o prezentowane przez zespół badawczy wyniki analiz. Taka formuła pozwala zaprezentować szerszemu gronu zagadnienia projektowe, a także stanowi okazję do omówienia zagadnień, które mogą okazać się niejednoznaczne lub skomplikowane. Jest to również szansa przedstawienia danej problematyki w szerszym kontekście sytuacyjnym i merytorycznym. Pokazywanie tego typu zagadnień z różnych punktów widzenia pozwoliło dziennikarzom na atrakcyjne i kompleksowe opracowanie tematu przedstawionego później szerszemu gronu. W kolejnych podrozdziałach zaprezentowane zostaną kwestie poruszane na poszczególnych briefingach.

2.1. Zatrudnianie osób skazanych na karę pozbawienia wolności jako forma walki ze zjawiskiem przestępczości (Warszawa, 22 grudnia 2021 r.)

Briefing ten odbył się w Centrum Prasowym PAP przy ulicy Brackiej 6/9. W jego ramach dr Magdalena Maksymiuk, Członek Zarządu Fundacji, powitała prelegentów oraz przedstawicieli mediów, którzy przybyli na wydarzenie. Dr Grzegorz Skrobotowicz przedstawił problematykę dotyczącą warunków i możliwości pracy skazanych oraz skutki i korzyści, które przynosi ona zarówno dla skazanych, jak i dla pracodawców. Ukazano również starania, które mają na celu przeciwdziałanie popełnianiu kolejnych przestępstw przez osadzonych.

2.2. Przygotowanie skazanego do życia na wolności (Lublin, 28 grudnia 2021 r.)

Prelegentów oraz przedstawicieli mediów, którzy przybyli na wydarzenie, powitała dr Magdalena Maksymiuk – Członek Zarządu Fundacji. Dr Grzegorz Skrobotowicz przedstawił problematykę dotyczącą przygotowania skazanych do życia na wolności, w tym formy ich aktywizacji zawodowej i naukowej. Ukazano również starania, które mają na celu przeciwdziałanie popełnianiu kolejnych przestępstw wśród osadzonych. Następnie odbyła się krótka debata z udziałem dr Edyty Krzysztofik. Po części merytorycznej zaproszeni eksperci odpowiadali na pytania dziennikarzy.

2.3. Koordynacja działań w zakresie przestępczości seksualnej wobec dzieci w Polsce i Unii Europejskiej (Lublin, 3 czerwca 2022 r.)

Dr Grzegorz Skrobotowicz wskazał, że problem wykorzystania seksualnego dzieci przez długi czas pozostawał utajniony, rzadko poruszany w różnego rodzaju debatach, spotkaniach i badaniach naukowych. W obecnym stanie prawnym i faktycznym, dzięki

rządowi, jego poszczególnym agendum oraz działalności organizacji pozarządowych, pomoc dzieciom ulega poprawie.

Dr Edyta Krzysztofik poruszyła kwestię struktury instytucjonalnej w ramach Unii Europejskiej związanej z obszarem niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych. Rozróżnione zostały organy stanowienia od organów stosowania prawa. Wraz ze wskazaniem struktury instytucjonalnej omówione zostały organy wyspecjalizowane w tym obszarze, a także poruszony został podział kompetencji i zadań pomiędzy organami krajowymi i unijnymi.

2.4. Status prawny sprawców przestępstw seksualnych wobec dzieci w prawie polskim (Lublin, 8 lipca 2022 r.)

W spotkaniu uczestniczyli następujący eksperci: dr Magdalena Maksymiuk, dr Edyta Krzysztofik, dr Ilona Grądzka, dr Grzegorz Skrobotowicz oraz dr Marek Ozimek. Podzielono je na trzy grupy tematyczne. W pierwszym panelu omówiono charakterystykę sprawcy przestępstw seksualnych wobec dzieci. Ekspert wskazał, że zazwyczaj sprawcą przemocy seksualnej jest ktoś z otoczenia ofiary. Zazaczył także, że nie zawsze jest nim osoba dużo starsza – częstymi sprawcami są również rówieśnicy lub osoby niewiele starsze, niemające świadomości popełnianego czynu. Kolejną kwestią było omówienie działań następczych wobec osób skazanych za przestępstwa seksualne w kontekście ochrony praw człowieka. Doszło do dyskusji, czy dozór policyjny jest efektywny, a także jakie spełnia funkcje poboczne poza samym kontrolowaniem byłego sprawcy. Trzecim i ostatnim poruszonym tematem były zadania Policji wobec osób skazanych / zwolnionych warunkowo za przestępstwa przeciw wolności seksualnej. Ekspert opisał również działanie Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym i wskazał, jakie obowiązki nakłada on na sprawcę. Poruszona została także kwestia współpracy Policji i kurateli w zakresie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych. Po zakończeniu panelu eksperckiego odbyła się dyskusja otwarta, w której uczestniczyli przedstawiciele mediów.

2.5. Profil sprawcy i ofiary w przestępstwach seksualnych wobec dzieci (Lublin, 14 października 2022 r.)

W briefingu tym uczestniczyły następujące osoby: dr Edyta Krzysztofik, dr hab. Dorota Kornas-Biela prof. ucz. oraz prof. dr hab. Adam Biela. Eksperti podjęli się charakterystyki sprawcy oraz ofiary pod względem psychologicznym. Ich wypowiedzi związane były z pytaniami zadanyymi przez media i oscylowały wokół następujących kwestii:

- a) Przestępstwo seksualne wobec dzieci – problem definicji i jej rozumienia a pojmowanie/rozumienie niewłaściwych zachowań przez dziecko. Opisano, czym jest pedofilia z punktu widzenia dziecka, jak dziecko rozumie to pojęcie, a także czym jest agresja seksualna oraz cykl dewiacyjny prowadzący do napaści seksualnej.
- b) Czy możliwe jest określenie pewnych cech, które zwiększają niebezpieczeństwo bycia ofiarą przemocy seksualnej? Jakie są czynniki zwiększające podatność na bycie ofiarą przemocy seksualnej, tzn. psychologiczny profil ofiary? Jakie charakterystyki składają się na profil psychologiczny sprawcy przemocy seksualnej wobec dzieci (do 15. roku życia)?
- c) Jakie wyzwania stoją przed najbliższym otoczeniem dziecka (rodzice, szkoła)? Jakie są przejawy przemocy seksualnej u dziecka, tzn. sygnały świadczące o nadużyciu seksualnym dziecka?
- d) Przestępstwo seksualne z perspektywy sprawcy: Jaka jest klasyfikacja czy typologizacja sprawców przestępstw seksualnych wobec dzieci? Jakie są teorie psychologiczne wyjaśniające przemoc seksualną wobec dzieci?
- e) Konsekwencje przestępstw seksualnych wobec dzieci: Jakie mogą być skutki przemocy seksualnej – krótkoterminowe, długofalowe?
- f) Formy wsparcia ofiar przestępstw seksualnych wobec dzieci: Jak można sobie radzić z doświadczeniem przemocy seksualnej? Jak można pomóc ofierze przemocy seksualnej? Rodzaje pomocy: Jakie są perspektywy

psychoterapeutycznej pomocy sprawcom przemocy seksualnej wobec dzieci?

2.6. Przeciwdziałanie przestępczości seksualnej w Internecie – rozwiązania prawne Unii Europejskiej i państw europejskich (Lublin, 16 grudnia 2022 r.)

W ramach tego briefingu wystąpiły ekspertki: dr Edyta Krzysztofik, dr Ilona Grądzka oraz dr Agnieszka Parol. Szybki rozwój technologii cyfrowej pozwala na rozwój wielu przestrzeni życia, może jednak stanowić duże niebezpieczeństwo, szczególnie w przypadku najmłodszych użytkowników. Ekspertki podczas konferencji prasowej poruszyły temat prawnych rozwiązań dotyczących przemocy seksualnej wobec dzieci w Internecie. Celami takich regulacji są: ochrona dzieci i młodzieży przed niepożądanymi treściami udostępnianymi nieletnim, reagowanie na nowe formy kontaktu przez pedofili w sieci, a także ochrona przed wykorzystywaniem i nadużyciami wobec dzieci, które następnie są udostępniane w formie audiowizualnej. W ramach briefingu przeanalizowany został dotychczasowy dorobek prawny w tym zakresie Unii Europejskiej, a także takich państw jak Austria, Wielka Brytania czy Kanada.

